

35285/c

MANU

W. Ainslie

W. Ainslie.

2404-1/2
10

155
Silent A II

H. Ainslie.

MÁNAVA-DHERMA-SÁSTRA;

Ṛ OR *Ainslie.*

THE INSTITUTES OF MENU.

EDITED BY

GRAVES CHAMNEY HAUGHTON, M.A. F.R.S.

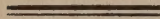
&c. &c. &c.

PROFESSOR OF HINDU LITERATURE IN THE EAST-INDIA COLLEGE.

VOLUME I.

SANSKRIT TEXT.

LONDON:

PRINTED BY COX AND BAYLIS, GREAT QUEEN STREET,
LINCOLN'S INN FIELDS.

1825.

MANAVA-DHARMA-SASTRA

155 Ainslie

THE INSTITUTE OF MEDICINE

VOLUME I

LONDON

PRINTED BY COX AND BAYLY, 15, ABchurch-lane, LONDON, E.C. 4.

TO
THE KING.

SIRE:

A COURSE of events, unparalleled in the history of mankind, has placed, among the subjects of the British Empire, a people renowned from the remotest antiquity for wisdom, civilization, and steadfast adherence to their peculiar religious opinions.

The INSTITUTES OF MENU are not only revered by this unvarying race of men, as they were by their primeval forefathers, but have moreover contributed to preserve, in pristine force, opinions, usages, and manners, which, by a law that reverses in the moral, what is observed in the material world, have only grown the stronger by the use of ages.

Security of life and property, and toleration of opinions, which are dearer to them than both these objects, are all that is asked by this blameless race of men, in return for willing obedience and devoted attachment to British rule. That an expectation, so reasonable in itself, and so much in harmony with the spirit of your Majesty's reign, will not be disappointed, could scarcely have received a more gracious assurance, than is derived from the permission, vouchsafed by your Majesty, to place your August Name at the head of this ancient Code of Hindu Laws.

That your Majesty may long continue to extend the influence of your happy reign over the British Empire and its Dependencies, is the earnest prayer of

YOUR MAJESTY'S

Most faithful Subject,

and dutiful Servant,

G. C. HAUGHTON.

East-India College, Herts,
20th June 1825.

PREFACE.

THE INSTITUTES OF MENU, whether regarded for their great antiquity and classic beauty, or for their importance, as being considered a divine revelation by nearly a hundred millions of people, who are mostly British subjects, must ever claim the attention of those who devote themselves to the study of the Sanscrit language, either from literary curiosity, or with the desire of fitting themselves for the Company's Service. Though inferior to the *Védas* in antiquity, they are held to be equally sacred; and owing to their being more intimately connected with the business of life, have tended so much to mould the opinions of the Hindus, that it would be impossible thoroughly to comprehend the literature or local usages of India, without being master of their contents. Hence, independently of the literary curiosity of the work as a record of ancient opinions, and of existing laws, it must be made a subject of elementary study by every one who is desirous of any degree of intimacy

intimacy with Hindu ideas. The system of instruction at this College being one preparatory for practical application in India, these Institutes have been made a part of the course of Sanscrit study; and it must be conceded, that a better work could scarcely have been selected for the purpose.

It appeared highly desirable to take advantage of the aid which Sir W. Jones' translation would afford the student for the comprehension of so difficult, as well as ancient a book, comprising in itself every subject, from the first principles of metaphysics, to the ultimate rewards and punishments of good and evil deeds done in this state of existence. His translation forms, in consequence, the second volume of the work; and some few notes and illustrations have been added to it, where subsequent research and observation had rendered those subjects definite, which he had been obliged to express generally, or in the native terms.

To complete this work, so as to make it perfectly intelligible to scholars who study in private, the printing either the whole, or a selection of the admirable comment of CULLU'CA BHATTA would be of the highest utility. Such a plan the Editor has had in view; but the state of his health forbids him making any promise
on

on the subject. Should he ever be able to accomplish his wish, it will form a third volume.

Mention will be found made in the Notes of valuable criticisms and other aid received from the kindness of friends, for which the Editor is happy to express his thanks; but he feels these are more particularly due to his kind and estimable friend Mr. Charles Wilkins, for the most ready communication of his opinion, on any occasion, when difficulties required elucidation, or the sanction of higher authority than the Editor's own judgment.

It will be obvious that this work is not a publication according to the usual acceptance of the term; but is one especially appropriated for the East-India Company's Service. It has not been edited with a view either to literary fame, or the desire of evincing superior critical knowledge; but has resulted solely from the wants of the College.

श्री

मानवधर्मशास्त्रम्

भृगुप्रोक्तम्

श्रीयुद्धयेवसहौटनेन

शुद्धकृतम्

लण्डनराजधान्याम्

मुद्रितम्

संवत्

१८८१

॥ ओं ॥

॥ नमोगणेशाय ॥

॥ मानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायाम्प्रथमोऽध्यायः ॥

मनुमेकाग्रमासीनमभिगम्यमहर्षयः १

प्रतिपूज्ययथान्यायमिदं वचनमब्रुवन् ॥१॥

भगवन्सर्ववर्णानां यथावदनुपूर्वशः १

अन्तरप्रभवानां च धर्मान् नो वक्तुमर्हसि ॥२॥

त्वमेकोलस्य सर्वस्य विधानस्य स्वयम्भुवः १

अचिन्त्यस्याप्रमेयस्य कार्यतत्त्वार्थवित्प्रभो ॥३॥

सतैः पृष्ठस्तथा सम्यगमितौ जामहात्मभिः १

प्रत्युवाचार्यतान्सर्वान् महर्षींश्चूयतामिति ॥४॥

आसीदिदन्तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणम् १

अप्रतर्क्यमविज्ञेयम्प्रसुप्तमिव सर्वतः ॥५॥

ततः स्वयम्भूर्भगवानथ क्त्वा यं जयन्निदम् १

महाभूतादिवृत्तौ जाः प्रादुरासीत्तमो नुदः ॥६॥

- योऽसावतीन्द्रियमात्रः सूक्ष्मोऽव्यक्तः सनातनः १
- सर्वभूतमयोऽचिन्त्यः स एव स्वयमुद्भूतो ॥७॥
- सोऽभिध्यायशरीरात्स्वात्सिमृक्षुर्विविधाः प्रजाः १
- अप एव ससज्जीदौतामुवीजमवामृजत् ॥८॥
- तदं उमभवद्वैमं सहस्रांशुसमप्रभम् १
- तस्मिन् जज्ञे स्वयम्ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः ॥९॥
- आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः १
- तायदस्यायनं पूर्वतेन नारायणः स्मृतः ॥१०॥
- यत्तत्कारणमव्यक्तं नित्यं सदसदात्मकम् १
- तद्विमृष्टः स पुरुषो लोके ब्रह्मेति कीर्त्यते ॥११॥
- तस्मिन्नं उ स भगवानुषित्वा परिवत्सरम् १
- स्वयमेवात्मनो ध्यानात् तदं उमकरोद्विधा ॥१२॥
- ताभ्यां स शकलाभ्यां च दिवम्भूमिं च निर्ममे १
- मध्ये योमदि शष्पाष्टावपां स्थानं च शाश्वतम् ॥१३॥
- उद्ववर्हीत्मनश्चैव मनः सदसदात्मकम् १
- मनसश्चाप्यहंकारमभिमन्तारमीश्वरम् ॥१४॥
- महान्तमेव चात्मानं सर्वाणि त्रिगुणानि च १
- विषयाणां महीतृणि शनैः पंचेन्द्रियाणि च ॥१५॥

तेषान्त्ववयवान्सूक्ष्मानूषणामप्यमितौजसाम् १

सन्निवेश्यात्ममात्रासुसर्वभूतानिनिर्ममे ॥१६॥

यन्मूर्त्यवयवाःसूक्ष्मास्तस्येमान्याश्रयन्तिषट् १

तस्माच्छरीरमित्याहुस्तस्यमूर्तिमनीषिणः ॥१७॥

तदाविशन्तिभूतानिमहान्तिसहकर्मभिः १

मनश्चावयवैःसूक्ष्मैःसर्वभूतकृदवयम् ॥१८॥

तेषामिदन्तुसप्तानाम्पुरुषाणामहौजसाम् १

सूक्ष्माभ्योमूर्तिमात्राभ्यःसम्भवत्यवयवावयम् ॥१९॥

आद्याद्यस्यगुणन्त्वेषामवाप्नोतिपरःपरः १

योयोयावतिथश्चैषांससतावद्गुणःस्मृतः ॥२०॥

सर्वेषान्तुसनामानिकर्माणिचपृथक्पृथक् १

वेदशब्देभ्यएवादौपृथक्संस्थाश्चनिर्ममे ॥२१॥

कर्मात्मनांचदेवानांसोऽसृजत्प्राणिनाम्प्रभुः १

साध्यानांचगणंसूक्ष्मंयज्ञंचैवसनातनम् ॥२२॥

अग्निवायुरविभ्यस्तुत्रयम्ब्रह्मसनातनम् १

दुदोहयज्ञसिद्धर्थमृग्यजुःसामलक्षणम् ॥२३॥

कालंकालविभक्तीश्चनक्षत्राणियहांस्तथा १

सरितःसागरान्शैलान्समानिविषमाणिच ॥२४॥

तपोवाचंरन्तिचैवकामंचक्रोधमेवच १

सृष्टिससर्जचैवेमांस्त्रष्टुमिच्छन्निमाःप्रजाः ॥२५॥

कर्मणांचविवेकार्थधर्माधर्मौबिबेचयत् १

इंदैरयोजयच्चेमाःसुखदुःखादिभिःप्रजाः ॥२६॥

अण्योमात्राविनाशिन्योदशाईनान्तुयाःस्मृताः १

ताभिःसार्द्धमिदंसर्वसम्भवत्यनुपूर्वशः ॥२७॥

यन्तुकर्मणियस्मिन्सन्ययुंक्तप्रथमम्प्रभुः १

सतदेवस्वयम्भेजेसृज्यमानःपुनःपुनः ॥२८॥

हिंत्वाहिंत्वेमृदुक्रूरेधर्माधर्मावृतानृते १

यद्यस्यसोऽदधात्सर्गेतत्तस्यस्वयमाविशेत् ॥२९॥

यथर्तुलिंगान्यृतवःस्वयमेवर्तुपर्यये १

स्वानिस्वान्यभिपद्यन्तेतथाकर्माणिदेहिनः ॥३०॥

लोकानान्तुविवृद्धर्थमुखवाहूरूपादतः १

ब्राह्मणंक्षत्रियंवैश्यंशूद्रंचनिरवर्तयत् ॥३१॥

द्विधाकृत्वात्मनोदेहमर्जेनपुरुषोऽभवत् १

अर्जेननारीतस्यांसविराजमसृजत्प्रभुः ॥३२॥

तपस्तप्त्वाऽसृजद्यन्तुसस्वयंपुरुषोविराट् १

तंमांवितास्यसर्वस्यलघारंद्विजसत्तमाः ॥३३॥

- अहंप्रजाःसिमृक्षुस्तुतपस्तप्त्वासुदुश्चरम् १
- पतीन्प्रजानाममृजंमहर्षीनादितोदश ॥३४॥
- मरीचिमत्र्यंगिरसौपुलस्त्यम्पुलहंक्रतुम् १
- प्रचेतसंवशिष्ठञ्चभृगुन्नारदमेवच ॥३५॥
- एतेमनूंस्तुसप्तान्यानमृजनभूरितेजसः १
- देवान्देवनिकायांश्चमहर्षींश्चामितौजसः ॥३६॥
- यक्षरक्षःपिशाचांश्चगंधर्वाप्सरसोऽसुरान् १
- नागान्सर्पान्सुपर्णाश्चपितृणांचपृथग्गणान् ॥३७॥
- विद्युतोऽशनिमेघांश्चरोहितेन्द्रधनूंषिच १
- उल्कानिधीतकेतूंश्चज्योतींष्युच्चावचानिच ॥३८॥
- किन्नरान्वानरान्मत्स्यान्विविधांश्चविहंगमान् १
- पशून्मृगान्मनुष्यांश्चबालांश्चोभयतोदतः ॥३९॥
- कृमिकीटपतंगांश्चयूकामक्षिकमत्कुणम् १
- सर्वत्रदंशमशकंस्थावरञ्चपृथग्विधम् ॥४०॥
- एवमेतैरिदं सर्वमन्नियोगान्महात्मभिः १
- यथाकर्मतपोयोगात्सृष्टंस्थावरजंगमम् ॥४१॥
- येषांतुयादृशंकर्मभूतानामिहकीर्तितम् १
- तत्तथावोऽभिधास्यामिक्रमयोगञ्चजन्मनि ॥४२॥

६

प्रथमोऽध्यायः

पशवश्चमृगाश्चैवयालाश्चोभयतोदतः १

रक्षांसिचपिशाचाश्चमनुष्याश्चजरायुजाः ॥४३॥

अण्डजाःपक्षिणःसर्पानक्रामत्स्याश्चकच्छपाः १

यानिचैवंप्रकाराणिस्थलजान्योदकानिच ॥४४॥

स्वेदजदंशमशकंयूकामक्षिकमत्कुणम् १

उष्मणश्चोपजायन्तेयत्रान्यत्किञ्चिदीदृशम् ॥४५॥

उद्भिज्जाःस्थावराःसर्वेबीजकाण्डप्ररोहिणः १

ओषध्यःफलपाकान्ताबहुपुष्पफलोपगाः ॥४६॥

अपुष्पाःफलवन्तोयेतेवनस्पतयःस्मृताः १

पुष्पिणःफलिनश्चैववृक्षास्तूभयतःस्मृताः ॥४७॥

गुच्छगुल्मंतुविविधन्तश्चैवतृणजातयः १

बीजकाण्डरूपाण्येवप्रतानावह्यएवच ॥४८॥

तमसाबहुरूपेणवेष्टिताःकर्महेतुना १

अन्तःसंज्ञाभवन्त्येतेमुखदुःखसमन्विताः ॥४९॥

एतदन्तास्तुगतयोब्रह्माद्याःसमुदाहृताः १

घोरेऽस्मिन्भूतसंसारेनित्यंसततयायिनि ॥५०॥

एवंसर्वसमृद्धेदंमात्राचिन्त्यपराक्रमः १

आत्मन्यन्तर्दधेभूयःकालंकालेनपीडयन् ॥५१॥

यदासदेवोजागर्तितदेद्वेष्टतेजगत् १
 यदास्वपितिशान्तात्मातदासर्वनिमीलति ॥५२॥
 तस्मिन्स्वपतितुमुस्थेकमीत्मानःशरीरिणः १
 स्वकर्मभ्योनिवर्तन्तेमनश्चलग्लानिमृच्छति ॥५३॥
 युगपत्प्रलीयन्तेयदातस्मिन्महात्मनि १
 तदाऽयंसर्वभूतात्मासुखंस्वपितिनिर्वृतः ॥५४॥
 तमोऽयन्तुसमाश्रित्यचिरन्तिष्ठतिसेन्द्रियः १
 नचस्वंकुरुतेकर्मतदोत्क्रामतिमूर्तितः ॥५५॥
 यदाऽणुमात्रिकोभूत्वावीजंस्थासुचरिष्णुच १
 समाविशतिसंसृष्टस्तदामूर्तिविमुञ्चति ॥५६॥
 एवंसजायत्स्वप्नाभ्यामिदंसर्वचराचरम् १
 संजीवयतिचाजस्रम्प्रमापयतिचाययः ॥५७॥
 इदंशास्त्रन्तुकृत्वाऽसौमाभेवस्वयमादितः १
 विधिवद्वाहयामासमरीच्यादींस्त्वहंमुनीन् ॥५८॥
 एतद्वोऽयंभृगुःशास्त्रंश्रावयिष्यत्यशेषतः १
 एतद्धिमतोऽधिजगेसर्वभेषोऽखिलंमुनिः ॥५९॥
 ततस्तथासतेनोक्तोमहर्षिर्मनुनाभृगुः १
 तानब्रवीदृषीन्सर्वान्प्रीतात्माश्रूयतामिति ॥६०॥

स्वायंभुवस्यास्यमनोःषडंश्यामनवोऽपरे ॥ १ ॥

सृष्टवन्तःप्रजाःस्वाःस्वामहात्मानोमहौजसः ॥ ६१ ॥

स्वारोचिषश्चौतमिश्चतामसोरेवतस्तथा ॥ १ ॥

चाक्षुषश्चमहातेजाविवस्वत्सुतएवच ॥ ६२ ॥

स्वायंभुवाद्याःसप्तैतेमनवोभूरितेजसः ॥ १ ॥

स्वेस्त्रेऽन्तरेसर्वमिदमुत्पाद्यापुञ्चराचरम् ॥ ६३ ॥

निमेषादशचाष्टौचकाष्टात्रिंशत्तुताःकला ॥ १ ॥

त्रिंशत्कलामुहूर्तःस्यादहोरात्रन्तुतावतः ॥ ६४ ॥

अहोरात्रेविभजतेसूर्योमानुषदैविके ॥ १ ॥

रात्रिःस्वप्नायभूतानाञ्चेष्टायैकर्मणामहः ॥ ६५ ॥

पित्र्येरात्र्यहनीमासःप्रविभागस्तुपक्षयोः ॥ १ ॥

कर्मचेष्टास्वहःकृलःशुक्लःस्वप्नायशर्वरी ॥ ६६ ॥

दैवेरात्र्यहनीवर्षप्रविभागस्तयोःपुनः ॥ १ ॥

अहस्तत्रोदगयनंरात्रिःस्यादक्षिणायनम् ॥ ६७ ॥

ब्राह्मस्यतुक्षपाहस्ययत्प्रमाणंसमासतः ॥ १ ॥

एकैकशोयुगानान्तुक्रमशस्तन्निबोधत ॥ ६८ ॥

चत्वार्याहुःसहस्राणिवर्षाणान्तुकृतंयुगम् ॥ १ ॥

तस्यतावच्छतीसंध्यासंध्यांशश्चतथाविधः ॥ ६९ ॥

- इतरेषुसंध्येषुसंध्याशेषुचत्रिषु १
 एकापायेनवर्तन्तेसहस्राणिशतानिच ॥७०॥
 यदेतत्परिसंख्यातमादावेवचतुर्युगम् १
 एतद्वादशसाहस्रन्देवानांयुगमुच्यते ॥७१॥
 दैविकानांयुगानान्तुसहस्रम्परिसंख्यया १
 ब्राह्ममेकमहर्ज्ञेयन्तावतीरात्रिरेवच ॥७२॥
 तद्वैयुगसहस्रान्तम्ब्राह्मम्पुण्यमहर्विदुः १
 रात्रिञ्चतावतीमेवनेहोरात्रविदोजनाः ॥७३॥
 तस्यसोहर्निशस्यान्तेप्रसुप्तःप्रतिबुध्यते १
 प्रतिबुद्धश्चसृजतिमनःसदसदात्मकम् ॥७४॥
 मनःसृष्टिंविकुरुतेचोद्यमानंसिमृक्षया १
 आकाशञ्चायतेतस्मात्तस्यशब्दंगुणंविदुः ॥७५॥
 आकाशात्तुविकुर्वीणात्सर्वगन्धवहःशुचिः १
 बलवान्जायतेवायुःसर्वैस्पशुगुणोमतः ॥७६॥
 वायोरपिविकुर्वीणाद्विरोचिष्णुतमोनुदम् १
 ज्योतिरुत्पद्यतेभास्वत्तद्रूपगुणमुच्यते ॥७७॥
 ज्योतिषश्चविकुर्वीणादापोरसगुणाःस्मृताः १
 अद्भ्योगन्धगुणाभूमिरित्येषासृष्टिरादितः ॥७८॥

यत्प्राग्द्वादशसाहस्रमुदितन्दैविकंयुगम् ॥ १ ॥
 तदेकसप्ततिगुणम्बन्तरमिहोच्यते ॥ १७९ ॥
 बन्वन्तराण्यसंख्यानिसर्गःसंहारएवच ॥ १ ॥
 त्रीउन्निवैतत्कुरुतेपरमेष्ठीपुनःपुनः ॥ १८० ॥
 चतुष्पात्सकलोधर्मःसत्यत्रैवकृतेयुगे ॥ १ ॥
 नाधर्मेणागमःकश्चिन्मनुथान्प्रतिवर्तते ॥ १८१ ॥
 इतरेष्वगमाद्धर्मःपादशस्त्ववरोपितः ॥ १ ॥
 चौरिका नृतमायाभिर्धर्मश्चापैतिपादशः ॥ १८२ ॥
 अरोगाःसर्वसिद्धार्थाश्चतुर्वर्षशतायुषः ॥ १ ॥
 कृतेत्रेतादिषुल्लेषामायुर्हसतिपादशः ॥ १८३ ॥
 वेदोक्तमायुर्मर्त्यानामाशिषश्चैवकर्मणाम् ॥ १ ॥
 फलन्त्यनुयुगंलोकेप्रभावश्शरीरिणाम् ॥ १८४ ॥
 अन्येकृतयुगेधर्मास्त्रेतायांद्वापरेपरे ॥ १ ॥
 अन्येकलियुगेनृणांयुगह्रासानुरूपतः ॥ १८५ ॥
 तपःपरंकृतयुगेत्रेतायांज्ञानमुच्यते ॥ १ ॥
 द्वापरेयज्ञमेवाहुर्दानमेकंकलौयुगे ॥ १८६ ॥
 सर्वस्यास्यतुसर्गस्यगुप्त्यर्थंमहाद्युतिः ॥ १ ॥
 मुखबाहूरुपञ्जानाम्पृथक्कर्मिण्यकल्पयन् ॥ १८७ ॥

- अध्यापनमध्ययनंयजनंयाजनन्तथा ॥ १ ॥
- दानम्प्रतियहञ्चैवब्राह्मणानामकल्पयत् ॥ १८८ ॥
- प्रजानांरक्षणन्दानमिज्याध्ययनमेवच ॥ १ ॥
- विषयेष्वप्रसक्तिञ्चक्षत्रियस्यसमासतः ॥ १८९ ॥
- पशूनांरक्षणन्दानमिज्याध्ययनमेवच ॥ १ ॥
- वणिक्पथंकुसीदञ्चवैश्यस्यकृषिमेवच ॥ १९० ॥
- एकमेवतुशुद्रस्यप्रभुःकर्मसमादिशत् ॥ १ ॥
- एतेषामेववणीनांशुश्रूषामनसूयया ॥ १९१ ॥
- उर्ध्वनाभेर्मेध्यतरःपुरुषःपरिकीर्तितः ॥ १ ॥
- तस्मान्मेध्यतमन्त्वस्यमुखमुक्तंस्वयम्भुवा ॥ १९२ ॥
- उत्तमांगोद्भवाज्ज्यैष्ठ्याद्ब्रह्मणश्चैवधारणात् ॥ १ ॥
- सर्वस्यैवास्यसर्गस्यधर्मतोब्राह्मणःप्रभुः ॥ १९३ ॥
- तंहिस्वयम्भूःस्वादास्यात्तपस्तप्त्वादितोऽमृजत् ॥ १ ॥
- हयकथाभिवाह्यायसर्वस्यास्यचगुप्तये ॥ १९४ ॥
- यस्यास्येनसदाऽश्नन्तिहयानित्रिदिवौकसः ॥ १ ॥
- कथानिचैवपितरःकिम्भूतमधिकन्ततः ॥ १९५ ॥
- भूतानाम्प्राणिनःश्रेष्ठाःप्राणिनांबुद्धिजीविनः ॥ १ ॥
- बुद्धिमत्सुनराःश्रेष्ठानरेषुब्राह्मणाःस्मृताः ॥ १९६ ॥

- ब्राह्मणेषु च विद्वांसो विद्वत्सुकृतबुद्धयः १
 कृतबुद्धिषु कर्तारः कर्तृषु ब्रह्मवेदिनः ॥९७॥
 उत्पत्तिरेव विप्रस्य मूर्तिर्धर्मस्य शाश्वती १
 सहि धर्मार्थमुत्पन्नो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥९८॥
 ब्राह्मणो जायमानो हि पृथिव्यामधिजायते १
 ईश्वरः सर्वभूतानां धर्मकोषस्य गुप्तये ॥९९॥
 सर्वस्वं ब्राह्मणस्येदं यत्किञ्चिज्जगतीगतम् १
 श्रेष्ठेनाभिजनेनेदं सर्वं वै ब्राह्मणोऽर्हति ॥१००॥
 स्वमेव ब्राह्मणो भुंक्ते स्वं वस्ते स्वन्ददाति च १
 आनृशं स्याद्ब्राह्मणस्य भुंजते हीतरे जनाः ॥१०१॥
 तस्य कर्मविवेकार्थं शेषाणामनुपूर्वशः १
 स्वायम्भुवो मनुर्द्धीमानि दंशास्त्रमकल्पयत् ॥१०२॥
 विदुषा ब्राह्मणेनेदमध्येत यम्प्रयत्नतः १
 शिथेभ्यश्च प्रवक्तव्यं सम्यग्गान्येन केनचित् ॥१०३॥
 इदं शास्त्रमधीयानो ब्राह्मणः शंसितव्रतः १
 मनोवाग्देहजैर्नित्यं कर्मदोषैर्न लिप्यते ॥१०४॥
 पुनाति पंक्तिं वंश्यांश्च सप्तसप्तपरावरान् १
 पृथिवीमपि चैवेमां कृत्स्ना मेकोऽपि सोऽर्हति ॥१०५॥

- इदंस्वस्त्ययनंश्रेष्ठमिदम्बुद्धिविवर्द्धनम् १
- इदंयशस्यमायुष्यमिदंनिःश्रेयसम्परम् ॥१०६॥
- अस्मिन्धर्मोऽखिलेनोक्तोगुणदोषौचकर्मणाम् १
- चतुर्णामपिवर्णीनामाचारश्चैवशाश्वतः ॥१०७॥
- आचारःपरमोधर्मःश्रुत्युक्तःस्मार्तैवच १
- तस्मादस्मिन्सदायुक्तो नित्यंस्यादात्मवान्द्विजः ॥१०८॥
- आचाराद्विच्युतोविप्रो न वेदफलमश्नुते १
- आचारेणतुसंयुक्तःसम्पूर्णफलभागभवेत् ॥१०९॥
- एवमाचारतोदृष्ट्वाधर्मस्यमुनयोगतिम् १
- सर्वस्यतपसोमूलमाचारंजगृहुःपरम् ॥११०॥
- जगतश्चसमुत्पत्तिंसंस्कारविधिमेवच १
- व्रतचर्योपचारंचस्नानस्यचपरंविधिम् ॥१११॥
- दाराधिगमनंचैवविवाहानांचलक्षणम् १
- महायज्ञविधानंचश्राद्धकल्पंचशाश्वतम् ॥११२॥
- वृत्तीनांचलक्षणंचैवस्नातकस्यव्रतानिच १
- भक्ष्याभक्ष्यंचशौचंचद्रव्याणांशुद्धिमेवच ॥११३॥
- स्त्रीधर्मयोगंतापस्यंमोक्षंसंन्यासमेवच १
- राज्ञश्चधर्म्ममखिलंकार्याणांचविनिर्णयम् ॥११४॥

- साक्षिप्रश्नविधानंचधर्मस्त्रीपुंसयोरपि १
 विभागधर्मैर्द्यूतंचकंटकानांचशोधनम् ॥११५॥
 वैश्यशूद्रोपचारंचसंकीर्णानांचसम्भवम् १
 आपद्धर्मैचवणीनाम्प्रायश्चित्तविधिन्तथा ॥११६॥
 संसारगमनंचैवत्रिविधंकर्मसम्भवम् १
 निःश्रेयसंकर्मणांचगुणदोषपरीक्षणम् ॥११७॥
 देशधर्मीन्जातिधर्मीन्कुलधर्मींश्चशाश्वतान् १
 पाषंडगणधर्मींश्चशास्त्रेऽस्मिन्नुक्तवान्मनुः ॥११८॥
 यथेदमुक्तवान्शास्त्रम्पुरापृष्ठोमनुर्मया १
 तथेदंयूयमप्यद्यमत्सकाशान्निबोधत ॥११९॥

॥ इतिमानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायाम् ॥

॥ प्रथमोऽध्यायः ॥

॥ मानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायां द्वितीयोऽध्यायः ॥

विद्वद्भिः सेवितः सद्भिर्नित्यमद्वेषरागिभिः १

हृदयेनाभ्यनुज्ञातो यो धर्मस्तन्निबोधत ॥ १ ॥

कामात्मतानप्रशस्तानचैवेहास्त्यकामता १

काम्यो हि वेदाधिगमः कर्मयोगश्च वैदिकः ॥ २ ॥

संकल्पमूलः कामो वै यज्ञाः संकल्पसम्भवाः १

व्रतानियमधर्माश्च सर्वे संकल्पजाः स्मृताः ॥ ३ ॥

अकामस्य क्रिया काचिद्दृश्यते नेह कर्हिचित् १

यद्यद्विकुरुते किञ्चित्तत्तत्कामस्य चेष्टितम् ॥ ४ ॥

तेषु सम्यग्वर्तमानो गच्छत्यमरलोकताम् १

यथा संकल्पितां श्रेहसर्वान् कामान्समश्नुते ॥ ५ ॥

वेदोऽखिलो धर्ममूलं स्मृतिशीले च तद्विदाम् १

आचारश्चैव साधूनामात्मनस्तुष्टिरेव च ॥ ६ ॥

यः कश्चित्कस्यचिद्धर्मो भिन्नुना परिकीर्तितः १

स सर्वोऽभिहितो वेदे सर्वज्ञानमयो हि सः ॥ ७ ॥

- सर्वतुसमवेक्ष्येदग्निखिलंज्ञानचक्षुषा १
 श्रुतिप्रामाण्यतोविद्वान्स्वधर्मेनिविशेतवै ॥८॥
 श्रुतिस्मृत्युदितन्धर्ममनुतिष्ठन्निमानवः १
 इहकीर्तिमवाप्नोतिप्रेत्यचानुत्तमंसुखम् ॥९॥
 श्रुतिस्तुवेदोविज्ञेयोधर्मशास्त्रन्तुवैस्मृतिः १
 तेसर्वार्थेष्वमीमांस्येताभ्यान्धर्मोहिनिर्वभौ ॥१०॥
 योऽयमन्येततेमूलेहेतुशास्त्राश्रयाद्विजः १
 ससाधुभिर्विहिष्कार्योनास्तिकोवेदनिन्दकः ॥११॥
 वेदःस्मृतिःसदाचारःस्वस्यचप्रियमात्मनः १
 एतच्चतुर्विधम्प्राहुःसाक्षाद्धर्मस्यलक्षणम् ॥१२॥
 अर्थकामेष्वसक्तानान्धर्मज्ञानंविधीयते १
 धर्मजिज्ञासमानानाम्प्रमाणम्परमंश्रुतिः ॥१३॥
 श्रुतिद्वेधन्तुयत्रस्यातत्रधर्मावुभौस्मृतौ १
 उभावपिहितौधर्मोसम्यगुक्तौमनोषिभिः ॥१४॥
 उदितेऽनुदितेचैवसमयाध्युषितेतथा १
 सर्वथावर्ततेयज्ञइतीयंवैदिकीश्रुतिः ॥१५॥
 निषेकादिश्मशानान्तोमंत्रैर्यस्योदितोविधिः १
 तस्यशास्त्रेधिकारोऽस्मिन्ज्ञेयोनान्यस्यकस्यचित् ॥१६॥

- सरस्वतीदृषद्वत्योर्देवनद्योर्यदन्तरम् १
तन्देवनिर्मितन्देशम्बलावर्तम्प्रचक्षते ॥१७॥
तस्मिन्देशेयआचारःपारम्पर्यक्रमागतः १
वर्णानांसान्तरालानांससदाचारउच्यते ॥१८॥
कुरुक्षेत्रंचमत्स्याश्चपंचालाःशूरसेनकाः १
एषब्रह्मर्षिदेशोवैब्रह्मावर्तीदनन्तरः ॥१९॥
एतद्देशप्रसूतस्यसकाशादयजन्मनः १
स्वंस्वंचरित्रंशिक्षेरन्पृथिव्यांसर्वमानवाः ॥२०॥
हिमवद्विंध्ययोर्मध्यंयत्प्राग्विनशनादपि १
प्रत्यगेवप्रयागाच्चमध्यदेशःप्रकीर्तितः ॥२१॥
आसमुद्रातुवैपूर्वादासमुद्रातुपश्चिमात् १
तयोरेवान्तरंगिर्योरार्यावर्तविदुर्बुधाः ॥२२॥
कृष्णसारस्तुचरतिमृगोयत्रस्वभावतः १
सज्ञेयोयज्ञियोदेशोभेच्छदेशस्त्वतःपरः ॥२३॥
एतान्द्विजातयोदेशान्संश्रयेरन्प्रयत्नतः १
शूद्रस्तुयस्मिन्कस्मिन्वानिवसेद्वृत्तिकर्षितः ॥२४॥
एषाधर्मस्यवोयोनिःसमासेनप्रकीर्तिता १
सम्भवश्चास्यसर्वस्यवर्णधर्मान्निबोधत ॥२५॥

वैदिकैः कर्मभिः पुण्यैर्निषेकादिर्द्विजन्मनाम् १
 कार्यः शरीरसंस्कारः पावनः प्रेत्य चेह च ॥२६॥
 गर्भेर्होमैर्जीतकर्मचौ उर्मौ जीनिबन्धनैः १
 वैजिकंगार्भिकंचैनो द्विजानामपमृज्यते ॥२७॥
 स्वाध्यायेन व्रतैर्होमैस्त्रैर्विद्येनेज्यया सुतैः १
 महायज्ञैश्च यज्ञैश्च ब्राह्मीयं क्रियते तनुः ॥२८॥
 प्राङ्नाभिवर्द्धनात्पुंसो जातकर्मविधीयते १
 मंत्रवत्प्राशनं चास्य हिरण्यमधुसर्पिषाम् ॥२९॥
 नामधेयन्दशम्यान्तुद्वादश्यावाः स्य कारयेत् १
 पुण्येतिथौ मुहूर्ते वा नक्षत्रे वा गुणान्विते ॥३०॥
 मंगल्यं ब्राह्मणस्य स्यात्क्षत्रियस्य बलान्वितम् १
 वैश्यस्य धनसंयुक्तं शुद्रस्य तु जुगुप्सितम् ॥३१॥
 शर्मवद्ब्राह्मणस्य स्याद्राशोरक्षा समन्वितम् १
 वैश्यस्य पुष्टिसंयुक्तं शूद्रस्य प्रैष्यसंयुतम् ॥३२॥
 स्त्रीणां मुखोद्यमक्रूरं विस्पष्टार्थमनोहरम् १
 मंगल्यन्दीर्घवर्णान्तमाशीर्वादाभिधानवत् ॥३३॥
 चतुर्थे मासि कर्तव्यं शिशोर्निष्क्रमणं गृहात् १
 षष्ठेऽन्नप्राशनं मासि यद्वेष्टं मंगलं कुले ॥३४॥

- चूडाकर्म्मद्विजातीनांसर्वेषामेवधर्मतः १
- प्रथमेऽब्देतृतीयेवाकर्त्तयंश्रुतिचोदनात् ॥३५॥
- गर्भाष्टमेऽब्देकुर्वीतब्राह्मणस्योपनायनम् १
- गर्भादेकादशेराज्ञोगर्भानुद्वादशेविशः ॥३६॥
- ब्रह्मवर्चसकामस्यकार्यविप्रस्यपंचमे १
- राज्ञोबलार्थिनःषष्ठेवैश्यस्येहार्थिनोऽष्टमे ॥३७॥
- आषोडशाद्ब्राह्मणस्यसावित्रीनातिवर्तते १
- आद्वाविंशात्क्षत्रबन्धोराचतुर्विंशतेर्विशः ॥३८॥
- अतुर्द्वित्रयोऽप्येतेयथाकालमसंस्कृताः १
- सावित्रीपतिताव्रात्याभवन्त्यार्यविगर्हिताः ॥३९॥
- नैतैरपूतैर्विधिवदापद्यपिहिकर्हिचित् १
- ब्राह्मणान्यौनांश्चसम्बन्धान्नचरेद्ब्राह्मणःसह ॥४०॥
- काष्णरिरौरववास्तानिचर्माणिब्रह्मचारिणः १
- वसीरन्नानुपूर्वेणशाणक्षौभाविकानिच ॥४१॥
- मौंजीत्रिवृत्समाशुक्ष्णाकार्याविप्रस्यमेखला १
- क्षत्रियस्यतुमौर्वीज्यावैश्यस्यशणतान्तवी ॥४२॥
- मुंजालाभेतुकर्त्तव्याःकुशाश्मान्तकवल्त्वजैः १
- त्रिवृताग्रन्थिनैकेनत्रिभिःपंचभिरेववा ॥४३॥

- कार्पासमुपवीतंस्याद्विप्रस्योर्द्ध्वतंत्रिवृत् १
 शणसूत्रमयंराज्ञोवैश्यस्याविकसौत्रिकम् ॥४४॥
 ब्राह्मणोवैल्वपालाशौक्षत्रियोवाटखादिरौ १
 पैलवौदुम्बरोवैश्योदंडानर्हन्तिधर्मतः ॥४५॥
 केशान्तिकोब्राह्मणस्यदंडःकार्यःप्रमाणतः १
 ललाटसंमितोराज्ञःस्यात्तुनासान्तिकोविशः ॥४६॥
 ऋजवस्तेतुसर्वेस्युरव्रणाःसौम्यदर्शनाः १
 अनुद्वेगकरानृणांसत्वचोनाग्निदूषिताः ॥४७॥
 प्रतिगृह्येप्सितदंडमुपस्थायचभास्करम् १
 प्रदक्षिणम्परोत्याग्निंचरेद्भैक्षंयथाविधि ॥४८॥
 भवत्पूर्वंचरेद्भैक्षमुपनीतोद्विजोत्तमः १
 भवन्मध्यन्तुराजन्योवैश्यस्तुभवदुत्तरम् ॥४९॥
 मातरंवास्वसारंवामातुर्वीभगिनींनिजाम् १
 भिक्षेतभिक्षाम्प्रथमंयाचैनंनावमानयेत् ॥५०॥
 समाहृत्यतुतद्भैक्षंयावदर्थममायया १
 निवेद्यगुरवेऽनीयादाचम्यप्राङ्मुखःशुचिः ॥५१॥
 आयुश्चप्राङ्मुखोभुंक्तेयशस्यन्दक्षिणामुखः १
 श्रियश्चप्राङ्मुखोभुंक्तेऽतुंभुंक्तेऽप्युदङ्मुखः ॥५२॥

- उपस्पृश्यद्विजोनित्यमन्नमद्यात्समाहितः १
- भुक्त्वाचोपस्पृशेत्सम्यगग्निःखानिचसंस्पृशेत् ॥५३॥
- पूजयेदशनंनित्यमद्याच्चैतदकुत्सयन् १
- दृष्ट्वाहृथेत्प्रसीदेच्चप्रतिनन्देच्चसर्वशः ॥५४॥
- पूजितंत्यशनंनित्यंबलमूर्जंचयच्छति १
- अपूजितन्तुतद्भुक्तमुभयंनाशयेदिदम् ॥५५॥
- नोच्छिष्टंकस्यचिद्दद्यान्नाद्याच्चैवतथान्तरा १
- नचैवात्यशनंकुर्यान्नचोच्छिष्टःकूचिद्वजेत् ॥५६॥
- अनारोग्यमनायुथमस्वर्ग्यं चातिभोजनम् १
- अपुण्यंलोकविद्विष्टन्तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥५७॥
- ब्राह्मेणविप्रस्तीर्थेननित्यकालमुपस्पृशेत् १
- कायत्रैदशिकाभ्यांवानपित्र्येणकदाचन ॥५८॥
- अंगुष्ठमूलस्यतलेब्राह्मन्तीर्थम्प्रचक्षते १
- कायमंगुलिमूलेऽग्नेदैवम्पित्र्यन्तयोरधः ॥५९॥
- त्रिराचामेदपःपूर्वद्विःप्रमृज्यात्ततोमुखम् १
- खानिचैवस्पृशेदग्निरात्मानंशिरएवच ॥६०॥
- अनुष्णाभिरफेनाभिरग्निस्तीर्थेनधर्मवित् १
- शौचेप्सुःसर्वदाचामेदेकान्तेप्रागुदङ्मुखः ॥६१॥

- हृद्गाभिःपूयतेविप्रःकंठगाभिस्तुभूमिपः ॥ १ ॥
 वैश्योऽग्निःप्राशिताभिस्तुशूद्रःस्पृष्टाभिरन्ततः ॥ ६२ ॥
 उद्धृतेदक्षिणेपाणावुपवीत्युच्यतेद्विजः ॥ १ ॥
 सथेप्राचीनआवीतीनिवीतीकण्ठसज्जने ॥ ६३ ॥
 मेखलामजिनन्दंउमुपवीतंकमंडलुम् ॥ १ ॥
 अप्सुप्रास्यविनष्टानिगृहीतान्यानिमंत्रवत् ॥ ६४ ॥
 केशान्तःषोडशेवर्षेब्राह्मणस्यविधीयते ॥ १ ॥
 राजन्यबन्धोर्द्वाविंशेवैश्यस्यअधिकेततः ॥ ६५ ॥
 अमंत्रिकातुकार्येयंस्त्रीणामावृदशेषतः ॥ १ ॥
 संस्कारार्थंशरीरस्ययथाकालंयथाक्रमम् ॥ ६६ ॥
 वैवाहिकोविधिःस्त्रीणांसंस्कारोवैदिकःस्मृतः ॥ १ ॥
 पतिमेवागुरौवासोगृहार्थोऽग्निपरिक्रिया ॥ ६७ ॥
 एषप्रोक्तोद्विजातीनामौपनायनिकोविधिः ॥ १ ॥
 उत्पत्तिथंजकःपुण्यःकर्मयोगंनिबोधत ॥ ६८ ॥
 उपनीयगुरुःशिशुंशिक्षयेच्छौचमादितः ॥ १ ॥
 आचारमग्निकार्यंचसंध्योपासनमेवच ॥ ६९ ॥
 अध्येयमाणस्त्वाचान्तोयथाशास्त्रमुदङ्मुखः ॥ १ ॥
 ब्रह्मांजलिकृतोऽध्याप्योलघुवासाजितेन्द्रियः ॥ ७० ॥

- ब्रह्मारम्भेऽवसानेचपादौयादौगुरोःसदा । १
 संहत्यहस्तावध्येयंसहिब्रह्मांजलिःस्मृतः ॥७१॥
 यत्यस्तपाणिनाकार्यमुपसंग्रहणंगुरोः । १
 सथेनसद्यःस्पृष्टयोदक्षिणेनचदक्षिणः ॥७२॥
 अध्येथमाणन्तुगुरुर्नित्यकालमतन्द्रितः । १
 अधोष्वभोदतिब्रूयाद्विरामोऽस्त्वितिचारमेत् ॥७३॥
 ब्राह्मणःप्रणवंकुर्यादादावन्तेचसर्वदा । १
 स्रवत्यङ्गोऽकृतम्पूर्वम्परस्ताच्चविशीर्यते ॥७४॥
 प्राक्कूलानूपर्युपासीनःपवित्रैश्चैवपावितः । १
 प्राणायामैस्त्रिभिःपूतस्ततर्जोकारमर्हति ॥७५॥
 अकारंचाप्युकारंचमकारंचप्रजापतिः । १
 वेदत्रयान्निरदुहद्भुवःस्वरितीतिच ॥७६॥
 त्रिभ्यएवतुवेदेभ्यःपादम्पादमदूदुहत् । १
 तदित्यृचोऽस्याःसावित्र्याःपरमेशीप्रजापतिः ॥७७॥
 एतदक्षरमेतांचजपन्त्याहृतिपूर्वकाम् । १
 संध्ययोर्वेदविद्विप्रोवेदपुण्येनयुज्यते ॥७८॥
 सहस्रकृत्वस्त्वभ्यस्यवहिरेतत्त्रिकं द्विजः । १
 महतोऽप्येनसोमासात्त्वचेवाऽहिर्विमुच्यते ॥७९॥

- एतयर्चाविसंयुक्तःकालेचक्रिययास्वया १
 ब्रह्मक्षत्रियविड्योनिर्गह्णायातिसाधुषु ॥८०॥
 ओंकारपूर्विकास्तिस्रोमहाव्याहृतयोऽन्यथाः १
 त्रिपदाचैवसावित्रीविज्ञेयम्ब्रह्मणोमुखं ॥८१॥
 योऽधीतेहन्यहन्येतांत्रीणिवर्षीण्यतन्द्रितः १
 सब्रह्मपरमभ्येतिवायुभूतःखमूर्तिमान् ॥८२॥
 एकाक्षरम्परम्ब्रह्मप्राणायामाःपरन्तपः १
 सावित्र्यास्तुपरंनास्तिमौनात्सत्यंविशिष्यते ॥८३॥
 क्षरन्तिसर्वावैदिक्योजुहोतियजतिक्रियाः १
 अक्षरंदुष्करंज्ञेयम्ब्रह्मचैवप्रजापतिः ॥८४॥
 विधियज्ञाज्जपयज्ञोविशिष्टोदशभिर्गुणैः १
 उपांशुःस्याच्छतगुणःसाहस्रोमानसःस्मृतः ॥८५॥
 येपाकयज्ञाश्चत्वारोविधियज्ञसमन्विताः १
 सर्वेतेजपयज्ञस्यकलानार्हन्तिषोडशीम् ॥८६॥
 जप्येनैवतुसंसिद्धेद्ब्राह्मणोनात्रसंशयः १
 कुर्यादन्यन्नवाकुर्यान्मैत्रोब्राह्मणउच्यते ॥८७॥
 इन्द्रियाणांविचरतांविषयेष्वपहारिषु १
 संयमेयत्नमातिष्ठेद्विद्वान्यन्तेववाजिनाम् ॥८८॥

- एकादशेन्द्रियाण्याहुर्यानिपूर्वेमनीषिणः १
तानिसम्यक्प्रवक्ष्यामियथावदनुपूर्वशः ॥८९॥
श्रोत्रन्त्वक्क्षुषीजिह्वानासिकाचैवपंचमी १
पायूपस्थंहस्तपादंवाक्चैवदशमीस्मृता ॥९०॥
बुद्धीन्द्रियाणिपंचैषांश्रोत्रादीन्यनुपूर्वशः १
कर्मेन्द्रियाणिपंचैषाम्पाय्वादीनिप्रचक्षते ॥९१॥
एकादशम्भनोक्षेयंस्वगुणेनोभयात्मकम् १
यस्मिन्जितेजितावेतौभवतःपंचकौगणौ ॥९२॥
इन्द्रियाणाम्प्रसंगेनदोषमृच्छत्यसंशयम् १
संनियम्यतुतान्येवततःसिद्धिंनियच्छति ॥९३॥
नजातुकामःकामानामुपभोगेनशाम्यति १
हविषाकृष्णवर्त्मैवभूयएवाभिवर्द्धते ॥९४॥
यश्चैतान्प्राप्नुयात्सर्वान्यश्चैतान्केवलंस्त्यजेत् १
प्रापणात्सर्वकामानाम्परित्यागोविशिष्यते ॥९५॥
नतथैतानिशक्यन्तेसंनियन्तुमसेवया १
विषयेषुप्रजुष्टानियथाज्ञानेननित्यशः ॥९६॥
वेदास्त्यागश्चयज्ञाश्चनियमाश्चतपांसिच १
नविप्रदुष्टभावस्यसिद्धिं गच्छन्तिकर्हिचित् ॥९७॥

- श्रुत्वास्पृष्ट्वाचक्ष्वाचभुक्त्वाघ्रात्वाचयोनरः १
- नहृथतिग्लायतिवासविज्ञेयोजितेन्द्रियः ॥९८॥
- इन्द्रियाणान्तुसर्वेषांयद्येकंक्षरतीन्द्रियम् १
- तेनास्यक्षरतिप्रज्ञाद्वेतेःपादादिवोदकम् ॥९९॥
- वशेकृत्वेन्द्रियग्रामंसंयम्यचमनस्तथा १
- सर्वान्संसाधयेदर्थानक्षिण्वन्योगतस्तनुम् ॥१००॥
- पूर्वासंध्यांजपंस्तिष्ठेत्सावित्रीमार्कदर्शनात् १
- पश्चिमान्तुसमासीनःसम्यगृक्षविभावनात् ॥१०१॥
- पूर्वासंध्यांजपंस्तिष्ठन्नैशमेनोबपोहति १
- पश्चिमान्तुसमासीनोमलंहन्तिदिवाकृतम् ॥१०२॥
- नतिष्ठतितुयःपूर्वानोपास्तेयश्चपश्चिमाम् १
- सशूद्रवद्वहिष्कार्यःसर्वस्माद्विजकर्मणः ॥१०३॥
- अपांसमीपेनियतो नैत्यकंविधिमास्थितः १
- सावित्रीमप्यधीयीतगत्वाऽरण्यंसमाहितः ॥१०४॥
- वेदोपकरणेचैवस्वाध्यायेचैवनैत्यके १
- नानुरोधोऽस्त्यनध्यायेहोममंत्रेषुचैवहि ॥१०५॥
- नैत्यकेनास्त्यनध्यायोब्रह्मसत्रंहिततस्मृतम् १
- ब्रह्माहुतिहुतम्पुण्यमनध्यायवषट्कृतम् ॥१०६॥

- यः स्वाध्यायमधीते ऋदं विधिनानियतः शुचिः १
तस्य नित्यं क्षरत्येष पयोदधिघृतं मधु ॥१०७॥
अग्नीन्धनम्भैक्षचर्यामधःशय्यांगुरोर्हितम् १
आसमावर्तनात्कुर्यात्कृतोपनयनो द्विजः ॥१०८॥
आचार्यपुत्रः शुश्रूषुः शीनदो धार्मिकः शुचिः १
आप्तः शक्तो र्यदः साधुः स्वोऽध्याप्यादशधर्मतः ॥१०९॥
नापृष्टः कस्यचिद्भूयान्नचान्यायेन पृच्छतः १
जानन्नपि हि मेधावी ज उवल्लोक आचरेत् ॥११०॥
अधर्मेण च यः प्राहयश्चाधर्मेण पृच्छति १
तयोरन्यतरः प्रैति विद्वेषं वाधिगच्छति ॥१११॥
धर्मार्थौ यत्र न स्यातां शुश्रूषा वापि तद्विधा १
तत्र विद्यानवपूया शुभं वीजमिवोषरे ॥११२॥
विद्ययैव समं कामं मर्त्यम् ब्रह्मवादिना १
आपद्यपि हि घोरायां न त्वेनाभिरिणे वपेत् ॥११३॥
विद्या ब्राह्मणमेत्याहसे वधिस्ते स्मिरक्षमाम् १
असूयकायमांसादास्तथास्यां वीर्यवत्तमा ॥११४॥
यमेव तु शुचिं विद्यानियतं ब्रह्मचारिणम् १
तस्मै मां ब्रूहि विप्राय निधिपायाप्रमादिने ॥११५॥

- ब्रह्मयस्त्वननुज्ञातमधीयानादवाप्नुयात् १
- सब्रह्मस्तेयसंयुक्तोनरकम्प्रतिपद्यते ॥११६॥
- लौकिकंवैदिकंवाऽपितथाध्यात्मिकमेवच १
- आददीतयतोज्ञानन्तम्पूर्वमभिवादयेत् ॥११७॥
- सावित्रीमात्रसारोऽपिवरंविप्रःसुयंत्रितः १
- नायंत्रितस्त्रिवेदोऽपिसर्वाशीसर्वविक्रयी ॥११८॥
- शय्यासनेऽध्याचरितेश्रेयसानसमाविशेत् १
- शय्यासनस्थश्चैवैनम्प्रत्युत्थायाभिवादयेत् ॥११९॥
- उर्ध्वम्प्राणालुत्क्रामन्तियूनःस्थविरआयति १
- प्रत्युत्थानाभिवादाभ्याम्पुनस्तान्प्रतिपद्यते ॥१२०॥
- अभिवादनशीलस्यनित्यंवृद्धोपसेविनः १
- चत्वारितस्यवर्द्धन्तेआयुर्विद्यायशोबलम् ॥१२१॥
- अभिवादात्परंविप्रोज्यायांसमभिवादयन् १
- असौनामाहमस्मीतिस्वंनामपरिकीर्तयेत् ॥१२२॥
- नामधेयस्ययेकेचिदभिवादंनजानते १
- तान्प्राज्ञोऽहमितिब्रूयात्स्त्रियःसर्वास्तथैवच ॥१२३॥
- भोःशब्दंकीर्तयेदन्तेस्वस्यनाम्नोऽभिवादाने १
- नाम्नांस्वरूपभावोहिभोभावऋषिभिःस्मृतः ॥१२४॥

- आयुष्मान्भवसौम्येतिवाचोविप्रोऽभिवादने १
 अकारश्चास्यनाम्नोऽन्तेवाचःपूर्वाक्षरःप्लुतः ॥१२५॥
 योनवेत्यभिवादस्यविप्रःप्रत्यभिवादनम् १
 नाभिवाद्यःसविदुषायथाशूद्रस्तथैवसः ॥१२६॥
 ब्राह्मणंकुशलम्पृच्छेत्क्षत्रबन्धुमनामयम् १
 वैश्यंक्षेमंसमागम्यशूद्रमारोग्यमेवच ॥१२७॥
 अवाचोदीक्षितोनाम्नायवीयानपियोभवेत् १
 भोभवत्पूर्वकंत्वेनमभिभाषेतधर्मवित् ॥१२८॥
 परपत्नीतुयात्त्रीस्यादसम्बन्धाचयोनितः १
 तांब्रूयाद्भवतीत्येवंसुभगेभगिनीतिच ॥१२९॥
 मातुलांश्चपितृयांश्चश्वशुरानृत्विजोगुरून् १
 असावहमितिब्रूयात्प्रत्युत्थाययवीयसः ॥१३०॥
 मातृष्वसामातुलानीश्वश्चरथपितृष्वसा १
 सम्पूज्यागुरुपत्नीवत्समास्तागुरुभार्यया ॥१३१॥
 भ्रातृभार्योपसंयाह्यासवणीह्न्यहन्यपि १
 विप्रोथतूपसंयाह्याज्ञातिसम्बन्धयोषितः ॥१३२॥
 पितुर्भगिन्याम्मातुश्चज्यायस्यांचस्वसर्यपि १
 मातृवद्वृत्तिमातिष्ठेन्माताताभ्योगरीयसी ॥१३३॥

- दशाब्दाख्यम्पौरसख्यम्पंचाब्दाख्यंकलाभृताम् १
 त्र्यब्दपूर्वश्रोत्रियाणांस्वल्पेनापिस्वयोनिषु ॥१३४॥
 ब्राह्मणन्दशवर्षन्तुशतवर्षन्तुभूमिपम् १
 पितापुत्रौविजानीयाद्ब्राह्मणस्तुतयोःपिता ॥१३५॥
 वित्तम्बन्धुर्वयःकर्मविद्याभवतिपंचमी १
 एतानिमान्यस्थानानिगरीयोयद्यदुत्तरम् ॥१३६॥
 पंचानांत्रिषुवर्षेषुभूयांसिगुणवन्तिच १
 यत्रस्युःसोऽन्नमानार्हःशूद्रोऽपिदशमींगतः ॥१३७॥
 चक्रिणोदशमीस्थस्यरोगिणोभारिणःस्त्रियाः १
 स्नातकस्यचराज्ञश्चपन्थादेयोवरस्यच ॥१३८॥
 तेषान्तुसमवेतानाम्मान्यौस्नातकपार्थिवौ १
 राजस्नातकयोश्चैवस्नातकोनृपमानभाक् ॥१३९॥
 उपनीयतुयःशिथंवेदमध्यापयेद्विजः १
 सकल्पंसरहस्यंचतमाचार्यम्प्रचक्षते ॥१४०॥
 एकदेशन्तुवेदस्यवेदांगान्यपिवापुनः १
 योऽध्यापयतिवृत्त्यर्थमुपाध्यायःसउच्यते ॥१४१॥
 निषेकादीनिकर्माणियःकरोतियथाविधि १
 सम्भावयतिचान्नेनसविप्रोगुरुरुच्यते ॥१४२॥

- अग्न्याधेयम्पाकयज्ञानग्निष्टोमादिकान्मखान् १
- यःकरोतिवृतोयस्यसतस्यत्विगिहोच्यते ॥१४३॥
- यआवृणोत्यवितथम्ब्रह्मणाश्रवणावुभौ १
- समातासपिताज्ञेयस्तन्नद्रुद्धेत्कदाचन ॥१४४॥
- उपाध्यायानूदशाचार्यआचार्याणांशतम्पिता १
- सहस्रन्तुपितृन्मातागौरवेणातिरिच्यते ॥१४५॥
- उत्पादकब्रह्मदात्रोर्गरीयानूब्रह्मदःपिता १
- ब्रह्मजन्महिविप्रस्यप्रेत्यचेहचशाश्वतम् ॥१४६॥
- कामान्मातापिताचैनंयदुत्पादयतोमिथः १
- सम्भूतिन्तस्यतांविद्याद्यद्योनावभिजायते ॥१४७॥
- आचार्यस्त्वस्ययांजातिंविधिवद्भेदपारगः १
- उत्पादयतिसावित्र्यासासत्यासाञ्जरामरा ॥१४८॥
- अल्पंवाबहुवायस्यश्रुतस्योपकरोतियः १
- तमपीहगुरुंविद्याच्छुतोपक्रिययातया ॥१४९॥
- ब्राह्मस्यजन्मनःकर्तास्वधर्मस्यचशासिता १
- बालोऽपिविप्रोवृद्धस्यपिताभवतिधर्मतः ॥१५०॥
- अध्यापयामासपितृन्शिशुरांगिरसःकविः १
- पुत्रकाइतिहोवाचज्ञानेनपरिगृह्यतान् ॥१५१॥

- तेतमर्थमपृच्छन्तदेवानागतमन्यवः । १
- देवाश्चैतान्समेत्योचुर्न्याय्यंवःशिशुरुक्तवान् ॥१५२॥
- अज्ञोभवतिवैबालःपिताभवतिमंत्रदः । १
- अज्ञंहिबालमित्याहुःपितेत्येवतुमंत्रदम् ॥१५३॥
- नहायनैर्नपलितैर्नवित्तेननबन्धुभिः । १
- ऋषयश्चक्रिरेधर्मयोऽनूचानःसनोमहान् ॥१५४॥
- विप्राणांज्ञानतोऽयैष्ठ्यंक्षत्रियाणान्तुवीर्यतः । १
- वैश्यानान्धान्यधनतःशूद्राणामेवजन्मतः ॥१५५॥
- नतेनवृद्धोभवतियेनास्यपलितंशिरः । १
- योवैयुवाऽप्यधीयानस्तन्देवाःस्थविरंविदुः ॥१५६॥
- यथाकाष्ठमयोहस्तीयथाचर्ममयोमृगः । १
- यश्चविप्रोऽनधीयानस्त्रयस्तेनामविभ्रति ॥१५७॥
- यथाषण्डोऽफलःस्त्रीषुयथागौर्गविचाफला । १
- यथाचाक्षोऽफलन्दानंतथाविप्रोऽनृचोऽफलः ॥१५८॥
- अहिंसयैवभूतानांकार्यंश्रेयोऽनुशासनम् । १
- वाक्चैवमधुराशुक्ष्णाप्रयोज्याधर्ममिच्छता ॥१५९॥
- यस्यवाङ्मनसीशुद्धेसम्यग्गुप्तेचसर्वदा । १
- सवैसर्वमवाप्नोतिवेदान्तोपगतंफलम् ॥१६०॥

नारुन्तुदः स्यादातर्जोऽपि न परद्रोहकर्मधीः ॥ १९६१ ॥
 ययाऽस्योद्विजते वाचानालोक्यातामुदीरयेत् ॥ १९६२ ॥
 सम्मानाद्ब्राह्मणो नित्यमुद्विजेत विषादिव ॥ १९६३ ॥
 अमृतस्येव चाकांक्षेदवमानस्य सर्वदा ॥ १९६४ ॥
 सुखं ह्यवमतः शेते सुखं च प्रतिबुध्यते ॥ १९६५ ॥
 सुखं च रतिलोकेऽस्मिन्नवमन्ताविनश्यति ॥ १९६६ ॥
 अनेन क्रमयोगेन संस्कृतात्मा द्विजः शनैः ॥ १९६७ ॥
 गुरौ वसनं संचिनुयाद्ब्रह्माधिगमिकन्तपः ॥ १९६८ ॥
 तपो विशेषैर्विविधैर्ब्रतैश्च विधिचोदितैः ॥ १९६९ ॥
 वेदः कृत्स्नोऽधिगन्तव्यः सरहस्यो द्विजन्मना ॥ १९७० ॥
 वेदमेव सदाभ्यस्येत्तपस्तप्यन् द्विजोत्तमः ॥ १९७१ ॥
 वेदाभ्यासो हि विप्रस्यतपः परमिहोच्यते ॥ १९७२ ॥
 आहैव सनखायेभ्यः परमन्तप्यते तपः ॥ १९७३ ॥
 यः स्रग्व्यपि द्विजोऽधीते स्वाध्यायं शक्तितोऽन्वहम् ॥ १९७४ ॥
 योऽनधीत्यद्विजो वेदमन्यत्र कुरुते श्रमम् ॥ १९७५ ॥
 स जीवन्नेव शूद्रत्वमाशुगच्छतिसान्वयः ॥ १९७६ ॥
 मातुरयेऽधिजननं द्वितीयं मौजिबन्धने ॥ १९७७ ॥
 तृतीयं यज्ञदीक्षायां द्विजस्य श्रुतिचोदनात् ॥ १९७८ ॥

- तत्रयद्ब्रह्मजन्मास्यमौजीबन्धनचिह्नितम् १
 तत्रास्यमातासावित्रीपितात्वाचार्यउच्यते ॥१७०॥
 वेदप्रदानादाचार्यम्पितरम्परिचक्षते १
 नद्यस्मिन्युज्यतेकर्मकिञ्चिदामौजीबन्धनात् ॥ १७१॥
 नाभियाहारयेद्ब्रह्मस्वधानिनयनादृते १
 शूद्रेणहिसमस्तावद्यावद्देनजायते ॥१७२॥
 कृतोपनयनस्यास्यव्रतादेशनमिष्यते १
 ब्रह्मणोग्रहणंचैवक्रमेणविधिपूर्वकम् ॥१७३॥
 यद्यस्यविहितंचर्मयत्सूत्रंयाचमेखला १
 योदंउोयच्चवसनन्तत्तदस्यव्रतेष्वपि ॥१७४॥
 सेवेतेमांस्तुनियमान्ब्रह्मचारीगुरौवसन् १
 सन्नियम्येन्द्रियग्रामन्तपोवृद्धर्थमात्मनः ॥१७५॥
 नित्यंस्नात्वाशुचिःकुर्याद्देवर्षिपितृतर्पणम् १
 देवताभ्यर्चनंचैवसमिधादानमेवच ॥१७६॥
 वर्ज्येन्मधुमांसंचगन्धमाल्यंरसान्स्त्रियः १
 शुक्तानियानिसर्वाणिप्राणिनांचैवहिंसनं ॥१७७॥
 अभ्यंगमंजनंचाक्ष्णोरूपानच्छत्रधारणम् १
 कामंक्रोधंचलोभंचनर्तनंगीतवादनम् ॥१७८॥

- द्यूतंचजनवादंचपरिवादान्तथानृतम् १
- स्त्रीणांचप्रेक्षणालम्भमुपघातम्परस्यच ॥१७९॥
- एकःशयीतसर्वत्रनरेतःस्कन्दयेत्कृचित् १
- कामाद्विस्कन्दयन्नेतोहिनस्तिव्रतमात्मनः ॥१८०॥
- स्वप्नेसिक्त्वाब्रह्मचारीद्विजःशुक्रमकामतः १
- स्नात्वाऋक्मर्चयित्वात्रिःपुनर्मीमित्यृचंजपेत् ॥१८१॥
- उदकुम्भंसुमनसोगोशकृन्मृत्तिकाकुशान् १
- आहरेद्यावदार्थानिभैक्षंचाहरहश्चरेत् ॥१८२॥
- वेदयज्ञैरहीनानाम्प्रशस्तानांस्वकर्मसु १
- ब्रह्मचार्याहरेर्भैक्षंगृहेभ्यःप्रयतोऽन्वहम् ॥१८३॥
- गुरोःकुलेनभिक्षेतनज्ञातिकुलबन्धुषु १
- अलाभेत्वन्यगेहानाम्पूर्वम्पूर्वविवर्जयेत् ॥१८४॥
- सर्ववाऽपिचरेद्दयाम्पूर्वोक्तानामसम्भवे १
- नियम्यप्रयतोवाचमभिशस्तांस्तुवर्जयेत् ॥१८५॥
- दूरादाहृत्यसमिधःसंनिदध्याद्विहायसि १
- सायम्प्रातश्चजुहुयात्ताभिरग्निमतन्द्रितः ॥१८६॥
- अकृत्वाभैक्षचरणमसमिध्यचपावकम् १
- अनातुरःसप्तरात्रमवकीर्णिव्रतंचरेत् ॥१८७॥

- भैक्षेणवर्तयेन्नित्यंनैकान्नादीभवेद्भूती १
- भैक्षेणव्रतिनोवृत्तिरूपवाससमास्मृता ॥१९८८॥
- व्रतवद्देवदैवत्येपित्र्येकर्मण्यथर्षिवत् १
- काममभ्यर्थितोऽशनीयाद्भूतमस्यनलुप्यते ॥१९८९॥
- ब्राह्मणस्यैवकर्मेतदुपदिष्टंमनीषिभिः १
- राजन्यवैश्ययोस्त्वेवंनैतत्कर्मविधीयते ॥१९९०॥
- चोदितोगुरुणानित्यमप्रचोदितएववा १
- कुर्यादध्ययनेयत्नमाचार्यस्यहितेषुच ॥१९९१॥
- शरीरंचैववाचंचबुद्धीन्द्रियमनांसिच १
- नियम्यप्रांजलिस्तिष्ठेद्दीक्षमाणोगुरोर्मुखम् ॥१९९२॥
- नित्यमुद्धृतपाणिःस्यात्साध्वाचारःसुसंयतः १
- आस्यतामितिचोक्तःसन्नासीताभिमुखंगुरोः ॥१९९३॥
- हीनान्नवस्त्रवेषःस्यात्सर्वदागुरुसन्निधौ १
- उत्तिष्ठेत्प्रथमंचास्यचरमंचैवसंविशेत् ॥१९९४॥
- प्रतिश्रवणसम्भाषेशयानोनसमाचरेत् १
- नासीनोनचभुञ्जानोनतिष्ठन्नपराङ्मुखः ॥१९९५॥
- आसीनस्यस्थितःकुर्यादभिगच्छंस्तुतिष्ठतः १
- प्रत्युद्गम्यत्वाव्रजतःपश्चाद्भावंस्तुधावतः ॥१९९६॥

- पराङ्मुखस्याभिमुखोद्गूरस्थस्यैत्यचान्तिकम् १
 प्रणम्यतु शयानस्य निदेशे चैव तिष्ठतः ॥१९७॥
 नीचं शय्यासनं चास्य सर्वदा गुरुसन्निधौ १
 गुरोस्तु चक्षुर्विषये न यथेष्टासनो भवेत् ॥१९८॥
 नो दाहरेदस्य नाम परोक्षमपि केवलम् १
 न चैवास्यानुकुर्वीत गतिभाषितचेष्टितम् ॥१९९॥
 गुरोर्यत्र परीवादो निन्दा वाऽपि प्रवर्तते १
 कर्णोत्तत्रापि धातयौ गन्तव्यत्वात् ततोऽन्यतः ॥२००॥
 परीवादात् खरो भवति श्वा वै भवति निन्दकः १
 परिभोक्ता कृमिर्भवति कीटो भवति मत्सरी ॥२०१॥
 दूरस्थो नार्चयेदेनं न क्रुद्धो नान्तिके स्त्रियाः १
 यानासनस्थश्चैवैनमवरुद्धाभिवादयेत् ॥२०२॥
 प्रतिवातेऽनुवाते च नासीत गुरुणा सह १
 असंश्रवे चैव गुरोर्न किञ्चिदपि कीर्तयेत् ॥२०३॥
 गोश्वोऽथ यानप्रासादप्रस्तरेषु कटेषु च १
 आसीत गुरुणा सार्द्धं शिलाफलकनौषु च ॥२०४॥
 गुरोर्गुरौ सन्निहिते गुरुवद्भृतिमाचरेत् १
 न चानिःसृष्टो गुरुणा स्वान् गुरून् भिवादयेत् ॥२०५॥

- विद्यागुरुष्वेतदेवनित्यावृत्तिःस्वयोनिषु १
- प्रतिषेधत्सुचाधर्माद्धितंचोपदिशत्स्वपि ॥२०६॥
- श्रेयःसुगुरुवद्भूतिंनित्यमेवसमाचरेत् १
- गुरुपुत्रेषुचार्येषुगुरोश्चैवस्वबन्धुषु ॥२०७॥
- बालःसमानजन्मावाशिथोवायज्ञकर्मणि १
- अध्यापयन्गुरुमुतोगुरुवन्मानमर्हति ॥२०८॥
- उत्सादनंचगात्राणांस्नापनोच्छिष्टभोजने १
- नकुर्याद्गुरुपुत्रस्यपादयोश्चावनेजनम् ॥२०९॥
- गुरुवत्प्रतिपूज्याःस्युःसवर्णीगुरुर्योषितः १
- असवर्णीस्तुसंपूज्याःप्रत्युत्थानाभिवादनैः ॥२१०॥
- अभ्यंजनंस्नापनंचगात्रोत्सादनमेवच १
- गुरुपत्न्यानकार्याणिकेशानांचप्रसाधनम् ॥२११॥
- गुरुपत्नीतुयुवतिर्नर्नाभिवाद्येहपादयोः १
- पूर्णाविंशतिवर्षेणगुणदोषौविजानता ॥२१२॥
- स्वभावएषनारीणांनराणामिहदूषणम् १
- अतोऽर्थान्नप्रमाद्यन्तिप्रमदासुविषञ्चितः ॥२१३॥
- अविद्वांसमलंलोकेविद्वांसमपिवापुनः १
- प्रमदाद्युत्पथंनेतुंकामक्रोधवशानुगम् ॥२१४॥

मात्रास्वत्तादुहित्रावानविविक्तासनोभवेत् १

बलवानिन्द्रियग्रामोविद्वांसमपिकर्षति ॥२१५॥

कामन्तुगुरुपत्नीनांयुवतीनांयुवाभुवि १

विधिवद्वन्दनंकुर्यादसावहमितिब्रुवन् ॥२१६॥

विप्रोथपादग्रहणमन्वहंचाभिवादनम् १

गुरुदारेषुकुर्वीतसतान्धर्ममनुस्मरन् ॥२१७॥

यथाखननूखनित्रेणनरोवार्यधिगच्छति १

तथागुरुगतांविद्यांशुश्रूषुरधिगच्छति ॥२१८॥

मुंडोवाजटिलोवास्यादथवास्याच्छिखाजटः १

नैनंग्रामेभिनिम्लोचेत्सूर्योनाभ्युदियात्क्वचित् ॥२१९॥

तंचेदभ्युदियात्सूर्यःशयानंकामचारतः १

निम्लोचेद्वाप्यविज्ञानाज्जपन्नुपवसेद्दिनम् ॥२२०॥

सूर्येणत्वभिनिर्मुक्तःशयानोभ्युदितश्चयः १

प्रायश्चित्तमकुर्वीणोयुक्तःस्यान्महतैनसा ॥२२१॥

आचम्यप्रयतो नित्यमुभेसंध्येसमाहितः १

शुचौदेशेजपनूजप्यमुपासीतयथाविधि ॥२२२॥

यदिस्त्रीयद्यवरजःश्रेयःकिंचित्समाचरेत् १

तत्सर्वमाचरेद्युक्तोयत्रवाप्यरमेन्मनः ॥२२३॥

- धर्मीधीवुच्यते श्रेयः कामार्थो धर्म एव च ।
 अर्थ एवेह वा श्रेयस्त्रिवर्ग इति तु स्थितिः ॥२२४॥
- आचार्यो ब्रह्मणो मूर्तिः पितामूर्तिः प्रजापतेः ।
 मातापृथिव्या मूर्तिस्तु भ्रातास्वो मूर्तिरात्मनः ॥२२५॥
- आचार्यश्च पिता चैव माता भ्राता च पूर्वजः ।
 नार्तेनाप्यवमन्तया ब्राह्मणेन विशेषतः ॥२२६॥
- यं मातापितरौ क्लेशं सहेते सम्भवे नृणाम् ।
 न तस्य निष्कृतिः शक्या कर्तुं वर्षशतैरपि ॥२२७॥
- तयोर्नित्यं प्रियं कुर्यादाचार्यस्य च सर्वदा ।
 तेष्वेव त्रिषु तृष्टेषु तपः सर्वं समाप्यते ॥२२८॥
- तेषां त्रयाणां शुश्रूषा परमन्तप उच्यते ।
 न तैरभ्यननुज्ञातो धर्ममन्यं समाचरेत् ॥२२९॥
- त एव हि त्रयो लोकास्त एव त्रय आश्रमाः ।
 त एव हि त्रयो वेदास्त एवोक्तास्त्रयोऽग्नयः ॥२३०॥
- पिता वै गार्हपत्योऽग्निर्माताऽग्निर्दक्षिणः स्मृतः ।
 गुरुराहवनीयस्तु साऽग्नित्रेता गरीयसी ॥२३१॥
- त्रिष्वप्रमाद्यन्नेतेषु त्रीन् लोकान् विजयेद्ब्रह्मा ।
 दोष्यमानः स्ववपुषा देववद्विबोदते ॥२३२॥

इमंलोकंमातृभक्त्यापितृभक्त्यातुमध्यमम् ॥ १ ॥
 गुरुशुश्रूषयात्वेवम्ब्रह्मलोकंसमश्नुते ॥ २३३ ॥
 सर्वे तस्या दृताधर्मायस्यैते त्रय आदृताः ॥ १ ॥
 अनादृतास्तुयस्यैते सर्वास्तस्याः फलाः क्रियाः ॥ २३४ ॥
 यावत्त्रयस्ते जीवेयुस्तावन्नान्यं समाचरेत् ॥ १ ॥
 तेष्वेव नित्यं शुश्रूषां कुर्यात्प्रियहिते रतः ॥ २३५ ॥
 तेषामनुपरोधेन पारत्र्यं यद्यदाचरेत् ॥ १ ॥
 तत्तन्निवेदयेत्तेभ्यो मनोवचनकर्मभिः ॥ २३६ ॥
 त्रिष्वेतेष्वितिकृत्यं हि पुरुषस्य समाप्यते ॥ १ ॥
 एषधर्मः परः साक्षादुपधर्मोऽन्य उच्यते ॥ २३७ ॥
 अद्धानः शुभां विद्यामाददीतावरादपि ॥ १ ॥
 अन्त्यादपि परन्धर्मस्त्रीरत्नन्दुष्कुलादपि ॥ २३८ ॥
 विषादप्यमृतं ग्राह्यं बालादपि सुभाषितम् ॥ १ ॥
 अमित्रादपि सद्गुणममेध्यादपि कांचनम् ॥ २३९ ॥
 स्त्रियोरत्नान्यथो विद्याधर्मः शौचं सुभाषितम् ॥ १ ॥
 विविधानि च शिल्पानि समादेयानि सर्वतः ॥ २४० ॥
 अब्राह्मणादध्ययनमापत्काले विधीयते ॥ १ ॥
 अनुव्रज्या च शुश्रूषायावदध्ययनं गुरोः ॥ २४१ ॥

नाब्राह्मणेगुरौशिष्योवासमात्यन्तिकंवसेत् ॥ १ ॥
 ब्राह्मणेचाननूचानेकांक्षनगतिमनुत्तमाम् ॥ २४२ ॥
 यदित्वात्यन्तिकंवासंरोचयेतगुरोःकुले ॥ १ ॥
 युक्तःपरिचरेदेनमाशरीरविमोक्षणात् ॥ २४३ ॥
 आसमाप्तेःशरीरस्ययस्तुशुश्रूषतेगुरुम् ॥ १ ॥
 सगच्छत्यंजसाविप्रोब्रह्मणःसद्यशाश्वतम् ॥ २४४ ॥
 नपूर्वगुरवेकिंचिदुपकुर्वीतधर्मवित् ॥ १ ॥
 स्नास्यंस्तुगुरुणाज्ञप्तःशक्त्यागुर्वर्थमाहरेत् ॥ २४५ ॥
 क्षेत्रंहिरण्यंगामश्वंक्षत्रोपानहमासनम् ॥ १ ॥
 धान्यंशाकंचवासांसिगुरवेप्रीतिमावहेत् ॥ २४६ ॥
 आचार्येतुखलुप्रेतेगुरुपुत्रेगुणान्विते ॥ १ ॥
 गुरुदारेसपिंडेवागुरुवद्वृत्तिमाचरेत् ॥ २४७ ॥
 एतेष्वविद्यमानेषुस्थानासनविहारवान् ॥ १ ॥
 प्रयुंजानोऽग्निशुश्रूषासाधयेद्देहमात्मनः ॥ २४८ ॥
 एवंचरतियोविप्रोब्रह्मचर्यमविप्लुतः ॥ १ ॥
 सगच्छत्युत्तमंस्थानंनचेहाजायतेपुनः ॥ २४९ ॥

॥ इतिमानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायां ॥

॥ द्वितीयोऽध्यायः ॥

॥ मानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायान्तृतीयोऽध्यायः ॥

षट्त्रिंशदाब्दिकंचर्यगुरौत्रैवेदिकंव्रतम् ॥ १ ॥

तदर्द्धिकम्पादिकंवायहणान्तिकमेववा ॥ ११ ॥

वेदानधीत्यवेदौवावेदंवाऽपियथाक्रमम् ॥ १ ॥

अविप्लुतब्रह्मचर्योगृहस्थाश्रमभावसेत् ॥ २ ॥

तम्प्रतीतंस्वधर्मेणब्रह्मदायहरम्पितुः ॥ १ ॥

स्रग्विणन्तल्पआसीनिमर्हयेत्प्रथमंगवा ॥ ३ ॥

गुरूणांनुमतःस्नात्वासमावृत्तोयथाविधि ॥ १ ॥

उद्धहेतद्विजोभार्यासवर्णालक्षणान्विताम् ॥ ४ ॥

असपिंडाचयामातुरसगोत्राचयापितुः ॥ १ ॥

साप्रशस्ताद्विजातीनानंदारकर्म्मणिमैथुने ॥ ५ ॥

महांत्यपिसमृद्धानिगोजाविधनधान्यतः ॥ १ ॥

स्त्रीसम्बन्धेदशैतानिकुलानिपरिवर्जयेत् ॥ ६ ॥

हीनक्रियंनिष्पुरुषंनिष्कन्दोरोमशाशीसम् ॥ १ ॥

क्षय्यामयायपस्मारिशिवत्रिकुष्ठिकुलानिच ॥ ७ ॥

- नोद्वहेत्कपिलांकन्यानाधिकाङ्गीनरोगिणीम् ॥ १ ॥
 नालोमिकां नातिलोमानवाचाटानपिंगलाम् ॥ १६ ॥
 नक्ष्वृक्षनदीनाम्नीनान्त्यपर्वतनामिकाम् ॥ १ ॥
 नपक्ष्यहिप्रेथनाम्नीनचभीषणनामिकाम् ॥ १९ ॥
 अथङ्गाङ्गीसौम्यनाम्नीहंसवारणगामिनीम् ॥ १ ॥
 तनुलोमकेशदशनामृङ्गीमुद्वहेत्त्रियम् ॥ ११० ॥
 यस्यास्तुनभवेद्वातानविज्ञायेतवापिता ॥ १ ॥
 नोपयच्छेतताम्प्राज्ञः पुत्रिकाधर्मशंकया ॥ १११ ॥
 सवणीयेद्विजातीनाम्प्रशस्तादारकर्मणि ॥ १ ॥
 कामतस्तुप्रवृत्तानामिमाः स्युः क्रमशोऽवराः ॥ ११२ ॥
 शूद्रैवभार्याशूद्रस्यसाचस्वाचविशः स्मृते ॥ १ ॥
 तेचस्वाचैवराज्ञश्चताश्चस्वाचायजन्मनः ॥ ११३ ॥
 नब्राह्मणक्षत्रिययोरापद्यपिहितिष्ठतोः ॥ १ ॥
 कस्मिंश्चिदपिवृत्तान्ते शूद्राभार्योपदिश्यते ॥ ११४ ॥
 हीनजातिंस्त्रियंभोहादुद्वहन्तोद्विजातयः ॥ १ ॥
 कुलान्येवनयन्त्याशुससन्तानानिशूद्रताम् ॥ ११५ ॥
 शूद्रावेदीपतत्यत्रेरुतथ्यतनयस्यच ॥ १ ॥
 शौनकस्यमुतोत्पत्न्यातदपत्यतयाभृगोः ॥ ११६ ॥

- शूद्रांशयनमारोप्यब्राह्मणोयात्यधोगतिम् १
- जनयित्वासुतन्तस्याम्ब्राह्मण्यादेवहीयते ॥१७॥
- दैवपित्र्यातिथेयानितत्प्रधानानियस्यतु १
- नाश्नन्तिपितृदेवास्तन्नचस्वर्गसगच्छति ॥१८॥
- वृषलोफेनपीतस्यनिःश्वासोपहतस्यच १
- तस्यांचैवप्रसूतस्यनिष्कृतिर्नविधीयते ॥१९॥
- चतुर्णामपिवर्णीनाम्प्रेत्यचेहहिताहितान् १
- अष्टाविमान्समासेनस्त्रीविवाहान्निबोधत ॥२०॥
- ब्राह्मोदैवस्तथैवार्षःप्राजापत्यस्तथासुरः १
- गान्धर्वोराक्षसश्चैवपैशाचश्चाष्टमोऽधमः ॥२१॥
- योयस्यधर्म्योवर्णस्यगुणदोषौचयस्ययौ १
- तद्वःसर्वम्प्रवक्ष्यामिप्रसवेचगुणागुणान् ॥२२॥
- षडानुपूर्व्याविप्रस्यक्षत्रस्यचतुरोऽवरान् १
- विद्वश्शूद्रयोस्तुतानेवविद्याद्वर्ग्यीन्नराक्षसान् ॥२३॥
- चतुरोब्राह्मणस्याद्यान्प्रशस्तान्कवयोविदुः १
- राक्षसंक्षत्रियस्यैकमासुरंवैश्यश्शूद्रयोः ॥२४॥
- पंचानान्तुत्रयोधर्म्याद्वावधर्म्योऽस्मृताविह १
- पैशाचश्चासुरश्चैवनकर्तव्यौकदाचन ॥२५॥

- पृथक्पृथग्वाभिश्चैवाविवाहौपूर्वचोदितौ १
 गान्धर्वोराक्षसश्चैवधर्म्योऽक्षत्रस्यतौस्मृतौ ॥२६॥
 आह्वाद्यचार्ययित्वाचश्रुतिशीलवतेस्वयम् १
 आहूयदानंकन्यायाब्राह्मोर्धर्मःप्रकीर्तितः ॥२७॥
 यज्ञेतुविततेसम्यगृत्विजेकर्म्मकुर्वते १
 अलंकृत्यसुतादानन्दैवन्धर्मम्प्रचक्षते ॥२८॥
 एकंगोमिथुनंदेवावरादादायधर्मतः १
 कन्याप्रदानंविधिवदार्षोर्धर्मःसुच्यते ॥२९॥
 सहोभौचरतान्धर्ममितिवाचाऽनुभाष्यच १
 कन्याप्रदानमभ्यर्च्यप्राजापत्योविधिःस्मृतः ॥३०॥
 शांतिभ्योऽद्रविणन्दत्वाकन्यायैवैवशक्तितः १
 कन्याप्रदानंस्वाच्छंदादासुरोर्धर्मसुच्यते ॥३१॥
 इच्छ्याऽन्योन्यसंयोगःकन्यायाश्चवरस्यच १
 गान्धर्वःसतुविज्ञेयोमैथुन्यःकामसम्भवः ॥३२॥
 हत्वाह्निन्वाचभित्त्वाचक्रोशन्तींरुदतीं गृहात् १
 प्रसह्यकन्याहरणंराक्षसोविधिरुच्यते ॥३३॥
 सुप्तंमत्तांप्रमत्तांवारहोयत्रोपगच्छति १
 सपापिष्ठोविवाहानाम्पैशाचश्चाष्टमोऽधमः ॥३४॥

अङ्घ्रिरेव द्विजाभ्याणां कन्यादानं विशिष्यते १
 इतरेषान्तुवर्णानामितरेतरकाम्यया ॥३५॥
 योयस्यैषां विवाहानां मनुना कीर्तितो गुणः १
 सर्वशृणुत तं विप्राः सर्वकीर्तयतो मम ॥३६॥
 दशपूर्वान्परान्वंश्यानात्मानं चैकविंशकम् १
 ब्राह्मीपुत्रः सुकृतकृन्मोचयेदेनसः पितृन् ॥३७॥
 दैवोढाजः सुतश्चैव सप्तपरावरान् १
 आर्षोढाजः सुतस्त्रीन्त्रीन्षट्षट्कायोढजः सुतः ॥३८॥
 ब्राह्मादिषु विवाहेषु चतुर्ष्वेवानुपूर्वशः १
 ब्रह्मवर्चस्विनः पुत्रा जायन्ते शिष्टसंमताः ॥३९॥
 रूपसत्त्वगुणोपेता धनवन्तो यशस्विनः १
 पर्याप्तभोगा धर्मिष्ठा जीवन्ति च शतं समाः ॥४०॥
 इतरेषु तु शिष्टेषु नृशंसानृतवादिनः १
 जायन्ते दुर्विवाहेषु ब्रह्मधर्मद्विषः सुताः ॥४१॥
 अनिन्दितैः स्त्रीविवाहैरनिंद्या भवति प्रजा १
 निन्दितैर्निन्दितानृणान्तस्मान्निंद्यान्विवर्जयेत् ॥४२॥
 पाणिग्रहणसंस्कारः सवर्णासूपदिश्यते १
 असवर्णास्वयंशेयो विधिरुद्वाहकर्मणि ॥४३॥

शरःक्षत्रिययायाहःप्रतोदोवैश्यकन्यया १

वसनस्यदशायाह्याशूद्रयोत्कृष्टवेदने ॥४४॥

ऋतुकालाभिगामीस्यात्स्वदारनिरतःसदा १

पर्ववर्ज्जिब्रजेच्चैनान्तद्वतोरतिकाम्यया ॥४५॥

ऋतुःस्वाभाविकःस्त्रीणारात्रयःषोडशस्मृताः १

चतुर्भिरितरैःसार्द्धमहोभिःसद्विगर्हितैः ॥४६॥

तासामाद्याश्चतस्रस्तुनिन्दितैकादशीचया १

त्रयोदशीचशेषास्तुप्रशस्तादशरात्रयः ॥४७॥

युग्मासुपुत्राजायन्तेस्त्रियोऽयुग्मासुरात्रिषु १

तस्माद्युग्मासुपुत्रार्थीसंविशेदार्त्तवेस्त्रियम् ॥४८॥

पुमाम्पुंसोऽधिकेशुक्लेस्त्रीभवत्यधिकेस्त्रियाः १

समेऽपुमाम्पुंस्त्रियौवाक्षीणेऽल्पेचविपर्ययः ॥४९॥

निंद्यास्वष्टासुचान्यासुस्त्रियोरात्रिषुवर्ज्जयन् १

ब्रह्मचार्येवभवतियत्रतत्राश्रमेवसन् ॥५०॥

नकन्यायाःपिताविद्वान्गृहीयाच्छुल्कमण्वपि १

गृह्णच्छुल्कंहिलोभेनस्यान्नरोऽपत्यविक्रयी ॥५१॥

स्त्रीधनानितुयेमोहादुपजीवन्तिबान्धवाः १

नारीयानानिवस्त्रंवातेपापायान्त्यधोगतिम् ॥५२॥

आर्षेगोमिथुनंशुल्कंकेचिदाहुर्मृषैवतत् ॥ १
 अल्पोऽप्येवंमहान्वाऽपिविक्रयस्तावदेवसः ॥ ५३ ॥
 यासांनाददतेशुल्कंज्ञातयोनसविक्रयः ॥ १
 अर्हणन्तत्कुमारीणामानृशंस्यंचकेवलम् ॥ ५४ ॥
 पितृभिर्भ्रातृभिश्चैताःपतिभिर्देवरैस्तथा ॥ १
 पूज्याभूषयितयाश्चबहुकल्याणमीप्सुभिः ॥ ५५ ॥
 यत्रनार्यस्तुपूज्यन्तेरमन्तेतत्रदेवताः ॥ १
 यत्रैतास्तुनपूज्यन्तेसर्वास्तत्राफलाःक्रियाः ॥ ५६ ॥
 शोचन्तिजामयोयत्रविनश्यत्याशुतत्कुलम् ॥ १
 नशोचन्तितुयत्रैतावर्द्धतेतद्विसर्वदा ॥ ५७ ॥
 जामयोयानिगेहानिशपन्त्यप्रतिपूजिताः ॥ १
 तानिकृत्याहतानीवविनश्यन्तिसमन्ततः ॥ ५८ ॥
 तस्मादेताःसदापूज्याभूषणाद्वादनाशनैः ॥ १
 भूतिकामैर्नरैर्नित्यंसत्कारेषूत्सवेषुच ॥ ५९ ॥
 सन्तुष्टोभार्ययाभर्ताभर्त्रीभार्यातथैवच ॥ १
 यस्मिन्नेवकुलेनित्यंकल्याणन्तत्रवैधुवम् ॥ ६० ॥
 यदिहिह्नीनरोचेतपुमांसंनप्रमोदयेत् ॥ १
 अप्रमोदात्पुनःपुंसःप्रजननंप्रवर्तते ॥ ६१ ॥

- त्रियान्तुरोचमानायांसर्वन्तद्रोचतेकुलम् १
 तस्यान्वरोचमानायांसर्वमेवनरोचते ॥६२॥
 कुविवाहैःक्रियालोपैर्वेदानध्ययनेनच १
 कुलान्यकुलतांयान्तिब्राह्मणातिक्रमेणच ॥६३॥
 शिल्पेनयवहारेणशूद्रापत्यैश्चकेवलैः १
 गोभिरश्वैश्चयानैश्चकृथाराजोपसेवया ॥६४॥
 अयाज्ययाजनैश्चैवनास्तिक्येनचकर्मणाम् १
 कुलान्याशुविनश्यन्तियानिहीनानिमंत्रतः ॥६५॥
 मंत्रतस्तुसमृद्धानिकुलान्यल्पधनान्यपि १
 कुलसंख्यांचगच्छन्तिकर्षन्तिचमहद्यशः ॥६६॥
 वैवाहिकेऽनौकुर्वन्तिगृह्यकर्मयथाविधि १
 पंचयज्ञविधानंचपत्तिंचान्वाहिकींगृही ॥६७॥
 पंचसूनागृहस्थस्यचुह्वीपेषण्युपस्करः १
 कंडनीचोदकुम्भश्चबध्यतेयास्तुवाहयन् ॥६८॥
 तासांक्रमेणसर्वासांनिष्कृत्यर्थमहर्षिभिः १
 पंचकृत्तामहायज्ञाःप्रत्यहंगृहमेधिनाम् ॥६९॥
 अध्यापनम्ब्रह्मयज्ञःपितृयज्ञस्तुतर्पणम् १
 होमोदैवोबलिर्भोतोनृत्यज्ञोऽतिथिपूजनम् ॥७०॥

- पंचैतान्योमहायज्ञान्नहापयतिशक्तिः १
- सगृहेऽपिवसन्नित्यंसूनादोषैर्नलिप्यते ॥७१॥
- देवताऽतिथिभृत्यानाम्पितृणामात्मनश्चयः १
- ननिर्वपतिपंचानामुच्छ्वसन्नसजीवति ॥७२॥
- अहुतंचहुतंचैवतथाप्रहुतमेवच १
- ब्राह्म्यंहृतम्प्राशितंचपंचयज्ञान्प्रचक्षते ॥७३॥
- जपोऽहुतोहुतोहोमःप्रहुतोभौतिकोबलिः १
- ब्राह्म्यंहृतं द्विजाभ्याञ्चीप्राशितंपितृतर्पणं ॥७४॥
- स्वाध्यायेनित्ययुक्तःस्यादैवेचैवेहकर्मणि १
- दैवेकर्मणियुक्तोहिविभर्तादंचराचरम् ॥७५॥
- अग्नौप्रास्ताहुतिःसम्यगादित्यमुपतिष्ठते १
- आदित्याज्जायतेवृष्टिर्वृष्टेरन्नन्ततःप्रजाः ॥७६॥
- यथावायुंसमाश्रित्यवर्तन्तेसर्वजन्तवः १
- तथागृहस्थमाश्रित्यवर्तन्तेसर्वआश्रमाः ॥७७॥
- यस्मात्त्रयोऽप्याश्रमिणोज्ञानेनान्नेनचान्वहम् १
- गृहस्थेनैवधार्यन्तेतस्माज्ज्येष्ठाश्रमोगृही ॥७८॥
- ससन्धार्यःप्रयत्नेनस्वर्गमक्षयमिच्छता १
- सुखंचेहेच्छतानित्ययोऽधार्योर्दुर्बलेन्द्रियैः ॥७९॥

- ऋषयःपितरोदेवाभूतान्यतिथयस्तथा १
- आशासतेकुटुम्बिभ्यस्तेभ्यःकार्यंविजानता ॥८०॥
- स्वाध्यायेनार्चयेदृषीन्होमैर्देवान्यथाविधि १
- पितॄन्श्राद्धैश्चनृनन्नैर्भूतानिबलिकर्मणा ॥८१॥
- कुर्यादहरहःश्राद्धमन्नाद्येनोदकेनवा १
- पयोमूलफलैर्वीजपिपितृभ्यःप्रीतिमावहन् ॥८२॥
- एकमप्याशयेद्विप्रमपित्रर्थेपांचयज्ञिके १
- नचैवात्राशयेत्कंचिद्वैश्वदेवमप्रतिद्विजम् ॥८३॥
- वैश्वदेवस्यसिद्धस्यगृह्येऽनौविधिपूर्वकम् १
- आभ्यःकुर्याद्देवताभ्योब्राह्मणोहोममन्वहम् ॥८४॥
- अग्नेःसोमस्यचैवादौतयोश्चैवसमस्तयोः १
- विश्वेभ्यश्चैवदेवेभ्योधन्वन्तरयएवच ॥८५॥
- कुर्वैचैवानुमत्यैचप्रजापतयएवच १
- सह्यावापृथिव्योश्चतथास्विष्टकृतेऽन्ततः ॥८६॥
- एवंसम्यग्घविर्हुत्वासर्वदिक्षुप्रदक्षिणम् १
- इन्द्रान्तकापपतींदुभ्यःसानुगेभ्योबलिंहरेत् ॥८७॥
- मरुद्भ्यश्चितुडारिक्षिपेदप्स्वद्भ्यश्च १
- वनस्पतिभ्यश्चैवंमुसलोलूखलेहरेत् ॥८८॥

उच्छीर्षकेश्रियैकुर्याद्भद्रकाल्यैवपादतः १
 ब्रह्मवास्तोःपतिभ्यान्तुवास्तुमध्येबलिंहरेत् ॥८९॥
 विश्वेभ्यश्चैवदेवेभ्योबलिमाकाशउत्क्षिपेत् १
 दिवाचरेभ्योभूतेभ्योनक्तंचारिभ्यएवच ॥९०॥
 पृष्ठवास्तुनिकुर्वीतबलिंसर्वात्मभूतये १
 पितृभ्योबलिशेषन्तुसर्वदक्षिणतोहरेत् ॥९१॥
 शुनांचपतितानांचश्वपचाम्पापरोगिणाम् १
 वायसानांकृमीणांचशनकैर्निर्वपेद्भुवि ॥९२॥
 एवंयःसर्वभूतानिब्राह्मणोनित्यमर्चति १
 सगच्छतिपरंस्थानन्तेजोमूर्तिःपथर्जुना ॥९३॥
 कृत्वैतद्वलिकर्मेवमतिथिम्पूर्वमाशयेत् १
 भिक्षांचभिक्षवेदद्याद्विधिवद्ब्रह्मचारिणे ॥९४॥
 यत्पुण्यफलमाप्नोतिगान्दत्वाविधिवद्भुरोः १
 तत्पुण्यफलमाप्नोतिभिक्षान्दत्वाद्विजोगृही ॥९५॥
 भिक्षामप्युदपात्रंवासत्कृत्यविधिपूर्वकम् १
 वेदतत्त्वार्थविदुषेब्राह्मणायोपपादयेत् ॥९६॥
 नश्यन्तिह्यकथानिनराणामविजानताम् १
 भस्मीभूतेषुविप्रेषुमोहाद्वृत्तानिदातृभिः ॥९७॥

- विद्यातपःसमृद्धेषु हतं विप्रमुखाग्निषु ॥ १ ॥
 निस्तारयति दुर्गाच्च महतश्चैव किल्बिषात् ॥ १९८ ॥
 सम्प्राप्ताय त्वतिथये प्रदद्यादासनोदके ॥ १ ॥
 अन्नं चैव यथा शक्तिसत्कृत्य विधिपूर्वकम् ॥ १९९ ॥
 शिलानप्युद्धृतो नित्यम् पंचाग्नीनपि जुह्वतः ॥ १ ॥
 सर्वसुकृतमादत्ते ब्राह्मणो न चिन्तितो वसन् ॥ १९०० ॥
 तृणानि भूमि रूढकं वाक्चतुर्थी च सूनृता ॥ १ ॥
 एतान्यपि सतांगे हेनोच्छिद्यन्ते कदाचन ॥ १९०१ ॥
 एकरात्रन्तु निवसन्नतिथि ब्राह्मणः स्मृतः ॥ १ ॥
 अनित्यं हि स्थितो यस्मात्तस्मादतिथिरुच्यते ॥ १९०२ ॥
 नैकग्रामीणमतिथिं विप्रं सागतिकन्तथा ॥ १ ॥
 उपस्थितं गृहे विद्याद्वार्याय त्राग्नयोऽपि वा ॥ १९०३ ॥
 उपासते ये गृहस्थाः परपाकमबुद्धयः ॥ १ ॥
 तेन ते प्रेत्य पशुतां व्रजन्त्यन्नादिदायिनाम् ॥ १९०४ ॥
 अप्रणोद्योऽतिथिः सायं सूर्योऽढो गृहमेधिना ॥ १ ॥
 काले प्राप्तस्त्वकाले वानास्यानश्नन् गृहे वसन् ॥ १९०५ ॥
 न वै स्वयन्तदशनीयादतिथिं यन्नभोजयेत् ॥ १ ॥
 धन्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं चातिथिपूजनम् ॥ १९०६ ॥

- आसनावसथौशय्यामनुव्रज्यामुपासनम् १
- उत्तमेषूत्तमंकुर्याद्धीनेहीनंसमेसमम् ॥१०७॥
- वैश्वदेवेतुनिर्वृत्तेयद्यन्योऽतिथिराव्रजेत् १
- तस्याप्यन्नंयथाशक्तिप्रदद्यान्नबलिंहरेत् ॥१०८॥
- नभोजनार्थंस्वेविप्रःकुलगोत्रेनिवेदयेत् १
- भोजनार्थंहितेशंसनवान्ताशीत्युच्यतेबुधैः ॥१०९॥
- नब्राह्मणस्यत्वतिथिर्गृहेराजन्यउच्यते १
- वैश्यशूद्रौसखाचैवज्ञातयोगुरुरेवच ॥११०॥
- यदित्वतिथिधर्मेणक्षत्रियोगृहमाव्रजेत् १
- भुक्तवत्सूक्तविप्रेषुकामन्तमपिभोजयेत् ॥१११॥
- वैश्यशूद्रावपिप्राप्तौकुटुम्बेऽतिथिधर्मिणौ १
- भोजयेत्सहभृत्यैस्तावानृशंस्यम्प्रयोजयन् ॥११२॥
- इतरानपिसख्यादीन्सम्प्रीत्यागृहभागतान् १
- सत्कृत्यान्नंयथाशक्तिभोजयेत्सहभार्यया ॥११३॥
- सुवासिनींकुमारीश्चरोगिणोगर्भिणीस्त्रियः १
- अतिथिभ्योऽग्रैवैतान्भोजयेदविचारयन् ॥११४॥
- अदत्त्वातुयएतेभ्यःपूर्वभुङ्क्तेऽविचक्षणः १
- सभुञ्जानोनजानातिश्वगृध्रैर्जग्धिमात्मनः ॥११५॥

- भुक्तवत्स्वथविप्रेषुस्वेषुभृत्येषुचैवहि १
- भुंजीयातान्ततःपश्चादवशिष्टन्तुदम्पती ॥११६॥
- देवानृषीन्मनुष्यांश्चपितृन्गृह्याश्चदेवताः - १
- पूजयित्वाततःपश्चाद्गृहस्थःशेषभुग्भवेत् ॥११७॥
- अघंसकेवलम्भुंक्तेयःपचत्यात्मकारणात् १
- यज्ञशिष्टाशनंखेतत्सतामन्नंविधीयते ॥११८॥
- राजर्त्विक्स्नातकगुरुन्प्रियश्वशुरमातुलान् १
- अर्हयेन्मधुपर्केणपरिसंवत्सरात्पुनः ॥११९॥
- राजाचश्रोत्रियश्चैवयज्ञकर्मण्युपस्थितौ १
- मधुपर्केणसम्पूज्यौनत्वयज्ञइतिस्थितिः ॥१२०॥
- सायन्त्वन्नस्यसिद्धस्यपत्न्यमंत्रम्बलिंहरेत् १
- वैश्वदेवंहिनामैतत्सायम्प्रातर्विधीयते ॥१२१॥
- पितृयज्ञन्तुनिर्वर्त्यविप्रश्चंद्रक्षयेऽग्निमान् १
- पिण्डान्वाहार्यकंश्चाङ्गंकुर्यान्मासानुमासिकं ॥१२२॥
- पितृणांमासिकंश्चाङ्गमन्वाहार्यंविदुर्बुधाः १
- तच्चामिषेणकर्त्तव्यमप्रशस्तेनप्रयत्नतः ॥१२३॥
- तत्रयेभोजनीयाःस्युर्येचवर्ज्याद्विजोत्तमाः १
- यावन्तश्चैवयैश्चान्नेस्तान्प्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥१२४॥

- द्वौदेवेपितृकार्येत्रीनेकैकमुभयत्रवा १
- भोजयेत्सुसमृद्धोऽपिनप्रसज्जेतविस्तरे ॥१२५॥
- सत्क्रियान्देशकालौचशौचम्ब्राह्मणसम्पदः १
- पंचैतान्विस्तरोहन्तितस्मान्नेहेतविस्तरम् ॥१२६॥
- प्रथिताप्रेतकृत्यैषापित्र्यं नामविधुक्षये १
- तस्मिन्युक्तस्यैतिनित्यम्प्रेतकृत्यैवलौकिकी ॥१२७॥
- श्रोत्रियायैवदेयानिहयकथानिदातृभिः १
- अर्हत्तमायविप्रायतस्मैदत्तंमहाफलम् ॥१२८॥
- एकैकमपिविद्वांसन्दैवेपित्र्येचभोजयेत् १
- पुष्कलम्फलमाप्नोतिनामंत्रज्ञानबहूनपि ॥१२९॥
- दूरादेवपरीक्षेतब्राह्मणंवेदपारगम् १
- तीर्थन्तद्वयकथानाम्प्रदानेसोऽतिथिःस्मृतः ॥१३०॥
- सहस्रंहिसहस्राणामनृचायत्रभुंजते १
- एकस्तान्मंत्रवित्प्रीतःसर्वानर्हतिधर्मतः ॥१३१॥
- ज्ञानोत्कृष्टायदेयानिकथानिचहवींषिच १
- नहिहस्तावसृग्दिग्धौरुधिरेणैवशुध्यतः ॥१३२॥
- यावतोयसतेयासान्हयकथेष्वमंत्रवित् १
- तावतोयसतेप्रेत्यदीप्तशूलर्ष्ययोगुडान् ॥१३३॥

- ज्ञाननिष्ठाद्विजाः केचित्तपोनिष्ठास्तथापरे १
- तपःस्वाध्यायनिष्ठाश्च कर्मनिष्ठास्तथापरे ॥१३४॥
- ज्ञाननिष्ठेषु कथानि प्रतिष्ठाप्यानियन्ततः १
- हयानितु यथान्यायं सर्वेष्वेव चतुर्ध्वपि ॥१३५॥
- अश्रोत्रियः पितायस्य पुत्रः स्याद्देद पारगः १
- अश्रोत्रियो वा पुत्रः स्यात्पिता स्याद्देद पारगः ॥१३६॥
- ज्यायां समनयोर्विद्याद्यस्य स्याच्छ्रोत्रियः पिता १
- मंत्रसम्पूजनार्थन्तु सत्कारमितरोर्हति ॥१३७॥
- नश्चाद्भोजयेन्मित्रन्धनैः कार्योऽस्य संग्रहः १
- नारिं न मित्रं यं विद्यातंश्चाद्भोजयेद्विजम् ॥१३८॥
- यस्य मित्रप्रधानानि श्राद्धानि च हवींषि च १
- तस्य प्रेत्य फलं नास्ति श्राद्धेषु च हविः शुच ॥१३९॥
- यः संगतानि कुरुते मोहाच्छ्राद्धेन मानवः १
- स स्वर्गाच्च्यवते लोकाच्छ्राद्धमित्रो द्विजाधमः ॥१४०॥
- सम्भोजनीयाभिहितापैशाचीदक्षिणाद्विजैः १
- इहैवास्ते तु सालोके गौरन्धेवैकवेश्मनि ॥१४१॥
- यथेरिणे वीजमुप्त्वा न वप्ता लभते फलम् १
- तथा नृचे हविर्दत्वा न दाता लभते फलम् ॥१४२॥

- दातृन्प्रतियहीतृंश्चकुरुतेफलभागिनः १
 विदुषेदक्षिणान्दत्त्वाविधिवत्प्रेत्यचेहच ॥१४३॥
 कामंश्चाद्धेर्चयेन्मित्रं नामिरूपमपित्वरिम् १
 द्विषताहिहविर्भुक्तम्भवतिप्रेत्यनिष्फलम् ॥१४४॥
 यत्नेनभोजयेच्छ्राद्धेबहुचंवेदपारगम् १
 शाखान्तगमथाध्वर्युंक्न्दोगन्तुसमाप्तिकम् ॥१४५॥
 एषामन्यतमोयस्यभुंजीतश्चाद्धमर्चितः १
 पितृणान्तस्यतृप्तिःस्याच्छाश्वतीसाप्तपौरुषी ॥१४६॥
 एषवैप्रथमःकल्पःप्रदानेहयकथयोः १
 अनुकल्पस्त्वयंज्ञेयःसदासद्गिरनुष्ठितः ॥१४७॥
 मातामहंमातुलं चस्वस्त्रीयंश्वशुरंगुरुम् १
 दौहित्रंविद्रुपतिम्बन्धुमृत्विग्याज्यौचभोजयेत् ॥१४८॥
 नब्राह्मणम्परीक्षेतदैवेकर्मणिधर्मवित् १
 पित्र्येकर्मणितुप्राप्तेपरीक्षेतप्रयत्नतः ॥१४९॥
 येस्तेनपतितक्लीवायेचनास्तिकवृत्तयः १
 तानूहयकथयोर्विप्राननहीन्मनुरब्रवीत् ॥१५०॥
 जटिलंचानधीयानन्दुर्बलंकितवन्तथा १
 याजयन्तिचयेपूगांस्तांश्चाद्धेनभोजयेत् ॥१५१॥

- चिकित्सकान्देवलकान्मांसविक्रयिणस्तथा १
- विपणेनचजीवन्तोवज्ज्याःस्युर्हयकथयोः ॥१५२॥
- प्रेथोग्रामस्यराज्ञश्चकुनखीश्यावदन्तकः १
- प्रतिरोद्वागुरोश्चैवत्यक्ताग्निर्वार्द्धुषिस्तथा ॥१५३॥
- यश्मीचपशुपालश्चपरिवेत्तानिराकृतिः १
- ब्रह्मद्विदपरिवित्तिश्चगणाभ्यन्तरएवच ॥१५४॥
- कुशीलवोऽवकीर्णीचवृषलीपतिरेवच १
- पौनर्भवश्चकाणश्चयस्यचोपपतिर्गृहे ॥१५५॥
- भृतकाध्यापकोयश्चभृतकाध्यापितस्तथा १
- शूद्रशिथोगुरुश्चैववाग्दुष्टःकुण्डगोलकौ ॥१५६॥
- अकारणपरित्यक्तामातापित्रोर्गुरोस्तथा १
- ब्राह्मैर्योनैश्चसम्बन्धैःसंयोगंपतितैर्गतः ॥१५७॥
- अगारदाहीगरदःकुण्डाशीसोमविक्रयी १
- समुद्रयायीवन्दीचतैलिकःकूटकारकः ॥१५८॥
- पित्राविवदमानश्चकितवोमद्यपस्तथा १
- पापरोग्यमिशस्तश्चदाम्भिकोरसविक्रयी ॥१५९॥
- धनुःशराणांकर्ताचयश्चायेदिधिषूपतिः १
- मित्रधुग्द्यूतवृत्तिश्चपुत्राचार्यस्तथैवच ॥१६०॥

- भ्रामरीगणउमालीचशिवत्र्यथोपिशुनस्तथा १
- उन्मत्तोन्धश्चवर्ज्याःस्युर्वेदनिन्दकएवच ॥१६१॥
- हस्तिगोश्वोष्ट्रदमकोनक्षत्रैर्यश्चजीवति १
- पक्षिणाम्पोषकोयश्चयुद्धाचार्यस्तथैवच ॥१६२॥
- स्रोतसाम्भेदकोयश्चतेषांचावरणे रतः १
- गृहसंवेशकोदूतोवृक्षारोपकएवच ॥१६३॥
- श्वक्रीडीश्येनजीवीचकन्यादूषकएवच १
- हिंस्रोवृषलवृत्तिश्चगणानांचैवयाजकः ॥१६४॥
- आचारहीनःक्लृवश्चनित्यंयाचनकस्तथा १
- कृषिजीवीश्लीपदीचसद्भिर्निन्दितएवच ॥१६५॥
- औरभ्रिकोमाहिषिकःपरपूर्वापतिस्तथा १
- प्रेतनिर्यातकश्चैववर्जनीयाःप्रयत्नतः ॥१६६॥
- एतान्विगर्हिताचारानपांक्तैयान्द्विजाधमान् १
- द्विजातिप्रवरोविद्वानुभयत्रविवर्जयेत् ॥१६७॥
- ब्राह्मणस्त्वनधीयानस्तृणाग्निरिवशाम्यति १
- तस्मैहयंनदातयंनहिभस्मनिहूयते ॥१६८॥
- अपांक्त्यदानेयोदातुर्भवित्यूर्ध्वम्फलोदयः १
- दैवेहविषिपित्र्येवातत्प्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥१६९॥

- अव्रतैर्यद्विजैर्भुक्तम्परिवेत्तादिभिस्तथा १
 अपांक्तेर्यैर्यदन्यैश्चतद्वैरक्षांसिभुंजते ॥१७०॥
 दाराग्निहोत्रसंयोगंकुस्तेयोऽग्रजेस्थिते १
 परिवेत्तासविज्ञेयःपरिवित्तिस्तुपूर्वजः ॥१७१॥
 परिवित्तिःपरीवेत्ताययाचपरिविद्यते १
 सर्वेतेनरकंयान्तिदातृयाजकपंचमाः ॥१७२॥
 भ्रातुर्मृतस्यभार्यायांयोऽनुरज्येतकामतः १
 धर्मेणापिनियुक्तायांसज्ञेयोदिधिषूपतिः ॥१७३॥
 परदारेषुजायेतेद्वौसुतौकुण्डगोलकौ १
 पत्यौजीवतिकुण्डःस्यान्मृतेभर्तृरिगोलकः ॥१७४॥
 तौतुजातौपरक्षेत्रेप्राणिनौप्रेत्यचेहच १
 दत्तानिहयकथानिनाशयेतेप्रदायिनाम् ॥१७५॥
 अपांक्तपोयावतःपांक्तपानभुंजानाननुपश्यति १
 तावतांनफलम्प्रेत्यदाताप्राप्नोतिबालिशः ॥१७६॥
 वीक्ष्यान्धोनवतेःकाणःषष्ठेःशिवत्रीशतस्यतु १
 पापरोगीसहस्रस्यदातुर्नीशयतेफलम् ॥१७७॥
 यावतःसंस्पृशेदंगैर्ब्राह्मणान्शूद्रयाजकः १
 तावतांनभवेद्दातुःफलन्दानस्यपौर्त्तिकम् ॥१७८॥

- वेदविच्चापिविप्रोऽस्यलोभात्कृत्वाप्रतिग्रहम् १
- विनाशं ब्रजतिक्षिप्रमामपात्रमिवाम्भसि ॥१७९॥
- सोमविक्रयिणेविष्ठाभिषजे पूयशोणितम् १
- नष्टन्देवलकेदत्तमप्रतिष्ठन्तुवार्द्धिषौ ॥१८०॥
- यत्तुवाणिजकेदत्तं नेहनाभुत्रतद्भवेत् १
- भस्मनीवहुतंहयन्तथापौनर्भवेद्विजे ॥१८१॥
- इतरेषुत्वपांक्तपुयथोद्विष्टेष्वसाधुषु १
- मेदोऽमृद्भृंसासमज्जास्थिवदन्त्यन्नमनीषिणः ॥१८२॥
- अपांक्तोपहतापंक्तिः पायतेयैर्द्विजोत्तमैः १
- तान्निबोधतकात्स्न्येन द्विजाभ्यान्पंक्तिपावनान् ॥१८३॥
- अभ्याः सर्वेषु वेदेषु सर्वप्रवचनेषु च १
- श्रोत्रियान्वयजाश्चैव विज्ञेयाः पंक्तिपावनाः ॥१८४॥
- त्रिणाचिकेतः पंचाग्निस्त्रिसुपर्णः षडंगवित् १
- ब्रह्मदेयात्मसन्तानो ज्येष्ठसामगएव च ॥१८५॥
- वेदार्थवित्प्रवक्ता च ब्रह्मचारी सहस्रदः १
- शतायुश्चैव विज्ञेया ब्राह्मणाः पंक्तिपावनाः ॥१८६॥
- पूर्वेद्युरपरेद्युर्वीश्राद्धकर्मण्युपस्थिते १
- निमंत्रयेत त्र्यवरान्सम्यग्विप्रान्यथोदितान् ॥१८७॥

- निमंत्रितो द्विजः पित्र्ये नियतात्मा भवेत्सदा ।
 न च क्कन्दास्यधीयीत यस्य श्राद्धं च तद्भवेत् ॥१८८॥
- निमंत्रितान् हि पितरुपतिष्ठन्तितान् द्विजान् ।
 वायुवच्चानुगच्छन्ति तथा सीनानुपासते ॥१८९॥
- केतितस्तु यथान्यायं हव्यकथे द्विजोत्तमः ।
 कथंचिदप्यतिक्रामन् पापः शूकरतां व्रजेत् ॥१९०॥
- आमंत्रितस्तु यः श्राद्धे वृषल्या सह मोदते ।
 दातुर्यद्वुष्कृतं किंचित् तत्सर्वं प्रतिपद्यते ॥१९१॥
- अक्रोधनाः शौचपराः सततम् ब्रह्मचारिणः ।
 न्यस्तशस्त्रा महाभागाः पितरः पूर्वदेवताः ॥१९२॥
- यस्मादुत्पत्तिरेतेषां सर्वेषामप्यशेषतः ।
 ये च यैरुपचर्याः स्युर्नियमैस्तान्निबोधत ॥१९३॥
- मनोर्हेरण्यगर्भस्य ये मरीचादयः सुताः ।
 तेषामृषीणां सर्वेषाम् पुत्राः पितृगणाः स्मृताः ॥१९४॥
- विराट्सुताः सोमसदः साध्यानां पितरः स्मृताः ।
 अग्निष्वात्ताश्च देवानां भारीचालोकविश्रुताः ॥१९५॥
- दैत्यदानवयक्षाणां गन्धर्वोरगरक्षसाम् ।
 सुपर्णीकिंनराणां च स्मृता बर्हिषदोऽत्रिजाः ॥१९६॥

सोमपानामविप्राणांक्षत्रियाणांहविर्भुजः १

वैश्यानामाज्यपानामशूद्राणान्तुसुकालिनः ॥१९७॥

सोमपास्तुकवेःपुत्राहविष्मंतोंगिरःसुताः १

पुलस्त्यस्याज्यपाःपुत्रावशिष्टस्यसुकालिनः ॥१९८॥

अग्निदग्धानग्निदग्धान्काथान्वर्हिषदस्तथा १

अग्निष्वान्तांश्चसौम्यांश्चविप्राणामेवनिर्दिशेत् ॥१९९॥

यएतेतुगणामुख्याःपितृणाम्परिकीर्तिताः १

तेषामपीहविज्ञेयम्पुत्रपौत्रमनन्तकम् ॥२००॥

ऋषिभ्यःपितरोजाताःपितृभ्योदेवदानवाः १

देवेभ्यस्तुजगत्सर्वचरंस्थाण्वनुपूर्वशः ॥२०१॥

राजतैर्भीजनैरेषामथोवाराजतान्वितैः १

वार्यपिश्रद्धयादत्तमक्षयायोपकल्पते ॥२०२॥

देवकार्याद्विजातीनाम्पितृकार्यंविशिष्यते १

दैवंहिपितृकार्यस्यपूर्वमाप्यायनंस्मृतम् ॥२०३॥

तेषामारक्षभूतन्तुपूर्वदैवंनियोजयेत् १

रक्षांसिहिविलुम्पन्तिश्चाद्धमारक्षवर्जितम् ॥२०४॥

दैवाद्यन्तन्तदीहेतपित्राद्यन्तंनतद्भवेत् १

पित्राद्यन्तन्त्वीहमानःक्षिप्रंनश्यतिसान्वयः ॥२०५॥

- शुचिन्देशं विविक्षं च गोमयेनोपलेपयेत् ॥ १ ॥
 दक्षिणाप्रवणं चैव प्रयत्नेनोपपादयेत् ॥ २०६ ॥
 अवकाशेषु चोक्षेषु नदीतीरेषु चैव हि ॥ १ ॥
 विविक्षेषु च तु यन्ति दत्तेन पितरः सदा ॥ २०७ ॥
 आसनेषूपकृतेषु बर्हिष्मत्सु पृथक् पृथक् ॥ १ ॥
 उपस्पृष्टोदकान्सम्यग्विप्रांस्तानुपवेशयेत् ॥ २०८ ॥
 उपवेश्य तु तान्विप्रानासनेष्वज्जुगुप्सितान् ॥ १ ॥
 गन्धमाल्यैः सुरभिभिरर्चयेद्देवपूर्वकम् ॥ २०९ ॥
 तेषामुदकमानीय सपवित्रांस्तिलानपि ॥ १ ॥
 अग्नौ कुर्यादनुज्ञातो ब्राह्मणो ब्राह्मणैः सह ॥ २१० ॥
 अग्नेः सोमयमाभ्यां च कृत्वा प्यायनमादितः ॥ १ ॥
 हविर्दानेन विधिवत्पञ्चात्सन्तर्पयेत्पितॄन् ॥ २११ ॥
 अग्न्यभावे तु विप्रस्य पाणावेवोपपादयेत् ॥ १ ॥
 यो ह्यग्निः स द्विजो विप्रैर्मन्त्रदर्शिभिरुच्यते ॥ २१२ ॥
 अक्रोधनान्सुप्रसादान्वदन्त्येतान्पुरातनान् ॥ १ ॥
 लोकस्याप्यायने युक्तान् श्राद्धदेवान् द्विजोत्तमान् ॥ २१३ ॥
 अपसथ्य मग्नौ कृत्वा सर्वमावृत्य विक्रमम् ॥ १ ॥
 अपसथ्येन हस्तेन निर्वपेद्दुकम्भुवि ॥ २१४ ॥

त्रौस्तुतस्माद्विशेषात्पिण्डान्कृत्वासमाहितः ॥ १ ॥

औदकेनैवविधिनानिर्वपेद्दक्षिणामुखः ॥ २१५ ॥

न्युप्यपिण्डांस्ततस्तांस्तुप्रयतोविधिपूर्वकम् ॥ १ ॥

तेषुदर्भेषुतंहस्तंनिमृज्याह्नेपभागिनाम् ॥ २१६ ॥

आचम्योदकपरावृत्यत्रिरायम्यशनैरसूनू ॥ १ ॥

षडृतूंश्चनमस्कुर्यात्पितृनेवचमंत्रवित् ॥ २१७ ॥

उदकंनिनयेच्छेषशनैःपिण्डान्तिकेपुनः ॥ १ ॥

अवजिघ्रेच्चतान्पिण्डान्यथान्युत्तान्समाहितः ॥ २१८ ॥

पिण्डेभ्यस्त्वल्पिकांमात्रांसमादायानुपूर्वशः ॥ १ ॥

तानेवविप्रानासीनानूविधिवत्पूर्वमाशयेत् ॥ २१९ ॥

ध्रियमाणेतुपितरिपूर्वेषामेवनिर्वपेत् ॥ १ ॥

विप्रवद्वापितंश्राद्धेस्वकम्पितरमाशयेत् ॥ २२० ॥

पितायस्यतुवृत्रःस्याज्जीवेच्चापिपितामहः ॥ १ ॥

पितुःसनामसंकीर्त्यकीर्तयेत्प्रपितामहम् ॥ २२१ ॥

पितामहोवातच्छ्राद्धंभुंजीतेत्यब्रवीन्मनुः ॥ १ ॥

कामंवासमनुज्ञातःस्वयमेवसमाचरेत् ॥ २२२ ॥

तेषान्दत्त्वातुहस्तेषुसपवित्रन्तिलोदकम् ॥ १ ॥

तत्पिण्डायम्प्रयच्छेतस्वधैषामस्त्वितिब्रुवन् ॥ २२३ ॥

पाणिभ्यान्तूपसंगृह्यस्वयमन्नस्यवर्जितं ॥ २२३ ॥
 विप्रान्तिकेपितृनृध्यायनृशनकैरुपनिक्षिपेत् ॥ २२४ ॥
 उभयोर्हस्तयोर्भुक्तंयदन्नमुपनीयते ॥ २२५ ॥
 तद्विप्रलुम्पन्त्यसुराःसहसादुष्टचेतसः ॥ २२६ ॥
 गुणांश्चसूपशाकाद्यानूपयोदधिघृतम्मधु ॥ २२७ ॥
 विन्यसेत्प्रयतःपूर्वम्भूमावेवसमाहितः ॥ २२८ ॥
 भक्ष्यम्भोज्यंचविविधंभूलानिचफलानिच ॥ २२९ ॥
 हृद्यानिचैवमांसानिपानानिसुरभीणिच ॥ २३० ॥
 उपनीयतुतत्सर्वशनकैःसुसमाहितः ॥ २३१ ॥
 परिवेषयेत्प्रयतोगुणान्सर्वान्प्रचोदयन् ॥ २३२ ॥
 नास्त्रमापातयेज्जातुनकुप्येन्नानृतंवदेत् ॥ २३३ ॥
 नपादेनस्पृशेदन्नंनचैतदवधूनयेत् ॥ २३४ ॥
 अस्त्रंगमयतिप्रेतान्कोपोऽरीननृतंशुनः ॥ २३५ ॥
 पादस्पर्शस्तुरक्षांसिदुष्कृतीनवधूननम् ॥ २३६ ॥
 यद्यद्रोचेतविप्रेभ्यस्ततद्दद्यादमत्सरः ॥ २३७ ॥
 ब्रह्मोद्याश्चकथाःकुर्यात्पितृणामेतदीप्सितम् ॥ २३८ ॥
 स्वाध्यायंश्रावयेत्पित्र्येधर्मशास्त्राणिचैवहि ॥ २३९ ॥
 आख्यानानीतिहासांश्चपुराणानिखिलानिच ॥ २४० ॥

हर्षयेद्ब्राह्मणांस्तुष्टोभोजयेच्चशनैःशनैः १
 अन्नाद्येनासकृच्चैतान्गुणैश्चपरिचोदयेत् ॥२३३॥
 व्रतस्थमपिदौहित्रंश्राद्धेयत्नेनभोजयेत् १
 कुतपंचासनंदद्यात्तिलेश्चविकिरेन्महीम् ॥२३४॥
 त्रीणिश्राद्धेपवित्राणिदौहित्रःकुतपस्तिलाः १
 त्रीणिचात्रप्रशंसन्तिशौचमक्रोधमत्वराम् ॥२३५॥
 अत्युष्णंसर्वमन्नंस्याहुंजीरंस्तेचवाग्यताः १
 नचद्विजातयोब्रूयुर्दात्रापृष्टाहविर्गुणान् ॥२३६॥
 यावदुष्णम्भवत्यन्नंयावदश्नन्तिवाग्यताः १
 पितरस्तावदश्नन्तियावन्नोक्ताहविर्गुणाः ॥२३७॥
 यद्वेष्टितशिराभुंक्तेयद्भुंक्तेदक्षिणामुखः १
 सोपानत्कश्चयद्भुंक्तेतद्वैरक्षांसिभुंजते ॥२३८॥
 चाण्डालश्चवराहश्चकुक्कुटःश्वातथैवच १
 रजस्वलाचषण्डश्चनेक्षेरन्नश्नतोद्विजान् ॥२३९॥
 होमेप्रदानेभोजयेच्चयदेभिरभिवीक्ष्यते १
 दैवेकर्मणिपित्र्येवातज्जच्छत्ययथातथम् ॥२४०॥
 घ्राणेनशूकरोहन्तिपक्षवातेनकुक्कुटः १
 श्वातुदृष्टिनिपातेनस्पर्शेनावरवर्णजः ॥२४१॥

- खंजोवायदिवाकाणोदातुःप्रेथोऽपिवाभवेत् ॥ १ ॥
 हीनातिरिक्तगात्रोवातमप्यपनयेत्पुनः ॥ २४२ ॥
 ब्राह्मणम्भिक्षुकंवाऽपिभोजनार्थमुपस्थितम् ॥ १ ॥
 ब्राह्मणैरभ्यनुज्ञातःशक्तिःप्रतिपूजयेत् ॥ २४३ ॥
 सार्ववर्णिकमन्नाद्यंसन्नीयाप्लाववारिणा ॥ १ ॥
 समुत्सृजेद्भुक्तवतामयतोविकिरनभुवि ॥ २४४ ॥
 असंस्कृतप्रमीतानान्त्यागिनांकुलयोषिताम् ॥ १ ॥
 उच्छिष्टंभागधेयंस्याद्दर्भेषुविकिरश्चयः ॥ २४५ ॥
 उच्छेषणम्भूमिगतमजिसस्याशठस्यच ॥ १ ॥
 दासवर्गस्यतत्पित्र्येभागधेयम्प्रचक्षते ॥ २४६ ॥
 आसपिण्डक्रियाकर्मद्विजातेःसंस्थितस्यतु ॥ १ ॥
 अद्वैवम्भोजयेच्छ्राद्धम्पिण्डमेकन्तुनिर्वपेत् ॥ २४७ ॥
 सहपिण्डक्रियायान्तुकृतायामस्यधर्मतः ॥ १ ॥
 अनयैवावृताकार्यम्पिण्डनिर्वपणंसुतैः ॥ २४८ ॥
 श्राद्धंभुक्तायउच्छिष्टंवृषलायप्रयच्छति ॥ १ ॥
 समूढोनरकंयातिकालसूत्रमवाक्शिराः ॥ २४९ ॥
 श्राद्धभुग्वृषलीतल्पन्तदहयोऽधिगच्छति ॥ १ ॥
 तस्याःपुरीषेतन्मासम्पितरस्तस्यशेरते ॥ २५० ॥

- पृष्ठास्वदितमित्येवन्तृप्तानाचामयेत्ततः १
- आचान्तांश्चानुजानीयादभितोरम्यतामिति ॥२५१॥
- स्वधाऽस्त्वित्येवतंब्रूयुर्ब्राह्मणास्तदनन्तरम् १
- स्वधाकारः पराह्याशीः सर्वेषु पितृकर्मसु ॥२५२॥
- ततोभुक्तवतान्तेषामन्नशेषं निवेदयेत् १
- यथा ब्रूयुस्तथा कुर्यादनुज्ञातस्ततो द्विजैः ॥२५३॥
- पित्र्येस्वदितमित्येव वाचंगोष्ठेतुमुश्रुतम् १
- सम्पन्नमित्यभ्युदयेदैवैरुचितमित्यपि ॥२५४॥
- अपरारुस्तथादभीवास्तुसम्पादनंतिलाः १
- सृष्टिर्मृष्टिर्द्विजाश्चाग्न्याः श्राद्धकर्मसुसंपदः ॥२५५॥
- दर्भाः पवित्रं पूर्वाल्लोहविद्याणि च सर्वशः १
- पवित्रं यच्च पूर्वोक्तं विज्ञेयाहव्यसम्पदः ॥२५६॥
- मुन्यन्नानि पयः सोमो मांसं यच्चानुपस्कृतम् १
- अक्षारलवणं चैव प्रकृत्या हवि रूच्यते ॥२५७॥
- विमृज्य ब्राह्मणां स्तांस्तु नियतो वाग्यतः शुचिः १
- दक्षिणां दिश मांकां क्षन्त्या चेतमान्वरान्पितृन् ॥२५८॥
- दातारो नो भिवर्जितां वेदाः सन्ततिरेव च १
- श्रद्धा च नो मायगमद्बहुदेयं च नोऽस्त्विति ॥२५९॥

- एवंनिर्वपणंकृत्वापिण्डांस्तांस्तदनन्तरम् १
 गांविप्रमजमग्निंवाप्राशयेदप्सुवाक्षिपेत् ॥२६०॥
 पिण्डनिर्वपणंकेचित्पुरस्तादेवकुर्वते १
 वयोभिःखादयन्त्यन्येप्रक्षिपन्त्यनलेप्सुवा ॥२६१॥
 पतिव्रताधर्मपत्नीपितृपूजनतत्परा १
 मध्यमन्तुततःपिण्डमद्यात्सम्यक्सुतार्थिनी ॥२६२॥
 आयुष्मन्तंसुतंसूतेयशोमेधासमन्वितम् १
 धनवन्तंप्रजावन्तंसात्त्विकन्धार्मिकन्तथा ॥२६३॥
 प्रक्षाल्यहस्तावाचम्यज्ञातिप्रायंप्रकल्पयेत् १
 ज्ञातिभ्यःसत्कृतन्दत्वाबान्धवानपिभोजयेत् ॥२६४॥
 उच्छेषणंतुततिष्ठेद्यावद्विप्राविसर्जिताः १
 ततोगृहबलिकुर्यादितिधर्मोयिवस्थितः ॥२६५॥
 हविर्यच्चिररात्राययच्चानन्त्यायकल्पते १
 पितृभ्योविधिवद्दत्तन्तत्प्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥२६६॥
 तिलैर्व्रींहियवैभीषैरङ्गिर्मूलफलेनवा १
 दत्तेनमासन्तृप्यन्तिविधिवत्पितरोनृणाम् ॥२६७॥
 द्वौमासौमत्स्यमांसेनत्रीन्मासान्हारिणेनतु १
 औरभ्रेणाथचतुरःशाकुनेनाथपंचवै ॥२६८॥

- षण्मासां ह्यगमांसेन पार्षतेन च सप्तवै १
 अष्टावेणस्यमांसेन रौरवेण नवैव तु ॥२६९॥
 दशमासांस्तु तृप्यन्ति वराहमहिषाभिषैः १
 शशकूर्मयोस्तुमांसेन मासानेकादशैव तु ॥२७०॥
 संवत्सरन्तु गयेन पयसा पायसेन च १
 वार्द्धीणि सस्यमांसेन तृप्तिर्द्वादशवार्षिकी ॥२७१॥
 कालशाकं महाशल्काः खड्गलोहामिषं मधु १
 आनन्त्यायैव कल्पन्ते मुन्यन्नानि च सर्वशः ॥२७२॥
 यत्किञ्चिन्मधुना मिश्रम्प्रदद्यात्तु त्रयोदशीम् १
 तदप्यक्षयमेव स्याद्द्वर्षी सुचमघासु च ॥२७३॥
 अपि नः सकुले जायाद्यो नोदद्यात्त्रयोदशीम् १
 पायसं मधु सर्पिर्भ्याम्प्राक्छाये कुंजरस्य च ॥२७४॥
 यद्यद्दाति विधिवत्सम्यक् श्रद्धासमन्वितः १
 तत्तत्पितृणाम्भवति परत्रानन्तमक्षयम् ॥२७५॥
 कृष्णपक्षे दशम्यादौ वर्जयित्वा चतुर्दशीम् १
 श्राद्धे प्रशस्तास्तिथयो यथैतान्तथेतराः ॥२७६॥

- युक्षुकुर्वन्दिनर्क्षेषुसर्वीन्कामान्समश्नुते ॥ २७७ ॥
 अयुक्षुतुपितृन्सर्वीन्प्रजांप्राप्नोतिपुष्कलाम् ॥ २७८ ॥
 यथाचैवापरःपक्षःपूर्वपक्षाद्विशिष्यते ॥ २७९ ॥
 तथाश्राद्धस्यपूर्वीह्लादपरालोविशिष्यते ॥ २८० ॥
 प्राचीनावीतिनासम्यगपसथमतन्द्रिणा ॥ २८१ ॥
 पित्र्यमानिधनात्कार्यविधिवद्भपाणिना ॥ २८२ ॥
 रात्रौश्राद्धंनकुर्वीतराक्षसीकीर्तिताहिसा ॥ २८३ ॥
 संधयोरुभयोश्चैवसूर्येचैवाचिरोदिते ॥ २८४ ॥
 अनेनविधिनाश्राद्धंत्रिरब्दस्येहनिर्वपेत् ॥ २८५ ॥
 हेमन्तग्रीष्मवर्षासुपांचयज्ञिकमन्वहम् ॥ २८६ ॥
 नपैतृयज्ञियोहोमोलौकिकेऽग्नौविधीयते ॥ २८७ ॥
 नदर्शेनविनाश्राद्धमाहिताग्नेर्द्विजन्मनः ॥ २८८ ॥
 यदेवतर्पयत्यग्निःपितृन्स्नात्वाद्विजोत्तमः ॥ २८९ ॥
 तेनैवकृत्स्नमाप्नोतिपितृयज्ञक्रियाफलम् ॥ २९० ॥
 वसून्वदन्तितुपितृन्सूद्राश्चैवपितामहान् ॥ २९१ ॥
 प्रपितामहंस्तथादित्यान्श्रुतिरेषासनातनी ॥ २९२ ॥

विद्यसाशीभवेन्नित्यंनित्यंवाऽमृतभोजनः ।

विद्यसोभुक्तशेषन्तुयज्ञशेषन्तथाऽमृतम् ॥२८५॥

एतद्वोऽभिहितं सर्वविधानम्पांचयज्ञिकम् ।

द्विजातिमुख्यवृत्तीनां विधानं श्रूयतामिति ॥२८६॥

॥ इति मानवेधर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायाम् ॥

॥ तृतीयोऽध्यायः ॥

॥ मानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायांचतुर्थोऽध्यायः ॥

- चतुर्थमायुषोभागमुषित्वाद्यंगुरौद्विजः १
 द्वितीयमायुषोभागंकृतदारोगृहेवसेत् ॥१॥
 अद्रोहेणैवभूतानामल्पद्रोहेणवापुनः १
 यावृत्तिस्तांसमास्थायविप्रोजीवेदनापदि ॥२॥
 यात्रामात्रप्रसिद्धर्थस्वैःकर्मभिरगर्हितैः १
 अक्लेशेनशरीरस्यकुर्वीतधनसंचयम् ॥३॥
 ऋतामृताभ्यांजीवेतुमृतेनप्रमृतेनवा १
 सत्यानृताभ्यामपिवानश्ववृत्त्याकदाचन ॥४॥
 ऋतमुच्छ्रुशिलंज्ञेयममृतंस्यादयाचितम् १
 मृतन्तुयाचितम्भैक्षम्प्रमृतंकर्षणंस्मृतम् ॥५॥
 सत्यानृतन्तुवाणिज्यन्तेनचैवापिजीयते १
 सेवाश्ववृत्तिराख्यातातस्मात्तामपरिवर्जयेत् ॥६॥
 कुशूलधान्यकोवास्यात्कुम्भीधान्यकएववा १
 त्र्यहैहिकोवाऽपिभवेदश्वस्तनिकएववा ॥७॥

चतुर्णीमपिचैतेषां द्विजानां गृहमेधिनाम् ॥ १८८ ॥
 ज्यायान्परः परोक्षेयो धर्मतो लोकजित्तमः ॥ १८९ ॥
 षट्कर्मैको भवत्येषां त्रिभिरन्यः प्रवर्तते ॥ १९० ॥
 द्वाभ्यामेकश्चतुर्थस्तु ब्रह्मसत्रेण जीवति ॥ १९१ ॥
 वर्तयंश्च शिलोच्छ्राभ्यामग्निहोत्रपरायणः ॥ १९२ ॥
 इष्टीः पार्वीयणान्तीयाः केवलानिर्वपेत्सदा ॥ १९३ ॥
 नलोकवृत्तं वर्तेत वृत्तिहेतोः कथंचन ॥ १९४ ॥
 अजिलामशठां शुद्धं जीवेद्ब्राह्मणजीविकाम् ॥ १९५ ॥
 सन्तोषम्परमास्थाय सुखार्थी संयतो भवेत् ॥ १९६ ॥
 सन्तोषमूलं हि सुखंदुःखमूलं विपर्ययः ॥ १९७ ॥
 अतोऽन्यतमया वृत्त्या जीवंस्तु स्नातको द्विजः ॥ १९८ ॥
 स्वर्गीयुष्यशस्यानि व्रतानीमानि धारयेत् ॥ १९९ ॥
 वेदोदितं स्वकं कर्म नित्यं कुर्यादतन्द्रितः ॥ २०० ॥
 तद्विकुर्वन् यथा शक्तिप्राप्नोति परमां गतिम् ॥ २०१ ॥
 नेहेतार्थान्प्रसंगेन न विरुद्धेन कर्मणा ॥ २०२ ॥
 न कल्पमानेष्वर्थेषु नाह्यामपियतस्ततः ॥ २०३ ॥
 इन्द्रियार्थेषु सर्वेषु न प्रसज्येत कामतः ॥ २०४ ॥
 अतिप्रसक्तिं चैतेषां मनसा सन्निवर्तयेत् ॥ २०५ ॥

सर्वीनपरित्यजेदर्थीनस्वाध्यायस्यविरोधिनः १

यथातथाध्यापयंस्तुसाक्षस्यकृतकृत्यता ॥१७॥

वयसःकर्मणोऽर्थस्यश्रुतस्याभिजनस्यच १

वेषवाग्बुद्धिसारूप्यमाचरन्विचरेदिह ॥१८॥

बुद्धिवृद्धिकराण्याशुधन्यानिचहितानिच १

नित्यंशास्त्राण्यवेक्षेतनिगमंश्चैववैदिकान् ॥१९॥

यथायथाहिपुरुषःशास्त्रं समधिगच्छति १

तथातथाविजानातिविज्ञानं चास्यरोचते ॥२०॥

ऋषियज्ञन्देवयज्ञम्भूतयज्ञंचसर्वदा १

नृयज्ञम्पितृयज्ञंचयथाशक्तिनहापयेत् ॥२१॥

एतानेकेमहायज्ञानृयज्ञशास्त्रविदोजनाः १

अनीहमानाःसततमिन्द्रियेष्वेव जुह्वति ॥२२॥

वाचेकेजुह्वतिप्राणम्प्राणेवाचंचसर्वदा १

वाचिप्राणेचपश्यन्तोयज्ञनिर्वृतिमक्षयाम् ॥२३॥

ज्ञानेनैवापरेविप्रायजन्त्येतैर्मखैःसदा १

ज्ञानमूलांक्रियामेषाम्पश्यन्तोज्ञानचक्षुषा ॥२४॥

अग्निहोत्रंचजुहुयादाद्यन्तेद्युनिशोःसदा १

दर्शेनचार्द्धमासान्तेपौर्णमासेनचैवहि ॥२५॥

- सस्यान्तेनवसस्येष्ट्यातथर्त्तन्तेद्विजोऽध्वरैः १
- पशुनात्वयनस्यादौसमान्तेसौमिकैर्मखैः ॥२६॥
- नानिष्ट्वानवसस्येष्ट्यापशुनाचाग्निमान्द्विजः १
- नवान्नमद्यान्मांसंवादीर्घमायुर्जिजीविषुः ॥२७॥
- नवेनानर्चितास्यस्यपशुहयेनचाग्नयः १
- प्राणानेवान्तुमिच्छन्तिनवान्नामिषगर्द्धिणः ॥२८॥
- आसनाशनशय्याभिरङ्घ्रिभूलफलेनवा १
- नास्यकश्चिद्वसेद्देहेशक्तितोऽनर्चितोऽतिथिः ॥२९॥
- पाषण्डिनोविकर्मस्थान्वैडालव्रतिकान्शठान् १
- हैतुकान्वकवृत्तींश्चवाङ्मात्रेणापिनाचयेत् ॥३०॥
- वेदविद्याव्रतस्नातान्श्रोत्रियान्गृहमेधिनः १
- पूजयेद्ब्रह्मकथेनविपरीतांश्चवर्जयेत् ॥३१॥
- शक्तितोऽपचमानेभ्योदातयंगृहमेधिना १
- संविभागश्चभूतेभ्यःकर्तव्योऽनुपरोधतः ॥३२॥
- राजतोधनमन्विच्छेत्संसीदन्स्नातकःक्षुधा १
- याज्यान्तेवासिनोर्वीऽपिनत्वन्यतइतिस्थितिः ॥३३॥
- नसीदेत्स्नातकोविप्रःक्षुधाशक्तःकथंचन १
- नजीर्णमलवद्वासाभवेच्चविभवेसति ॥३४॥

क्लृप्तकेशनखश्मश्रुदीन्तःशुक्लांबरःशुचिः ॥ १ ॥
 स्वाध्यायेचैवयुक्तःस्यान्नित्यमात्महितेषुच ॥ ३५ ॥
 वैणवीन्धारयेद्यष्टिसोदकंचकमण्डलुम् ॥ १ ॥
 यज्ञोपवीतंवेदंचशुभेरौकमेचकुण्डले ॥ ३६ ॥
 नेक्षेतोद्यन्तमादित्यंनास्तंयान्तंकदाचन ॥ १ ॥
 नोपसृष्टंनवारिस्थंनमध्यंनभसोगतम् ॥ ३७ ॥
 नलंघयेद्वत्सतंत्रींनप्रधावेच्चवर्षति ॥ १ ॥
 नचोदकेनिरीक्षेतस्वरूपमितिधारणा ॥ ३८ ॥
 मृदंगान्दैवतंविप्रंघृतंमधुचतुष्पथम् ॥ १ ॥
 प्रदक्षिणानिकुर्वीतप्रज्ञातांश्चवनस्पतीन् ॥ ३९ ॥
 नोपगच्छेत्प्रमत्तोऽपिस्त्रियमार्तवदर्शने ॥ १ ॥
 समानशयनेचैवनशयीततयासह ॥ ४० ॥
 रजसाभिप्लुतानारींनरस्यद्युपगच्छतः ॥ १ ॥
 प्रज्ञातेजोबलंचक्षुरायुश्चैवप्रहीयते ॥ ४१ ॥
 तांविवर्जयितस्तस्यरजसासमभिप्लुताम् ॥ १ ॥
 प्रज्ञातेजोबलंचक्षुरायुश्चैवप्रवर्द्धते ॥ ४२ ॥
 नाशनीयाद्धार्ययासार्द्धनैनामीक्षेतचाश्नतीम् ॥ १ ॥
 सुवर्तीजृम्भमाणांवानचासीनांयथासुखम् ॥ ४३ ॥

- नांजयन्तींस्वकेनेत्रेनचाभ्यक्तामनावृताम् १
 नपश्येत्प्रसवन्तींचतेजस्कामोद्विजोत्तमः ॥४४॥
 नान्नमद्यादेकवासाननग्नःस्नानमाचरेत् १
 नमूत्रम्पथिकुर्वीतनभस्मनिनगोव्रजे ॥४५॥
 नफालकृष्टेनजलेनचित्यांनचपर्वते १
 नजीर्णदेवायतनेनवल्मीकेकदाचन ॥४६॥
 नससत्त्वेषुगर्तेषुनगच्छन्नापिचस्थितः १
 ननदीतीरमासाद्यनचपर्वतमस्तके ॥४७॥
 वाय्वग्निविप्रमादित्यमपःपश्यंस्तथैवगाः १
 नकदाचनकुर्वीतविण्मूत्रस्यविसर्जनम् ॥४८॥
 तिरस्कृत्योच्चेरेत्काष्ठलोष्टपत्रतृणादिना १
 नियम्यप्रयतोवाचंसंवीतांगोऽवगुंठितः ॥४९॥
 मूत्रोच्चारसमुत्सर्गिन्दिवाकुर्यादुदङ्मुखः १
 दक्षिणाभिमुखोरात्रौसंध्योश्चयथादिवा ॥५०॥
 क्षायायामन्धकारेवारात्रावहनिवाद्विजः १
 यथासुखमुखःकुर्यात्प्राणाबाधभयेषुच ॥५१॥
 प्रत्यग्निम्प्रतिसूर्यंचप्रतिसोमोदकद्विजान् १
 प्रतिगाम्प्रतिवातंचप्रज्ञानश्रयतिमेहतः ॥५२॥

- नाग्निमुखेनोपधमेन्नग्नानेक्षेतचस्त्रियम् १
 नामेध्यम्प्रक्षिपेदग्नौनचपादौप्रतापयेत् ॥५३॥
 अधस्तान्नोपदध्याच्चनचैनमभिलंघयेत् १
 नचैनम्पादतःकुर्यान्नप्राणाबाधमाचरेत् ॥५४॥
 नाशनीयात्सन्धिवेलायांनगच्छेन्नापसंविशेत् १
 नचैवप्रलिखेद्भूमिंनात्मनोऽपहरेत्त्रजम् ॥५५॥
 नाप्सुमूत्रम्पुरीषंवाष्ठीवनंवासमुत्सृजेत् १
 अमेध्यलिप्तमन्यद्वालोहितंवाविषाणिवा ॥५६॥
 नैकःस्वप्याच्छून्यगेहेशयानंनप्रबोधयेत् १
 नोदक्ययाभिभाषेतयज्ञंगच्छेन्नचावृतः ॥५७॥
 अग्न्यागारेगवांगोष्ठेब्राह्मणानांचसन्निधौ १
 स्वाध्यायेभोजनेचैवदक्षिणम्पाणिमुद्धरेत् ॥५८॥
 नवारयेज्ज्ञान्धयन्तींनचाचक्षीतकस्यचिन् १
 नदिवीन्द्रायुधं दृष्ट्वाकस्यचिद्दृश्येद्बुधः ॥५९॥
 नाधार्मिकेवसेद्भामेनयाधिवह्लेभृशम् १
 नैकःप्रपद्येताध्वानंनचिरम्पर्वतेवसेत् ॥६०॥
 नशूद्रराज्येनिवसेन्नाधार्मिकजनावृते १
 नपाषण्डिगणाक्रान्तेनोपसृष्टेऽन्त्यजैर्नृभिः ॥६१॥

- नभुंजीतोद्धृतस्नेहं नाति सौहित्यमाचरेत् १
- नातिप्रगेनातिसायं न सायम्प्रातराशितः ॥६२॥
- नकुर्वीत वृथा चेष्टान् वार्यं जलिनापिवेत् १
- नोत्संगेभक्षयेद्भक्ष्यान्नजातु स्यात्कुतूहली ॥६३॥
- ननृत्येदथवागायेन्नवादित्राणिवादयेत् १
- नास्फोटयेन्नचक्ष्वेडेन्नचरक्तोविरावयेत् ॥६४॥
- नपादौधावयेत्कांस्येकदाचिदपिभाजने १
- नभिन्नभाण्डेभुंजीत नभावप्रतिदूषिते ॥६५॥
- उपानहौचवासश्चधृतमन्यैर्नधारयेत् १
- उपवीतमलंकारं स्रजं करकमेव च ॥६६॥
- नाविनीतैर्व्रजेद्भुर्यैर्नचक्षुःश्लाघिपीडितैः १
- नभिन्नशृंगाक्षिखुरैर्नबालधिविरूपितैः ॥६७॥
- विनीतैस्तुव्रजेन्नित्यमाशुगैर्लक्षणां न्वितैः १
- वर्णरूपोपसम्पन्नैः प्रतोदेनातुदन्भृशम् ॥६८॥
- बालातपःप्रेतधूमोवर्ज्यं भिन्नन्तथासनम् १
- नच्छिंद्यान्नखलोमानिदन्तैर्नोत्पाटयेन्नखान् ॥६९॥
- नमृल्लोष्टं विमृद्नीयान्नच्छिंद्यात्करजैस्तृणम् १
- नकर्मनिष्फलं कुर्यान्नायत्यामसुखोदयं ॥७०॥

लोष्ठमर्द्धीतृणच्छेदीनखखादीचयोनरः १

सविनाशं व्रजत्याशुमूचकोऽशुचिरेव च ॥७१॥

नविगर्ह्य कथांकुर्याद्बहिर्मील्यं न धारयेत् १

गवांचयानं पृष्ठेन सर्वथैव विगर्हितम् ॥७२॥

अद्वारेण च नातीयाद्भ्रामं वावेश्म वा वृतम् १

रात्रौ च वृक्षमूलानि दूरतः परिवर्जयेत् ॥७३॥

नाक्षैः क्रीडेत्कदाचित्तु स्वयं नोपानहौहरेत् १

शयनस्थो न भुंजीत न पाणिस्थं न चासने ॥७४॥

सर्वचितिलसम्बद्धन्नाद्यादस्तमिते रवौ १

न च नग्नः शयीते ह न चोच्छिष्टः क्वचिद्भजेत् ॥७५॥

आर्द्रपादस्तु भुंजीत नार्द्रपादस्तु संविशेत् १

आर्द्रपादस्तु भुंजानो दीर्घमायुरवाप्नुयात् ॥७६॥

अचक्षुर्विषयं दुर्गन्धं प्रपद्येत कर्हिचित् १

न विष्णुमूत्रमुदीक्षेत न बाहुभ्यां न दांतेरेत् ॥७७॥

अधितिष्ठेन्न केशास्तु न भस्मास्थिकपालिकाः १

न कापीसास्थि न तु षान्दीर्घमायुर्जिजीविषुः ॥७८॥

न संवसेच्च पतितैर्न चाण्डालैर्न पुच्छशैः १

न मूर्खैर्न विलिप्तैश्च नान्त्यैर्नान्त्यावसायिभिः ॥७९॥

- नशूद्रायमतिन्दद्यान्नोच्छिष्टं न हविष्कृतम् १
 नचास्योपदिशेद्धर्मनचास्यव्रतमादिशेत् ॥८०॥
 योत्स्यधर्ममाचष्टेयश्चैवादिशतिव्रतम् १
 सोऽसंवृतं नाम तमः सह ते नैव मज्जति ॥८१॥
 न संहताभ्याम्पाणिभ्यां कण्डूयेदात्मनः शिरः १
 न स्पृशेच्चैतदुच्छिष्टो न च स्नायाद्विना ततः ॥८२॥
 केशग्रहान्प्रहारांश्च शिरस्येतानू विवर्जयेत् १
 शिरः स्नातश्च तैलेन नागं किञ्चिदपि स्पृशेत् ॥८३॥
 न राज्ञः प्रतिगृह्णीयाद राजन्यप्रसूतितः १
 शूनाचक्रध्वजवतांवेशेनैव च जीवताम् ॥८४॥
 दशशूनासमं चक्रं दशचक्रसमो ध्वजः १
 दशध्वजसमो वेशो दशवेशसमो नृपः ॥८५॥
 दशशूनासहस्राण्योवाहयति शौनिकः १
 तेन तुल्यः स्मृतो राजा घोरस्तस्य प्रतियहः ॥८६॥
 यो राज्ञः प्रतिगृह्णाति लुब्धस्योच्छास्त्रवर्तिनः १
 स पर्यायेण याती मान्न रकानेकविंशतिम् ॥८७॥
 तामिह मन्धतामिह महारौरवरौरवौ १
 न रक्तं कालसूत्रं च महान रकमेव च ॥८८॥

- संजीवनं महावीचिन्तनं सम्प्रतापनम् १
- संहातं च सकाकोलं कुञ्जलम्पूतिमृत्तिकम् ॥८९॥
- लोहशंकुमृजीषं च पन्थानं शाल्मलीनदीम् १
- असिपत्रवनं चैव लोहदारकमेव च ॥९०॥
- एतद्विदन्तो विद्वांसो ब्राह्मणा ब्रह्मवादिनः १
- नराज्ञः प्रतिगृह्णन्ति प्रेत्य श्रेयो भिकाक्षिणः ॥९१॥
- ब्राह्मे मुहूर्ते बुध्येत धर्मार्थौ चानुचिन्तयेत् १
- कायक्लेशाश्च तन्मुलान् वेदतत्त्वार्थमेव च ॥९२॥
- उत्थायावश्यकं कृत्वा कृतशौचः समाहितः १
- पूर्वासंध्यां जपं स्तिष्ठेत् स्वकाले चापरां चिरम् ॥९३॥
- ऋषयो दीर्घसंध्यत्वा दीर्घमायुरवाप्नुयुः १
- प्रज्ञाय शश्वकीर्तिं च ब्रह्मवर्चसमेव च ॥९४॥
- श्रावण्याम्प्रौष्ठपद्यावाप्युपाकृत्य यथाविधि १
- युक्तं छन्दस्य धीयतीतमासान्विप्रोर्द्धपंचमान् ॥९५॥
- पुथेतुच्छन्दसां कुर्याद्बहिरुत्सर्जनं द्विजः १
- माघशुक्लस्य वा प्राप्ते पूर्वीरूपे प्रथमे हनि ॥९६॥
- यथाशास्त्रन्तुकृत्वैव मुत्सर्गं छन्दसां बहिः १
- विरमेत्पक्षिणीं रात्रिन्तद्वाप्येकमहर्निशम् ॥९७॥

- अतुर्द्धन्तुच्छन्दंसिशुकुलुनियतःपठेत् १
वेदांगानिचसर्वाणिकृष्णपक्षेषुसम्पठेत् ॥९८॥
नाविस्पष्टमधीयीतनशूद्रजनसन्निधौ १
ननिशान्तेपरिश्रान्तोब्रह्माधीत्यपुनःस्वप्यात् ॥९९॥
यथोदितेनविधिनानित्यंछन्दस्कृतम्पठेत् १
ब्रह्मच्छन्दस्कृतं चैव द्विजोयुक्तोऽथनापदि ॥१००॥
इमान्नित्यमनध्यायानधीयानोविवर्जयेत् १
अध्यापनंचकुवीणःशिष्याणांविधिपूर्वकम् ॥१०१॥
कर्णश्रवेऽनिलेरात्रौदिवापांसुसमूहने १
एतौवर्षीस्वनध्यायावध्यायज्ञाःप्रचक्षते ॥१०२॥
विद्युत्स्तनितवर्षेषुमहोल्कानांचसंप्लवे १
आकालिकमनध्यायमेतेषुमनुरब्रवीत् ॥१०३॥
एतांस्त्वभ्युदितान्विद्याद्यदाप्रादुष्कृताग्निषु १
तदाविद्यादनध्यायमनृतौचाभ्रदर्शने ॥१०४॥
निर्घातेभूमिचलनेज्योतिषांचोपसर्जने १
एतानाकालिकान्विद्यादनध्यायानृतावपि ॥१०५॥
प्रादुष्कृतेष्वग्निषुतुविद्युत्स्तनितनिस्वने १
सज्योतिःस्यादनध्यायःशेषेरात्रौयथादिवा ॥१०६॥

- नित्यानध्यायएवस्याद्वाभेषुनगरेषुच १
- धर्मनैपुण्यकामानाम्पूतिगन्धेचसर्वदा ॥१०७॥
- अन्तर्गतशवेयामेवृषलस्यचसन्निधौ १
- अनध्यायोरुद्यमानेसमवायेजनस्यच ॥१०८॥
- उदकेमध्यरात्रेचविण्मूत्रस्यविसर्ज्जने १
- उच्छिष्टःश्राद्धभुक्चैवमनसाऽपिनचिन्तयेत् ॥१०९॥
- प्रतिगृह्यद्विजोविद्वानेकोद्दिष्टस्यकेतनम् १
- त्र्यहंनकीर्तयेद्ब्रह्मराशोराहोऽसूतके ॥११०॥
- यावदेकानुद्दिष्टस्यगन्धोलेपश्चतिष्ठति १
- विप्रस्यविदुषोदेहेतावद्ब्रह्मनकीर्तयेत् ॥१११॥
- शयानःप्रौढपादश्चकृत्वाचैवावसक्थिकाम् १
- नाधीयीतामिषंजग्ध्वासूतकान्नाद्यमेवच ॥११२॥
- नीहारेवाणशब्देचसंध्ययोरेवचोभयोः १
- अभावास्याचतुर्दश्योःपौर्णमास्यष्टकासुच ॥११३॥
- अभावास्यागुरुंहन्तिशिथंहन्तिचतुर्दशी १
- ब्रह्माष्टकापौर्णमास्यौतस्मात्ताःपरिवर्जयेत् ॥११४॥
- पांशुवर्षेदिशान्दाहेगोमायुविरतेतथा १
- श्वखरोष्ट्रेचरुवतिपंक्तौचनपठेद्विजः ॥११५॥

- नाधीयीतश्मशानान्तेग्रामान्तेगोव्रजेऽपिवा १
- वसित्वाभैथुनंवासःश्राद्धिकम्प्रतिगृह्यच ॥११६॥
- प्राणिवायदिवाऽप्राणियत्किंचिच्छ्राद्धिकंभवेत् १
- तदालभ्याप्यनध्यायःपाण्यास्योहिद्विजःस्मृतः ॥११७॥
- चौरैरुपप्लुतेग्रामेसंभ्रमेचाग्निकारिते १
- आकालिकमनध्यायंविद्यात्सर्वीडुतेषुच ॥११८॥
- उपाकर्म्मणिचोत्सर्गेत्रिरात्रंक्षेपणंस्मृतम् १
- अष्टकामुत्वहोरात्रमृत्वन्तामुचरात्रिषु ॥११९॥
- नाधीयीताश्वमारूढोनवृक्षंनचहस्तिनम् १
- ननावंनखरंनोष्ट्रंनेरिणस्थोनयानगः ॥१२०॥
- नविवादेनकलहेनसेनायानसंगरे १
- नभुक्तमात्रेनाजीर्णेनवभित्वानसूतके ॥१२१॥
- अतिथिंचाननुज्ञाप्यमारूतेवातिवाभृशम् १
- रुधिरेचस्रुतेगात्राच्छस्त्रेणचपरिक्षते ॥१२२॥
- सामध्वनावृग्यजुषीनाधीयीतकदाचन १
- वेदस्याधीत्यवाऽप्यन्तमारण्यकमधीत्यच ॥१२३॥
- ऋग्वेदोदेवदैवत्योयजुर्वेदस्तुमानुषः १
- सामवेदःस्मृतःपित्र्यस्तस्मात्तस्याशुचिर्ध्वनिः ॥१२४॥

- एतद्विदन्तोविद्वांसस्त्रयोनिष्कर्षमन्वहम् १
- क्रमशःपूर्वमभ्यस्यपश्चाद्वेदमधीयते ॥१२५॥
- पशुमण्डूकमाजीरश्वसर्पनकुलाखुभिः १
- अन्तरागमनेविद्यादनध्यायमहर्निशम् ॥१२६॥
- द्वावेववर्जयेन्नित्यमनध्यायौप्रयत्नतः १
- स्वाध्यायभूमिंचाशुद्धामात्मानंचाशुचिंद्विजः ॥१२७॥
- अभावस्यामष्टमींचपौर्णमासींचतुर्दशीम् १
- ब्रह्मचारीभवेन्नित्यमप्यृतौस्नातकोद्विजः ॥१२८॥
- नस्नानमाचरेद्भुक्तानातुरोनमहानिशि १
- नवासोभिःसहाजस्नानाविज्ञातेजलाशये ॥१२९॥
- देवतानांगुरोराज्ञःस्नातकाचार्ययोस्तथा १
- नाक्रामेत्कामतश्छायांबभ्रुणोदीक्षितस्यच ॥१३०॥
- मध्यन्दिनेर्द्धरात्रेचश्चाद्धम्भुक्त्वाचसामिषम् १
- संध्योरुभयोश्चैवनसेवेतचतुष्पथम् ॥१३१॥
- उद्धर्तनमपस्नानंविष्मूत्रेरक्तमेवच १
- श्लेष्मनिष्ठयूतवान्तानिनाधितिष्ठेतुकामतः ॥१३२॥
- वैरिणंनोपसेवेतसहायंचैववैरिणः १
- अधार्मिकन्तस्करंचपरस्यैवचयोषितम् ॥१३३॥

- नहीदृशमनायुथंलोकेकिंचनविद्यते १
- यादृशम्पुरुषस्येहपरदारोपसेवनम् ॥१३४॥
- क्षत्रियंचैवसर्पचब्राह्मणंचबहुश्रुतम् १
- नावमन्येतवैभूष्णुःकृशानपिकदाचन ॥१३५॥
- एतत्त्रयंहिपुरुषंनिर्द्देहदवमानितम् १
- तस्मादेतत्त्रयंनित्यंनावमन्येतबुद्धिमान् ॥१३६॥
- नात्मानमवमन्येतपूर्वाभिरसमृद्धिभिः १
- आमृत्योःश्रियमन्विच्छेन्नैनानामन्येतदुर्लभाम् ॥१३७॥
- सत्यंब्रूयात्प्रियंब्रूयान्नब्रूयात्सत्यमप्रियम् १
- प्रियंचनानृतंब्रूयादेषधर्मःसनातनः ॥१३८॥
- भद्रम्भद्रमितिब्रूयाद्भद्रमित्येववावदेत् १
- शुष्कवैरंविवादंचनकुर्यात्केनचित्सह ॥१३९॥
- नातिकल्यंनानातिसायंनानातिमध्यन्दिनेस्थिते १
- नाज्ञातेनसमंगच्छेन्नैकोनवृषलैःसह ॥१४०॥
- हीनांगानतिरिक्तांगान्विद्याहीनान्वयोधिकान् १
- रूपद्रव्यविहीनांश्चजातिहीनांश्चनाक्षिपेत् ॥१४१॥
- नस्पृशेत्पाणिनोच्छिष्टोविप्रोगोब्राह्मणानलान् १
- नचापिपश्येदशुचिःसुस्थोज्योतिर्गणान्दिवि ॥१४२॥

- स्पृष्टैतानशुचिर्नित्यमग्निःप्राणानुपस्पृशेत् ॥ १ ॥
 गात्राणिचैवसर्वाणिनाभिम्पाणितलेनतु ॥ ११४३ ॥
 अनातुरःस्वानिखानिनस्पृशेदनिमित्ततः ॥ १ ॥
 रोमाणिचरहस्यानिसर्वाण्येवविवर्जयेत् ॥ ११४४ ॥
 मंगलाचारयुक्तःस्यात्प्रयतात्माजितेन्द्रियः ॥ १ ॥
 जपेच्चजुहुयाच्चैवनित्यमग्निमतन्द्रितः ॥ ११४५ ॥
 मंगलाचारयुक्तानांनित्यंचप्रयतात्मनाम् ॥ १ ॥
 जपतांजुहुतांचैवविनिपातो न विद्यते ॥ ११४६ ॥
 वेदमेवाभ्यसेन्नित्यंयथाकालमतन्द्रितः ॥ १ ॥
 तंलस्याहुःपरन्धर्ममुपधर्मोऽन्यउच्यते ॥ ११४७ ॥
 वेदाभ्यासेनसततंशौचेनतपसैवच ॥ १ ॥
 अद्रोहेणचभूतानांजातिंस्मरतिपौर्विकीम् ॥ ११४८ ॥
 पौर्विकींसंस्मरन्जातिम्ब्रह्मैवाभ्यसतेपुनः ॥ १ ॥
 ब्रह्माभ्यासेनचाजस्रमनन्तंमुखमश्नुते ॥ ११४९ ॥
 सावित्राञ्शान्तिहोमांश्चकुर्यात्पर्वसुनित्यशः ॥ १ ॥
 पितृंश्चैवाष्टकास्वर्चेन्नित्यमन्वष्टकासुच ॥ ११५० ॥
 दूरादावसथान्मूत्रंदूरात्पादावसेचनम् ॥ १ ॥
 उच्छिष्टान्ननिषेकंचदूरादेवसमाचरेत् ॥ ११५१ ॥

- मैत्रम्प्रसाधनंस्नानन्दन्तधावनमंजनम् १
 पूर्वीरूएवकुर्वीतदेवतानांचपूजनम् ॥१५२॥
 दैवतान्यभिगच्छेतुधार्मिकांश्चद्विजोत्तमान् १
 ईश्वरंचैवरक्षार्थंगुरूनेवचपर्वसु ॥१५३॥
 अभिवादयेद्बृद्धांश्चदद्याच्चैवासनंस्वकम् १
 कृतांजलिरूपासीतगच्छतःपृष्ठतोऽन्वियात् ॥१५४॥
 श्रुतिस्मृत्युदितंसम्यङ्निबद्धंस्वेषुकर्मसु १
 धर्ममूलन्निषेवेतसदाचारमतन्दितः ॥१५५॥
 आचाराल्लभतेह्यायुराचारादीप्सिताःप्रजाः १
 आचाराद्धनमक्षय्यमाचारोहन्त्यलक्षणम् ॥१५६॥
 दुराचारोहिपुरुषोलोकेभवतिनिन्दितः १
 दुःखभागीचसततंब्याधितोऽल्पायुरेवच ॥१५७॥
 सर्वलक्षणहीनोऽपियःसदाचारवान्नरः १
 अहृधानोऽनसूयश्चशतंवर्षाणिजीवति ॥१५८॥
 यद्यत्परवशंकर्मतत्तद्यत्नेनवर्ज्येत् १
 यद्यदात्मवशन्तुस्यात्तत्तस्मेवेतयत्नतः ॥१५९॥
 सर्वम्परवशन्दुःखंसर्वमात्मवशंसुखम् १
 एतद्विद्यात्समासेनलक्षणंसुखदुःखयोः ॥१६०॥

- यत्कर्मकुर्वतोऽस्यस्यात्परितोषोऽन्तरात्मनः १
 तत्प्रयत्नेनकुर्वीतविपरीतन्तुवर्जयेत् ॥१६१॥
 आचार्यचप्रवक्तारम्पितरम्मातरंगुरम् १
 नहिंस्याद्ब्राह्मणान्गाश्चसर्वैश्चैवतपस्विनः ॥१६२॥
 नास्तिक्यंवेदनिन्दांचदेवतानांचकुत्सनम् १
 द्वेषन्दम्भंचमानंचक्रोधन्तैश्चण्यंचवर्जयेत् ॥१६३॥
 परस्यदण्डंनोद्यच्छेत्कुड्मोन्नैर्ननिपातयेत् १
 अन्यत्रपुत्राच्छिष्याश्चाशिष्यर्थन्ताडयेत्तुतौ ॥१६४॥
 ब्राह्मणायावगुरुर्येवद्विजातिर्बधकाम्यया १
 शतंवर्षाणितामिस्तेनरकेपरिवर्तते ॥१६५॥
 ताडयित्वातृणेनापिसंरम्भान्मतिपूर्वकम् १
 एकविंशतमाजातीःपापयोनिषुजायते ॥१६६॥
 अयुध्यमानस्योत्पाद्यब्राह्मणस्याऽमृगंगतः १
 दुःखंसुमहदानोतिप्रेत्याप्राप्ततयानरः ॥१६७॥
 शोणितंयावतःपांशून्संगृह्णातिमहीतलात् १
 तावतोऽब्दानमुत्रान्यैःशोणितोत्पादकोऽद्यते ॥१६८॥
 नकदाचिद्विजेतस्माद्विद्वानवगुरेदपि १
 नताडयेत्तृणेनापिनगात्रात्स्वावयेदमृक् ॥१६९॥

- अधार्मिकोनरोयोहियस्यचाप्यनृतन्धनम् १
- हिंसारतश्चयोनित्यन्नेहासौसुखमेधते ॥१७०॥
- नसीदन्नपिधर्मेणमनोऽधर्मेनिवशयेत् १
- अधार्मिकाणाम्पापानामाशुपश्यन्विपर्ययम् ॥१७१॥
- नाधर्मश्चरितोलोकेसद्यःफलतिगौरिव १
- शनैरावर्तमानस्तुकर्तुर्मूलानिकृन्तति ॥१७२॥
- यदिनात्मनिपुत्रेषुनचेत्पुत्रेषुनप्तृषु १
- नत्वेवतुकृतोऽधर्मःकर्तुर्भवतिनिष्फलः ॥१७३॥
- अधर्मेणैधतेतावत्ततोभद्राणिपश्यति १
- ततःसपत्नान्जयतिसमूलस्तुविनश्यति ॥१७४॥
- सत्यधर्मीर्यवृत्तेषुशौचेवैवारमेत्सदा १
- शिथंश्चशिथाद्धर्मेणवाग्बाहूदरसंयतः ॥१७५॥
- परित्यजेदर्थकामौयौस्यातान्धर्मवर्जितौ १
- धर्मचाप्यसुखोदकलोकविकृष्टमेवच ॥१७६॥
- नपाणिपादचपलोननेत्रचपलोऽनृजुः १
- नस्याद्वाक्पलश्चैवनपरद्रोहकर्मधीः ॥१७७॥
- येनास्यपितरोयातायेनयाताःपितामहाः १
- तेनयायात्सतांमार्गन्तेनगच्छन्नरिथते ॥१७८॥

- ऋत्विक्पुरोहिताचार्यैर्भातुलातिथिसंश्रितैः १
 बालवृद्धातुरैर्वैद्यैर्ज्ञातिसम्बन्धिवान्धवैः ॥१७९॥
 मातापितृभ्यांयामीभिर्भ्रात्रापुत्रेणभार्यया १
 दुहित्रादासवर्गेणविवादंनसमाचरेत् ॥१८०॥
 एतैर्विवादान्सन्त्यज्यसर्वपापैःप्रमुच्यते १
 एभिर्जितैश्चजयतिसर्वान्लोकानिमानूगृही ॥१८१॥
 आचार्योब्रह्मलोकेशःप्राजापत्येपिताप्रभुः १
 अतिथिस्त्विन्द्रलोकेशोदेवलोकस्यचत्विजः ॥१८२॥
 यामयोऽप्सरसालोकेवैश्वदेवस्यबान्धवाः १
 सम्बन्धिनोऽप्यालोकेपृथिव्यांमातृमातुलौ ॥१८३॥
 आकाशेशास्तुविज्ञेयाबालवृद्धकृशातुराः १
 भ्राताज्येष्ठःसमःपित्राभार्यापुत्रःस्वकातनुः ॥१८४॥
 ह्यायास्वादासवर्गश्चदुहिताकृपणम्परम् १
 तस्मादेतैरधिक्षिप्तःसहेतासंज्वरःसदा ॥१८५॥
 प्रतियहसमर्थोऽपिप्रसंगन्तत्रवर्जयेत् १
 प्रतियहेणत्यस्याशुब्रालन्तेजःप्रशाम्यति ॥१८६॥
 नद्रथाणामविज्ञायविधिन्धर्म्यम्प्रतियहे १
 प्राज्ञःप्रतियहंकुर्यादवसीदन्नपिक्षुधा ॥१८७॥

- हिरण्यंभूमिमश्वंगामन्नंवासस्तिलान्घृतम् १
 प्रतिगृह्णन्विद्वांस्तुभस्मीभवतिदारुवत् ॥१८८॥
 हिरण्यमायुरन्नंचभूर्गोश्चाप्योषतस्तनुम् १
 अश्वश्चक्षुस्त्वचंवासोघृतन्तेजस्तिलाःप्रजाः ॥१८९॥
 अतपास्त्वनधीयानःप्रतियहरुचिर्द्विजः १
 अम्भस्यश्मप्लुवेनेवसहतेनैवमज्जति ॥१९०॥
 तस्माद्विद्वान्बभियाद्यस्मात्तस्मात्प्रतियहान् १
 स्वल्पकेनाप्यविद्वान्हिपंकेगौरिवसीदति ॥१९१॥
 नवार्यपिप्रयच्छेत्तुवैउालव्रतिकेद्विजे १
 नवकव्रतिकेविप्रेनावेदविदिधर्मवित् ॥१९२॥
 त्रिष्वप्येतेषुदत्तंहिविधिनाऽप्यजितिन्धनम् १
 दातुर्भवत्यनर्थीयपरत्रादातुरेवच ॥१९३॥
 यथाप्लुवेनौपलेननिमज्जत्युदकेतरन् १
 तथानिमज्जतोऽधस्तादज्ञौदातृप्रतीच्छकौ ॥१९४॥
 धर्मध्वजीसदालुब्धश्चात्रिकोलोकदम्भकः १
 वैउालव्रतिकोशेयोहिंस्रःसर्वाभिसन्धकः ॥१९५॥
 अधोदृष्टिर्नैष्कृतिकःस्वार्थसाधनतत्परः १
 शठोमिथ्याविनीतश्चवक्त्रतचरोद्विजः ॥१९६॥

९८

चतुर्थोऽध्यायः

- येवकव्रतिनोविप्रायेचमाज्जीरलिंगिनः १
- तेपतन्त्यन्धतामिक्षेतेनपापेनकर्म्मणा ॥१९७॥
- नधर्म्मस्यापदेशेनपापंकृत्वाव्रतंचरेत् १
- व्रतेनपापम्प्रच्छाद्यकुर्वन्स्त्रीशूद्रदम्भनम् ॥१९८॥
- प्रेत्येहवेदशाविप्रागर्हन्तेब्रह्मवादिभिः १
- ह्यग्ननाचरितंयच्चव्रतंरक्षांसिगच्छति ॥१९९॥
- अलिंगीलिंगिवेषेणयोवृत्तिमुपजीवति १
- सलिंगिनाहरत्येनस्तिर्यग्योनौचजायते ॥२००॥
- परकीयनिपानेषुनस्नायाच्चकदाचन १
- निपानकर्तुःस्नात्वातुदुष्कृतांशेनलिप्यते ॥२०१॥
- यानशय्यासनान्यस्यकूपोद्यानगृहाणिच १
- अदत्तान्युपभुंजानेनसःस्यात्तुरीयभाक् ॥२०२॥
- नदीषुदेवखातेषुतडागेषुसरःसुच १
- स्नानंसमाचरेन्नित्यंगर्तप्रस्रवणेषुच ॥२०३॥
- यमान्सेवेतसततंनित्यंनियमान्बुधः १
- यमान्पतत्यकुर्वीणोनियमान्केवलान्भजन् ॥२०४॥
- नाश्रोत्रियततेयज्ञेयामयाजिकृतेतथा १
- स्त्रियाक्लीवेनचहुतेभुंजीतब्राह्मणःकृचित् ॥२०५॥

- अश्लीकमेतत्साधूनांयत्र जुह्वत्यमीहविः १
 प्रतीपमेतद्देवानान्तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥२०६॥
 मत्तक्रुद्धातुराणांचनभुंजीतकदाचन १
 केशकीटावपन्नंचपदास्पृष्टंचकामतः ॥२०७॥
 भ्रूणघ्नावेक्षितंचैवसंस्पृष्टंचाप्युदक्यया १
 पतत्रिणाचलीढंचशुनासंस्पृष्टमेवच ॥२०८॥
 गवाचान्नमुपघ्रातंघुष्टान्नंचविशेषतः १
 गणान्नंगणिकान्नंचविदुषांचजुगुप्सितम् ॥२०९॥
 स्तेनगायनयोश्चान्नन्तक्षोर्वीर्धुषिकस्यच १
 दीक्षितस्यकदर्यस्यबद्धस्यनिगुप्तस्यच ॥२१०॥
 अभिशस्तस्यषण्डस्यपुंश्चल्यादाम्भिकस्यच १
 शुक्तम्पर्युषितंचैवशूद्रस्योच्छिष्टमेवच ॥२११॥
 चिकित्सकस्यमृगयोःक्रूरस्योच्छिष्टभोजिनः १
 उग्रान्नंसूतिकान्नंचपर्याचान्तमनिर्दशं ॥२१२॥
 अनर्चितंवृथाभांसमवीरायाश्चयोषितः १
 द्विषदन्नंनगर्ग्यन्नम्पतितान्नमवक्षुतम् ॥२१३॥
 पिशुनानृत्तिनोश्चान्नंक्रतुविक्रायिणस्तथा १
 शैलूषतुन्नवायान्नंकृतघ्नस्यान्नमेवच ॥२१४॥

- कम्भीरस्यनिषादस्यरंगावतारकस्यच १
 सुवर्णकर्तुर्वैणस्यशस्त्रविक्रायिणस्तथा ॥२१५॥
 श्ववतांशौण्डिकानांचचेलनिर्णेजकस्यच १
 रंजकस्यनृशंसस्ययस्यचोपपतिर्गृहे ॥२१६॥
 मृथन्तियेचोपपतिंस्त्रीजितानांचसर्वशः १
 अनिर्दशंचप्रेतान्नमतुष्टिकरमेवच ॥२१७॥
 राजान्नन्तेजआदतैश्चूद्रान्नम्ब्रह्मवर्चसम् १
 आयुःसुवर्णकारान्नयशश्चमीवकर्त्तिनः ॥२१८॥
 कारुकान्नम्प्रजाहन्तिबलंनिर्णेजकस्यच १
 गणान्नंगणिकान्नंचलोकेभ्यःपरिकृन्तति ॥२१९॥
 पूयंचिकित्सकस्यान्नम्पुंश्चल्यास्त्वन्नमिन्द्रियं १
 विष्ठावार्धुषिकस्यान्नंशस्त्रविक्रायिणोमलं ॥२२०॥
 यष्टभ्योऽन्येत्वभोज्यान्नाःक्रमशःपरिकीर्तिताः १
 तेषान्त्वगस्थिरोमाणिवदन्त्यन्नमनीषिणः ॥२२१॥
 भुक्त्वाऽतोऽन्यतमस्यान्नममत्याक्षपणंत्रयहम् १
 मत्याभुक्त्वाचरेत्कृच्छ्रंरेतोविण्मूत्रमेवच ॥२२२॥
 नाद्याच्छूद्रस्यपक्वान्नंविद्वानश्चाद्विनोद्विजः १
 आददीताममेवास्मादवृत्तावेकरात्रिकं ॥२२३॥

- श्रोत्रियस्यकदर्यस्यवदान्यस्यचवार्जुषेः १
- मीमांसित्वोभयन्देवाःसममन्नमकल्पयन् ॥२२४॥
- तान्प्रजापतिराहैत्यमाकृद्वंविषमंसमम् १
- अद्वापूतंवदान्यस्यहतमश्नयेतरत् ॥२२५॥
- अश्नयेष्टंचपूर्वचनित्यंकुर्यादतन्द्रितः १
- अद्वाकृतेलक्षयेतेभवतःस्वागतैर्जनैः ॥२२६॥
- दानधर्म्मनिषेवेतनित्यमैष्टिकपौर्त्तिकम् १
- परितुष्टेनभावेनपात्रमासाद्यशक्तितः ॥२२७॥
- यत्किंचिदपिदातयंयाचितेनानसूयया १
- उत्पत्स्यतेहितत्पात्रंयत्तारयतिसर्वतः ॥२२८॥
- वारिदस्तृप्तिमाप्नोतिमुखमक्षय्यमन्नदः १
- तिलप्रदःप्रजामिष्टादीपदश्चक्षुरत्तमम् ॥२२९॥
- भूमिदोभूमिमाप्नोतिदीर्घमायुर्हिरण्यदः १
- गृहदोग्न्याणिवेश्मानिरूप्यदोरूपमुत्तमं ॥२३०॥
- वासोदश्चन्द्रसालोक्यमश्विसालोक्यमश्वदः १
- अनडुद्दुःश्रियंपुष्टांगोदोब्रध्नस्यपिष्टपं ॥२३१॥
- यानशय्याप्रदोभार्य्यामैश्वर्यमभयप्रदः १
- धान्यदःशाश्वतंसौख्यंब्रह्मदोब्रह्मसार्ष्टिताम् ॥२३२॥

सर्वेषामेवदानानाम्ब्रह्मदानंविशिश्यते ।
 वार्यन्नगोमहीवासस्तिलकांचनसर्पिषाम् ॥२३३॥
 येनयेनतुभावेनयद्यद्दानंप्रयच्छति ।
 तत्तत्तेनैवभावेनप्राप्नोतिप्रतिपूजितः ॥२३४॥
 योऽर्चितम्प्रतिगृह्णातिददात्यर्चितमेवच ।
 तावुभौगच्छतःस्वर्गन्नरकन्तुविपर्यये ॥२३५॥
 नविस्मयेततपसावदेदिष्ट्वाचनानृतम् ।
 नात्तोऽप्यपवदेद्विप्रान्नदत्त्वापरिकीर्तयेत् ॥२३६॥
 यज्ञोऽनृतेनक्षरतितपःक्षरतिविस्मयात् ।
 आयुर्विप्रापवादेनदानंचपरिकीर्तनात् ॥२३७॥
 धर्मशनैःसंचिनुयाद्वल्मीकमिवपुत्रिकाः ।
 परलोकसहायार्थंसर्वभूतान्यपीडयन् ॥२३८॥
 नामुत्रहिसहायार्थंमृतामातावतिष्ठतः ।
 नपुत्रदारन्नज्ञातिर्धर्मस्तिष्ठतिकेवलः ॥२३९॥
 एकःप्रजायतेजन्तुरेकएवप्रलीयते ।
 एकोऽनुभुङ्क्तेसुकृतमेकएवचदुष्कृतम् ॥२४०॥
 मृतंशरीरमुत्सृज्यकाष्ठलोष्ठसमंक्षितौ ।
 विमुखाबांधवायान्तिधर्मस्तमनुगच्छति ॥२४१॥

तस्माद्धर्मसहायार्थंनित्यंसंचिनुयाच्छनैः ॥ १ ॥

धर्मेणहिसहायेनतमस्तरतिदुस्तरम् ॥ २४२ ॥

धर्मप्रधानम्पुरुषन्तपसाहतकिल्बिषम् ॥ १ ॥

परलोकन्नयत्याशुभास्वन्तंखशरीरिणम् ॥ २४३ ॥

उत्तमैरुत्तमैर्नित्यंसम्बन्धानाचरेत्सह ॥ १ ॥

निनीषुःकुलमुत्कर्षमधमानधमांस्त्यजेत् ॥ २४४ ॥

उत्तमानुत्तमान्गच्छन्हीनान्हीनांश्चवर्जयन् ॥ १ ॥

ब्राह्मणःश्रेष्ठतामेतिप्रत्यवायेनशूद्रताम् ॥ २४५ ॥

दृढकारीमृदुदान्तःक्रूराचारैरसंवसन् ॥ १ ॥

अहिंसोदमदानाभ्यांजयेत्स्वर्गन्तथाव्रतः ॥ २४६ ॥

एधोदकंमूलफलमन्नमभ्युद्यतंचयत् ॥ १ ॥

सर्वतःप्रतिगृह्णीयान्मध्वथाभयदक्षिणाम् ॥ २४७ ॥

आहृताभ्युद्यताग्निंक्षीपुस्तदप्रचोदिताम् ॥ १ ॥

मेनेप्रजापतिर्याह्वामपिदुष्कृतकर्मणः ॥ २४८ ॥

नाश्नन्तिपितरस्तस्यदशवर्षाणिपंचच ॥ १ ॥

नचहयंवहत्यग्निर्यस्तामभ्यवमन्यते ॥ २४९ ॥

शय्यांगृहान्कुशान्गंधानपःपुष्पमणीन्दधि ॥ १ ॥

धानामत्स्यान्पयोमांसंशाकंचैवननिर्णुदेत् ॥ २५० ॥

गुरून्भृत्यांश्चोज्जिहीर्षन्नर्चिथन्देवतातिथीन् १

सर्वतःप्रतिगृह्णीयान्नतुतृप्येत्स्वयन्ततः ॥२५१॥

गुरुषुत्वभ्यतीतेषुविनावातैर्गृहेवसन् १

आत्मनोवृत्तिमन्विच्छन्गृह्णीयात्साधुतःसदा ॥२५२॥

आर्द्धिकःकुलमित्रंचगोपालोदासनापितौ १

एतेशूद्रेषुभोज्यान्नायश्चात्मानंनिवेदयेत् ॥२५३॥

यादृशोऽस्यभवेदात्मायादृशंचचिकीर्षितम् १

यथाचोपचरेदेनन्तथात्मानंनिवेदयेत् ॥२५४॥

योऽन्यथासन्तमात्मानमन्यथासत्सुभाषते १

सपापकृत्तमोलोकेस्तेनआत्मापहारकः ॥२५५॥

वाच्यथानियताःसर्वेवाङ्मूलावाग्विनिःसृताः १

तान्तुयःस्तेनयेद्वाचंससर्वस्तेयकृन्नरः ॥२५६॥

महर्षिपितृदेवानांगत्वानृण्यंयथाविधि १

पुत्रेसर्वसमासज्यवसेन्माध्यस्थमाश्रितः ॥२५७॥

एकाकीचिन्तयेन्नित्यंविविक्तेहितमात्मनः १

एकाकीचिन्तयानोहिपरंश्रेयोऽधिगच्छति ॥२५८॥

एषोदितागृहस्थस्यवृत्तिर्विप्रस्यशाश्वती १

स्नातकव्रतकल्पश्चसत्त्ववृद्धिकरःशुभः ॥२५९॥

अनेनविप्रोवृत्तेनवर्तयन्वेदशास्त्रवित् ॥

यपेतकल्मषो नित्यम्ब्रह्मलोकेमहीयते ॥२६०॥

॥ इतिमानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायाम् ॥

॥ चतुर्थोऽध्यायः ॥

॥ मानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायांपंचमोऽध्यायः ॥

श्रुत्वैतानृषयोधर्मान्स्नातकस्ययथोदितान् ॥ १ ॥

इदमूचुर्महात्मानमनलप्रभवम्भृगुम् ॥ १ ॥

एवंयथोक्तंविप्राणांस्वधर्ममनुतिष्ठताम् ॥ १ ॥

कथंमृत्युःप्रभवतिवेदशास्त्रविदाम्प्रभो ॥ २ ॥

सतानुवाचधर्मात्माहर्षीन्मानवोभृगुः ॥ १ ॥

श्रूयतांयेनदोषेणमृत्युर्विप्रान्जिघांसति ॥ ३ ॥

अनभ्यासेनवेदानामाचारस्यचवर्जनात् ॥ १ ॥

आलस्यादन्नदोषाच्चमृत्युर्विप्रान्जिघांसति ॥ ४ ॥

लशुनंगृजनंचैवपलाण्डुंकवकानिच ॥ १ ॥

अभक्ष्याणिद्विजातीनाममेध्यप्रभवाणिच ॥ ५ ॥

लोहितान्वृक्षनिर्यासान्ब्रश्चनप्रभवांस्तथा ॥ १ ॥

शेलुंगथंचपेषूषम्प्रयत्नेनविवर्जयेत् ॥ ६ ॥

वृथाकृसरसंयावम्पायसापूपमेवच ॥ १ ॥

अनुपाकृतमांसानिदेवान्नानिहवींषिच ॥ ७ ॥

अनिर्दिश्यागोःक्षीरमौष्ट्रमैकशफन्तथा १

आविकंसन्धिनीक्षीरंविवत्सायाश्चगोःपयः ॥८॥

आरण्यानांचसर्वेषामृगाणांमाहिषंविना १

स्त्रीक्षीरंचैववज्र्यानिसर्वशुक्तानिचैवहि ॥९॥

दधिभक्ष्यंचशुक्तेषुसर्वंचदधिसम्भवम् १

यानिचैवाभिषूयन्तेपुष्पमूलफलैःशुभैः ॥१०॥

क्रथादानशकुनीन्सर्वास्तथायामनिवासिनः १

अनिर्दिष्टांश्चैकशफांष्टिट्टिभंचविवर्जयेत् ॥११॥

कलविंकंप्लवंहंसंचक्रांगंयामकुक्कुटम् १

सारसंरज्जुवालंचदात्यूहंशुकसारिके ॥१२॥

प्रतुदान्जालपादांश्चकोयष्टिनखविष्किरान् १

निमज्जतश्चमत्स्यादान्शौनंवल्हूरमेवच ॥१३॥

वकंचैवबलाकांचकाकोलंखंजरीटकम् १

मत्स्यादान्विड्वराहांश्चमत्स्यानेवचसर्वशः ॥१४॥

योयस्यमांसमश्नातिसतन्मांसादुच्यते १

मत्स्यादःसर्वमांसादस्तस्मान्मत्स्यान्विवर्जयेत् ॥१५॥

पाठीनरोहितावाद्योनियुक्तौहयकययोः १

राजीवान्सिंहतुण्डांश्चसशल्कांश्चैवसर्वशः ॥१६॥

नभक्षयेदेकवरानज्ञातांश्चमृगद्विजान् १
 भक्ष्येष्वपिसमुद्दिष्टान्सर्वान्पंचनखांस्तथा ॥१७॥
 श्वाविधंशल्यकंगोधांखड्गकूर्मशशांस्तथा १
 भक्ष्यान्पंचनखेष्वहुरनुष्टंभैकतोदतः ॥१८॥
 ह्यत्राकंविद्वराहंचलशुनंयामकुक्कुटम् १
 पलाण्डुंगृजनंचैवमत्याजगध्वापतेद्विजः ॥१९॥
 अमत्यैतानिषडूजगध्वाकृच्छंसान्तपनंचरेत् १
 यदिचान्द्रायणंवापिशेषेषूपवसेदहः ॥२०॥
 संवत्सरस्यैकमपिचरेत्कृच्छ्रंद्विजोत्तमः १
 अज्ञातभुक्तशुद्ध्यर्थंज्ञातस्यतुविशेषतः ॥२१॥
 यजार्थं ब्राह्मणेर्बध्याः प्रशस्तामृगपक्षिणः १
 भृत्यानांचैववृत्यर्थमगस्त्योद्याचरत्पुरा ॥२२॥
 बभ्रुवुर्हिपुरोडाशाभक्ष्याणामृगपक्षिणाम् १
 पुराणेष्वपियज्ञेषुब्रह्मक्षत्रसवेषुच ॥२३॥
 यत्किंचितस्नेहसंयुक्तम्भक्ष्यम्भोज्यमगर्हितम् १
 तत्पर्युषितमप्याद्यंहविःशेषंचयद्भवेत् ॥२४॥
 चिरस्थितमपित्वाद्यमस्नेहाक्तंद्विजातिभिः १
 यवगोधूमजंसर्वम्पयसश्चैवविक्रियाः ॥२५॥

- एतदुक्तं द्विजातीनाम्भक्ष्याभक्ष्यमशेषतः १
- मांसस्यातः प्रवक्ष्यामि विधिम्भक्षणवर्जने ॥२६॥
- प्रोक्षितम्भक्ष्येन्मांसम्ब्राह्मणानां च काम्यया १
- यथाविधि नियुक्तस्तु प्राणानामेव चात्यये ॥२७॥
- प्राणस्यान्नमिदं सर्वं प्रजापतिरकल्पयन् १
- स्थावरं जंगमं चैव सर्वं प्राणस्य भोजनम् ॥२८॥
- चराणामन्नमचरादंष्ट्रिणामप्यदंष्ट्रिणः १
- अहस्ताश्च सहस्तानां शूराणां चैव भीरवः ॥२९॥
- नात्तादुथत्यदन्नाद्यान्प्राणिनोऽहन्यहन्यपि १
- धात्रैव सृष्टाद्याद्याश्च प्राणिनोऽन्तार एव च ॥३०॥
- यज्ञाय जग्धिर्मांसस्येत्येष देवो विधिः स्मृतः १
- अतोऽन्यथा प्रवृत्तिस्तुराक्षसो विधिरूच्यते ॥३१॥
- क्रीत्वा स्वयं वाऽन्युत्पाद्य परोपकृतमेव वा १
- देवान्पितॄन्आर्चयित्वा खादन्मांसं न दुष्यति ॥३२॥
- नाद्यादविधिना मांसं विधिक्षोऽनापदि द्विजः १
- जग्ध्वाद्यविधिना मांसं प्रेत्य तैरुद्यतेऽवशः ॥३३॥
- न तादृशं भवत्येनो मृगहन्तुर्जनार्थिनः १
- यादृशं भवति प्रेत्य वृथामांसानि खादतः ॥३४॥

- नियुक्तस्तु यथान्यायं योमांसं नातिमानवः १
- सप्रेत्य पशुतां याति सम्भवानेकविंशतिम् ॥३५॥
- असंस्कृतान् पशून् मंत्रैर्नीद्या द्विप्रः कदाचन १
- मंत्रैस्तु संस्कृतानद्याच्छाश्वतं विधिमास्थितः ॥३६॥
- कुर्याद्भूतपशुसंगे कुर्यात्पिष्टपशुन् तथा १
- न त्वेव तु वृथा हन्तुं पशुमिच्छेत् कदाचन ॥३७॥
- यावन्ति पशुरोमाणि तावत्कृत्वो हमारणम् १
- वृथा पशुघ्नः प्राप्नोति प्रेत्य जन्म निजन्मनि ॥३८॥
- यज्ञार्थं पशवः सृष्टाः स्वयमेव स्वयम्भुवा १
- यज्ञोऽस्य भूत्यै सर्वस्य तस्माद्यज्ञे बधोऽबधः ॥३९॥
- ओषध्यः पशवो वृक्षास्तिर्यचः पक्षिणस्तथा १
- यज्ञार्थं निधनम् प्राप्ताः प्राप्नुवन्त्युच्छ्रिताः पुनः ॥४०॥
- मधुपर्के च यज्ञे च पितृदेवतकर्म्मणि १
- अत्रैव पशवो हिंस्यानान्यत्रेत्यब्रवीन्मनुः ॥४१॥
- एष्वर्थेषु पशून् हिंसन् वेदतत्त्वार्थविद्विजः १
- आत्मानं च पशून् चैव गमयत्युत्तमां गतिम् ॥४२॥
- गृहे गुरावरण्ये वा निवसन्नात्मवान् द्विजः १
- नावेदविहितां हिंसां मापद्यपि समाचरेत् ॥४३॥

- यावेदविहिताहिंसानियतास्मिंश्चराचरे १
 अहिंसामेवतांविद्याद्वेदाद्धर्मोहिनिर्बभौ ॥४४॥
 योऽहिंसकानिभूतानिहिनस्त्यात्मसुखेच्छया १
 सजीवंश्चमृतश्चैवनकृचित्सुखमेधते ॥४५॥
 योबन्धनबधक्लेशान्प्राणिनान्नचिकीर्षति १
 ससर्वस्यहितप्रेप्सुःसुखमत्यन्तमप्नुते ॥४६॥
 यद्व्यायतियत्कुरुतेरतिम्बध्नातियत्रच १
 तदवाप्नोत्ययत्नेनयोहिनस्तिनकिंचन ॥४७॥
 नाकृत्वाप्राणिनांहिंसाम्मांसमुत्पद्यतेकृचित् १
 नचप्राणिबधःस्वर्ग्यस्तस्मान्मांसंविवर्जयेत् ॥४८॥
 समुत्पत्तिंचमांसस्यबधबन्धौचदेहिनाम् १
 प्रसमीक्ष्यनिवर्तेतसर्वमांसस्यभक्षणात् ॥४९॥
 नभक्षयतियोमांसंविधिंहित्वापिशाचवत् १
 सलोकेप्रियतांयातिथाधिभिश्चनपीडते ॥५०॥
 अनुमन्ताविशसितानिहन्ताक्रयविक्रयी १
 संस्कृतीचोपहृतीचखादकश्चेतिघातकाः ॥५१॥
 स्वमांसम्परमांसेनयोवर्द्धयितुमिच्छति १
 अनभ्यर्चयितृनृदेवान्स्ततोऽन्योनास्त्यपुण्यकृत् ॥५२॥

- वर्षेवर्षेऽश्वमेधेनयोयजेतशतंसमाः १
- मांसानिचनखादेद्यस्तयोःपुण्यफलंसमम् ॥५३॥
- फलमूलाशनैर्मेधैर्मुन्यन्नानांचभोजनैः १
- नतत्फलमवाप्नोतियन्मांसपरिवर्जनात् ॥५४॥
- मांसभक्षयिताऽमुत्रयस्यमांसमिहाय्यहम् १
- एतन्मांसस्यमांसत्वम्प्रवदन्तिमनीषिणः ॥५५॥
- नमांसभक्षणेदोषोनमद्येनचमैथुने १
- प्रवृत्तिरेषाभूतानान्निवृत्तिस्तुमहाफला ॥५६॥
- प्रेतशुद्धिम्प्रवक्ष्यामिद्रव्यशुद्धिन्तथैवच १
- चतुर्णामपिवर्णीनांयथावदनुपूर्वशः ॥५७॥
- दन्तजातेऽनुजातेचकृतचूडेचसंस्थिते १
- अशुद्धाबान्धवाःसर्वेसूतकेचतथोच्यते ॥५८॥
- दशाहंशावमाशौचंसपिण्डेषुविधीयते १
- आवीक्संचयनादस्थ्नात्र्यहमेकाहमेवच ॥५९॥
- सपिण्डतातुपुरुषेसप्तमेविनिवर्तते १
- समानोदकभावस्तुजन्मनाम्नोरवेदने ॥६०॥
- यथेदंशावमाशौचंसपिण्डेषुविधीयते १
- जननेऽप्येवमेवस्यान्निपुणांशुद्धिमिच्छताम् ॥६१॥

- सर्वेषांशावमाशौचंमातापित्रोस्तुसूतकम् १
 सूतकंमातुरेवस्यादुपस्पृश्यपिताशुचिः ॥६२॥
 निरस्यतुपुमानशुक्रमुपस्पृश्यैवशुध्यति १
 वैजिकादभिसम्बन्धादनुरंध्यादघंत्र्यहम् ॥६३॥
 अद्वाचैकेनरात्र्याचत्रिरात्रैरेवचत्रिभिः १
 शवस्पृशोविशुध्यन्तित्र्यहादुदकदायिनः ॥६४॥
 गुरोःप्रेतस्यशिथस्तुपितृमेधंसमाचरन् १
 प्रेतहारैःसमन्तत्रदशरात्रेणशुध्यति ॥६५॥
 रात्रिभिर्मासतुल्याभिगर्भत्वावेविशुध्यति १
 रजस्युपरतेसाध्वीस्नानेनस्त्रीरजस्वला ॥६६॥
 नृणामकृतचूडानांविशुद्धिर्नैशिकीस्मृता १
 निर्वृतचूडकानान्तुत्रिरात्राच्छुद्धिरिथ्यते ॥६७॥
 पुनर्द्विवार्षिकम्प्रेतन्निदध्युबीन्धवावहिः १
 अलंकृत्यशुचौभूमावस्थिसंचयनादृते ॥६८॥
 नास्यकार्योऽग्निसंस्कारो न च कार्योदकक्रिया १
 अरण्येकाष्ठवत्त्यक्ताक्षपेयुस्त्र्यहमेवच ॥६९॥
 नात्रिवर्षस्यकर्तव्याबान्धवैरदकक्रिया १
 जातदन्तस्यवाकुर्युनीम्निवाऽपिकृतेसति ॥७०॥

- सब्रह्मचारिण्येकाहमतीतेक्षपणंस्मृतम् १
- जन्मन्येकोदकानान्तुत्रिरात्राच्छुद्धिरिथते ॥७१॥
- स्त्रीणामसंस्कृतानान्तुत्र्यहाच्छुध्यन्तिबान्धवाः १
- यथोक्तेनैवकल्पेनशुध्यन्तितुसनाभयः ॥७२॥
- अक्षारलवणान्नाःस्युर्निर्मज्जेयुश्चतेत्र्यहम् १
- मांसाशनंचनाशनीयुःशयीरंश्चपृथक्क्षितौ ॥७३॥
- सन्निधावेषवैकल्पःशावाशौचस्यकीर्तितः १
- असन्निधावयंज्ञेयोविधिःसम्बन्धिवान्धवैः ॥७४॥
- विगतन्तुविदेशस्थंशृणुयाद्योल्लनिर्दशम् १
- यच्छेषन्दशरात्रस्यतावदेवाशुचिर्भवेत् ॥७५॥
- अतिक्रान्तेदशाहेचत्रिरात्रमशुचिर्भवेत् १
- संवत्सरेत्यतीतेतुस्पृष्टैवापोविशुध्यति ॥७६॥
- निर्दशंज्ञातिमरणंश्रुत्वापुत्रस्यजन्मच १
- सवासाजलमाप्लुत्यशुद्धोभवतिमानवः ॥७७॥
- बालेदेशान्तरस्थेचपृथक्पिण्डेचसंस्थिते १
- सवासाजलमाप्लुत्यसद्यएवविशुध्यति ॥७८॥
- अन्तर्दशाहेस्यातांचेतपुनर्मरणजन्मनी १
- तावत्स्यादशुचिर्विप्रोयावत्तस्यादनिर्दशम् ॥७९॥

- उद्यतैराहवेशस्त्रैःक्षत्रधर्महतस्यच १
- सद्यःसन्तिष्ठतेयज्ञस्तथाशौचमितिस्थितिः ॥९८॥
- विप्रःशुध्यत्यपःस्पृष्ट्वाक्षत्रियोवाहनायुधम् १
- वैश्यःप्रतोदंरश्मीन्वायष्टिंशूद्रःकृतक्रियः ॥९९॥
- एतद्वोऽभिहितंशौचंसपिण्डेषुद्विजोत्तमाः १
- असपिण्डेषुसर्वेषुप्रेतशुद्धिंनिबोधत ॥१००॥
- असपिण्डंद्विजम्प्रेतंविप्रोनिर्हृत्यबन्धुवत् १
- विशुध्यतित्रिरात्रेणमातुराप्तांश्चबान्धवान् ॥१०१॥
- यद्यन्नमत्तितेषान्तुदशाहेनैवशुध्यति १
- अनदन्नन्नमद्वैवनचेत्तस्मिन्गृहेवसेत् ॥१०२॥
- अनुगम्येच्छयाप्रेतंज्ञातिमज्ञातिमेववा १
- स्नात्वासचैलःस्पृष्ट्वाग्निंघृतम्प्राश्यविशुध्यति ॥१०३॥
- नविप्रंस्वेषुतिष्ठत्सुमृतंशूद्रेणनाययेत् १
- अस्वर्ग्याह्वाहुतिःसास्याच्छूद्रसंस्पर्शदूषिता ॥१०४॥
- ज्ञानन्तपोऽग्निराहारोमृन्मनोवार्य्युपांजनम् १
- वायुःकर्माकालौचशुद्धेःकर्तृणिदेहिनाम् ॥१०५॥
- सर्वेषामेवशौचानामर्थशौचम्परंस्मृतम् १
- योऽर्थेशुचिर्हिसशुचिर्नमृद्वारिशुचिःशुचिः ॥१०६॥

क्षान्त्याशुध्यन्तिविद्वांसोदानेनाकार्यकारिणः १

प्रच्छन्नपापाजप्येनतपसावेदवित्तमाः ॥१०७॥

मृतोयैःशुध्यतेशोऽन्नदीवेगेनशुध्यति १

रजसास्त्रीमनोदुष्टासंन्यासेनद्विजोत्तमः ॥१०८॥

अङ्घ्रिर्गात्राणिशुध्यन्तिमनःसत्येनशुध्यति १

विद्यातपोभ्याम्भूताल्माबुद्धिर्ज्ञानेनशुध्यति ॥१०९॥

एषशौचस्यवःप्रोक्तःशारीरस्यविनिर्णयः १

नानाविधानान्द्रव्याणांशुद्धेःशृणुतनिर्णयम् ॥११०॥

तैजसानांमणीनांचसर्वस्याश्ममयस्यच १

भस्मनाऽङ्घ्रिर्मृदाचैवशुद्धिरुक्तामनीषिभिः ॥१११॥

निर्लेपंकांचनम्भाण्डमङ्घ्रिरेवविशुध्यति १

अञ्जमश्ममयंचैवराजतंचानुपस्कृतम् ॥११२॥

अपामग्नेश्चसंयोगाद्धेमरूप्यंचनिर्वभौ १

तस्मात्तयोःस्वयोन्यैवनिर्णैकोगुणवत्तरः ॥११३॥

ताम्रायःकांस्यरैत्यानांत्रपुणःसीसकस्यच १

शौचंयथार्हकर्मयंक्षाराम्लोदकवारिभिः ॥११४॥

द्रवाणांचैवसर्वेषांशुद्धिरुत्पवनंस्मृतम् १

प्रोक्षणंसंहतानांचदारवाणांचतक्षणम् ॥११५॥

- माज्जनंयज्ञपात्राणाम्पाणिनायज्ञकर्मणि १
- चमसानांयहाणांचशुद्धिःप्रक्षालनेनतु ॥११६॥
- चरूणांस्तुक्स्तुवाणांचशुद्धिरुष्णेनवारिणा १
- स्थशूर्पशकटानांचमुसलोलूखलस्यच ॥११७॥
- अङ्गिस्तुप्रोक्षणंशौचम्बहूनान्धान्यवाससाम् १
- प्रक्षालनेनत्वल्पानामङ्गिःशौचंविधीयते ॥११८॥
- चैलवच्चर्मणांशुद्धिर्वैदलानान्तथैवच १
- शाकमूलफलानांचधान्यवच्छुद्धिरिष्यते ॥११९॥
- कौशेयाविकयोरूपैःकुतपानामरिष्टकैः १
- श्रीफलैरंशुपट्टानांक्षौमाणांगौरसर्षपैः ॥१२०॥
- क्षौमवच्छंखशृंगाणामस्थिदन्तमयस्यच १
- शुद्धिर्विजानताकार्यागोमूत्रेणोदकेनवा ॥१२१॥
- प्रोक्षणातृणकाष्ठंचपलालंचैवशुध्यति १
- माज्जनोपांजनैर्वैश्वपुनःपाकेनमृन्मयम् ॥१२२॥
- मद्यैर्मूत्रैःपुरीषैर्वाष्ठीवनैःपूयशोणितैः १
- संस्पृष्टंनैवशुध्येतपुनःपाकेनमृन्मयम् ॥१२३॥
- संमार्जनोपांजनेनसेकेनोल्लेखनेनच १
- गवांचपरिवासेनभूमिःशुध्यतिपंचभिः ॥१२४॥

- पक्षिजगधंगवाघ्रातमवधूतमवक्षुतम् १
- दूषितंकेशकीटैश्चमृत्प्रक्षेपेणशुध्यति ॥१२५॥
- यावन्नापैत्यमेध्याक्ताङ्गन्धोलेपश्चतत्कृतः १
- तावन्मृद्वारिचादेयंसर्वीसुद्रव्यशुद्धिषु ॥१२६॥
- त्रीणिदेवाःपवित्राणिब्राह्मणानामकल्पयन् १
- अदृष्टमङ्गिर्निर्णिक्तंयच्चवाचाप्रशस्यते ॥१२७॥
- आपःशुद्धाभूमिगतावैतृष्ण्यंयासुगोर्भवेत् १
- अयाप्ताश्चेदमेध्येनगन्धवर्णरसान्विताः ॥१२८॥
- नित्यंशुद्धःकारुहस्तःपण्यंयच्चप्रसारितम् १
- ब्रह्मचारिगतम्भैक्ष्यंनित्यंमेध्यमितिस्थितिः ॥१२९॥
- नित्यमास्यंशुचिसत्रीणांशकुनिःफलपातने १
- प्रस्रवेचशुचिर्वत्सःश्वामृगग्रहणेशुचिः ॥१३०॥
- श्वभिर्हृतस्ययन्मांसंशुचितन्मनुरब्रवीत् १
- क्रथाङ्गिश्चहतस्यान्यैश्चण्डालाद्यैश्चदस्युभिः ॥१३१॥
- उर्ध्वनाभेर्यानिखानितानिमेध्यानिसर्वशः १
- यान्यधस्तान्यमेध्यानिदेहाच्चैवमलाश्रुताः ॥१३२॥
- मक्षिकाविपुषश्छायागौरश्वःसूर्यरश्मयः १
- रजोभूर्वायुरग्निश्चस्पर्शमेध्यानिनिर्दिशेत् ॥१३३॥

- विण्मूत्रोत्सर्गशुद्ध्यर्थमृद्वार्यदेयमर्थवत् १
- दैहिकानांमलानांचशुद्धिषुद्वादशस्वपि ॥१३४॥
- वसाशुक्रमसृङ्मज्जामूत्रविट्कर्णविण्मखाः १
- श्लेष्माशुदूषिकास्वेदोद्वादशैतेनृणांमलाः ॥१३५॥
- एकालिंगेगुदेतिस्त्रस्तथैकत्रकरेदश १
- उभयोःसप्तदातयामृदःशुद्धिमभीप्सता ॥१३६॥
- एतच्छौचंगृहस्थानांद्भिगुणंब्रह्मचारिणाम् १
- त्रिगुणंस्याद्वनस्थानांयतीनान्तुचतुर्गुणम् ॥१३७॥
- कृत्वामूत्रम्पुरीषंवाखान्याचान्तउपस्पृशेत् १
- वेदमध्येथमाणश्चअन्नमश्नंश्चसर्वदा ॥१३८॥
- त्रिराचामेदपःपूर्वद्विःप्रमृज्यात्ततोमुखम् १
- शारीरंशौचमिच्छन्हिस्त्रीशूद्रस्तुसकृत्सकृत् ॥१३९॥
- शूद्राणांमासिकंकार्यवपनंन्यायवर्तिनाम् १
- वैश्यवच्छौचकल्पश्चद्विजोच्छिष्टंचभोजनम् ॥१४०॥
- नोच्छिष्टंकुर्वतेमुख्याविपुषोंंगेपतन्तियाः १
- नश्मश्रूणिगतान्यास्यन्नदन्तान्तरधिष्ठितम् ॥१४१॥
- स्पृशन्तिविन्दवःपादौयआचामयतःपरान् १
- भौमिकैस्तेसमाज्ञेयान्तैरप्रयतोभवेत् ॥१४२॥

- उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टो द्रव्यहस्तः कथंचन १
- अनिधायैव तद्द्रव्यमाचान्तःशुचितामियात् ॥१४३॥
- वान्तो विरिक्तः स्नात्वा तु घृतप्राशनमाचरेत् १
- आचामेदेव भुक्त्वा न्नं स्नानं मैथुनिनः स्मृतम् ॥१४४॥
- सुप्त्वा क्षुत्वा च भुक्त्वा च निष्ठीयोक्त्वा नृतानि च १
- पीत्वा पोऽध्येयमाणञ्च आचामेत्प्रयतोऽपि सन् ॥१४५॥
- एष शौचविधिः कृत्स्नो द्रव्यशुद्धिस्तथैव च १
- उक्तो वः सर्ववर्णीनां स्त्रीणाम् धर्मान्निबोधत ॥१४६॥
- बालयावायुवत्यावावृद्धयावापियोषिता १
- न स्वातंत्र्येण कर्तव्यं किंचित्कार्यं गृहेष्वपि ॥१४७॥
- बाल्येऽपि तुर्वशेतिष्ठेत्पाणिग्रहाहस्ययौवने १
- पुत्राणाम्भर्तारिप्रेतेन भजत्स्त्रीस्वतंत्रताम् ॥१४८॥
- पित्रा भर्त्री सुतैर्वीर्यपिनेच्छेद्भिरहमात्मनः १
- एषां हि विरहेण स्त्रीगर्ले कुयीदुर्भेकुले ॥१४९॥
- सदा प्रहृष्टयाभायं गृहकार्येषु दक्षया १
- सुसंस्कृतोपस्करया यये चामुक्तहस्तया ॥१५०॥
- यस्मै दद्यात्पिता त्वेनां भ्राता वा नुमतेऽपि तुः १
- तं शुश्रूषेत जीवन्तं संस्थितं च न लंघयेत् ॥१५१॥

- मंगलार्थस्वस्त्ययनं यज्ञश्चासाम्प्रजापतेः १ १५२
- प्रयुज्यते विवाहेषु प्रदानं स्वाम्यकारणम् ॥ १५२ ॥
- अनृतावृत्तुं काले च मंत्रसंस्कारकृते पतिः १ १५३
- सुखस्य नित्यन्दाते ह परलोके च योषितः ॥ १५३ ॥
- विशालः कामवृत्तौ वा गुणैर्वी परि वर्जितः १ १५४
- उपचर्यः स्त्रिया साध्या स तत न देव वत्पतिः ॥ १५४ ॥
- नास्ति स्त्रीणां पृथग्यज्ञो न व्रतन्नाप्युपोषितम् १ १५५
- पतिं शुश्रूषते येन तेन स्वर्गे भवति ॥ १५५ ॥
- पाणिग्राहस्य साध्वी स्त्री जीवतो वामृतस्य वा १ १५६
- पतिलोकमभीप्सन्तीनां चरेत्किंचिदप्रियम् ॥ १५६ ॥
- कामन्तु क्षपयेद्देहं पुष्पमूलफलैः शुभैः १ १५७
- न तु नामापि गृह्णीयात्पत्यौ प्रेते परस्य तु ॥ १५७ ॥
- आसीतामरणात्क्षान्तानियता ब्रह्मचारिणी १ १५८
- यो धर्मैकपत्नीनां कांक्षन्ती तमनुत्तमम् ॥ १५८ ॥
- अनेकानि सहस्राणि कुमारब्रह्मचारिणाम् १ १५९
- दिवंगतानि विप्राणामकृत्वा कुलसन्ततिम् ॥ १५९ ॥
- मृतं भर्तरि साध्वी स्त्री ब्रह्मचर्यं व्यवस्थिता १ १६०
- स्वर्गं गच्छत्यपुत्राऽपि यथा ते ब्रह्मचारिणः ॥ १६० ॥

- अपत्यलोभाद्यानुब्रवीभर्तारमतिवर्तते १
- मेहनिन्दामवाप्नोति^{मिन्द}, पतिलोकाच्चहीयते ॥१६१॥
- नान्योत्पन्नाप्रजास्तीह न चाप्यन्यपरिग्रहे १
- न द्वितीयश्च साध्वीनां क्वचिद्भर्तोपदिश्यते ॥१६२॥
- पतिं हित्वाऽपकृष्टं स्वमुत्कृष्टं यानि षेवते १
- निन्द्यैव सा भवेत्लोके परपूर्वेति चोच्यते ॥१६३॥
- यमिचारात्तु भर्तुः स्त्रीलोके प्राप्नोति निन्द्यताम् १
- शृगालयोनिमप्राप्नोति, पापरीगैश्च पीड्यते ॥१६४॥
- पतिं यानां भिचरति मनोवाग्देहसंयता १
- सा भर्तृलोकमाप्नोति सद्भिः साध्वीति चोच्यते ॥१६५॥
- अनेन नारी वृत्तेन मनोवाग्देहसंयता १
- इहाय्यां कीर्तिमाप्नोति पतिलोकम् परत्र च ॥१६६॥
- एवं वृत्तां सवर्णास्त्रिंशज्जातिः पूर्वमारिणीम् १
- दाहयेद्गनिहोत्रेण यज्ञपात्रैश्च धर्मवित् ॥१६७॥
- भार्ययैः पूर्वमारिण्यैर्द्रत्वाग्नीनृत्य^{मृत्यु}कर्मणि १
- पुनर्दारक्रियां कुर्यात्पुनराधानमेव च ॥१६८॥

मानवेधर्मशास्त्रे

१२५

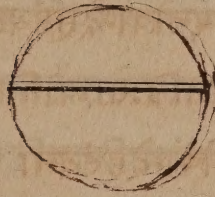
169

अनेन विधिना नित्यमपंचयज्ञान्हापयितुं १

द्वितीयमायुषोभागंकृतदारोगृहेवमेत ॥१६९॥

॥ इति मानवेधर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायाम् ॥

॥ शौचविधिः पंचमोऽध्यायः ॥

॥ मानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायांषष्ठोऽध्यायः ॥

एवंगृहाश्रमेस्थित्वा विधिवत्स्नानात्कोट्विजः १

वनेवसेत्तुनियतोयथावद्विजितेन्द्रियः ॥१॥

गृहस्थस्तुयदापश्येद्वलीपलितमात्मनः १

अपत्यस्यैवचापत्यन्तदारण्यं समाश्रयेत् ॥२॥

सन्त्यज्युग्राम्यमाहारं सर्वचैव परिच्छदम् १

पुत्रेषुभार्यानिक्षिप्यवनंगच्छेत्सहैववा ॥३॥

अग्निहोत्रं समादाय गृह्णन्वाग्निं परिच्छदम् १

ग्रामाद्दारण्यन्निःसृत्य निवसेन्नियतेन्द्रियः ॥४॥

मुन्यन्नैर्विविधैर्मेध्यैः शाकमूलफलेनवा १

एतानेव महायज्ञान्निर्वपेद्विधिपूर्वकम् ॥५॥

वसीत चर्मवीरं वासायं स्नायात्प्रगेतथा १

जटाश्च बिभृयान्नित्यं श्मश्रुलोमनखानि च ॥६॥

यज्ञक्ष्यं स्यात्ततो दद्याद्वलिम्भिः श्रावशक्तितः १

अम्भूलफलभिक्षाभिरर्चयेदाश्रमागतान् ॥७॥

स्वाध्यायेनित्ययुक्तः स्याद्दान्तोमैत्रः समाहितः १ ४

दातानित्यमनादाता सर्वभूतानुकम्पकः ॥८॥

वैतानिकं च जुहुयादग्निहोत्रं यथाविधि १ ९

दशमिस्कंदयन्पर्वपौर्णमासंचयोगतः ॥९॥

ऋक्षेष्ट्यायायणंचैव चातुमीस्यानिचाहरेत् १ १०

उत्तरायणंचक्रमशो दाक्षस्यायनमेव च ॥१०॥

वासन्तशारदैर्मध्ये मुन्यन्नैः स्वयमाहृतैः १ ११

पुरोडाशांश्चरुं चैव विधिवन्निर्वपेत् पृथक् ॥११॥ ११

देवताभ्यस्तुतुत्वावन्यं मेध्यतरं हविः १ १२

शेषमात्मनियुं जीतलवणंच स्वयंकृतम् ॥१२॥ १२

स्थलजौदकशाकानि पुष्पमूलफलानि च १ १३

मेध्यवृक्षोद्भवान्यद्यात्स्नेहांश्च फलसम्भवान् ॥१३॥ १३

वर्जयेन्मधुमांसंच भौमानिकवकानि च १ १४

भूस्तृणं शियुकंचैव श्लेष्मातकफलानि च ॥१४॥ १४

त्यजेदाश्वयुजे मासि मुन्यन्नं पूर्वसंचितम् १ १५

जीर्णानि चैव वासांसि शाकमूलफलानि च ॥१५॥ १५

न फालकृष्टमशनीयादुत्सृष्टमपिकेनचित् १ १६

न ग्रामजातान्यातर्जोऽपि मूलानि च फलानि च ॥१६॥ १६

17 अग्निपक्वाशनोवास्यात्कालपक्वभुगेववा १

अश्मकुट्टोभवेद्वापिदन्तोलूखलिकोपिवा ॥१७॥ 17

18 सद्यःप्रक्षालकोवास्यान्माससंचयिकोपिवा १

षण्मासनिचयोवास्यात्समानिचयएववा ॥१८॥ 18

19 नक्तंचान्नंसमश्नीयाद्दिवावाहृत्यशक्तिः १

चतुर्थकालिकोवास्यात्स्याद्वाप्यष्टमकालिकः ॥१९॥ 19

चान्द्रायणविधानैर्वीशुकैकृष्णेचवर्तयेत् १

पक्षान्तयोर्वीप्यश्नीयाद्यवागूंकृथितांसकृत् ॥२०॥ 20

पुष्पमूलफलैर्वीपिकैवलैर्वर्तयेत्सदा १

कालपक्वैःस्वयंशीर्णैर्वैखानसमतेस्थितः ॥२१॥ 21

भूमौविपरिवर्तेततिष्ठेद्वाप्रपदैर्दिनम् १

23 स्थानासनाभ्यांविहरेत्सवनेषूपयन्नपः ॥२२॥

ग्रीष्मेपंचतपास्तुस्याद्वर्षीस्वभ्रावकाशिकः १

24 आर्द्रवासास्तुहेमन्तेक्रमशोवर्द्धयंस्तपः ॥२३॥

उपस्पृशंस्त्रिषवणम्पितृनृदेवांश्चतर्पयेत् १

25 तपश्चरंश्चोयतरंशोषयेद्देहमात्मनः ॥२४॥

26 अग्नींश्चात्मनिवैतानान्समारोप्ययथाविधि १

अनग्निरनिकेतःस्यान्मुनिर्मूलफलाशनः ॥२५॥

अप्रयत्नः सुखार्थेषु ब्रह्मचारीधराशयः	१	
<i>in the haunts of hermits</i> शरणेष्वममश्चैव वृक्षमूलनिकेतनः	॥२६॥	1
तापसेष्वेव विप्रेषु यात्रिकम्भैक्षमाहरेत्	१	27
गृहमेधिषु चान्येषु द्विजेषु वनवासिषु	॥२७॥	
ग्रामादाहृत्य वाग्नीयादष्टौ यासान्वनेव सन्	१	28
प्रतिगृह्यपुटे नैव पाणिनाशकलेन वा	॥२८॥	
एताश्चान्याश्च सेवेत दीक्षाविप्रो वनेव सन्	१	29
<i>various</i> विविधांश्चौपनिषदीरात्मसंसिद्धये श्रुतीः	॥२९॥	
ऋषिभिर्ब्राह्मणैश्चैव गृहस्थैरेव सेविताः	१	30
विद्यातपो विवृद्धर्थं शरीरस्य च शुद्धये	॥३०॥	
अपराजितां वास्थाय ब्रजे द्विशमजिलगः	१	31
<i>to death</i> आनिपाताच्छरीरस्य युक्तो वार्यनिलाशनः	॥३१॥	
आसामहर्षिचर्याणान्त्यक्त्वा <i>by any one</i> <i>the body</i> न्यतमयाति नुम्	१	32
वीतशोकभयो विप्रो ब्रह्मलोके महीयते	॥३२॥	
वनेषु तु विहृत्यैव नृतीयम्भागमायुषः	१	33
चतुर्थमायुषो भागन्त्यक्त्वा संगान्परिव्रजेत्	॥३३॥	
आश्रमादाश्रमंगत्वा हुतहोमोजितेन्द्रियः	१	34
भिक्षाबलिपरिश्रान्तः प्रव्रजन्प्रेत्य वर्द्धते	॥३४॥	

ऋणानित्रीण्यपाकृत्यमनोमोक्षेनिवेशयेत् ॥ १ ॥

अनपाकृत्यमोक्षन्तुसेवमानो^{gall down}व्रजत्यधः ॥ ३५ ॥

अधीत्यविधिवद्देदानूपुत्रांश्चोत्पाद्यधर्मतः ॥ १ ॥

इष्ट्वाचशक्तितोयज्ञैर्मनोमोक्षेनिवेशयेत् ॥ ३६ ॥

अनधीत्यद्विजोवेदाननुत्पाद्यतथासुतान् ॥ १ ॥

अनिष्ट्वाचैवयज्ञैश्चमोक्षमिच्छन्व्रजत्यधः ॥ ३७ ॥

The Rite of Prajapati.

प्राजापत्यांनिरूप्येष्टिंसर्ववेदसदक्षिणाम् ॥ १ ॥

आत्मन्यग्नीन्समारोप्यब्राह्मणःप्रव्रजेद्गृहात् ॥ ३८ ॥

योदत्वासर्वभूतेभ्यःप्रव्रजत्यभयंगृहात् ॥ १ ॥

तस्यतेजोमयालोकाभवन्तिब्रह्मवादिनः ॥ ३९ ॥

यस्मादण्वपिभूतानां द्विजान्नोत्पद्यतेभयम् ॥ १ ॥

तस्यदेहाद्विमुक्तस्यभयन्नास्तिकुतश्चन ॥ ४० ॥

आगारादभिनिष्क्रान्तःपवित्रोपचितोमुनिः ॥ १ ॥

समुपोढेषुकामेषुनिरपेक्षःपरिव्रजेत् ॥ ४१ ॥

एकएवचरेन्नित्यंसिद्धर्थमसहायवान् ॥ १ ॥

सिद्धिमेकस्यसम्पश्यन्नजहातिनहीयते ॥ ४२ ॥

अनग्निरनिकेतःस्याद्वाभमन्नार्थमाश्रयेत् ॥ १ ॥

उपेक्षको^{him mind}शंकुसुकोमुनिर्भावसमाहितः ॥ ४३ ॥

कपालंवृक्षमूलानिकुचेलमसहायता ॥ १४३ ॥
 समताचैवसर्वस्मिन्नेतन्मुक्तस्यलक्षणम् ॥ १४४ ॥
 नाभिनन्देतमरणन्नाभिनन्देतजीवितम् ॥ १४५ ॥
 कालमेवप्रतीक्षेतनिर्देशम्भूतकोयथा ॥ १४६ ॥
 दृष्टिपूतंन्यसेत्पादंवस्त्रपूतंजलम्पिवेत् ॥ १४७ ॥
 सत्यपूतांवदेद्वाचंमनःपूतंसमाचरेत् ॥ १४८ ॥
 अतिवादांस्तितिक्षेतनावमन्येतकंचन ॥ १४९ ॥
 नचेमन्देहमाश्रित्यवैरंकुर्वीतकेनचित् ॥ १५० ॥
 क्रुध्यन्तंनप्रतिक्रुध्येदाक्रुष्टःकुशलंवदेत् ॥ १५१ ॥
 सप्तद्वारावकीर्णाचनवाचमनृतांवदेत् ॥ १५२ ॥
 अध्यात्मरतिरासीनोनिरपेक्षोनिरामिषः ॥ १५३ ॥
 आत्मनैवसहायेनसुखार्थीविचरेदिह ॥ १५४ ॥
 नचोत्पातनिमित्ताभ्यांननक्षत्रांगविद्यया ॥ १५५ ॥
 नानुशासनवादाभ्याम्भिक्षालिप्सेतकहिंचित् ॥ १५६ ॥
 नतापसैब्रीहणैर्वीवयोभिरपिवाश्वभिः ॥ १५७ ॥
 आकीर्णीभिस्तु कैर्वीन्यैरागारमुपसंभ्रजेत् ॥ १५८ ॥
 क्लृप्तकेशनखश्मश्रुःपात्रीदण्डीकुसुम्भवान् ॥ १५९ ॥
 विचरेन्नियतो नित्यंसर्वभूतान्यपीडयन् ॥ १६० ॥

not bright metals

अतैजसानिपात्राणितस्यस्युर्निर्वृणानिच १

तेषामद्भिः स्मृतं शौचं च ^{sacificial vessels} मसानामिवाध्वरे ॥५३॥

अलाबुन्दारपात्रं च मृन्मयं वैदलन्तथा १

एतानियतिपात्राणि मनुः स्वायम्भुवो ब्रवीत् ॥५४॥

एककालं च रेङ्गैश्च न प्रसज्जेत विस्तरे १

भैक्षे प्रसक्तो हियतिर्विषयेष्वपि सज्जति ॥५५॥

विधूमे सन्नमुसलेयंगारे भुक्तवज्जने १

वृत्तेशरावसम्पाते भिक्षान्नित्यं यतिश्चरेत् ॥५६॥

अलाभेन विषादी स्यात्लाभे चैव न हर्षयेत् १

प्राणयात्रिकमात्रः स्यान्मात्रासंगाद्विनिर्गतः ॥५७॥

अभिपूजितलाभांस्तु जुगुप्सेतैव सर्वशः १

अभिपूजितलाभैश्च यतिर्मुक्तोऽपि बध्यते ॥५८॥

अल्पान्नाभ्यवहारेण रहःस्थानासनेन च १

ह्रियमाणानि विषयैरिन्द्रियाणि निवर्तयेत् ॥५९॥

इन्द्रियाणान्निरोधेन रागद्वेषक्षयेन च १

अहिंसया च भूतानाममृतत्वाय कल्पते ॥६०॥

अवेक्षेत गतीर्नृणां कर्मदोषसमुद्भवाः १

निरये चैव पतनं यातनाश्च यमक्षये ॥६१॥

- विप्रयोगम्प्रियैश्चैवसंयोगंचतथाऽप्रियैः ॥ १ ॥
- जरयाचाभिभवनंयाधिभिश्चोपपीडनम् ॥ ६२ ॥
- देहादुत्क्रमणंचास्मात्पुनर्गर्भंचसम्भवम् ॥ १ ॥
- योनिकोटिसहस्रेषुसृतीश्चास्यान्तरात्मनः ॥ ६३ ॥
- अधर्मप्रभवंचैवदुःखयोगंशरीरिणाम् ॥ १ ॥
- धर्मार्थप्रभवंचैवसुखसंयोगमक्षयम् ॥ ६४ ॥
- सूक्ष्मतांचान्ववेक्षेतयोगेनपरमात्मनः ॥ १ ॥
- देहेषुचसमुत्पत्तिमुत्तमेष्वधमेषुच ॥ ६५ ॥
- दूषितोऽपिचरेद्धर्मयत्रतत्राश्रमेरतः ॥ १ ॥
- समःसर्वेषुभूतेषुनलिंगन्धर्मकारणम् ॥ ६६ ॥
- फलंकतकवृक्षस्ययद्यप्यंबुप्रसादकम् ॥ १ ॥
- ननामग्रहणादेवतस्यवारिप्रसीदति ॥ ६७ ॥
- संरक्षणार्थंजन्तूनांरात्रावहनिवासदा ॥ १ ॥
- शरीरस्यात्ययेचैवसमोक्ष्यवसुधांचरेत् ॥ ६८ ॥
- अङ्गारात्र्याचयान्जन्तून्निहन्त्यज्ञानतोयतिः ॥ १ ॥
- तेषांस्नात्वाविशुद्ध्यर्थंप्राणायामानूषडांचरेत् ॥ ६९ ॥
- प्राणायामाब्राह्मणस्यत्रयोऽपिविधिवत्कृताः ॥ १ ॥
- बाहृतिप्रणवैर्युक्ताविज्ञेयम्परमन्तपः ॥ ७० ॥

- दहन्तेध्मायमानानां धातूनां हियथामलाः १
 तथेन्द्रियाणां दहन्ते दोषाः प्राणस्य नियहात् ॥७१॥
 प्राणायामैर्देहे दोषान्धारणाभिश्च किल्विषम् १
 प्रत्याहारेण संसर्गान् ध्यानेनानीश्वरान् गुणान् ॥७२॥
 उच्चावचेषु भूतेषु दुर्ज्ञेयामकृतात्मभिः १
 ध्यानयोगेन सम्पश्येद्भूतिमस्यान्तरात्मनः ॥७३॥
 सम्यग्दर्शनसम्पन्नः कर्मभिर्न निबध्यते १
 दर्शनेन विहीनस्तु संसारम् प्रतिपद्यते ॥७४॥
 अहिंसयेन्द्रियासंगैर्वैदिकैश्चैव कर्मभिः १
 तपसश्चरणैश्चोग्रैः साधयन्तीह तत्पदम् ॥७५॥
 अस्थिस्थूणं स्नायुयुतं मांसशोणितलेपनम् १
 चर्मीवनद्वन्दुर्गन्धिपूर्णमूत्रपुरीषयोः ॥७६॥
 जराशोकसमाविष्टं रोगायतनमातुरम् १
 रजस्वलमनित्यं च भूतावासमिमन्त्यजेत् ॥७७॥
 नदीकूलं यथा वृक्षो वृक्षं वा शकुनिर्यथा १
 तथा त्यजन्निमन्देहं कृच्छ्राद्वाहाद्विमुच्यते ॥७८॥
 प्रियेषु स्वेषु सुकृतमप्रियेषु च दुष्कृतम् १
 विसृज्य ध्यानयोगेन ब्रह्माभ्येति सनातनम् ॥७९॥

- यदाभावेनभवतिसर्वभावेषुनिःस्पृहः १
- तदामुखमवानोतिप्रेत्यचेहचशाश्वतम् ॥८०॥
- अनेनविधिनासर्वास्त्यक्त्वासंगानूशनैःशनैः १
- सर्वद्वन्द्वविनिर्मुक्तोब्रह्मण्येवावतिष्ठते ॥८१॥
- ध्यानिकंसर्वमेवैतद्यदेतदभिशब्दितम् १
- नखनध्यात्मवित्कश्चित्क्रियाफलमुपाप्नुते ॥८२॥
- अधियज्ञम्ब्रह्मजपेदाधिदैविकमेवच १
- अध्यात्मिकंचसततंवेदान्ताभिहितंचयत् ॥८३॥
- इदंशरणमज्ञानामिदमेवविजानताम् १
- इदमन्विच्छतांस्वर्गमिदमानन्त्यमिच्छताम् ॥८४॥
- अनेनक्रमयोगेनपरिव्रजतियोद्विजः १
- सविधूयेहपाप्मानम्परम्ब्रह्माधिगच्छति ॥८५॥
- एषधर्मोऽनुशिष्टोवोयतीनानियतात्मनाम् १
- वेदसंन्यासिकानान्तुकर्मयोगन्निबोधत ॥८६॥
- ब्रह्मचारीगृहस्थश्चवानप्रस्थोयतिस्तथा १
- एतेगृहस्थप्रभवाश्चत्वारःपृथगाश्रमाः ॥८७॥

सर्वेऽपिक्रमशस्त्वेतेयथाशास्त्रं निषेविताः १

यथोक्तकारिणं विप्रं नयन्ति परमां गतिम् ॥ ८८ ॥

सर्वेषामपि चैतेषां वेदस्मृतिविधानतः १

गृहस्थ उच्यते श्रेष्ठः स त्रीने तान् विभर्ति हि ॥ ८९ ॥

यथानदी नदाः सर्वे सागरे यान्ति संस्थितिम् १

तथैवाश्रमिणः सर्वे गृहस्थे यान्ति संस्थितिम् ॥ ९० ॥

चतुर्भिरपि चैवैतैर्नित्यमाश्रमिभिर्द्विजैः १

दशलक्षणकोधर्मैः सेवितयः प्रयत्नतः ॥ ९१ ॥

धृतिः क्षमा दमोऽस्तेयं शौचमिन्द्रियनिग्रहः १

धीर्विद्या सत्यमक्रोधो दशकन्धर्मलक्षणम् ॥ ९२ ॥

दशलक्षणानि धर्मस्य ये विप्राः समधीयते १

अधीत्य चानुवर्तन्ते ते यान्ति परमां गतिम् ॥ ९३ ॥

दशलक्षणकन्धर्ममनुतिष्ठन् समाहितः १

वेदान्तं विधिवच्छ्रुत्वा संन्यसेद नृणो द्विजः ॥ ९४ ॥

संन्यस्य सर्वकर्मणि कर्मदोषान् पानुदन् १

नियतो वेदमभ्यस्य पुत्रैश्वर्यैः सुखं वसेत् ॥ ९५ ॥

एवंसंन्यस्यकर्माणिस्वकार्यपरमोऽस्पृहः ।

संन्यासेनापहत्यैनःप्राप्नोतिपरमांगतिम् ॥९६॥

एषवोऽभिहितोधर्मोब्राह्मणस्यचतुर्विधः ।

पुण्योऽक्षयफलःप्रेत्यराज्ञान्धर्मनिबोधत ॥९७॥

॥ इतिमानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायासंहितायाम् ॥

॥ षष्ठोऽध्यायः ॥

॥ मानवेधर्म्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायांसप्तमोऽध्यायः ॥

राजधर्म्मान्प्रवक्ष्यामियथावृत्तोभवेन्नृपः १

सम्भवश्चयथातस्यसिद्धिश्चपरमायथा ॥१॥

ब्राह्मप्राप्तेनसंस्कारंक्षत्रियेणयथाविधि १

सर्वस्यास्ययथान्यायंकर्तव्यम्परिरक्षणम् ॥२॥

५ अराजकेहिलोकेऽस्मिन्सर्वतोविद्रुतेभयात् १

रक्षार्थमस्यसर्वस्यराजानमसृजत्प्रभुः ॥३॥

इन्द्रानिलयमार्कीणामग्नेश्चवरुणस्यच १

चन्द्रवितेशयोश्चैवमात्रानिर्हृत्यशाश्वतीः ॥४॥

यस्मादेषांसुरेन्द्राणाम्मात्राभ्योनिर्मितोनृपः १

१० तस्मादभिभवत्येषसर्वभूतानितेजसा ॥५॥

तपत्यादित्यवृष्टैषचक्षूंषिचमनांसिच १

नचैनम्भुविशक्नोतिकश्चिदप्यभिवीक्षितुम् ॥६॥

सोऽग्निर्भवतिवायुश्चसोऽर्कःसोमःसधर्म्मराट् १

सकुवेरःसवरुणःसमहेन्द्रःप्रभावतः ॥७॥

५१

बालोऽपि नावमन्तथोमनुथइतिभूमिपः १

महतीदेवताल्लेषानरूपेणतिष्ठति ॥८॥

एकमेवदहत्यग्निर्नरंदुरूपसर्पिणम् ॥९॥

कुलन्दहतिराजाग्निःसपशुद्रव्यसंचयम् ॥१०॥

कार्यसोऽवेक्ष्यशक्तिंचदेशकालौचतन्वतः ॥११॥

कुरुतेधर्मसिद्धर्थंविश्वरूपम्पुनःपुनः ॥१०॥ २०

यस्यप्रसादेपद्माश्रीर्विजयश्चपराक्रमे ॥१२॥

मृत्युश्चवसतिक्रोधेसर्वतेजोमयोहिसः ॥११॥

तंयस्तुद्वेष्टिसंमोहात्सविनश्यत्यसंशयम् ॥१३॥

तस्यह्यशुविनाशायराजाप्रकुरुतेमनः ॥१२॥

तस्माद्धर्मयमिष्टेषुसंभवस्येन्नराधिपः ॥१४॥ २५

अनिष्टंचाप्यनिष्टेषुतन्धर्मनविचालयेत् ॥१३॥

तस्यार्थेसर्वभूतानांगोप्तारन्धर्ममात्मजम् ॥१५॥

ब्रह्मतेजोमयन्दण्डमसृजत्पूर्वमीश्वरः ॥१४॥

तस्यसर्वाणिभूतानिस्थावराणिचराणिच ॥१६॥

भयाद्भोगायकल्पन्तेस्वधर्मान्निचलन्तिच ॥१५॥ ३०

तन्देशकालौशक्तिंचविद्यांचावेक्ष्यतन्वतः ॥१७॥

यथार्हतःसम्प्रणयेन्नरेष्वन्यायवर्तिषु ॥१६॥

- सराजापुरुषोदण्डःसनेताशासिताचसः १
- चतुणीमाश्रमाणांचधर्मस्यप्रतिभूःस्मृतः ॥१७॥
- दण्डःशास्तिप्रजाःसर्वीदण्डएवाभिरक्षति १
- दण्डःसुप्तेषुजागर्तिदण्डन्धर्मविदुर्बुधाः ॥१८॥
- समीक्ष्यसधृतःसम्यक्सर्वारंजयतिप्रजाः १
- असमीक्ष्यप्रणीतस्तुविनाशयतिसर्वतः ॥१९॥
- यदिनप्रणयेद्राजादण्डन्दण्डयेष्वतन्द्रितः १
- शूलेमत्स्यानिवापक्ष्यन्दुर्बलान्बलवत्तराः ॥२०॥
- अद्यात्काकःपुरोडाशंश्वाचलिह्यद्भविस्तथा १
- स्वाम्यंचनस्यात्कस्मिंश्चित्प्रवर्तेताधरोत्तरम् ॥२१॥
- सर्वोदण्डजितोलोकोदुर्लभोहिशुचिर्नरः १
- दण्डस्येहिमयात्सर्वजगद्भोगायकल्पते ॥२२॥
- देवदानकंगन्धर्वीरक्षांसिपतगोरगाः १
- तेऽपिभोगायकल्पन्तेदण्डेनैवनिपीडिताः ॥२३॥
- दुष्टेयुःसर्ववर्णाश्चभिद्येरन्सर्वसेतवः १
- सर्वलौकप्रकोपश्चभवेद्दण्डस्यविभ्रमात् ॥२४॥
- यत्रश्यामोलोहिताक्षोदण्डश्चरतिपापहा १
- प्रजास्तत्रनमुह्यन्तिनेताचेत्साधुपश्यति ॥२५॥

- तस्याहुःसम्प्रणेतारंराजानंसत्यवादिनम् १
- समीक्ष्यकारिणम्प्राज्ञन्धर्मकामार्थकोविदम् ॥२६॥
- तंराजाप्रणयन्सम्यक्त्रिवर्गेणाभिवर्द्धते १
- कामात्माविषमःक्षुद्रोदण्डेनैवनिहन्यते ॥२७॥
- दण्डोहिमुमहत्तेजोदुर्धरश्चाकृतात्मभिः १
- धर्माद्विचलितंहन्तिनृपमेवसबान्धवम् ॥२८॥
- ततोदुर्गचराश्चंचलोकंचसचराचरम् १
- अन्तरिक्षगतंश्चैवमुनीन्देवांश्चपीडयेत् ॥२९॥
- सोऽसहायेनमूढेनलुब्धेनाकृतबुद्धिना १
- नशक्योन्यायतोनेतुंसक्तेनविषयेषुच ॥३०॥
- शुचिनासत्यसन्धेनयथाशास्त्रानुसारिणा १ ३१
- प्रणेतुंशक्यतेदण्डःसुसहायेनधीमता ॥३१॥ ३
- स्वराश्रेण्यायवृत्तःस्याद्दृशदण्डश्चशत्रुषु १ ३२
- सुहृत्स्त्रिजितःस्निग्धेषुब्राह्मणेषुक्षमान्वितः ॥३२॥
- एवंवृत्तस्यनृपतेःशिलोब्धेनापिजीवतः १ ३३
- विस्तीर्यतेयशोलोकेतैलविन्दुरिवाम्भसि ॥३३॥
- अतस्तुविपरीतस्यनृपतेरजितात्मनः १ ३४
- संक्षिप्यतेयशोलोकेघृतविन्दुरिवाम्भसि ॥३४॥

स्वेस्वेधर्मे निविष्टानां सर्वेषामनुपूर्वशः १

35 वणीनामाश्रमाणां च राजासृष्टोऽभिरक्षिता ॥३५॥

तेन यद्यत्समृत्येन कर्तव्यं रक्षता प्रजाः १

36 तत्तद्वोहम्प्रवक्ष्यामि यथा वदनुपूर्वशः ॥३६॥

ब्राह्मणान् पर्युपासीत प्रातरुत्थाय पार्थिवः १

37 त्रैविद्यवृद्धान् विदुषस्तिष्ठेत्तेषां च शासने ॥३७॥

वृद्धांश्च नित्यं सेवेत विप्रान् वेदविदः शुचीन् १

38 वृद्धसेवी हि स ततं रक्षोभिरपि पूज्यते ॥३८॥

तेभ्योऽधिगच्छेद्विनयं विनीतात्माऽपि नित्यशः १

39 विनीतात्मा हि नृपतिर्न विनश्यति कर्हिचित् ॥३९॥

बहवो विनयान्नष्टा राजानः सपरिच्छदाः १

40 वनस्था अपि राज्यानि विनयात्प्रतिपेदिरे ॥४०॥

वेणो विनष्टो विनयान्नहुषश्चैव पार्थिवः १

41 सुदासो यवन्श्चैव सुमुखो निमिरेव च ॥४१॥

पृथुस्तु विनयाद्राज्यम् प्राप्तवान् मनुरेव च १

42 कुवेरश्च धनैश्चर्यम् ब्राह्मण्यं चैव गाधिजः ॥४२॥

त्रैविद्येभ्यस्त्रयीं विद्यान्दुनीतिं च शाश्वतीम् १

43 आन्वीक्षिकीं चात्मविद्यां वातीरभांश्च लोकतः ॥४३॥

- 44 इन्द्रियाणां जये योगं समातिष्ठेद्विद्वानिशम् १
जितेन्द्रियो हि शक्रोति वशे स्थापयितुं प्रजाः ॥४४॥
- 45 दशकामसमुत्थानितथाऽष्टौ क्रोधजानि च १
यस्य सानिदुरन्तानि प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥४५॥
- 46 कामजेषु प्रसक्तो हि यस्य सनेषु महीपतिः १
वियुज्यते र्थधर्माभ्यां क्रोधजेष्व्वात्मनैव तु ॥४६॥
- 47 मृगयाक्षादिवास्वप्नः परिवादः स्त्रियो मदः १
तैर्यत्रिकं वृथाऽट्याच कामजो दशको गणः ॥४७॥
- 48 पैशुन्यं साहसं द्रोहं ईर्ष्यां सूयां र्थदूषणम् १
वाग्दण्डजं च पारुथं क्रोधजोऽपि गणोऽष्टकः ॥४८॥
- 49 द्वयोरप्येतयोर्मूलं सर्वेकवयो विदुः १
तं यत्नेन जयेत्सो भन्तज्जावेतावुभौ गणौ ॥४९॥
- 50 पानमक्षाः स्त्रियश्चैव मृगया च यथाक्रमम् १
एतत्कष्टतमं विद्याच्चतुष्कं कामजो गणे ॥५०॥
- 51 दण्डस्य पातनं चैव वाक्पारुथ्यार्थदूषणे १
क्रोधजोऽपि गणे विद्यात्कष्टमेतत्त्रिकं सदा ॥५१॥
- 52 सप्तकस्यास्य वर्गस्य सर्वत्रैवानुषंगिणः १
पूर्वपूर्वगुरुतरं विद्याद्वयसन्मात्मवान् ॥५२॥

Small
(abl. pte. : Ivaranva)

यसनस्यचमृत्योश्चयसनंकष्टमुच्यते १

यसन्यधोऽधोव्रजतिस्वर्यात्ययसनीमृतः ॥५३॥

मौलाञ्छास्त्रविदःशूराँल्लब्धलक्षान्कुलोद्गतान् १

सचिवान्सप्तचाष्टौवाप्रकुर्वीतपरीक्षितान् ॥५४॥

अपियत्सुकरं कर्मतदप्येकेनदुष्करम् १

विशेषतोऽसहायेनकिमुराज्यमहोदयम् ॥५५॥

तैःसार्द्धचिन्तयेन्नित्यंसामान्यंसन्धिवियहम् १

स्थानंसमुदयंगुप्तिलब्धप्रशमनानिच ॥५६॥

तेषांस्वंस्वमभिप्रायमुपलभ्यपृथक्पृथक् १

समस्तानांचकार्येषुविदध्याद्वितमात्मनः ॥५७॥

सर्वेषान्तुविशिष्टेनब्राह्मणेनविपश्चिता १

मंत्रयेत्परमंमंत्रंराजाषाड्गुण्यसंयुतम् ॥५८॥

नित्यंतस्मिन्समाश्वस्तःसर्वकार्याणिनिक्षिपेत् १

तेनसार्द्धविनिश्चित्यततःकर्मसमारभेत् ॥५९॥

अन्यानपिप्रकुर्वीतशुचीन्प्राज्ञानवस्थितान् १

सम्यगर्थसमाहर्तृन्मात्यान्सुपरीक्षितान् ॥६०॥

निर्वर्तेतास्ययावद्भिरितिकर्तव्यतानृभिः १

तावतोऽन्तर्द्वितान्दक्षान्प्रकुर्वीतविचक्षणान् ॥६१॥

तेषामर्थेनियुंजीतशूरानूदक्षानकुलोद्गतान् १

शुचीनाकरकर्मान्तेभीरूनन्तर्निवेशने ॥६२॥

दूतंचैवप्रकुर्वीतसर्वशास्त्रविशारदम् १

इंगिताकारचेष्टशंशुचिन्दक्षंकुलोद्गतम् ॥६३॥

अनुरक्तःशुचिर्दक्षःस्मृतिमान्देशकालवित् १

वपुष्मान्वीतभीर्वाग्मीदूतोरज्ञःप्रशस्यते ॥६४॥

अमात्येदण्डआयत्तोदण्डेवैनयिकीक्रिया १

नृपतौकोषराष्ट्रेचदूतेसन्धिविपर्ययौ ॥६५॥

दूतएवहिसन्धत्तेभिनत्येवचसंहतान् १

दूतस्तत्कुरुतेकर्मभिद्यन्तेयेनवानवा ॥६६॥

सविद्यादस्यकृत्येषुनिगूढंगितचेष्टितैः १

आकारमिंगितंचेष्टाभृत्येषुचचिकीर्षितम् ॥६७॥

बुद्धाचसर्वन्तत्त्वेनपरराजचिकीर्षितम् १

तथाप्रयत्नमातिष्ठेद्यथात्मानंनपीडयेत् ॥६८॥

जांगलंसस्यसम्पन्नमार्यप्रायमनाविलम् १

रम्यमानतसामन्तंस्वाजीयन्देशमावसेत् ॥६९॥

धन्व धनुर्दुर्गमहीदुर्गमब्दुर्गवार्क्षमेववा १

नृदुर्गगिरिदुर्गवासमाश्रित्यवसेत्पुरम् ॥७०॥

- सर्वेणतुप्रयत्नेनगिरिदुर्गसमाश्रयेत् १
- एषां हि बाहुगुण्येन गिरिदुर्गं विशिष्यते ॥७१॥
- त्रीण्याद्यान्याश्रितास्त्वेषां मृगगतीश्रयाप्सराः १
- त्रीण्युत्तराणिक्रमशः प्लवंगमनरामराः ॥७२॥
- यथादुर्गाश्रितानेतान्नोपहिंसन्ति शत्रवः १
- तथाऋयो न हिंसन्ति नृपदुर्गसमाश्रितम् ॥७३॥
- एकः शतं यो धयति प्राकारस्थो धनुर्धरः १
- शतं दशसहस्राणितस्माद्दुर्गं विधीयते ॥७४॥
- तत्स्यादायुधसम्पन्नन्धनधान्येन वाहनैः १
- ब्राह्मणैः शिल्पिभिर्यज्ञैर्यवसेनोदकेन च ॥७५॥
- तस्य मध्ये सुपर्याप्तं कारयेद्बृहमात्मनः १
- गुप्तं सर्वतु केशुभ्रं जलवृक्षसमन्वितम् ॥७६॥
- तदध्यास्योद्बहे द्वार्यासवर्णालक्षणान्विताम् १
- कुले महति सम्भूतां हृद्यारूपगुणान्विताम् ॥७७॥
- पुरोहितं च कुर्वीत वृणुयादेव च त्विजम् १
- तेऽस्य गृह्णाणिकर्माणि कुर्युर्वै तानि कानि च ॥७८॥
- यजेत राजा क्रतुभिर्विविधैराप्तदक्षिणैः १
- धर्मार्थं चैव विप्रेभ्यो दद्याद्भोगान् धनानि च ॥७९॥

- सांवत्सरिकमाप्तैश्चराष्ट्रादाहारयेद्वलिम् १
- स्याच्चाग्नायापरोलोकेवर्तेतपितृवन्नृषु ॥८०॥
- अध्यक्षान् विविधान् कुर्यात्तत्रतत्रविपश्चितः १
- तेऽस्यसर्वाण्यवेक्षेरन्नृणांकार्याणिकुर्वताम् ॥८१॥
- आवृत्तानांगुरूकुलाद्विप्राणांपूजकोभवेत् १
- नृपाणामक्षयोऽप्येव निधिर्ब्रीहोऽभिधीयते ॥८२॥
- नतंस्तेनानचामित्राहरन्तिनचनश्यति १
- तस्माद्राज्ञानिधातयो ब्राह्मणेष्वक्षयोनिधिः ॥८३॥
- नस्कन्दतेनयथतेनविनश्यतिकर्हिचित् १
- वरिष्ठमग्निहोत्रेभ्यो ब्राह्मणस्यमुखेहुतम् ॥८४॥
- सममब्राह्मणेदानं द्विगुणम्ब्राह्मणब्रुवे १
- प्राधीतेशतसाहस्रमनन्तंवेदपारगे ॥८५॥
- पात्रस्यहिविशेषेणश्रद्धधानतयैवच १
- अल्पंवाबहुवाप्रेत्यदानस्यावाप्यतेफलम् ॥८६॥
- समोत्तमाधमैराजात्वाहूतःपालयन्प्रजाः १
- ननिवर्तेतसंग्रामात्क्षात्रन्धर्ममनुस्मरन् ॥८७॥
- संग्रामेष्वनिवर्तित्वम्प्रजानांचैवपालनम् १
- शुश्रूषाब्राह्मणानांचराज्ञांश्रेयस्करम्परम् ॥८८॥

- आहवेषुमिथोऽन्योऽन्यंजिघांसन्तोमहीक्षितः १
 युध्यमानाःपरंशक्त्वास्वर्गयान्त्यपराङ्मुखाः ॥८९॥
 नकूटैरायुधैर्हन्याद्युध्यमानोरणेरिपून् १
 नकर्णिभिनीपिदिग्धैर्नीग्निज्वलिततेजनैः ॥९०॥
 नचहन्यात्स्थलारूढन्नक्लीवंनकृतांजलिम् १
 नमुक्तकेशन्नासीनन्नतवास्मीतिवादिनम् ॥९१॥
 नसुप्तन्नविसन्नाहन्ननगन्ननिरायुधम् १
 नायुध्यमानम्पश्यन्तन्नपरेणसमागतम् ॥९२॥
 नायुधवसनप्राप्तन्नार्तन्नातिपरिक्षितम् १
 नभीतन्नपरावृत्तंसतान्धर्ममनुस्मरन् ॥९३॥
 यस्तुभीतःपरावृत्तःसंग्रामेहन्यतेपरैः १
 भर्तुर्यदुष्कृतंकिञ्चित्तत्सर्वम्प्रतिपद्यते ॥९४॥
 यच्चास्यसुकृतंकिञ्चिदमुत्रार्थमुपार्जितम् १
 भर्तातत्सर्वमादत्तेपरावृत्तहतस्यतु ॥९५॥
 रथाश्वंहस्तिनञ्छत्रन्धनन्धान्यम्पशून्स्त्रियः १
 सर्वद्रव्याणिकुप्यंचयोयज्जयतितस्यतत् ॥९६॥
 राज्ञश्चदद्युरुद्धारमित्येषावैदिकीश्रुतिः १
 राज्ञाचसर्वयोधेभ्योदातयमपृथग्विजितम् ॥९७॥

१११ एषोऽनुपस्कृतः प्रोक्तो यो धर्मः सनातनः १

अस्माद्धर्मान्न च वेतक्षत्रियो घ्नन् रणे रिपून् ॥९६॥

१०० अलब्धं वैवल्लिभैतलब्धं रक्षेत्प्रयत्नतः १

रक्षितं वद्वये चैव वृद्धम्पात्रेषु निक्षिपेत् ॥९९॥

१०१ एतच्चतुर्विधं विद्यात्पुरुषार्थप्रयोजनम् १

अस्य नित्यमनुष्ठानं सम्यक्कुर्यादतन्द्रितः ॥१००॥

१०२ अलब्धमिच्छेद्दण्डेन लब्धं रक्षेद्वेक्षया १

रक्षितं वद्वये चैव वृद्धं दानेन निक्षिपेत् ॥१०१॥

नित्यमुद्यतदण्डः स्यान्नित्यं विवृतपौरुषः १

१०३ नित्यं संवृतसंवार्यो नित्यञ्छिद्रानुसार्यरेः ॥१०२॥

नित्यमुद्यतदण्डस्य कृत्स्नमुद्विजते जगत् १

१०४ तस्मात्सर्वाणि भूतानि दण्डेनैव प्रसाधयेत् ॥१०३॥

अमाययैव वर्तेत न कथंचन मायया १

१०५ बुध्येतारिप्रयुक्तां च मायान्नित्यं स्वसंवृतः ॥१०४॥

नास्य छिद्रम्परो विद्याद्विद्याच्छिद्रम्परस्य तु १

१०६ गूहेत्कूर्मश्चाङ्गानिरक्षेद्विवरमात्मनः ॥१०५॥

वक्वच्चिन्तयेदधीन्सिंहवच्चपराक्रमेत् १

१०७ वृक्वच्चावलुम्पेत शशवच्च विनिष्पतेत् ॥१०६॥

१०८ एवंविजयमानस्ययेऽस्यस्युःपरिपन्थिनः १

तानानयेद्वशंसर्वान्सामादिभिरुपक्रमैः ॥१०७॥

यदितेतुनतिष्ठेयुरुपायैःप्रथमैस्त्रिभिः १

दण्डेनैवप्रसह्यैताञ्छनकैर्वशमानयेत् ॥१०८॥

१०९ सामादीनामुपायानांचतुणीमपिपण्डिताः १

सामदण्डौप्रशंसन्तिनित्यंराष्ट्राभिवृद्धये ॥१०९॥

११० यथोद्धरतिनिर्दीताकक्षन्धान्यंचरक्षति १

तथारक्षेन्नृपोराष्ट्रंहन्याच्चपरिपन्थिनः ॥११०॥

१११ मोहाद्राजास्वराष्ट्रंयःकर्षयत्यनवेक्षया १

सोऽचिराद्भश्यतेराज्याज्जीविताच्चसबान्धवः ॥१११॥

११२ शरीरकर्षणात्प्राणाःक्षीयन्तेप्राणिनांयथा १

तथाराज्ञामपिप्राणाःक्षीयन्तेराष्ट्रकर्षणात् ॥११२॥

११३ राष्ट्रस्यसंयहेनित्यंविधानमिदमाचरेत् १

मुसंगृहीतराष्ट्रोहिपार्थिवःसुखमेधते ॥११३॥

११४ द्वयोस्त्रयाणाम्पंचानांमध्येगुल्ममधिष्ठितम् १

तथाग्रामशतानांचकुर्याद्राष्ट्रस्यसंयहम् ॥११४॥

ग्रामस्याधिपतिंकुर्याद्दशग्रामपतिस्तथा १

११५ विंशतीशतेशंचसहस्रपतिमेवच ॥११५॥

११७ ग्रामे दोषान्समुत्पन्नान्यामिकः शनकैः स्वयम् ।
exile has arisen on of valley slowly of his own accord

११८ शंसे द्वा म द शेशाय द शेशो विंशती शिनम् ॥ ११९ ॥
celebrated 1000-1 10

विंशती शस्तु तत्सर्वं शतेशाय निवेदयेत् ।
we shd. make known

११९ शंसे द्वा म शतेशस्तु सहस्र पतये स्वयम् ॥ १२० ॥
1000 lot tiny

यानि राजप्रदेयानि प्रत्यहं यमि वासिभिः ।
the given daily by the inhabitants

१२० अन्नपानान्धनानि यामिकस्तान्युवाप्नुयात् ॥ १२१ ॥
food drink other etc. provided

दशकुलन्तु भुंजीत विंशी पंचकुलानि च ।
10 families enjoy 5 villages

१२१ ग्रामं ग्रामशताध्यक्षः सहस्राधिपतिः पुरम् ॥ १२२ ॥
village officer 1000 towns

तेषां ग्राम्याणि कार्याणि पृथक् कार्याणि चैव हि ।
town affairs & separate work

१२२ राज्ञोऽन्यः सचिवः स्निग्धस्तानि पश्येदतन्द्रितः ॥ १२३ ॥
3 minister faithful 5 subjects not slothful

नगरे नगरे चैकं कुर्यात्सर्वार्थचिन्तकम् ।
city city one make affairs one who thinks

१२३ उच्चैः स्थानं द्यौरूपं नक्षत्राणामिव ग्रहम् ॥ १२४ ॥
high in station providable in place of these stars as planets

सत्ताननुपरिक्रामेत्सर्वानेव सदा स्वयम् ।
very big city one make affairs one who thinks

१२४ तेषां वृत्तम् परिणयेत्सम्यग्ग्राष्ट्रेषु तच्चरैः ॥ १२५ ॥
high in station providable in place of these stars as planets

राज्ञो हिरक्षाधिकृताः परस्वादायिनः शठाः ।
as will come among it

१२५ भृत्या भवन्ति प्रायेण तेभ्यो रक्षेदिमाः प्रजाः ॥ १२६ ॥
for these with duties they protect I would take real minded person

ये कार्येभ्योऽथ भवन् गृह्णीयुः पापचेतसः ।
3 all the property has taken & shd. make Bandhment

तेषां सर्वस्वमादाय राजा कुर्यात्प्रवासनम् ॥ १२७ ॥

⁴ ³ ² ¹ ⁰ ⁻¹ ⁻² ⁻³ ⁻⁴ ⁻⁵ ⁻⁶ ⁻⁷ ⁻⁸ ⁻⁹ ⁻¹⁰ ⁻¹¹ ⁻¹² ⁻¹³ ⁻¹⁴ ⁻¹⁵ ⁻¹⁶ ⁻¹⁷ ⁻¹⁸ ⁻¹⁹ ⁻²⁰ ⁻²¹ ⁻²² ⁻²³ ⁻²⁴ ⁻²⁵ ⁻²⁶ ⁻²⁷ ⁻²⁸ ⁻²⁹ ⁻³⁰ ⁻³¹ ⁻³² ⁻³³ ⁻³⁴ ⁻³⁵ ⁻³⁶ ⁻³⁷ ⁻³⁸ ⁻³⁹ ⁻⁴⁰ ⁻⁴¹ ⁻⁴² ⁻⁴³ ⁻⁴⁴ ⁻⁴⁵ ⁻⁴⁶ ⁻⁴⁷ ⁻⁴⁸ ⁻⁴⁹ ⁻⁵⁰ ⁻⁵¹ ⁻⁵² ⁻⁵³ ⁻⁵⁴ ⁻⁵⁵ ⁻⁵⁶ ⁻⁵⁷ ⁻⁵⁸ ⁻⁵⁹ ⁻⁶⁰ ⁻⁶¹ ⁻⁶² ⁻⁶³ ⁻⁶⁴ ⁻⁶⁵ ⁻⁶⁶ ⁻⁶⁷ ⁻⁶⁸ ⁻⁶⁹ ⁻⁷⁰ ⁻⁷¹ ⁻⁷² ⁻⁷³ ⁻⁷⁴ ⁻⁷⁵ ⁻⁷⁶ ⁻⁷⁷ ⁻⁷⁸ ⁻⁷⁹ ⁻⁸⁰ ⁻⁸¹ ⁻⁸² ⁻⁸³ ⁻⁸⁴ ⁻⁸⁵ ⁻⁸⁶ ⁻⁸⁷ ⁻⁸⁸ ⁻⁸⁹ ⁻⁹⁰ ⁻⁹¹ ⁻⁹² ⁻⁹³ ⁻⁹⁴ ⁻⁹⁵ ⁻⁹⁶ ⁻⁹⁷ ⁻⁹⁸ ⁻⁹⁹ ⁻¹⁰⁰ ⁻¹⁰¹ ⁻¹⁰² ⁻¹⁰³ ⁻¹⁰⁴ ⁻¹⁰⁵ ⁻¹⁰⁶ ⁻¹⁰⁷ ⁻¹⁰⁸ ⁻¹⁰⁹ ⁻¹¹⁰ ⁻¹¹¹ ⁻¹¹² ⁻¹¹³ ⁻¹¹⁴ ⁻¹¹⁵ ⁻¹¹⁶ ⁻¹¹⁷ ⁻¹¹⁸ ⁻¹¹⁹ ⁻¹²⁰ ⁻¹²¹ ⁻¹²² ⁻¹²³ ⁻¹²⁴ ⁻¹²⁵ ⁻¹²⁶ ⁻¹²⁷ ⁻¹²⁸ ⁻¹²⁹ ⁻¹³⁰ ⁻¹³¹ ⁻¹³² ⁻¹³³ ⁻¹³⁴ ⁻¹³⁵ ⁻¹³⁶ ⁻¹³⁷ ⁻¹³⁸ ⁻¹³⁹ ⁻¹⁴⁰ ⁻¹⁴¹ ⁻¹⁴² ⁻¹⁴³ ⁻¹⁴⁴ ⁻¹⁴⁵ ⁻¹⁴⁶ ⁻¹⁴⁷ ⁻¹⁴⁸ ⁻¹⁴⁹ ⁻¹⁵⁰ ⁻¹⁵¹ ⁻¹⁵² ⁻¹⁵³ ⁻¹⁵⁴ ⁻¹⁵⁵ ⁻¹⁵⁶ ⁻¹⁵⁷ ⁻¹⁵⁸ ⁻¹⁵⁹ ⁻¹⁶⁰ ⁻¹⁶¹ ⁻¹⁶² ⁻¹⁶³ ⁻¹⁶⁴ ⁻¹⁶⁵ ⁻¹⁶⁶ ⁻¹⁶⁷ ⁻¹⁶⁸ ⁻¹⁶⁹ ⁻¹⁷⁰ ⁻¹⁷¹ ⁻¹⁷² ⁻¹⁷³ ⁻¹⁷⁴ ⁻¹⁷⁵ ⁻¹⁷⁶ ⁻¹⁷⁷ ⁻¹⁷⁸ ⁻¹⁷⁹ ⁻¹⁸⁰ ⁻¹⁸¹ ⁻¹⁸² ⁻¹⁸³ ⁻¹⁸⁴ ⁻¹⁸⁵ ⁻¹⁸⁶ ⁻¹⁸⁷ ⁻¹⁸⁸ ⁻¹⁸⁹ ⁻¹⁹⁰ ⁻¹⁹¹ ⁻¹⁹² ⁻¹⁹³ ⁻¹⁹⁴ ⁻¹⁹⁵ ⁻¹⁹⁶ ⁻¹⁹⁷ ⁻¹⁹⁸ ⁻¹⁹⁹ ⁻²⁰⁰ ⁻²⁰¹ ⁻²⁰² ⁻²⁰³ ⁻²⁰⁴ ⁻²⁰⁵ ⁻²⁰⁶ ⁻²⁰⁷ ⁻²⁰⁸ ⁻²⁰⁹ ⁻²¹⁰ ⁻²¹¹ ⁻²¹² ⁻²¹³ ⁻²¹⁴ ⁻²¹⁵ ⁻²¹⁶ ⁻²¹⁷ ⁻²¹⁸ ⁻²¹⁹ ⁻²²⁰ ⁻²²¹ ⁻²²² ⁻²²³ ⁻²²⁴ ⁻²²⁵ ⁻²²⁶ ⁻²²⁷ ⁻²²⁸ ⁻²²⁹ ⁻²³⁰ ⁻²³¹ ⁻²³² ⁻²³³ ⁻²³⁴ ⁻²³⁵ ⁻²³⁶ ⁻²³⁷ ⁻²³⁸ ⁻²³⁹ ⁻²⁴⁰ ⁻²⁴¹ ⁻²⁴² ⁻²⁴³ ⁻²⁴⁴ ⁻²⁴⁵ ⁻²⁴⁶ ⁻²⁴⁷ ⁻²⁴⁸ ⁻²⁴⁹ ⁻²⁵⁰ ⁻²⁵¹ ⁻²⁵² ⁻²⁵³ ⁻²⁵⁴ ⁻²⁵⁵ ⁻²⁵⁶ ⁻²⁵⁷ ⁻²⁵⁸ ⁻²⁵⁹ ⁻²⁶⁰ ⁻²⁶¹ ⁻²⁶² ⁻²⁶³ ⁻²⁶⁴ ⁻²⁶⁵ ⁻²⁶⁶ ⁻²⁶⁷ ⁻²⁶⁸ ⁻²⁶⁹ ⁻²⁷⁰ ⁻²⁷¹ ⁻²⁷² ⁻²⁷³ ⁻²⁷⁴ ⁻²⁷⁵ ⁻²⁷⁶ ⁻²⁷⁷ ⁻²⁷⁸ ⁻²⁷⁹ ⁻²⁸⁰ ⁻²⁸¹ ⁻²⁸² ⁻²⁸³ ⁻²⁸⁴ ⁻²⁸⁵ ⁻²⁸⁶ ⁻²⁸⁷ ⁻²⁸⁸ ⁻²⁸⁹ ⁻²⁹⁰ ⁻²⁹¹ ⁻²⁹² ⁻²⁹³ ⁻²⁹⁴ ⁻²⁹⁵ ⁻²⁹⁶ ⁻²⁹⁷ ⁻²⁹⁸ ⁻²⁹⁹ ⁻³⁰⁰ ⁻³⁰¹ ⁻³⁰² ⁻³⁰³ ⁻³⁰⁴ ⁻³⁰⁵ ⁻³⁰⁶ ⁻³⁰⁷ ⁻³⁰⁸ ⁻³⁰⁹ ⁻³¹⁰ ⁻³¹¹ ⁻³¹² ⁻³¹³ ⁻³¹⁴ ⁻³¹⁵ ⁻³¹⁶ ⁻³¹⁷ ⁻³¹⁸ ⁻³¹⁹ ⁻³²⁰ ⁻³²¹ ⁻³²² ⁻³²³ ⁻³²⁴ ⁻³²⁵ ⁻³²⁶ ⁻³²⁷ ⁻³²⁸ ⁻³²⁹ ⁻³³⁰ ⁻³³¹ ⁻³³² ⁻³³³ ⁻³³⁴ ⁻³³⁵ ⁻³³⁶ ⁻³³⁷ ⁻³³⁸ ⁻³³⁹ ⁻³⁴⁰ ⁻³⁴¹ ⁻³⁴² ⁻³⁴³ ⁻³⁴⁴ ⁻³⁴⁵ ⁻³⁴⁶ ⁻³⁴⁷ ⁻³⁴⁸ ⁻³⁴⁹ ⁻³⁵⁰ ⁻³⁵¹ ⁻³⁵² ⁻³⁵³ ⁻³⁵⁴ ⁻³⁵⁵ ⁻³⁵⁶ ⁻³⁵⁷ ⁻³⁵⁸ ⁻³⁵⁹ ⁻³⁶⁰ ⁻³⁶¹ ⁻³⁶² ⁻³⁶³ ⁻³⁶⁴ ⁻³⁶⁵ ⁻³⁶⁶ ⁻³⁶⁷ ⁻³⁶⁸ ⁻³⁶⁹ ⁻³⁷⁰ ⁻³⁷¹ ⁻³⁷² ⁻³⁷³ ⁻³⁷⁴ ⁻³⁷⁵ ⁻³⁷⁶ ⁻³⁷⁷ ⁻³⁷⁸ ⁻³⁷⁹ ⁻³⁸⁰ ⁻³⁸¹ ⁻³⁸² ⁻³⁸³ ⁻³⁸⁴ ⁻³⁸⁵ ⁻³⁸⁶ ⁻³⁸⁷ ⁻³⁸⁸ ⁻³⁸⁹ ⁻³⁹⁰ ⁻³⁹¹ ⁻³⁹² ⁻³⁹³ ⁻³⁹⁴ ⁻³⁹⁵ ⁻³⁹⁶ ⁻³⁹⁷ ⁻³⁹⁸ ⁻³⁹⁹ ⁻⁴⁰⁰ ⁻⁴⁰¹ ⁻⁴⁰² ⁻⁴⁰³ ⁻⁴⁰⁴ ⁻⁴⁰⁵ ⁻⁴⁰⁶ ⁻⁴⁰⁷ ⁻⁴⁰⁸ ⁻⁴⁰⁹ ⁻⁴¹⁰ ⁻⁴¹¹ ⁻⁴¹² ⁻⁴¹³ ⁻⁴¹⁴ ⁻⁴¹⁵ ⁻⁴¹⁶ ⁻⁴¹⁷ ⁻⁴¹⁸ ⁻⁴¹⁹ ⁻⁴²⁰ ⁻⁴²¹ ⁻⁴²² ⁻⁴²³ ⁻⁴²⁴ ⁻⁴²⁵ ⁻⁴²⁶ ⁻⁴²⁷ ⁻⁴²⁸ ⁻⁴²⁹ ⁻⁴³⁰ ⁻⁴³¹ ⁻⁴³² ⁻⁴³³ ⁻⁴³⁴ ⁻⁴³⁵ ⁻⁴³⁶ ⁻⁴³⁷ ⁻⁴³⁸ ⁻⁴³⁹ ⁻⁴⁴⁰ ⁻⁴⁴¹ ⁻⁴⁴² ⁻⁴⁴³ ⁻⁴⁴⁴ ⁻⁴⁴⁵ ⁻⁴⁴⁶ ⁻⁴⁴⁷ ⁻⁴⁴⁸ ⁻⁴⁴⁹ ⁻⁴⁵⁰ ⁻⁴⁵¹ ⁻⁴⁵² ⁻⁴⁵³ ⁻⁴⁵⁴ ⁻⁴⁵⁵ ⁻⁴⁵⁶ ⁻⁴⁵⁷ ⁻⁴⁵⁸ ⁻⁴⁵⁹ ⁻⁴⁶⁰ ⁻⁴⁶¹ ⁻⁴⁶² ⁻⁴⁶³ ⁻⁴⁶⁴ ⁻⁴⁶⁵ ⁻⁴⁶⁶ ⁻⁴⁶⁷ ⁻⁴⁶⁸ ⁻⁴⁶⁹ ⁻⁴⁷⁰ ⁻⁴⁷¹ ⁻⁴⁷² ⁻⁴⁷³ ⁻⁴⁷⁴ ⁻⁴⁷⁵ ⁻⁴⁷⁶ ⁻⁴⁷⁷ ⁻⁴⁷⁸ ⁻⁴⁷⁹ ⁻⁴⁸⁰ ⁻⁴⁸¹ ⁻⁴⁸² ⁻⁴⁸³ ⁻⁴⁸⁴ ⁻⁴⁸⁵ ⁻⁴⁸⁶ ⁻⁴⁸⁷ ⁻⁴⁸⁸ ⁻⁴⁸⁹ ⁻⁴⁹⁰ ⁻⁴⁹¹ ⁻⁴⁹² ⁻⁴⁹³ ⁻⁴⁹⁴ ⁻⁴⁹⁵ ⁻⁴⁹⁶ ⁻⁴⁹⁷ ⁻⁴⁹⁸ ⁻⁴⁹⁹ ⁻⁵⁰⁰ ⁻⁵⁰¹ ⁻⁵⁰² ⁻⁵⁰³ ⁻⁵⁰⁴ ⁻⁵⁰⁵ ⁻⁵⁰⁶ ⁻⁵⁰⁷ ⁻⁵⁰⁸ ⁻⁵⁰⁹ ⁻⁵¹⁰ ⁻⁵¹¹ ⁻⁵¹² ⁻⁵¹³ ⁻⁵¹⁴ ⁻⁵¹⁵ ⁻⁵¹⁶ ⁻⁵¹⁷ ⁻⁵¹⁸ ⁻⁵¹⁹ ⁻⁵²⁰ ⁻⁵²¹ ⁻⁵²² ⁻⁵²³ ⁻⁵²⁴ ⁻⁵²⁵ ⁻⁵²⁶ ⁻⁵²⁷ ⁻⁵²⁸ ⁻⁵²⁹ ⁻⁵³⁰ ⁻⁵³¹ ⁻⁵³² ⁻⁵³³ ⁻⁵³⁴ ⁻⁵³⁵ ⁻⁵³⁶ ⁻⁵³⁷ ⁻⁵³⁸ ⁻⁵³⁹ ⁻⁵⁴⁰ ⁻⁵⁴¹ ⁻⁵⁴² ⁻⁵⁴³ ⁻⁵⁴⁴ ⁻⁵⁴⁵ ⁻⁵⁴⁶ ⁻⁵⁴⁷ ⁻⁵⁴⁸ ⁻⁵⁴⁹ ⁻⁵⁵⁰ ⁻⁵⁵¹ ⁻⁵⁵² ⁻⁵⁵³ ⁻⁵⁵⁴ ⁻⁵⁵⁵ ⁻⁵⁵⁶ ⁻⁵⁵⁷ ⁻⁵⁵⁸ ⁻⁵⁵⁹ ⁻⁵⁶⁰ ⁻⁵⁶¹ ⁻⁵⁶² ⁻⁵⁶³ ⁻⁵⁶⁴ ⁻⁵⁶⁵ ⁻⁵⁶⁶ ⁻⁵⁶⁷ ⁻⁵⁶⁸ ⁻⁵⁶⁹ ⁻⁵⁷⁰ ⁻⁵⁷¹ ⁻⁵⁷² ⁻⁵⁷³ ⁻⁵⁷⁴ ⁻⁵⁷⁵ ⁻⁵⁷⁶ ⁻⁵⁷⁷ ⁻⁵⁷⁸ ⁻⁵⁷⁹ ⁻⁵⁸⁰ ⁻⁵⁸¹ ⁻⁵⁸² ⁻⁵⁸³ ⁻⁵⁸⁴ ⁻⁵⁸⁵ ⁻⁵⁸⁶ ⁻⁵⁸⁷ ⁻⁵⁸⁸ ⁻⁵⁸⁹ ⁻⁵⁹⁰ ⁻⁵⁹¹ ⁻⁵⁹² ⁻⁵⁹³ ⁻⁵⁹⁴ ⁻⁵⁹⁵ ⁻⁵⁹⁶ ⁻⁵⁹⁷ ⁻⁵⁹⁸ ⁻⁵⁹⁹ ⁻⁶⁰⁰ ⁻⁶⁰¹ ⁻⁶⁰² ⁻⁶⁰³ ⁻⁶⁰⁴ ⁻⁶⁰⁵ ⁻⁶⁰⁶ ⁻⁶⁰⁷ ⁻⁶⁰⁸ ⁻⁶⁰⁹ ⁻⁶¹⁰ ⁻⁶¹¹ ⁻⁶¹² ⁻⁶¹³ ⁻⁶¹⁴ ⁻⁶¹⁵ ⁻⁶¹⁶ ⁻⁶¹⁷ ⁻⁶¹⁸ ⁻⁶¹⁹ ⁻⁶²⁰ ⁻⁶²¹ ⁻⁶²² ⁻⁶²³ ⁻⁶²⁴ ⁻⁶²⁵ ⁻⁶²⁶ ⁻⁶²⁷ ⁻⁶²⁸ ⁻⁶²⁹ ⁻⁶³⁰ ⁻⁶³¹ ⁻⁶³² ⁻⁶³³ ⁻⁶³⁴ ⁻⁶³⁵ ⁻⁶³⁶ ⁻⁶³⁷ ⁻⁶³⁸ ⁻⁶³⁹ ⁻⁶⁴⁰ ⁻⁶⁴¹ ⁻⁶⁴² ⁻⁶⁴³ ⁻⁶⁴⁴ ⁻⁶⁴⁵ ⁻⁶⁴⁶ ⁻⁶⁴⁷ ⁻⁶⁴⁸ ⁻⁶⁴⁹ ⁻⁶⁵⁰ ⁻⁶⁵¹ ⁻⁶⁵² ⁻⁶⁵³ ⁻⁶⁵⁴ ⁻⁶⁵⁵ ⁻⁶⁵⁶ ⁻⁶⁵⁷ ⁻⁶⁵⁸ ⁻⁶⁵⁹ ⁻⁶⁶⁰ ⁻⁶⁶¹ ⁻⁶⁶² ⁻⁶⁶³ ⁻⁶⁶⁴ ⁻⁶⁶⁵ ⁻⁶⁶⁶ ⁻⁶⁶⁷ ⁻⁶⁶⁸ ⁻⁶⁶⁹ ⁻⁶⁷⁰ ⁻⁶⁷¹ ⁻⁶⁷² ⁻⁶⁷³ ⁻⁶⁷⁴ ⁻⁶⁷⁵ ⁻⁶⁷⁶ ⁻⁶⁷⁷ ⁻⁶⁷⁸ ⁻⁶⁷⁹ ⁻⁶⁸⁰ ⁻⁶⁸¹ ⁻⁶⁸² ⁻⁶⁸³ ⁻⁶⁸⁴ ⁻⁶⁸⁵ ⁻⁶⁸⁶ ⁻⁶⁸⁷ ⁻⁶⁸⁸ ⁻⁶⁸⁹ ⁻⁶⁹⁰ ⁻⁶⁹¹ ⁻⁶⁹² ⁻⁶⁹³ ⁻⁶⁹⁴ ⁻⁶⁹⁵ ⁻⁶⁹⁶ ⁻⁶⁹⁷ ⁻⁶⁹⁸ ⁻⁶⁹⁹ ⁻⁷⁰⁰ ⁻⁷⁰¹ ⁻⁷⁰² ⁻⁷⁰³ ⁻⁷⁰⁴ ⁻⁷⁰⁵ ⁻⁷⁰⁶ ⁻⁷⁰⁷ ⁻⁷⁰⁸ ⁻⁷⁰⁹ ⁻⁷¹⁰ ⁻⁷¹¹ ⁻⁷¹² ⁻⁷¹³ ⁻⁷¹⁴ ⁻⁷¹⁵ ⁻⁷¹⁶ ⁻⁷¹⁷ ⁻⁷¹⁸ ⁻⁷¹⁹ ⁻⁷²⁰ ⁻⁷²¹ ⁻⁷²² ⁻⁷²³ ⁻⁷²⁴ ⁻⁷²⁵ ⁻⁷²⁶ ⁻⁷²⁷ ⁻⁷²⁸ ⁻⁷²⁹ ⁻⁷³⁰ ⁻⁷³¹ ⁻⁷³² ⁻⁷³³ ⁻⁷³⁴ ⁻⁷³⁵ ⁻⁷³⁶ ⁻⁷³⁷ ⁻⁷³⁸ ⁻⁷³⁹ ⁻⁷⁴⁰ ⁻⁷⁴¹ ⁻⁷⁴² ⁻⁷⁴³ ⁻⁷⁴⁴ ⁻⁷⁴⁵ ⁻⁷⁴⁶ ⁻⁷⁴⁷ ⁻⁷⁴⁸ ⁻⁷⁴⁹ ⁻⁷⁵⁰ ⁻⁷⁵¹ ⁻⁷⁵² ⁻⁷⁵³ ⁻⁷⁵⁴ ⁻⁷⁵⁵ ⁻⁷⁵⁶ ⁻⁷⁵⁷ ⁻⁷⁵⁸ ⁻⁷⁵⁹ ⁻⁷⁶⁰ ⁻⁷⁶¹ ⁻⁷⁶² ⁻⁷⁶³ ⁻⁷⁶⁴ ⁻⁷⁶⁵ ⁻⁷⁶⁶ ⁻⁷⁶⁷ ⁻⁷⁶⁸ ⁻⁷⁶⁹ ⁻⁷⁷⁰ ⁻⁷⁷¹ ⁻⁷⁷² ⁻⁷⁷³ ⁻⁷⁷⁴ ⁻⁷⁷⁵ ⁻⁷⁷⁶ ⁻⁷⁷⁷ ⁻⁷⁷⁸ ⁻⁷⁷⁹ ⁻⁷⁸⁰ ⁻⁷⁸¹ ⁻⁷⁸² ⁻⁷⁸³ ⁻⁷⁸⁴ ⁻⁷⁸⁵ ⁻⁷⁸⁶ ⁻⁷⁸⁷ ⁻⁷⁸⁸ ⁻⁷⁸⁹ ⁻⁷⁹⁰ ⁻⁷⁹¹ ⁻⁷⁹² ⁻⁷⁹³ ⁻⁷⁹⁴ ⁻⁷⁹⁵ ⁻⁷⁹⁶ ⁻⁷⁹⁷ ⁻⁷⁹⁸ ⁻⁷⁹⁹ ⁻⁸⁰⁰ ⁻⁸⁰¹ ⁻⁸⁰² ⁻⁸⁰³ ⁻⁸⁰⁴ ⁻⁸⁰⁵ ⁻⁸⁰⁶ ⁻⁸⁰⁷ ⁻⁸⁰⁸ ⁻⁸⁰⁹ ⁻⁸¹⁰ ⁻⁸¹¹ ⁻⁸¹² ⁻⁸¹³ ⁻⁸¹⁴ ⁻⁸¹⁵ ⁻⁸¹⁶ ⁻⁸¹⁷ ⁻⁸¹⁸ ⁻⁸¹⁹ ⁻⁸²⁰ ⁻⁸²¹ ⁻⁸²² ⁻⁸²³ ⁻⁸²⁴ ⁻⁸²⁵ ⁻⁸²⁶ ⁻⁸²⁷ ⁻⁸²⁸ ⁻⁸²⁹ ⁻⁸³⁰ ⁻⁸³¹ ⁻⁸³² ⁻⁸³³ ⁻⁸³⁴ ⁻⁸³⁵ ⁻⁸³⁶ ⁻⁸³⁷ ⁻⁸³⁸ ⁻⁸³⁹ ⁻⁸⁴⁰ ⁻⁸⁴¹ ⁻⁸⁴² ⁻⁸⁴³ ⁻⁸⁴⁴ ⁻⁸⁴⁵ ⁻⁸⁴⁶ ⁻⁸⁴⁷ ⁻⁸⁴⁸ ⁻⁸⁴⁹ ⁻⁸⁵⁰ ⁻⁸⁵¹ ⁻⁸⁵² ⁻⁸⁵³ ⁻⁸⁵⁴ ⁻⁸⁵⁵ ⁻⁸⁵⁶ ⁻⁸⁵⁷ ⁻⁸⁵⁸ ⁻⁸⁵⁹ ⁻⁸⁶⁰ ⁻⁸⁶¹ ⁻⁸⁶² ⁻⁸⁶³ ⁻⁸⁶⁴ ⁻⁸⁶⁵ ⁻⁸⁶⁶ ⁻⁸⁶⁷ ⁻⁸⁶⁸ ⁻⁸⁶⁹ ⁻⁸⁷⁰ ⁻⁸⁷¹ ⁻⁸⁷² ⁻⁸⁷³ ⁻⁸⁷⁴ ⁻⁸⁷⁵ ⁻⁸⁷⁶ ⁻⁸⁷⁷ ⁻⁸⁷⁸ ⁻⁸⁷⁹ ⁻⁸⁸⁰ ⁻⁸⁸¹ ⁻⁸⁸² ⁻⁸⁸³ ⁻⁸⁸⁴ ⁻⁸⁸⁵ ⁻⁸⁸⁶ ⁻⁸⁸⁷ ⁻⁸⁸⁸ ⁻⁸⁸⁹ ⁻⁸⁹⁰ ⁻⁸⁹¹ ⁻⁸⁹² ⁻⁸⁹³ ⁻⁸⁹⁴ ⁻⁸⁹⁵ ⁻⁸⁹⁶ ⁻⁸⁹⁷ ⁻⁸⁹⁸ ⁻⁸⁹⁹ ⁻⁹⁰⁰ ⁻⁹⁰¹ ⁻⁹⁰² ⁻⁹⁰³ ⁻⁹⁰⁴ ⁻⁹⁰⁵ ⁻⁹⁰⁶ ⁻⁹⁰⁷ ⁻⁹⁰⁸ ⁻⁹⁰⁹ ⁻⁹¹⁰ ⁻⁹¹¹ ⁻⁹¹² ⁻⁹¹³ ⁻⁹¹⁴ ⁻⁹¹⁵ ⁻⁹¹⁶ ⁻⁹¹⁷ ⁻⁹¹⁸ ⁻⁹¹⁹ ⁻⁹²⁰ ⁻⁹²¹ ⁻⁹²² ⁻⁹²³ ⁻⁹²⁴ ⁻⁹²⁵ ⁻⁹²⁶ ⁻⁹²⁷ ⁻⁹²⁸ ⁻⁹²⁹ ⁻⁹³⁰ ⁻⁹³¹ ⁻⁹³² ⁻⁹³³ ⁻⁹³⁴ ⁻⁹³⁵ ⁻⁹³⁶ ⁻⁹³⁷ ⁻⁹³⁸ ⁻⁹³⁹ ⁻⁹⁴⁰ ⁻⁹⁴¹ ⁻⁹⁴² ⁻⁹⁴³ ⁻⁹⁴⁴ ⁻⁹⁴⁵ ⁻⁹⁴⁶ ⁻⁹⁴⁷ ⁻⁹⁴⁸ ⁻⁹⁴⁹ ⁻⁹⁵⁰ ⁻⁹⁵¹ ⁻⁹⁵² ⁻⁹⁵³ ⁻⁹⁵⁴ ⁻⁹⁵⁵ ⁻⁹⁵⁶ ⁻⁹⁵⁷ ⁻⁹⁵⁸ ⁻⁹⁵⁹ ⁻⁹⁶⁰ ⁻⁹⁶¹ ⁻⁹⁶² ⁻⁹⁶³ ⁻⁹⁶⁴ ⁻⁹⁶⁵ ⁻⁹⁶⁶ ⁻⁹⁶⁷ ⁻⁹⁶⁸ ⁻⁹⁶⁹ ⁻⁹⁷⁰ ⁻⁹⁷¹ ⁻⁹⁷² ⁻⁹⁷³ ⁻⁹⁷⁴ ⁻⁹⁷⁵ ⁻⁹⁷⁶ ⁻⁹⁷⁷ ⁻⁹⁷⁸ ⁻⁹⁷⁹ ⁻⁹⁸⁰ ⁻⁹⁸¹ ⁻⁹⁸² ⁻⁹⁸³ ⁻⁹⁸⁴ ⁻⁹⁸⁵ ⁻⁹⁸⁶ ⁻⁹⁸⁷ ⁻⁹⁸⁸ ⁻⁹⁸⁹ ⁻⁹⁹⁰ ⁻⁹⁹¹ ⁻⁹⁹² ⁻⁹⁹³ ⁻⁹⁹⁴ ⁻⁹⁹⁵ ⁻⁹⁹⁶ ⁻⁹⁹⁷ ⁻⁹⁹⁸ ⁻⁹⁹⁹ ⁻¹⁰⁰⁰ ⁻¹⁰⁰¹ ⁻¹⁰⁰² ⁻¹⁰⁰³ ⁻¹⁰⁰⁴ ⁻¹⁰⁰⁵ ⁻¹⁰⁰⁶ ⁻¹⁰⁰⁷ ⁻¹⁰⁰⁸ ⁻¹⁰⁰⁹ ⁻¹⁰¹⁰ ⁻¹⁰¹¹ ⁻¹⁰¹² ⁻¹⁰¹³ ⁻¹⁰¹⁴ ⁻¹⁰¹⁵ ⁻¹⁰¹⁶ ⁻¹⁰¹⁷ ⁻¹⁰¹⁸ ⁻¹⁰¹⁹ ⁻¹⁰²⁰ ⁻¹⁰²¹ ⁻¹⁰²² ⁻¹⁰²³ ⁻¹⁰²⁴ ⁻¹⁰²⁵ ⁻¹⁰²⁶ ⁻¹⁰²⁷ ⁻¹⁰²⁸ ⁻¹⁰²⁹ ⁻¹⁰³⁰ ⁻¹⁰³¹ ⁻¹⁰³² ⁻¹⁰³³ ⁻¹⁰³⁴ ⁻¹⁰³⁵ ⁻¹⁰³⁶ ⁻¹⁰³⁷ ⁻¹⁰³⁸ ⁻¹⁰³⁹ ⁻¹⁰⁴⁰ ⁻¹⁰⁴¹ ⁻¹⁰⁴² ⁻¹⁰⁴³ ⁻¹⁰⁴⁴ ⁻¹⁰⁴⁵ ⁻¹⁰⁴⁶ ⁻¹⁰⁴⁷ ⁻¹⁰⁴⁸ ⁻¹⁰⁴⁹ ⁻¹⁰⁵⁰ ⁻¹⁰⁵¹ ⁻¹⁰⁵² ⁻¹⁰⁵³ ⁻¹⁰⁵⁴ ⁻¹⁰⁵⁵ ⁻¹⁰⁵⁶ ⁻¹⁰⁵⁷ ⁻¹⁰⁵⁸ ⁻¹⁰⁵⁹ ⁻¹⁰⁶⁰ ⁻¹⁰⁶¹ ⁻¹⁰⁶² ⁻¹⁰⁶³ ⁻¹⁰⁶⁴ ⁻¹⁰⁶⁵ ⁻¹⁰⁶⁶ ⁻¹⁰⁶⁷ ⁻¹⁰⁶⁸ ⁻¹⁰⁶⁹ ⁻¹⁰⁷⁰ ⁻¹⁰⁷¹ ⁻¹⁰⁷² ⁻¹⁰⁷³ ⁻¹⁰⁷⁴ ⁻¹⁰⁷⁵ ⁻¹⁰⁷⁶ ⁻¹⁰⁷⁷ ⁻¹⁰⁷⁸ ⁻¹⁰⁷⁹ ⁻¹⁰⁸⁰ ⁻¹⁰⁸¹ ⁻¹⁰⁸² ⁻¹⁰⁸³ ⁻¹⁰⁸⁴ ⁻¹⁰⁸⁵ ⁻¹⁰⁸⁶ ⁻¹⁰⁸⁷ ⁻¹⁰⁸⁸ ⁻¹⁰⁸⁹ ⁻¹⁰⁹⁰ ⁻¹⁰⁹¹ ⁻¹⁰⁹² ⁻¹⁰⁹³ ⁻¹⁰⁹⁴ ⁻¹⁰⁹⁵ ⁻¹⁰⁹⁶ ⁻¹⁰⁹⁷ ⁻¹⁰⁹⁸ ⁻¹⁰⁹⁹ ⁻¹¹⁰⁰ ⁻¹¹⁰¹ ⁻¹¹⁰² ⁻¹¹⁰³ ⁻¹¹⁰⁴ ⁻¹¹⁰⁵ ⁻¹¹⁰⁶ ⁻¹¹⁰⁷ ⁻¹¹⁰⁸ ⁻¹¹⁰⁹ ⁻¹¹¹⁰ ⁻¹¹¹¹ ⁻¹¹¹² ⁻¹¹¹³ ⁻¹¹¹⁴ ⁻¹¹¹⁵ ⁻¹¹¹⁶ ⁻¹¹¹⁷ ⁻¹¹¹⁸ ⁻¹¹¹⁹ ⁻¹¹²⁰ ⁻¹¹²¹ ⁻¹¹²² ⁻¹¹²³ ⁻¹¹²⁴ ⁻¹¹²⁵ ⁻¹¹²⁶ ⁻¹¹²⁷ ⁻¹¹²⁸ ⁻¹¹²⁹ ⁻¹¹³⁰ ⁻¹¹³¹ ⁻¹¹³² ⁻¹¹³³ ⁻¹¹³⁴ ⁻¹¹³⁵ ⁻¹¹³⁶ ⁻¹¹³⁷ ⁻¹¹³⁸ ⁻¹¹³⁹ ⁻¹¹⁴⁰ ⁻¹¹⁴¹ ⁻¹¹⁴² ⁻¹¹⁴³ ⁻¹¹⁴⁴ ⁻¹¹⁴⁵ ⁻¹¹⁴⁶ ⁻¹¹⁴⁷ ⁻¹¹⁴⁸ ⁻¹¹⁴⁹ ⁻¹¹⁵⁰ ⁻¹¹⁵¹ ⁻¹¹⁵² ⁻¹¹⁵³ ⁻¹¹⁵⁴ ⁻¹¹⁵⁵ ⁻¹¹⁵⁶ ⁻¹¹⁵⁷ ⁻¹¹⁵⁸ ⁻¹¹⁵⁹ ⁻¹¹⁶⁰ ⁻¹¹⁶¹ ⁻¹¹⁶² ⁻¹¹⁶³ ⁻¹¹⁶⁴ ⁻¹¹⁶⁵ ⁻¹¹⁶⁶ ⁻¹¹⁶⁷ ⁻¹¹⁶⁸ ⁻¹¹⁶⁹ ⁻¹¹⁷⁰ ⁻¹¹⁷¹ ⁻¹¹⁷² ⁻¹¹⁷³ ⁻¹¹⁷⁴ ⁻¹¹⁷⁵ ⁻¹¹⁷⁶ ⁻¹¹⁷⁷ ⁻¹¹⁷⁸ ⁻¹¹⁷⁹ ⁻¹¹⁸⁰ ⁻¹¹⁸¹ ⁻¹¹⁸² ⁻¹¹⁸³ ⁻¹¹⁸⁴ ⁻¹¹⁸⁵ ⁻¹¹⁸⁶ ⁻¹¹⁸⁷ ⁻¹¹⁸⁸ ⁻¹¹⁸⁹ ⁻¹¹⁹⁰ ⁻¹¹⁹¹ ⁻¹¹⁹² ⁻¹¹⁹³ ⁻¹¹⁹⁴ ⁻¹¹⁹⁵ ⁻¹¹⁹⁶ ⁻¹¹⁹⁷ ⁻¹¹⁹⁸ ⁻¹¹⁹⁹ ⁻¹²⁰⁰ ⁻¹²⁰¹ ⁻¹²⁰² ⁻¹²⁰³ ⁻¹²⁰⁴ ⁻¹²⁰⁵ ⁻¹²⁰⁶ ⁻¹²⁰⁷ ⁻¹²⁰⁸ ⁻¹²⁰⁹ ⁻¹²¹⁰ ⁻¹²¹¹ ⁻¹²¹² ⁻¹²¹³ ⁻¹²¹⁴ ⁻¹²¹⁵ ⁻¹²¹⁶ ⁻¹²¹⁷ ⁻¹²¹⁸ ⁻¹²¹⁹ ⁻¹²²⁰ ⁻¹²²¹ ⁻¹²²² ⁻¹²²³ ⁻¹²²⁴ ⁻¹²²⁵ ⁻¹²²⁶ ⁻¹²²⁷ ⁻¹²²⁸ ⁻¹²²⁹ ⁻¹²³⁰ ⁻¹²³¹ ⁻¹²³² ⁻¹²³³ ⁻¹²³⁴ ⁻¹²³⁵ ⁻¹²³⁶ ⁻¹²³⁷ ⁻¹²³⁸ ⁻¹²³⁹ ⁻¹²⁴⁰ ⁻¹²⁴¹ ⁻¹²⁴² ⁻¹²⁴³ ⁻¹²⁴⁴ ⁻¹²⁴⁵ ⁻¹²⁴⁶ ⁻¹²⁴⁷ ⁻¹²⁴⁸ ⁻¹²⁴⁹ ⁻¹²⁵⁰ ⁻¹²⁵¹ ⁻¹²⁵² ⁻¹²⁵³ ⁻¹²⁵⁴ ⁻¹²⁵⁵ ⁻¹²⁵⁶ ⁻¹²⁵⁷ ⁻¹²⁵⁸ ⁻¹²⁵⁹ ⁻¹²⁶⁰ ⁻¹²⁶¹ ⁻¹²⁶² ⁻¹²⁶³ ⁻¹²⁶⁴ ⁻¹²⁶⁵ ⁻¹²⁶⁶ ⁻¹²⁶⁷ ⁻¹²⁶⁸ ⁻¹²⁶⁹ ⁻¹²⁷⁰ ⁻¹²⁷¹ ⁻¹²⁷² ⁻¹²⁷³ ⁻¹²⁷⁴ ⁻¹²⁷⁵ ⁻¹²⁷⁶ ⁻¹²⁷⁷ ⁻¹²⁷⁸ ⁻¹²⁷⁹ ⁻¹²⁸⁰ ⁻¹²⁸¹ ⁻¹²⁸² ⁻¹²⁸³ ⁻¹²⁸⁴ ⁻¹²⁸⁵ ⁻¹²⁸⁶ ⁻¹²⁸⁷ ⁻¹²⁸⁸ ⁻¹²⁸⁹ ⁻¹²⁹⁰ ⁻¹²⁹¹ ⁻¹²⁹² ⁻¹²⁹³ ⁻¹²⁹⁴ ⁻¹²⁹⁵ ⁻¹²⁹⁶ ⁻¹²⁹⁷ ⁻¹²⁹⁸ ⁻¹²⁹⁹ ⁻¹³⁰⁰ ⁻¹³⁰¹ ⁻¹³⁰² ⁻¹³⁰³ ⁻¹³⁰⁴ ⁻¹³⁰⁵ ⁻¹³⁰⁶ ⁻¹³⁰⁷ ⁻¹³⁰⁸ ⁻¹³⁰⁹ ⁻¹³¹⁰ ⁻¹³¹¹ ⁻¹³¹² ⁻¹³¹³ ⁻¹³¹⁴ ⁻¹³¹⁵ ⁻¹³¹⁶ ⁻¹³¹⁷ ⁻¹³¹⁸ ⁻¹³¹⁹ ⁻¹³²⁰ ⁻¹³²¹ ⁻¹³²² ⁻¹³²³ ⁻¹³²⁴ ⁻¹³²⁵ ⁻¹³²⁶ ⁻¹³²⁷ ⁻¹³²⁸ ⁻¹³²⁹ ⁻¹³³⁰ ⁻¹³³¹ ⁻¹³³² ⁻¹³³³ ⁻¹³³⁴ ⁻¹³³⁵

यस्य राज्ञस्तु विषये श्रोत्रियः सीदति क्षुधा १

तस्यापि तत्क्षुधाराष्ट्रमचिरेणैव सीदति ॥१३४॥

*his knowledge of the
behaviour & his conduct - he ascertained*

श्रुतवृत्ते विदित्वा स्य वृत्तिन् धर्म्याम्प्रकल्पयेत् १

Legitimate (own son)

संरक्षेत् सर्वतश्चैनम्पितापुत्रमिवौरसम् ॥१३५॥

daily

संरक्ष्यमाणो राज्ञा यं कुरुते धर्ममन्वहम् १

तेनायुर्वर्द्धते राज्ञो द्रविणं राष्ट्रमेव च ॥१३६॥

Constitution

यत्किंचिदपि वर्षस्य दापयेत् करसंज्ञितम् १

व्यवहारेण जीवन्तं राजा राष्ट्रे पृथग्जनम् ॥१३७॥

कारुकाञ्छि ल्पिनश्चैव शूद्राश्चात्मोपजीविनः १

एकैकं कारयेत् कर्ममासिमासिमहीपतिः ॥१३८॥

नोच्छिन्द्यादात्मनो भूलम्परेषां चातितृष्णया १

उच्छिन्दन् खात्मनो भूलमात्मानन्तांश्च पीडयेत् ॥१३९॥

तीक्ष्णश्चैव मृदुश्च स्यात् कार्य्यवीक्ष्य महीपतिः १

तीक्ष्णश्चैव मृदुश्चैव राजा भवति सम्मतः ॥१४०॥

a minister principal

Subsided in mind

अमात्यमुख्यन्धर्मज्ञम्प्राज्ञन्दान्तं कुलोद्भूतम् १

स्थापयेदासने तस्मिन् खिन्नः कार्य्यक्षणे नृणाम् ॥१४१॥

has performed

एवं सर्वविधायैदमिति कर्तव्यमात्मनः १

intent of vigilant

युक्तश्चैवाप्रमत्तश्च परिरक्षेदिमां प्रजाः ॥१४२॥

he in whose kingdom the people are seized by the enemy while crying for protection

विक्रोशन्त्योयस्य राष्ट्राद्वियन्तेदस्युभिः प्रजाः १

संपश्यतः सभृत्यस्य मृतः सनतु जीवति ॥१४३॥

क्षत्रियस्य परोधर्मः प्रजानामेव पालनम् १

described निदिष्टफलभोक्ता हिराजा धर्मेण युज्यते ॥१४४॥

उत्थाय पश्चिमेयामेकृतशौचः समाहितः १

by reverence हुताग्निब्रीहणांश्चाच्यं प्रविशेत्सशुभां सभाम् ॥१४५॥

तत्र स्थितः प्रजाः सर्वाः प्रतिनन्द्य विसर्जयेत् १

विसृज्य च प्रजाः सर्वा मंत्रयेत्सह मंत्रिभिः ॥१४६॥

grow privately गिरिपृष्ठं समाख्य प्रासादं वारहो गतः १

unobserved अरण्ये निःशलाके वामं त्रयेद विभावितः ॥१४७॥

यस्य मंत्रं न जानन्ति समागम्य पृथग्जनाः १

सकृत्स्नां पृथिवीभुंक्ते कोषहीनोऽपि पार्थिवः ॥१४८॥

जडमूकान्धबधिरास्तिर्यग्यो नान्वयोऽतिगान् १

स्त्रीम्लेच्छादधितथंगान् मंत्रकालेऽपसारयेत् ॥१४९॥

भिन्दन्त्यवमता मंत्रन्तैर्यग्यो नास्तथैव च १

क्षत्रियश्चैव विशेषेण तस्मात्तत्राद्यतो भवेत् ॥१५०॥

मध्यन्दिनेऽर्द्धरात्रे वा विश्रान्तो विगतकुमः १

चिन्तयेद्धर्मकामार्थान् सार्द्धन्तैरेक एव वा ॥१५१॥

परस्परविरुद्धानान्तेषांचसमुपाज्जिनम् १

कन्यानांसम्प्रदानंचकुमाराणांचरक्षणम् ॥१५२॥

दूतसम्प्रेषणंचैवकार्यशेषन्तथैवच १

अन्तःपुरप्रचारंचप्रणिधीनांचवेष्टितम् ॥१५३॥

कृत्स्नंचाष्टविधंकर्मपंचवर्गचतत्त्वतः १

अनुरागापरागौचप्रचारम्मण्डलस्यच ॥१५४॥

मध्यमस्यप्रचारंचविजिगीषोश्चवेष्टितम् १

उदासीनप्रचारंचशत्रोश्चैवप्रयत्नतः ॥१५५॥

एताःप्रकृतयोमूलम्मण्डलस्यसमासतः १

अष्टौचान्याःसमाख्याताद्वादशैवतुताःस्मृताः ॥१५६॥

Ministers अमात्यराष्ट्रदुर्गार्थदण्डाख्याःपंचचापराः १

प्रत्येकंकथितास्तेताःसंक्षेपेणद्विसप्ततिः ॥१५७॥

अनन्तरमरिंविद्यादरिसेविनमेवच १

अरेरनन्तरमित्रमुदासीनन्तयोःपरम् ॥१५८॥

तान्सर्वानभिसन्दध्यात्सामादिभिरुपक्रमैः १

यस्तैश्चैवसमस्तैश्चपौरुषेणनयेनच ॥१५९॥

सन्धिंचवियहंचैवयानमासनमेवच १

वैधीभावंसंश्रयंचषड्गुणांश्चिन्तयेत्सदा ॥१६०॥

- आसनंचैवयानंचसन्धिवियहमेवच १
 कार्यवीक्ष्यप्रयुंजीतद्वैधंसंश्रयमेवच ॥१६१॥
 सन्धिन्तुद्विविधंविद्याद्राजावियहमेवच १
 उभेयानासनेचैवद्विविधःसंश्रयःस्मृतः ॥१६२॥
 समानयानकर्मांचविपरीतस्तथैवच १
 तदात्वायतिसंयुक्तःसन्धिर्ज्ञेयोद्विलक्षणः ॥१६३॥
 स्वयंकृतश्चकार्यार्थमकालेकालेएववा १
 मित्रस्यचैवापकृतेद्विविधोवियहःस्मृतः ॥१६४॥
 एकाकिनश्चात्ययिकेकार्येप्राप्तेयदृच्छया १ *loc. cit.*
 संहतस्यचमित्रेणद्विविधंयानमुच्यते ॥१६५॥
 क्षीणस्यचैवक्रमशोदैवात्पूर्वकृतेनवा १
 मित्रस्यचानुरोधेनद्विविधंस्मृतमासनम् ॥१६६॥
 बलस्यस्वामिनश्चैवस्थितिःकार्यार्थसिद्धये १
 द्विविधंकीर्त्यतेद्वैधंषाड्गुण्यगुणवेदिभिः ॥१६७॥
 अर्थसम्पादनार्थंचपीड्यमानस्यशत्रुभिः १
 साधुषुचपदेशार्थंद्विविधःसंश्रयःस्मृतः ॥१६८॥
 यदावगच्छेदायत्यामाधिक्यन्धुवमात्मनः १
 तदात्वेचाल्पिकाम्पीडान्तदासन्धिंसमाश्रयेत् ॥१६९॥

- यदाप्रकृष्टामन्येतसर्वास्तुप्रकृतीर्भृशम् १
 अत्युच्छ्रितन्तथात्मानन्तदाकुर्वीतवियहम् ॥१७०॥
 यदामन्येतभावेनहृष्टम्पुष्टं बलंस्वकम् १
 परस्यविपरीतंचतदायायाद्विपुम्प्रति ॥१७१॥
 यदातुस्यात्परिक्षीणोवाहनेनबलेनच १
 तदासीतप्रयत्नेनशनकैःसान्त्वयन्नरीन् ॥१७२॥
 मन्येतारिंयदाराजासर्वथाबलवत्तरम् १
 तदाद्विधाबलंकृत्वासाधयेत्कार्यमात्मनः ॥१७३॥
 यदापरबलानान्तुगमनीयतमोभवेत् १
 तदातुसंश्रयेत्क्षिप्रन्धार्मिकंबलिनंनृपम् ॥१७४॥
 नियहम्प्रकृतीनांचकुर्याद्योऽरिबलस्यच १
 उपसेवेततन्नित्यंसर्वयत्नैर्गुरंयथा ॥१७५॥
 यदि तत्रापिसम्पश्येद्दोषंसंश्रयकारितम् १
 मुयुञ्जमेवतत्रापिनिर्विशंकःसमाचरेत् ॥१७६॥
 सर्वोपायैस्तथाकुर्यान्नीतिज्ञःपृथिवीपतिः १
 यथास्याभ्यधिकानस्युर्भिन्नोदासीनशत्रवः ॥१७७॥
 आयतिंसर्वकार्याणान्तदात्वंचविचारयेत् १
 अतीतानांचसर्वेषांगुणदोषौचतन्वतः ॥१७८॥

- आयत्यांगुणदोषज्ञस्तदात्वेक्षिप्रनिश्चयः १
 अतीतेकार्यशेषज्ञः शत्रुभिर्नाभिभूयते ॥१७९॥
 यथैर्नाभिसन्दध्युर्मित्रोदासीनशत्रवः १
 तथासर्वसंविदध्यादेषसामासिकोनयः ॥१८०॥
 यदातुयानमातिष्ठेदरिराष्ट्रम्प्रतिप्रभुः १
 तदान्नेनविधानेनयायादरिपुरंशनैः ॥१८१॥
 मार्गशीर्षेषुभेमासियायाद्यात्रामहीपतिः १
 फाल्गुनंवाश्विचैत्रंवामासौप्रतियथाबलम् ॥१८२॥
 अन्येष्वपितुकालेषुयदापश्येद्भुवंजयम् १
 तदायायाद्विगृह्यैववसनेचोत्थितेरिपोः ॥१८३॥
 कृत्वाविधानम्भूलेतुयात्रिकंचयथाविधि १
 उपगृह्यास्पदंचैवचारान्सम्यग्विधायच ॥१८४॥
 संशोध्यत्रिविधंमार्गंषड्विधंचबलंस्वकम् १
 साम्परायिककल्पेनयायादरिपुरंशनैः ॥१८५॥
 शत्रुसेविनिमित्रेचगूढेयुक्ततरोभवेत् १
 गतप्रत्यागतेचैवसहिकष्टतरोरिपुः ॥१८६॥
 दण्डब्रूहेनतन्मार्गयायातुशकटेनवा १
 वराहमकराभ्यांवासूच्यावागरुडेनवा ॥१८७॥

shence

यतश्चभयमाशंकेत्ततोविस्तारयेद्बलम् १

पद्मेनचैवयूहेननिविशेतसदास्वयम् ॥१८८॥

सेनापतिबलाध्यक्षौसर्वदिक्षुनिवेशयेत् १

यतश्चभयमाशंकेत्प्राचीन्तांकल्पयेद्दिशम् ॥१८९॥

गुल्मांश्चस्थापयेदाप्तान्कृतसंज्ञान्समन्ततः १

स्थानेयुद्धेचकुशलानभीरून्विकारिणः ॥१९०॥

संहतान्योधयेदल्पान्कामंविस्तारयेद्बहून् १

सूच्यावज्रेणचैवैतान्यूहेनयूखयोधयेत् ॥१९१॥

Cross *horses* *moplane*
स्यन्दनाश्वैस्समेयुध्येदनुपेनौद्विपैस्तथा १

shields *horns* *shields*
वृक्षगुल्मावृतेचापैरसिचिम्भीयुधैःस्थले ॥१९२॥

कुरुक्षेत्रांश्चमत्स्यांश्चपंचालाञ्छूरसेनजान् १

दीर्घाल्लघूंश्चैवनरानयानीकेषुयोधयेत् ॥१९३॥

प्रहर्षयेद्बलंयूखतांश्चसम्यक्परीक्षयेत् १

चेष्टांश्चैवविजानीयादरीन्योधयतामपि ॥१९४॥

उपरुध्यारिमासीतराष्ट्रं चास्योपपीडयेत् १

make no noise
दूषयेच्चास्यसततंयवसान्नोदकेन्धनम् ॥१९५॥

Ponds *walls* *Trenches*
भिन्ध्याच्चैवतडागानिप्राकारपरिखास्तथा १

समवस्कन्दयेच्चैनंरात्रौवित्रासयेत्तथा ॥१९६॥

those who can do what is best for

उपजप्यानुपजपेद्बुध्येतैवचतत्कृतम् १

युक्तेचदैवेयुध्येतजयप्रेप्सुरपेतभीः ॥१९७॥

साम्नादानेनभेदेनसमस्तैरथवापृथक् १

विजेतुम्प्रयतेतारीन्नयुद्धेनकदाचन ॥१९८॥

अनित्योविजयोयस्माद्दृश्यतेयुध्यमानयोः १

पराजयश्चसंग्रामेतस्माद्युद्धंविवर्जयेत् ॥१९९॥

त्रयाणामप्युपायानाम्पूर्वोक्तानामसम्भवे १

तथायुध्येतसम्पन्नोविजयेतरिपून्यथा ॥२००॥

जित्वासम्पूजयेद्देवान्ब्राह्मणांश्चैवधार्मिकान् १

प्रदद्यात्परिहारांश्चख्यापयेदभयानिच ॥२०१॥

सर्वेषान्तुविदित्वैषांसमासेनचिकीर्षितम् १

स्थापयेत्त्रतद्वंशंयंकुर्याच्चसमयक्रियाम् ॥२०२॥

प्रमाणानिचकुर्वीततेषान्धर्म्यान्यथोदितान् १

रत्नैश्चपूजयेदेनम्प्रधानपुरुषैःसह ॥२०३॥

आदानमप्रियकरन्दानंचप्रियकारकम् १

of a suitable import

अभीक्षितानामर्थानां कालेयुक्तम्प्रशस्यते ॥२०४॥

सर्वकर्मैदमायतंविधानेदैवमानुषे १

तयोर्दैवमचिन्त्यन्तुमानुषेविद्यतेक्रिया ॥२०५॥

सहवापि जेद्युक्तः सन्धिं कृत्वा प्रयत्नतः १
 मित्रं हिरण्यभूमिं वा सम्पश्यंस्त्रिविधम्फलम् ॥२०६॥
 पाष्णिग्राहं च सम्प्रेक्ष्य तथा क्रन्दं च मण्डले १
 मित्रादथाप्य मित्राद्वा यात्राफलमवाप्नुयात् ॥२०७॥
 हिरण्यभूमिं सम्प्राप्त्या पार्थिवो न तथैधते १
 यथा मित्रं ध्रुवं लब्ध्वा कृशमप्यायति क्षमम् ॥२०८॥
 धर्मज्ञं च कृतज्ञं च तुष्टप्रकृतिमैव च १
 अनुरक्तं स्थिरारम्भं लघुमित्रं प्रशस्यते ॥२०९॥
 प्राज्ञं कुलीनं शूरं च दक्षन्दतारमेव च १
 कृतज्ञं धृतिमन्तं च कष्टमाहुररिम्बुधाः ॥२१०॥
 आर्यता पुरुषज्ञानं शौर्यं करुणवेदिता १
 स्थौललक्ष्यं च सततमुदासीनगुणोदयः ॥२११॥
 क्षेम्यां सस्यप्रदानित्यम्पशुवृद्धिकरीमपि १
 परित्यजेन्नुपोभूमिमात्मार्थमविचारयन् ॥२१२॥
 आपदर्थन्धनं रक्षेद्द्वारान् रक्षेद्जनैरपि १
 आत्मानं सततं रक्षेद्द्वारैरपि धनैरपि ॥२१३॥
 सहसर्वाः समुत्पन्नाः प्रसमीक्ष्यापदोभृशम् १
 संयुक्तांश्च वियुक्तांश्च सर्वोपायान्सृजेद्बुधः ॥२१४॥

उपेतारमुपेयंचसर्वोपायांश्चकृत्तनशः ॥२१३॥

एतत्रयंसमाश्रित्यप्रयतेतार्थसिद्धये ॥२१४॥

एवंसर्वमिदंराजासहस्रमंत्र्यमंत्रिभिः ॥२१५॥

यायाम्याप्लुत्यमध्याह्नेभोक्तुमन्तःपुरंविशेत् ॥२१६॥

तत्रात्मभूतैःकालज्ञैरहार्यैःपरिचारकैः ॥२१७॥

सुपरीक्षितमन्त्राद्यमद्यान्मंत्रैर्विषापहैः ॥२१८॥

विषद्वैरगदैश्चास्यसर्वद्रव्याणियोजयेत् ॥२१९॥

विषघ्नानिचरत्नानिनियतोधारयेत्सदा ॥२२०॥

परीक्षिताःस्त्रियश्चैनंयजनोदकधूपनैः ॥२२१॥

वेषाभरणसंशुद्धाःस्पृशेयुःसुसमाहिताः ॥२२२॥

एवंप्रयत्नंकुर्वीतियानशय्यासनाशने ॥२२३॥

स्नानेप्रसाधनेचैवसर्वालंकारकेषुच ॥२२४॥

भुक्तवान्विहरेच्चैवस्त्रीभिरन्तःपुरेसह ॥२२५॥

विहृत्यतुयथाकालम्पुनःकार्याणिचिन्तयेत् ॥२२६॥

अलंकृतश्चसम्पश्येदायुधीयम्पुनर्जनम् ॥२२७॥

वाहनानिचसर्वाणिशस्त्राण्याभरणानिच ॥२२८॥

सन्ध्यांचोपास्यशृणुयादन्तर्वेश्मनिशस्त्रभृत् ॥२२९॥

रहस्याख्यायिनांचैवप्रणिधीनांचवेष्टितम् ॥२३०॥

गत्वाकक्षान्तरन्वन्यत्समनुज्ञाप्यतंजनम् १

प्रविशेद्भोजनार्थंचस्त्रीवृतोन्तःपुरम्पुनः ॥२२४॥

तत्रभुक्त्वापुनःकिंचित्तर्यघोषैःप्रहर्षितः १

संविशेत्तुयथाकालमुत्तिष्ठेच्चगतक्लमः ॥२२५॥

एतद्विधानमातिष्ठेद्रोगःपृथिवीपतिः १

अस्वस्थःसर्वमेतत्तुभृत्येषुविनियोजयेत् ॥२२६॥

॥ इतिमानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायाम् ॥

॥ राजधर्मोनामसप्तमोऽध्यायः ॥

॥ मानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायामष्टमोऽध्यायः ॥

व्यवहारान्दिदृक्षुस्तुब्राह्मणैःसहपार्थिवः १
 मंत्रज्ञैर्भूमिभिश्चैवविनीतःप्रविशेत्सभाम् ॥१॥
 तत्रासीनःस्थितोवाऽपिपाणिमुद्यम्यदक्षिणम् १
 विनीतवेषाभरणःपश्येत्कार्याणिकार्यिणाम् ॥२॥
 प्रत्यहन्देशदृष्टैश्चशास्त्रदृष्टैश्चहेतुभिः १
 अष्टादशसुमार्गेषुनिबद्धानिपृथक्पृथक् ॥३॥
 तेषामाद्यमृणादानन्निक्षेपोऽस्वामिविक्रयः १
 सम्भूयचसमुत्थानन्दत्तस्यानपकर्मच ॥४॥
 वेतनस्यैवचादानंसंविदश्चयतिक्रमः १
 क्रयविक्रयानुशयोविवादःस्वामिपालयोः ॥५॥
 सीमाविवादधर्मश्चपारुथेदण्डवाचिके १
 स्तेयंचसाहसंचैवस्त्रीसंग्रहणमेवच ॥६॥
 स्त्रीपुण्ड्रमूर्धोविभागश्चद्यूतमाह्वयएवच १
 पदान्यष्टादशैतानिव्यवहारस्थिताविह ॥७॥

- एषु स्थानेषु भूयिष्ठं विवादं चरतां नृणाम् १
 धर्मशास्वतमाश्रित्य कुर्यात्कार्यं विनिर्णयम् ॥८॥
 यदा स्वयन्न कुर्यात्तु नृपतिः कार्यदर्शनम् १
 तदानियुं ज्याद्विद्वांसम्ब्राह्मणं कार्यदर्शने ॥९॥
 सोऽस्य कार्यणि सम्पश्येत्सभ्यैरेव त्रिभिर्वृतः १
 सभा मेव प्रविश्याय्यामासीनः स्थित एव वा ॥१०॥
 यस्मिन्देशे निषीदन्ति विप्रा वेदविदस्त्रयः १
 राज्ञश्चाधिकृतो विद्वान्ब्रह्मणस्तां सभां विदुः ॥११॥
 धर्मो विद्वस्त्वधर्मेण सभां यत्रोपतिष्ठते १
 शल्यं चास्य न कृन्तन्ति विद्वास्तत्र सभासदः ॥१२॥
 सभां वानप्रवेष्टयं वत्तयं वा समंजसम् १
 अब्रुवन्विब्रुवन्वाऽपि न रोभवति किल्बिषी ॥१३॥
 यत्र धर्मोऽपि धर्मेण सत्यं यत्रानृतेन च १
 हन्यते प्रेक्ष्यमाणानां हतास्तत्र सभासदः ॥१४॥
 धर्म एव हतो हन्ति धर्मो रक्षति रक्षितः १
 तस्माद्धर्मो न हन्तयो मानो धर्मो हतोऽबधीत् ॥१५॥
 वृषो हि भगवान् धर्मस्तस्य यः कुरुते ह्यलम् १
 वृषलन्तं विदुर्देवास्तस्माद्धर्मं न लोपयेत् ॥१६॥

- एकएवसुहृद्भर्मानिधनेऽप्यनुयातियः १
- शरीरेणसमन्नाशंसर्वमन्यद्विगच्छति ॥१७॥
- पादोऽधर्मस्यकर्तारम्पादःसाक्षिणमृच्छति १
- पादस्सभासदस्सर्वीन्पादोराजानमृच्छति ॥१८॥
- राजाभवत्यनेनास्तुमुच्यन्तेचसभासदः १
- एनोगच्छतिकर्तारन्निन्दाहोयत्रनिन्द्यते ॥१९॥
- जातिमात्रोपजीवीवाकामंस्याद्वासनब्रुवः १
- धर्मप्रवक्तानृपतेर्नतुशूद्रःकथंचन ॥२०॥
- यस्यशूद्रस्तुकुरुतेराशोधर्मविवेचनम् १
- तस्यसीदतितद्राष्ट्रम्पंकैगौरिवपश्यतः ॥२१॥
- यद्राष्ट्रंशूद्रभूयिष्ठंनास्तिकाक्रान्तमद्विजम् १
- विनश्यत्याश्रुततकृत्स्नन्दुर्भिक्षयाधिपीडितम् ॥२२॥
- धर्मासनमधिष्ठायसंवीतांगःसमाहितः १
- प्रणम्यलोकपालेभ्यःकार्यदर्शनमारभेत् ॥२३॥
- अर्थानर्थावुभौबुद्ध्वाधर्माधर्मौचकेवलौ १
- वर्णक्रमेणसर्वाणिपश्येत्कार्याणिकार्यिणाम् ॥२४॥
- वालैर्विभावयेत्किंगैर्भावमन्तर्गतंनृणाम् १
- स्वरवर्णेगिताकारैश्चक्षुषाचेष्टितेनच ॥२५॥

आकारैरिङ्गितैर्गत्याचेष्टयाभाषितेनच १
 नेत्रवक्त्रविकारैश्चगृह्यतेऽन्तर्गतम्मनः ॥२६॥
 बालदायादिकंरिक्थन्तावद्राजाऽनुपालयेत् १
 यावत्सस्यात्समावृत्तोयावच्चातीतशैशवः ॥२७॥
 वशाऽपुत्रासुचैवंस्याद्रक्षणन्निष्कुलासुच १
 पतिव्रतासुचस्त्रीषुविधवास्वातुरासुच ॥२८॥
 जीवन्तीनान्तुतासांयेतद्धरेयुःस्वबान्धवाः १
 ताञ्छिथ्याच्चौरदण्डेनधार्मिकःपृथिवीपतिः ॥२९॥
 प्रणष्टस्वामिकंरिक्थंराजात्र्यब्दन्निधापयेत् १
 अर्वाक्त्र्यब्दाद्धरेत्स्वामीपरेणनृपतिर्हरेत् ॥३०॥
 ममेदमितियोब्रूयात्सोऽनुयोज्योयथाविधि १
 संवाद्यरूपसंख्यादीन्स्वामीतद्व्यमर्हति ॥३१॥
 अवेद्यानोनष्टस्यदेशं कालं च तत्त्वतः १
 वर्णरूपम्प्रमाणं च तत्समन्दण्डमर्हति ॥३२॥
 आददीताथषड्भागम्प्रणष्टाधिगतान्नृपः १
 दशमन्द्वादशंवाऽपिसतान्धर्ममनुस्मरन् ॥३३॥
 प्रणष्टाधिगतन्द्रयन्तिष्ठेद्युक्तैरधिष्ठितम् १
 यांस्तत्रचौरान्गृह्णीयात्तान्राजेभेनघातयेत् ॥३४॥

ममायमितियोब्रूयान्निधिंसत्येनमानवः १
 तस्याददीतषड्भागंराजाद्वादशमेववा ॥३५॥
 अनृतन्तुवदन्दण्ड्यःस्ववित्तस्यांशमष्टमम् १
 तस्यैववानिधानस्यसंख्यायाल्पीयसींकलाम् ॥३६॥
 विद्वांस्तुब्राह्मणोदृष्ट्वापूर्वोपनिहितन्निधिम् १
 अशेषतोऽप्याददीतसर्वस्याधिपतिर्हिंसः ॥३७॥
 यन्तुपश्येन्निधिंराजापुराणंनिहितंक्षितौ १
 तस्माद्विजेभ्योदत्वाऽर्द्धमर्द्धकोषेप्रवेशयेत् ॥३८॥
 निधीनान्तुपुराणानान्धातूनामेवचक्षितौ १
 अर्द्धमायक्षणाद्राजाभूमेरधिपतिर्हिंसः ॥३९॥
 दातव्यंसर्ववर्णेभ्योराज्ञाचौरैर्हृतन्धनम् १
 राजातदुपयुंजानश्चौरस्याप्नोतिकिल्बिषम् ॥४०॥
 जातिजानपदान्धर्माञ्छ्रेणीधर्माश्चधर्मवित् १
 समीक्ष्यकुलधर्माश्चस्वधर्ममप्रतिपादयेत् ॥४१॥
 स्वानिकर्माणिकुर्वीणादूरेसन्तोऽपिमानवाः १
 प्रियाभवन्तिलोकस्यस्वेस्वेकर्मण्यवस्थिताः ॥४२॥
 नोत्पादयेत्स्वयंकार्य्यंराजानाप्यस्यपूरुषः १
 नचप्रापितमन्येनयसेदर्थकथंचन ॥४३॥

- यथानयत्यसृक्पातैर्मृगस्यमृगयुःपदम् १
- नयेत्तथाऽनुमानेनधर्मस्यनृपतिःपदम् ॥४४॥
- सत्यमर्थचसम्पश्येदात्मानमथसाक्षिणः १
- देशरूपंचकालंचव्यवहारविधौस्थितः ॥४५॥
- सद्भिराचरितंयत्स्याद्भार्मिकैश्चद्विजातिभिः १
- तद्देशकुलजातीनामविरुद्धमप्रकल्पयेत् ॥४६॥
- अधमणीर्थसिद्ध्यर्थमुत्तमर्णेनचोदितः १
- दापयेच्चनिकस्यार्थमधमणीद्विभावितम् ॥४७॥
- यैर्यैरूपायैरर्थस्वम्प्राप्तुयादुत्तमर्णिकः १
- तैस्तैरूपायैःसंगृह्यदापयेदधमर्णिकम् ॥४८॥
- धर्मेणव्यवहारेणच्छलेनाचरितेनच १
- प्रयुक्तंसाधयेदर्थम्पंचमेनबलेनच ॥४९॥
- यःस्वयंसाधयेदर्थमुत्तमर्णोऽधमर्णिकात् १
- नसराज्ञाभियोक्तव्यःस्वकंसंसाधयन्धनम् ॥५०॥
- अर्थेऽप्ययमानन्तुकरणेनविभावितम् १
- दापयेच्चनिकस्यार्थन्दणउलेशंचशक्तिः ॥५१॥
- अपह्नवेऽधमर्णस्यदेहीत्युक्तस्यसंसदि १
- अभियोक्तादिशेद्देश्यंकरणंवाऽन्यदुद्दिशेत् ॥५२॥

- अदेश्यं यच्च दिशति निर्दिश्यापद्भुते चयः १
- यश्चाधरोत्तरानर्थान् विगीतान्नावबुध्यते ॥५३॥
- अपदिश्यापदेश्यं च पुनर्यस्त्वपधावति १
- सम्यक्प्रणिहितं चार्थम्पृष्टः सन्नाभिनन्दति ॥५४॥
- असम्भाषे साक्षिभिश्च देशे सम्भाषते मिथः १
- निरुच्यमानम्प्रश्नं च नेच्छेद्यश्चापि निष्पतेत् ॥५५॥
- ब्रूहीत्युक्तञ्च न ब्रूयादुक्तं च न विभावयेत् १
- न च पूर्वापरं विद्यात्तस्मादर्थोत्सहीयते ॥५६॥
- साक्षिणः सन्ति मेत्युक्त्वादिशेत्युक्तो दिशेन्नयः १
- धर्मस्थः कारणैरेतैर्हीनन्तमपि निर्दिशेत् ॥५७॥
- अभियोक्तानचेद्ब्रूयाद्बध्योदण्ड्यश्च धर्मतः १
- न चेत्त्रिपक्षात्प्रब्रूयाद्धर्मम्प्रतिपराजितः ॥५८॥
- यो यावन्निर्ब्रवीतार्थमिथ्यायावति वावदेत् १
- तौ नृपेण स्वधर्मसौदाय्यौ तद्विगुणन्दमम् ॥५९॥
- पृष्टोऽप्यवयमानस्तुकृतावस्थो धनैषिणा १
- त्र्यवरैः साक्षिभिर्भीयो नृपब्राह्मणसन्निधौ ॥६०॥
- यादृशा धनिभिः कार्याव्यवहारेषु साक्षिणः १
- तादृशान्सम्प्रवक्ष्यामि यथावाच्यमृतं च तैः ॥६१॥

- गृहिणःपुत्रिणोभौलाःक्षत्रविद्रशूद्रयोनयः १
 अर्थ्युक्ताःसाक्ष्यमर्हन्तिनयेकेचिदनापदि ॥६२॥
 आप्ताःसर्वेषुवर्णेषुकार्याःकार्येषुसाक्षिणः १
 सर्वधर्मविदोऽलुब्धाविपरीतास्तुवर्जयेत् ॥६३॥
 नार्थसम्बन्धिनोनाप्तानसहायानवैरिणः १
 नदृष्टदोषाःकर्तव्यानयाध्यातीनदूषिताः ॥६४॥
 नसाक्षीनृपतिःकार्योर्नकारुककुशीलवौ १
 नश्रोत्रियोनलिंगस्थोनसंगेभ्योविनिर्गतः ॥६५॥
 नाध्यधीनोनवक्तव्योनदस्युर्नविकर्मकृत् १
 नवृद्धोनशिशुर्नैकोनान्त्योनविकलेन्द्रियः ॥६६॥
 नातीन्मत्तोनोन्मत्तोनक्षुब्धोपपीडितः १
 नश्रमातीन्कामातीन्क्रुद्धोनापितस्करः ॥६७॥
 स्त्रीणांसाक्ष्यंस्त्रियःकुर्युर्द्विजानांसदृशाद्विजाः १
 शूद्राश्चसन्तःशूद्राणामन्त्यानामन्त्ययोनयः ॥६८॥
 अनुभावीतुयःकश्चित्कुर्यात्साक्ष्यंविवादिनाम् १
 अन्तर्वेश्मन्यरण्येवाशरीरस्यापिचात्यये ॥६९॥
 स्त्रियाऽप्यसम्भवेकार्यम्बालेनस्थविरेणवा १
 शिथेणबन्धुनावाऽपिदासेनभृतकेनवा ॥७०॥

- बालवृद्धातुराणांचसाक्ष्येषुवदताम्भृषा १
 जानीयादस्थिरांवाचमुत्सिक्तमनसान्तथा ॥७१॥
 साहसेषुचसर्वेषुस्तेयसंग्रहणेषुच १
 वाग्दण्डयोश्चपारुथेनपरीक्षेतसाक्षिणः ॥७२॥
 बहुत्वम्परिगृह्णीयात्साक्षिद्वैधेनराधिपः १
 समेषुतुगुणोत्कृष्टांगुणिद्वैधेद्विजोत्तमान् ॥७३॥
 समक्षदर्शनात्साक्ष्यंश्रवणाच्चैवसिध्यति १
 तत्रसत्यंब्रुवन्साक्षीधर्मीर्थाभ्यान्नहीयते ॥७४॥
 साक्षीदृष्टश्रुतादन्यद्विब्रुवन्नार्यसंसदि १
 अवाङ्मरकमभ्येतिप्रेत्यस्वर्गाच्चहीयते ॥७५॥
 यत्रानिबद्धोऽपीक्षेतशृणुयाद्वाऽपि किंचन १
 पृष्टस्तत्रापितद्भूयाद्यथादृष्टंयथाश्रुतम् ॥७६॥
 एकोऽनुब्धस्तुसाक्षीस्याद्वत्यःशुचोऽपिनस्त्रियः १
 स्त्रीबुद्धेरस्थिरत्वात्तुदोषैश्चान्येऽपियेवृताः ॥७७॥
 स्वभावेनैवयद्भूयुस्तद्वाखंयावहारिकम् १
 अतोयदन्यद्विब्रूयुर्धर्मार्थन्तदपार्थकम् ॥७८॥
 सभान्तःसाक्षिणःप्राप्तानर्थिप्रत्यर्थिसन्निधौ १
 प्राड्विवाकोऽनुयुंजीतविधिनाऽनेनसान्त्वयन् ॥७९॥

यद्द्वयोरनयोर्वेत्यकार्येऽस्मिन्वेष्टितमिथः ॥ १ ॥
 तद्भूतसर्वसत्येनयुष्माकंलत्रसाक्षिता ॥ ६० ॥
 सत्यंसाक्ष्येब्रुवन्साक्षीलोकानाप्नोतिपुष्कलान् ॥ १ ॥
 इहचानुत्तमांकीर्तिंवागेषाब्रह्मपूजिता ॥ ६१ ॥
 साक्ष्येऽनृतंवदन्पाशैर्बध्यतेवारुणैर्भृशम् ॥ १ ॥
 विवशःशतमाजातीस्तस्मात्साक्ष्यंवदेद्वतम् ॥ ६२ ॥
 सत्येनपूयतेसाक्षीधर्मःसत्येनवर्द्धते ॥ १ ॥
 तस्मात्सत्यंहिवक्तव्यंसर्ववर्णेषुसाक्षिभिः ॥ ६३ ॥
 आत्मैवत्यात्मनःसाक्षीगतिरात्मातथात्मनः ॥ १ ॥
 माऽवमंस्थाःस्वमात्मानंनृणांसाक्षिणमुत्तमम् ॥ ६४ ॥
 मन्यन्तेवैपापकृतोनकश्चित्पश्यतीतिनः ॥ १ ॥
 तांस्तुदेवाःप्रपश्यन्तिस्वस्यैवान्तरपूरुषः ॥ ६५ ॥
 द्यौर्भूमिरापोहृदयंचन्द्रार्काग्नियमानिलाः ॥ १ ॥
 रात्रिःसन्ध्येचधर्मश्चवृत्तज्ञाःसर्वदेहिनाम् ॥ ६६ ॥
 देवब्राह्मणसान्निध्येसाक्ष्यमपृच्छेद्वद्विजान् ॥ १ ॥
 उदङ्मुखान्प्राङ्मुखान्वापूर्वीह्मेवैशुचिःशुचीन् ॥ ६७ ॥
 ब्रूहीतिब्राह्मणमपृच्छेत्सत्यम्ब्रूहीतिपार्थिवम् ॥ १ ॥
 गोवीजकांचनैर्वैश्यंशूद्रं सर्वैस्तुपातकैः ॥ ६८ ॥

ब्रह्मघ्नोयेस्मृतालोकायेचस्त्रीबालघातिनः १

मित्रद्रुहःकृतघ्नस्यतेतेस्युर्बुवतोमृषा ॥८९॥

जन्मप्रभृतियत्किंचित्पुण्यम्भद्रत्वयाकृतम् १

ततेसर्वंशुनोगच्छेद्यदिब्रूयास्त्वमन्यथा ॥९०॥

एकोऽहमस्मीत्यात्मानंयत्त्वंकल्याणमन्यसे १

नित्यंस्थितस्तेहृद्वेषपुण्यपापेक्षितामुनिः ॥९१॥

यमोवैवस्वतोदेवोयस्तवैषहृदिस्थितः १

तेनचेदविवादस्तेमागंगाभ्याकुरुनृगमः ॥९२॥

नग्नोमुण्डःकपालेनभिक्षार्थीक्षुत्पिपासितः १

अन्धःशत्रुकुलंगच्छेद्यःसाक्ष्यमनृतंवदेत् ॥९३॥

अवाकिशरास्तमस्यन्धेकिल्विषीनरकंव्रजेत् १

यःप्रश्नंवितथम्ब्रूयात्पृष्ठःसन्धर्मनिश्चये ॥९४॥

अन्धोमत्स्यानिवाग्नातिसनरःकंटकैःसह १

योभाषतेऽर्थवैकल्पमप्रत्यक्षंसंभंगतः ॥९५॥

यस्यविद्वान्हिवदतःक्षेत्रज्ञोनाभिंशंक्ते १

तस्मान्नदेवाःश्रेयांसंलोकेन्यम्पुरुषंविदुः ॥९६॥

यावतोबान्धवान्यस्मिन्हन्तिसाक्ष्येऽनृतंवदन् १

तावतःसंख्ययातस्मिन्शृणुसौम्यानुपूर्वशः ॥९७॥

- पंचपश्वनृतेहन्तिदशहन्तिगवानृते १
- शतमश्वानृतेहन्तिसहस्रम्पुरुषानृते ॥९८॥
- हन्तिजातानजातांश्चहिरण्यार्थेनृतंवदन् १
- सर्वभूम्यनृतेहन्तिमास्मभूम्यनृतंवदीः ॥९९॥
- अप्सुभूमिवदित्याहुःस्त्रीणाम्भोगेचमैथुने १
- अक्षेषुचैवरत्नेषुसर्वेष्वश्रमयेषुच ॥१००॥
- एतान्दोषानवेक्ष्यत्वंसर्वाननृतभाषणे १
- यथाश्रुतंयथादृष्टंसर्वमेवाजसावद ॥१०१॥
- गोरक्षकान्वाणिजिकांस्तथाकारकुशीलवान् १
- प्रेथान्वाहुषिकांश्चैवविप्रान्शूद्रवदाचरेत् ॥१०२॥
- तद्वदन्धर्मतोर्थेषुजानन्नप्यन्यथानरः १
- नस्वर्गाच्च्यवतेलोकादैवींवाचंवदन्तिताम् ॥१०३॥
- शूद्रविदूक्षत्रविप्राणायत्रर्तौतौभवेद्वधः १
- तत्रवक्तव्यमनृतन्तद्विसत्याद्विशिष्यते ॥१०४॥
- वाग्दैवत्यैश्चरुभिर्यजेरंस्तेसरस्वतीम् १
- अनृतस्यैनसस्तस्यकुर्वीणानिष्कृतिम्पराम् ॥१०५॥
- कूष्माण्डैर्वीऽपिजुहुयादृतमग्नौयथाविधि १
- उदित्युचावावारण्यात्र्युचेनाब्दैवतेनवा ॥१०६॥

- त्रिपक्षाद्ब्रुवन्साक्ष्यमृणादिषुनरोऽगदः १
- तद्वृण्मप्राप्नुयात्सर्वन्दशबन्धंचसर्वतः ॥१०७॥
- यस्य दृश्येत सप्ताहादुक्तवाक्यस्य साक्षिणः १
- रोगोऽग्निशीतिमरणमृणन्दाप्योदमंचसः ॥१०८॥
- असाक्षिकेषु त्वर्थेषु मिथो विवदमानयोः १
- अविन्दंस्तत्त्वतस्त्यंशपथेनापिलम्भयेत् ॥१०९॥
- महर्षिभिश्च देवैश्च कार्यार्थं शपथाः कृताः १
- वसिष्ठश्चापि शपथं शेपे पैयवने नृपे ॥११०॥
- न वृथा शपथं कुर्यात्स्वल्पेऽप्यर्थेन रोबुधः १
- वृथा हि शपथं कुर्वन् प्रेत्य चेह च न शयति ॥१११॥
- कामिनीषु विवाहेषु गवाम्भक्ष्येतथेन्धने १
- ब्राह्मणाभ्युपपत्तौ च शपथेनास्ति पातकम् ॥११२॥
- सत्येन शापयेद्विप्रं क्षत्रियं वाहनायुधैः १
- गोवीजकांचनैर्वैश्वंशूद्रं सर्वैस्तु पातकैः ॥११३॥
- अग्निं वाहारयेद्देनमप्सु चैनन्निमज्जयेत् १
- पुत्रदारस्य वाऽप्येनं शिरांसि स्पर्शयेत्पृथक् ॥११४॥
- यमिद्धो न दहत्यग्निरापो नोन्मज्जयन्ति च १
- न चार्तिमृच्छति क्षिप्रं संज्ञेयः शपथेषु चिः ॥११५॥

- वत्सस्यल्लभिशस्तस्यपुराभ्रात्रायवीयसा १
- नाग्निर्दाहरोमापिसत्येनजगतःस्पृशः ॥११६॥
- यस्मिन्यस्मिन्निवादेतुकौटसाक्ष्यंकृतम्भवेत् १
- तत्रत्कार्यंनिवर्तेतकृतंचाप्यकृतम्भवेत् ॥११७॥
- लोभान्मोहाद्भयान्मैत्रात्कामात्क्रोधात्तथैवच १
- अज्ञानाद्बालभावाच्चसाक्ष्यंवितथमुच्यते ॥११८॥
- एषामन्यतमेस्थानेयःसाक्ष्यमनृतंवदेत् १
- तस्यदण्डविशेषांस्तुप्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः ॥११९॥
- लोभात्सहस्रन्दण्ड्यस्तुमोहात्पूर्वन्तुसाहसम् १
- भयाद्धौमध्यमौदण्डौमैत्रात्पूर्वचतुर्गुणम् ॥१२०॥
- कामाद्दशगुणम्पूर्वक्रोधात्तुत्रिगुणम्परम् १
- अज्ञानाद्द्वेशतेपूर्णेबालिश्याच्छतमेवतु ॥१२१॥
- एतानाहुःकौटसाक्ष्येप्रोक्तान्दण्डान्मनीषिभिः १
- धर्मस्यायमिचारार्थमधर्मनियमायच ॥१२२॥
- कौटसाक्ष्यंतुकुर्वीणास्त्रीन्वर्णान्धार्षिकोनृपः १
- प्रवासयेद्दण्डयित्वाब्राह्मणन्तुविवासयेत् ॥१२३॥
- दशस्थानानिदण्डस्यमनुःस्वायम्भुवोब्रवीत् १
- त्रिषुवर्णेषुयानिस्युरक्षतोब्राह्मणोव्रजेत् ॥१२४॥

- उपस्थमुदरं जिह्वाहस्तौपादौ च पञ्चमम् १
 चक्षुर्नीसा च कर्णौ च धनन्देहस्तथैव च ॥ १२५ ॥
 अनुबन्धम्परिज्ञाय देशकालौ च तत्त्वतः १
 सारापराधौ चालोक्य दण्डं दण्डेषु पातयेत् ॥ १२६ ॥
 अधर्म्मदण्डनं लोके यशो ध्वं कीर्तिनाशनम् १
 अस्वर्ग्यं च परत्रापितस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥ १२७ ॥
 अदण्ड्यान् दण्डयन्नाजादण्ड्यांश्चैवाप्यदण्डयन् १
 अयशो महदाप्नोति नरकं चैव गच्छति ॥ १२८ ॥
 वाग्दण्डम्प्रथमं कुर्याद्विद्दण्डन्तदनन्तरम् १
 तृतीयन्धनदण्डन्तु बध्दण्डमतः परम् ॥ १२९ ॥
 बधेनापि यदा त्वेतान्निग्रहीतुन्नशक्नुयात् १
 तदैषु सर्वमप्येतत्प्रयुंजीत चतुष्टयम् ॥ १३० ॥
 लोकसंयवहारार्थ्याः संज्ञाः प्रथिता भुवि १
 ताम्ररूप्यसुवर्णानान्ताः प्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥ १३१ ॥
 जालान्तरगते भानौ यत्सूक्ष्मं दृश्यते रजः १
 प्रथमन्तत्प्रमाणानां त्रसरेणुम्प्रचक्षते ॥ १३२ ॥
 त्रसरेणवोऽष्टौ विशेया लिखेका परिमाणतः १
 ताराजसर्षपस्तिस्त्रयो गौरसर्षपः ॥ १३३ ॥

- सर्षपाःषड्रयवोमध्यस्त्रियवन्त्वेककृष्णलम् १
- पंचकृष्णलकोमाषस्तेसुवर्णस्तुषोडश ॥१३४॥
- पलंसुवर्णीश्चत्वारःपलानिधरणन्दश १
- द्वेकृष्णलेसमधृतेविज्ञेयोरौप्यमाषकः ॥१३५॥
- तेषोडशस्याद्धरणम्पुराणश्चैवराजतः १
- कार्षापणस्तुविज्ञेयस्ताम्रिकःकार्षिकःपणः ॥१३६॥
- धरणानिदशज्ञेयःशतमानस्तुराजतः १
- चतुःसौवर्णिकोनिष्कोविज्ञेयस्तुप्रमाणतः ॥१३७॥
- पणानान्द्वेशतेसार्द्धेप्रथमःसाहसःस्मृतः १
- मध्यमःपंचविज्ञेयःसहस्रन्त्वेवचोत्तमः ॥१३८॥
- ऋणेदेयेप्रतिज्ञातेपंचकंशतमर्हति १
- अपह्नवेतद्विगुणन्तन्मनोरनुशासनम् ॥१३९॥
- वसिष्ठविहितांवृद्धिंसृजेद्विष्वविवर्द्धिनीम् १
- अशीतिभागंगृह्णीयान्मासाद्वर्द्धिषिकःशते ॥१४०॥
- द्विकंशतंवागृह्णीयात्सतान्धर्ममनुस्मरन् १
- द्विकंशतंहिगृह्णानोनभवत्यर्थकिल्बिषी ॥१४१॥
- द्विकंत्रिकंचतुष्कंचपंचकंचशतंसमम् १
- मासस्यवृद्धिगृह्णीयाद्वर्णीनामनुपूर्वशः ॥१४२॥

- नत्वेवाधौसोपकारेकौसीदोवृद्धिमाप्नुयात् १
 नचाधेःकालसंरोधान्निसर्गोऽस्तिनविक्रयः ॥१४३॥
 नभोक्तयोबलादाधिर्भुजानोवृद्धिमुत्सृजेत् १
 मूल्येनतोषयेच्चैनमाधिस्तेनोन्यथाभवेत् ॥१४४॥
 आधिश्चोपनिधिश्चोभौनकालात्ययमर्हतिः १
 अवहार्योभवेतान्तौदीर्घकालमवस्थितौ ॥१४५॥
 सम्प्रीत्याभुज्यमानानिननश्यन्तिकदाचन १
 धेनुरष्ट्रोवहन्नश्वोयश्चदम्यःप्रयुज्यते ॥१४६॥
 यत्किञ्चिद्दृशवर्षाणिसन्निधौप्रेक्षतेधनी १
 भुज्यमानम्परैस्तूष्णीन्नसतल्लब्धुमर्हति ॥१४७॥
 अजउश्चेदपोगण्डोविषयेचास्यभुज्यते १
 भग्नन्तद्व्यवहारेणभोक्तातद्व्यमर्हति ॥१४८॥
 आधिःसीमाबालधनंनिक्षेपोपनिधिःस्त्रियः १
 राजस्वंश्रोत्रियस्वंचनभोगेनप्रणश्यति ॥१४९॥
 यःस्वामिनाऽननुज्ञातमाधिभुङ्क्तेऽविचक्षणः १
 तेनार्द्धवृद्धिर्भोक्तव्यातस्यभोगस्यनिष्कृतिः ॥१५०॥
 कुसीदवृद्धिर्द्वैगुण्यंनात्येतिसकृदाहता १
 धान्यैसदेलवेवाखेनातिक्रामतिपंचताम् ॥१५१॥

- कृतानुसारादधिकाथतिरिक्तानसिध्यति १
 कुसीदपथमाहुस्तम्पंचकंशतमर्हति ॥१५२॥
 नातिसावत्सरींवृद्धिन्नचादृष्टाम्पुनर्हरेत् १
 चक्रवृद्धिःकालवृद्धिःकारिताकायिकाचया ॥१५३॥
 ऋणन्दातुमशक्तोयःकर्तुमिच्छेत्पुनःक्रियाम् १
 सदत्वानिर्जितांवृद्धिंकरणम्परिवर्तयेत् ॥१५४॥
 अदर्शयित्वातत्रैवहिरण्यम्परिवर्तयेत् १
 यावतीसम्भवेद्वृद्धिस्तावतीन्दातुमर्हति ॥१५५॥
 चक्रवृद्धिसमारूढोदेशकालथवस्थितः १
 अतिक्रामन्देशकालौनतत्फलमवाप्नुयात् ॥१५६॥
 समुद्रयानकुशलदेशकालार्थदर्शिनः १
 स्थापयन्तितुयांवृद्धिंसातत्राधिगमम्प्रति ॥१५७॥
 योयस्यप्रतिभूस्तिष्ठेद्दर्शनायेहमानवः १
 अदर्शयन्सतन्तस्यप्रयच्छेत्स्वधनादृणम् ॥१५८॥
 प्रातिभाथंवृथादानमाक्षिकंसौरिकंचयत् १
 दण्डशुल्कावशेषंचनपुत्रोदातुमर्हति ॥१५९॥
 दर्शनप्रातिभाथेतुविधिःस्यात्पूर्वचोदितः १
 दानप्रतिभुविप्रेतेदायादानपिदापयेत् ॥१६०॥

- अदातरिपुनर्दीताविज्ञातप्रकृतावृणम् ॥ १ ॥
- पश्चात्प्रतिभुविप्रेतेपरीप्सेत्केनहेतुना ॥ १९१ ॥
- निरादिष्टधनश्चेतुप्रतिभूः स्यादलन्धनः ॥ १ ॥
- स्वधनादेवतद्व्यान्निरादिष्टइतिस्थितिः ॥ १९२ ॥
- मत्तोन्मत्तातीध्यधीनैर्बीलेनस्थविरेणवा ॥ १ ॥
- असम्बद्धकृतश्चैवव्यवहारोनासध्यति ॥ १९३ ॥
- सत्यानभाषाभवतियद्यपिस्यात्प्रतिष्ठिता ॥ १ ॥
- वहिश्चेद्वाथतेधर्मीन्नियताद्यावहारिकात् ॥ १९४ ॥
- योगाधमनविक्रीतंयोगदानप्रतियहम् ॥ १ ॥
- यत्रवाऽप्युपधिम्पश्येत्तत्सर्वंविनिवर्तयेत् ॥ १९५ ॥
- यहीतायदिनष्टः स्यात्कुटुम्बार्थेकृतोव्ययः ॥ १ ॥
- दातव्यम्बान्धवैस्तत्स्यात्प्रविभक्तैरपिस्वतः ॥ १९६ ॥
- कुटुम्बार्थेऽध्यधीनोऽपिव्यवहारंयमाचरेत् ॥ १ ॥
- स्वदेशेवाविदेशेवातंज्यायान्नविचालयेत् ॥ १९७ ॥
- बलाद्भक्तम्बलाद्भुक्तम्बलाद्यच्चापिलेखितम् ॥ १ ॥
- सर्वान्बलकृतानर्थानकृतान्मनुरब्रवीत् ॥ १९८ ॥
- त्रयः परार्थेक्लिश्यन्ति साक्षिणः प्रतिभूः कुलम् ॥ १ ॥
- चत्वारस्तूपचीयन्ते विप्रआढ्योवणिङ्मनृपः ॥ १९९ ॥

- अनादेयन्नाददीतपरिक्षीणोऽपिपार्थिवः १
- नचादेयंसमृद्धोऽपिसूक्ष्ममप्यर्थमुत्सृजेत् ॥१७०॥
- अनादेयस्यचादानादादेयस्यचवर्जनात् १
- दौर्बल्यंख्याप्यतेराज्ञःसप्रेत्येहचनश्यति ॥१७१॥
- स्वादानाद्वर्णसंसर्गाद्दुर्बलानांचरक्षणात् १
- बलंसंजायतेराज्ञःसप्रेत्येहचवर्द्धते ॥१७२॥
- तस्माद्यमश्नस्वामीस्वयंहित्वाप्रियाप्रिये १
- वर्तेतयाम्ययावृत्त्याजितक्रोधोजितेन्द्रियः ॥१७३॥
- यस्त्वधर्मेणकार्याणिमोहात्कुर्यान्नराधिपः १
- अचिरात्तन्दुरात्मानंवशेकुर्वन्तिशत्रवः ॥१७४॥
- कामक्रोधौतुसंयम्ययोऽर्थान्धर्मेणपश्यति १
- प्रजास्तमनुवर्तन्तेसमुद्रमिवसिन्धवः ॥१७५॥
- यःसाधयन्तंछन्देनवेदयेद्वनिकंनृपे १
- सराज्ञातच्चतुर्भागन्दाप्यस्तस्यचतुर्जनम् ॥१७६॥
- कर्मणाऽपिसमंकुर्याद्वनिकायाधमर्णिकः १
- समोऽवकृष्टजातिस्तुदद्याच्छ्रेयांस्तुतच्छनैः ॥१७७॥
- अनेनविधिनाराजामिथोविवदतान्नृणाम् १
- साक्षिप्रत्ययसिद्धानिकार्याणिसमतान्नयेत् ॥१७८॥

- कुलजेवृतसम्पन्नेधर्मज्ञेसत्यवादिनि १
- महापक्षेधनिन्याय्येनिक्षेपन्निक्षेपेद्बुधः ॥१७९॥
- योयथानिक्षेपेद्धस्तेयमर्थ्यस्यमानवः १
- सतथैवग्रहीतयोयथादायस्तथाग्रहः ॥१८०॥
- योनिक्षेपंयाच्यमानोनिक्षेपतुर्नप्रयच्छति १
- सयाच्यःप्राड्विवाकेनतन्निःक्षेपतुरसन्निधौ ॥१८१॥
- साक्ष्यभावेप्रणिधिभिर्वयोरूपसमन्वितैः १
- अपदेशैश्चसंन्यस्यहिरण्यन्तस्यतत्त्वतः ॥१८२॥
- सयदिप्रतिपद्येतयथान्यस्तंयथाकृतम् १
- नतत्रविद्यतेकिंचिद्यत्परैरभियुज्यते ॥१८३॥
- तेषान्नदद्याद्यदितुतच्चिरण्यंयथाविधि १
- उभौनिगृह्यदाप्यःस्यादितिधर्मस्यधारणा ॥१८४॥
- निक्षेपोपनिधीनित्यंनदेयौप्रत्यनन्तरे १
- नश्यतोविनिपातेतावनिपातेत्वनाशिनौ ॥१८५॥
- स्वयमेवतुयोदद्यान्मृतस्यप्रत्यनन्तरे १
- नसराज्ञानियोक्तयोननिक्षेपतुश्चबन्धुभिः ॥१८६॥
- अच्छलेनैवान्विच्छेतमर्थम्प्रीतिपूर्वकम् १
- विचार्यतस्यवावृत्तंसांनैवपरिसाधयेत् ॥१८७॥

- निक्षेपेष्वेषु सर्वेषु विधिः स्यात्परिसाधने १
 समुद्रेनाप्नुयात्किंचिद्यदितस्मान्नसंहरेत् ॥१८८॥
 चौरैर्हृतं जलेनोढमग्निना दग्धमेव वा १
 न दद्याद्यदितस्मात्सनसंहरति किंचन ॥१८९॥
 निक्षेपस्यापहर्तारमनिक्षेप्तारमेव च १
 सर्वैरुपायैरन्विच्छेच्छपथैश्चैव वैदिकैः ॥१९०॥
 यो निक्षेपन्नार्पयति यश्चानि क्षिप्ययाचते १
 तावुभौ चौरवच्छास्यौ दाप्यौ वा तत्समन्दमम् ॥१९१॥
 निक्षेपस्यापहर्तारन्तत्समन्दापयेद्दमम् १
 तथोपनिधिहर्तारमविशेषेण पार्थिवः ॥१९२॥
 उपधाभिश्च यः कश्चित्परद्रव्यं हरेन्नरः १
 स सहायः सहन्तयः प्रकाशं विविधैर्बधैः ॥१९३॥
 निक्षेपो यः कृतो येन यावांश्च कुलसन्निधौ १
 तावानेव स विज्ञेयो विब्रुवन् दण्डमर्हति ॥१९४॥
 मिथोदायः कृतो येन गृहीतो मिथ एव वा १
 मिथ एव प्रदातव्यो यथादायस्तथाग्रहः ॥१९५॥
 निक्षिप्तस्य धनस्यैव म्प्रीत्योपनिहितस्य च १
 राजा विनिर्णयं कुर्यादक्षिण्वन्यासधारिणम् ॥१९६॥

विक्रीणीतेपरस्यस्वंयोऽस्वामीस्वाम्यसम्मतः १

नतन्नयेतसाक्ष्यन्तुस्तेनमस्तेनमानिनम् ॥१९७॥

अवहार्योभिवेच्चैवसान्वयःषट्शतन्दमम् १

निरन्वयोऽनपसरःप्राप्तःस्याच्चौरकिल्बिषम् ॥१९८॥

अस्वामिनाकृतोयस्तुदायोविक्रयएववा १

अकृतःसतुविज्ञेयोयवहारेयथास्थितिः ॥१९९॥

सम्भोगोदृश्यतेयत्रनदृश्येतागमःक्वचित् १

आगमःकारणन्तत्रनसम्भोगइतिस्थितिः ॥२००॥

विक्रयाद्योधनंकिंचिद्भूलीयात्कुलसन्निधौ १

क्रयेणसविशुद्धंहिन्यायतोलभतेधनम् ॥२०१॥

अथमूलमनाहार्यमप्रकाशक्रयशोधितः १

अदण्ड्योमुच्यतेराज्ञानाष्टिकोलभतेधनम् ॥२०२॥

नान्यदन्येनसंसृष्टरूपंविक्रयमर्हति १

नचासारंनचन्यूनन्नदूरेनतिरोहितम् ॥२०३॥

अन्यांचेद्दर्शयित्वाऽन्यावोदुःकन्याप्रदीयते १

उभेतेऽकशुल्केनवहेदित्यब्रवीन्मनुः ॥२०४॥

नोन्मत्तायानकुष्ठिन्यानचयास्पृष्टमैथुना १

पूर्वदोषानभिख्याप्यप्रदातादण्डमर्हति ॥२०५॥

ऋत्विग्यदिवृतोयज्ञेस्वकर्मपरिहापयेत् १

तस्यकर्म्मानुरूपेणदेयोऽंशःसहकर्तृभिः ॥२०६॥

दक्षिणासुचदत्तासुस्वकर्मपरिहापयन् १

कृत्स्नमेवलभेतांशमन्येनैवचकारयेत् ॥२०७॥

यस्मिन्कर्मणियास्तुस्युरूक्ताःप्रत्यंगदक्षिणाः १

सएवताआददीतभजेरन्सर्वएववा ॥२०८॥

रथंहरेतचाध्वर्युर्ब्रह्माधानेचवाजिनम् १

होतावाऽपिहरेदश्वमुज्जाताचाप्यनःक्रये ॥२०९॥

सर्वेषामर्द्धिनोमुख्यास्तदर्धेनार्द्धिनोऽपरे १

तृतीयिनस्तृतीयांशाश्चतुर्थीशाश्चपादिनः ॥२१०॥

सम्भूयस्वानिकर्माणिकुर्वद्भिरिहमानवैः १

अनेनविधियोगेनकर्तृयांशप्रकल्पना ॥२११॥

धर्मार्थयेनदत्तंस्यात्कस्मैचिद्याचतेधनम् १

पश्चाच्चनतथातत्स्यान्नदेयन्तस्यतद्भवेत् ॥२१२॥

यदिसंसाधयेत्तनुदपीलोभेनवापुनः १

राज्ञादाप्यःसुवर्णस्यात्तस्यस्तेयस्यनिष्कृतिः ॥२१३॥

दत्तस्यैषोदिताधर्म्यायथावदनपक्रिया १

अतुर्द्ध्वम्प्रवक्ष्यामिवेतनस्यानपक्रियाम् ॥२१४॥

- भृतो नार्तो न कुर्याद्योदपीत्कर्मयथोदितम् १
- सदण्डः कृष्णलान्यष्टौ न देयं चास्य वेतनम् ॥२१५॥
- आर्तस्तु कुर्यात्सुस्थः स न्यथाभाषितमादितः १
- सदीर्घस्यापि कालस्य तल्लभेतैव वेतनम् ॥२१६॥
- यथोक्तमार्तः सुस्थो वायस्तत्कर्मनकारयेत् १
- न तस्य वेतनन्देयमल्पो न स्यापि कर्मणः ॥२१७॥
- एष धर्मोऽखिलेनोक्तो वेतनादानकर्मणः १
- अत उर्ध्वम्प्रवक्ष्यामि धर्मसमयभेदिनाम् ॥२१८॥
- योग्यामदेशसंघानां कृत्वा सत्येन संविदम् १
- विसंवदेन्न रोलोभातं राष्ट्राद्विप्रवासयेत् ॥२१९॥
- निगृह्य दापयेच्चैनं समययभिचारिणम् १
- चतुःसुवर्णानूषणिष्काञ्छतमानं च राजतम् ॥२२०॥
- एतद्दण्डविधिं कुर्याद्भार्मिकः पृथिवीपतिः १
- ग्रामजातिसमूहेषु समययभिचारिणाम् ॥२२१॥
- क्रीत्वा विक्रीय वा किञ्चिद्यस्येहानुशयो भवेत् १
- सोऽन्तर्दशाहातद्व्यन्दद्याच्चैवाददीत च ॥२२२॥
- परेण तु दशाहस्य न दद्यान्नापि दापयेत् १
- आददानोददच्चैव राजा दण्डः शतानि षट् ॥२२३॥

यस्तुदोषवतींकन्यामनाख्यायप्रयच्छति ॥ २२३ ॥
 तस्यकुर्व्यान्नृपोदण्डंस्वयंषणवतिम्पणान् ॥ २२४ ॥
 अकन्येति तुयः कन्याम्ब्रूयाद्वेषेणमानवः ॥ २२५ ॥
 सशतम्प्राप्नुयाद्दण्डन्तस्यादोषमदर्शयन् ॥ २२५ ॥
 पाण्यहणिकामंत्राः कन्यास्वेवप्रतिष्ठिताः ॥ २२६ ॥
 नाकन्यासुकृचिन्नृणालुप्तधर्मक्रियाहिताः ॥ २२६ ॥
 पाण्यहणिकामंत्रानियतन्दारलक्षणम् ॥ २२७ ॥
 तेषान्निष्ठातुविज्ञेयाविद्वद्भिः सप्तमेपदे ॥ २२७ ॥
 यस्मिन्यस्मिन्कृतेकार्येयस्येहानुशयोभवेत् ॥ २२८ ॥
 तमनेनविधानेनधर्म्येपथिनिवेशयेत् ॥ २२८ ॥
 पशुषुस्वामिनांचैवपालानांचयतिक्रमे ॥ २२९ ॥
 विवादं सम्प्रवक्ष्यामियथावद्भर्तृत्वतः ॥ २२९ ॥
 दिवावक्तव्यतापालेरात्रौस्वामिनितद्दृहे ॥ २३० ॥
 योगक्षेमेऽन्यथाचेतुपालोवक्तव्यतामियात् ॥ २३० ॥
 गोपः क्षीरभृतोयस्तुसदुखाद्दशतोवराम् ॥ २३१ ॥
 गोस्वाम्यनुमतेभृत्यः सास्यात्पालेभृतेभृतिः ॥ २३१ ॥
 नष्टंविनष्टंकृमिभिः श्वहतंविषमेमृतम् ॥ २३२ ॥
 हीनम्पुरुषकारेणप्रदद्यात्पालएवतु ॥ २३२ ॥

20. Sep.

9th book of law.
his father between Master
servant

विद्युथतुहृतंचौरैर्नपालोदातुमर्हति १

यदिदेशेचकालेचस्वामिनःस्वस्यशंसति ॥२३३॥

कर्णौचर्मचवालांश्चवस्तिंस्नायुंचरोचनाम् १

पशुषुस्वामिनान्दद्यान्मृतेष्वंगानिदर्शयेत् ॥२३४॥

✓ अजाविकेतुसंरुद्धेवृकैःपालेत्वनायति १

याम्प्रसह्यवृकोहन्यात्पालेतत्किल्बिषम्भवेत् ॥२३५॥

तासांचेदवरुद्धानांचरन्तीनाम्भितोवने १

यामुत्प्लुत्यवृकोहन्यान्नपालस्तत्रकिल्बिषी ॥२३६॥

धनुःशतम्परीहारोयामस्यस्यात्समन्ततः १

शम्यापातास्त्रयोवापित्रिगुणोनगरस्यतु ॥२३७॥

तत्रापरिवृतन्धान्यंविहिंस्युःपशवोयदि १

नतत्रप्रणयेद्दण्डन्नृपतिःपशुरक्षिणाम् ॥२३८॥

वृतिन्तत्रप्रकुर्वीतयामुष्टोनविलोकयेत् १

द्विद्रंचवारयेत्सर्वंश्वशूकरमुखानुगम् ॥२३९॥

पथिक्षेत्रेपरिवृतेयामान्तीयेथवापुनः १

सपालःशतदण्डार्होविपालान्वारयेत्पशून् ॥२४०॥

क्षेत्रेष्वन्येषुतुपशुःसपादम्पणमर्हति १

सर्वत्रतुसदोदेयःक्षेत्रिकस्येतिधारणा ॥२४१॥

अनिर्दिशाहंगांसूतांवृषान्देवपशून्स्तथा १

सपालान्वाविपालान्वानदण्ड्यान्मनुरब्रवीत् ॥२४२॥

क्षेत्रिकस्यात्ययेदण्डोभागाद्दशगुणोभवेत् १

ततोर्ध्वदण्डोभृत्यानामज्ञानात्क्षेत्रिकस्य तु ॥२४३॥

एतद्विधानमातिष्ठेद्दार्मिकः पृथिवीपतिः १

स्वामिनांचपशूनांचपालानांचयतिक्रमे ॥२४४॥

सीमाप्रतिसमुत्पन्नेविवादेयामयोर्द्वयोः १

ज्यैष्ठेमासिनयेत्सीमां सुप्रकाशेषुसेतुषु ॥२४५॥

सीमावृक्षांश्चकुर्वीतन्यग्रोधाश्वत्थकिंशुकान् १

शाल्मलीन्सालतालांश्चक्षीरिणश्चैवपादपान् ॥२४६॥

गुल्मान्वेणूंश्चविविधाञ्छमीवल्लीस्थलानिच १

शरान्कुञ्जकगुल्मांश्चतथासीमाननश्यति ॥२४७॥

तडागान्युदपानानिवाप्यः प्रस्रवणानिच १

सीमासन्धिषुकार्य्याणिदेवतायतनानिच ॥२४८॥

उपच्छन्नानिचान्यानिसीमालिङ्गानिकारयेत् १

सीमाज्ञानेनृणांवीक्ष्यनित्यंलोकेविपर्ययम् ॥२४९॥

अश्मनोऽस्थीनिगोबालांस्तुषान्भस्मकपालिकाः १

करीषमिष्टकांगाराञ्छर्करावालुकास्तथा ॥२५०॥

Sept. 28.

१९२

अष्टमोऽध्यायः

यानिचैवम्प्रकाराणिकालाङ्गुमिर्नभक्षयेत् १
तानिसन्धिषुसीमायामप्रकाशानिकारयेत् ॥२५१॥
एतैर्लिङ्गैर्नयेत्सीमांराजाविवदमानयोः १
पूर्वभुक्त्वाचसततमुदकस्यागमेनच ॥२५२॥
यदिसंशयएवस्याल्लिङ्गानामपिदर्शने १
साक्षिप्रत्ययएवस्यात्सीमावादविनिर्णयः ॥२५३॥
ग्रामीयककुलानांचसमक्षंसीम्निसाक्षिणः १
प्रष्टव्याःसीमलिङ्गानितयोश्चैवविवादिनोः ॥२५४॥
तेपृष्ठास्तुयथाब्रूयुःसमस्ताःसीम्निनिश्चयम् १
निबध्नीयात्तथासीमांसर्वास्तांश्चैवनामतः ॥२५५॥
शिरोभिस्तेगृहीत्वोर्वीक्ष्विविणोरक्तवाससः १
सुकृतैःशापिताःस्वैःस्वैर्नयेयुस्तेसमंजसम् ॥२५६॥
यथोक्तेननयन्तस्तेपूयन्तेसत्यसाक्षिणः १
विपरीतंनयन्तस्तुदाप्याःस्युर्द्विशतन्दमम् ॥२५७॥
साक्ष्यभावेतुचत्वारोग्रामाःसामन्तवासिनः १
सीमाविनिर्णयंकुर्युःप्रयत्नाराजसन्निधौ ॥२५८॥
सामन्तानामभावेतुमौलानांसीम्निसाक्षिणाम् १
इमानप्यनुयुंजीतपुरुषान्वनगोचरान् ॥२५९॥

Oct. 4

याधाञ्छाकुनिकान्गोपान्कैवर्तीन्मूलखानकान् १

यालयाहानुंच्छवृतीनन्यांश्चवनचारिणः ॥२६०॥

तेपृष्ठास्तुयथाब्रूयुःसीमासन्धिषुलक्षणम् १

ततथास्थापयेद्राजाधर्मेणग्रामयोर्द्वयोः ॥२६१॥

क्षेत्रकूपतडागानामारामस्यगृहस्यच १

सामन्तप्रत्ययोज्ञेयःसीमासेतुविनिर्णयः ॥२६२॥

सामन्ताश्चेन्मृषाब्रूयुःसेतौविवदतान्नृणाम् १

सर्वेपृथक्पृथग्दण्ड्याराज्ञामध्यमसाहसम् ॥२६३॥

गृहन्तडागमारामंक्षेत्रंवाभीषयाहरन् १

शतानिपंचदण्ड्यःस्यादज्ञानाद्विशतोदमः ॥२६४॥

सीमाग्रामविषलायांस्वयंराजैवधर्मवित् १

प्रदिशेद्भूमिमेतेषामुपकारादितिस्थितिः ॥२६५॥

एषोऽखिलेनाभिहितोधर्मःसीमाविनिर्णये १

अतर्जुर्ध्वम्प्रवक्ष्यामिवाक्पारुथविनिर्णयम् ॥२६६॥

oct 5.

शतम्ब्राह्मणमाकुशयक्षत्रियोदण्डमर्हति १

वैश्योऽग्न्यर्द्धशतंद्वेवाशूद्रस्तुबधमर्हति ॥२६७॥

पंचाशद्ब्राह्मणोदण्ड्यःक्षत्रियस्याभिर्शंसन् १

वैश्येस्यादर्द्धपंचाशच्छूद्रेद्वादशकोदमः ॥२६८॥

समवर्णे द्विजातीनान्द्वादशैवयतिक्रमे १

वादेष्ववचनीयेषु तदेव द्विगुणम्भवेत् ॥२६९॥

एकजातिर्द्विजातींस्तुवाचादारुणयाक्षिपन् १

जिह्वायाः प्राप्नुयाच्छेदं जघन्यप्रभवो हिसः ॥२७०॥

नामजातिर्यहन्त्वेषामभिद्रोहेण कुर्वतः १

निक्षेप्योऽभ्योमयः शंकुर्ज्वलन्नास्येदं शंगुलः ॥२७१॥

धर्मोपदेशन्दर्पेण विप्राणामस्य कुर्वतः १

तप्तमासेचयेत्तैलं वक्त्रे श्रोत्रे च पार्थिवः ॥२७२॥

श्रुतन्दे शंच जातिंच कर्मशारीरमेव च १

वितथेन ब्रुवन् दपीद्वाप्यः स्याद्विशतन्दमम् ॥२७३॥

काणं वाऽप्यथ वा खं जमन्यं वाऽपि तथा विधम् १

तथ्येनापि ब्रुवन् दाप्योदण्डं कार्षीपणावरम् ॥२७४॥

मातरम्पितरं जायाम्भ्रातरन्तनयं गुरुम् १

आक्षारयञ्छतन्दाप्यः पन्थानं चाददद्गुरोः ॥२७५॥

ब्राह्मणक्षत्रियाभ्यान्तुदण्डः कार्यो विजानता १

ब्राह्मणे साहसः पूर्वः क्षत्रिये त्वेव मध्यमः ॥२७६॥

विद्वद्भूयोरेवमेव स्वजातिम्प्रतितत्त्वतः १

हेदवर्जम्प्रणयनन्दण्डस्येति विनिश्चयः ॥२७७॥

Oct. 11.

for mutual dinner

एषदण्डविधिः प्रोक्तो वाक्पारुथस्य तत्त्वतः ॥ १ ॥

अत उद्धृम्प्रवक्ष्यामि दण्डपारुथनिर्णयम् ॥ २७८ ॥

येन केनचिदङ्गेन हिंस्याच्चेष्टमन्त्यजः ॥ १ ॥

छेत्तयन्त तदेवास्य तन्मनोरनुशासनम् ॥ २७९ ॥

पाणिमुद्यम्य दण्डं वा पाणिच्छेदनमर्हति ॥ १ ॥

पादेन प्रहरन कोपात् पादच्छेदनमर्हति ॥ २८० ॥

सहासनमभिप्रेप्सु रत्कृष्टस्यापकृष्टजः ॥ १ ॥

कट्यां कृतां कोनिर्वास्यः स्फिचं वा स्यावकर्तयेत् ॥ २८१ ॥

अवनिष्ठीवतोदपीद्वा वोष्ठौ छेदयेन्नृपः ॥ १ ॥

अवमूत्रयतो मेढ्रमवशर्जयतो गुदम् ॥ २८२ ॥

केशेषु गृह्णतो हस्तौ छेदयेद्विचारयन् ॥ १ ॥

पादयोर्द्वा द्विकायां च ग्रीवायां वृषणेषु च ॥ २८३ ॥

त्वग्भेदकः शतन्दण्ड्यो लोहितस्य च दर्शकः ॥ १ ॥

मांसभेत्ता तुषणिष्कान् प्रवास्य स्त्वस्थिभेदकः ॥ २८४ ॥

वनस्पतीनां सर्वेषामुपभोगे यथा यथा ॥ १ ॥

तथा तथा दमः कार्यो हिंसायामिति धारणा ॥ २८५ ॥

मनुष्याणाम्पशूनां च दुःखाय प्रहृते सति ॥ १ ॥

यथा यथा महद्दुःखन्दण्डं कुर्यात् तथा तथा ॥ २८६ ॥

अंगावपीडनायांचव्रणशोणितयोस्तथा १

समुत्थानययन्दाप्यःसर्वदण्डमथापिवा ॥२८७॥

द्रव्याणिहिंस्याद्योयस्यज्ञानतोऽज्ञानतोऽपिवा १

सतस्योत्पादयेत्तुष्टिंराज्ञोदद्याच्चतत्समम् ॥२८८॥

चर्मचार्मिकभाण्डेषुकाष्ठलोष्ठमयेषुच १

मूल्यात्पंचगुणोदण्डःपुष्पमूलफलेषुच ॥२८९॥

यानस्यचैवयातुश्चयानस्वामिनएवच १

दशातिवर्तनान्याहुःशेषेदण्डोविधीयते ॥२९०॥

Net: 18

छिन्ननास्येभग्नयुगेतिर्यक्प्रतिमुखागते १

अक्षभंगेचयानस्यचक्रभंगेतथैवच ॥२९१॥

हेदनेचैवयंत्राणांयोक्तरश्म्योस्तथैवच १

आक्रन्देचाप्यपैहीतिनदण्डम्मनुरब्रवीत् ॥२९२॥

यत्रापवर्ततेयुग्मवैगुण्यात्प्राजकस्यतु १

तत्रस्वामीभवेद्दण्डयोहिंसायान्द्विशतन्दमम् ॥२९३॥

प्राजकश्चेद्भवेदाप्तःप्राजकोदण्डमर्हति १

युग्यस्थाःप्राजकेनाप्तेसर्वेदण्ड्याःशतंशतम् ॥२९४॥

संचेतुपथिसंरुद्धःपशुभिर्वीरथेनेवा १

प्रमापयेत्प्राणभृतस्तदण्डोविचारितः ॥२९५॥

मनुथमारणेक्षिप्तं चौरवत्किल्बिषम्भवेत् ॥ १ ॥

प्राणभृत्सुमहत्स्वर्द्धगोगजोष्ट्रहयादिषु ॥ २९६ ॥

क्षुद्रकाणाम्पशूनान्तुहिंसायान्द्विशतोदमः ॥ १ ॥

पंचाशत्तुभवेद्दण्डः शुभेषु मृगपक्षिषु ॥ २९७ ॥

गर्दभाजाविकानान्तुदण्डः स्यात्पंचमाषिकः ॥ १ ॥

माषकस्तुभवेद्दण्डः श्वशूकरनिपातने ॥ २९८ ॥

भार्य्यापुत्रश्च दासश्च शिथो भ्राता च सोदरः ॥ १ ॥

प्राप्तापराधास्ताड्याः स्यूर^{+ R. 36}ज्वावेणुदलेन वा ॥ २९९ ॥

पृष्ठतस्तुशरीरस्य नोत्तमांगे कथंचन ॥ १ ॥

अतोऽन्यथा तु प्रहरन् प्राप्तः स्याच्चौरकिल्बिषम् ॥ ३०० ॥

एषोऽखिलेनाभिहितो दण्डपास्त्यनिर्णयः ॥ १ ॥

स्तेनस्यातः प्रवक्ष्यामि विधिन्दण्डविनिर्णये ॥ ३०१ ॥

परमं यत्नमातिष्ठेत् स्तेनानान्नियहेनृपः ॥ १ ॥

स्तेनानान्नियहादस्य यशोराष्ट्रं च वर्द्धते ॥ ३०२ ॥

अभयस्य हियो दाता स पूज्यः स ततन्मृगः ॥ १ ॥

स त्रं हि वर्द्धते तस्य सदैव अभयदक्षिणम् ॥ ३०३ ॥

सर्वतो धर्मषड्भागो रोक्षो भवति रक्षतः ॥ १ ॥

अधर्मादपि षड्भागो भवत्यस्य रक्षतः ॥ ३०४ ॥

यदधीतेयद्यजतेयद्दातियदर्वति १

तस्य षड्भागभायाजासम्यग्भवति रक्षणात् ॥३०५॥

रक्षन्धर्मेण भूतानि राजा बध्नांश्च घातयन् १

यजते हरे हर्यज्ञैः सहस्रशतदक्षिणैः ॥३०६॥

यो रक्षन् बलिमादत्ते करं शुल्कं च पार्थिवः १

प्रतिभागं च दण्डं च सद्यो न रकं व्रजेत् ॥३०७॥

अरक्षितारं राजानम्बलिषड्भागहारिणम् १

तमाहुः सर्वलोकस्य समयमलहारकम् ॥३०८॥

अनपेक्षितमर्थ्यादं नास्तिकं विप्रलुम्पकम् १

अरक्षितारमतारं नृपं विद्यादधोगतिम् ॥३०९॥

अधार्मिकं त्रिभिर्न्यायैर्निगृह्णीयात्प्रयत्नतः १

निरोधनेन बन्धेन विविधेन बधेन च ॥३१०॥

नियहेण हि पापानां साधूनां संयहेण च १

द्विजातयश्च वेज्याभिः पूयन्ते स ततं नृपाः ॥३११॥

क्षन्तयम्प्रभुणानित्यं क्षिपतां कार्थिणान् नृणाम् १

बालवृद्धातुराणां च कुर्वता हितमात्मनः ॥३१२॥

यः क्षिप्तो मर्षयत्यातैस्तेन स्वर्गे भहीयते १

यस्त्वैश्वर्यान्निक्षमते न रकन्ते न गच्छति ॥३१३॥

राजास्तेनेनगन्तथोमुक्तकेशेनधावता ॥ ३१४ ॥

आचक्षाणेनततस्तेयमेवंकर्मास्मिशाधिमाम् ॥ ३१४ ॥

स्कन्धेनादायमुसलंलगुडंवापिखादिरम् ॥ ३१५ ॥

शक्तिंचोभयतस्तीक्ष्णामायसन्दण्डमेववा ॥ ३१५ ॥

शासनाद्वाविमोक्षाद्वास्तेनःस्तेयाद्विमुच्यते ॥ ३१६ ॥

अशासित्वातुतंराजास्तेनस्याप्नोतिकिल्बिषम् ॥ ३१६ ॥

अन्नादेभ्रूणहमार्ष्टिपत्यौभार्यापचारिणी ॥ ३१७ ॥

गुरौशिष्यश्चयाज्यश्चस्तेनोराजनिकिल्बिषम् ॥ ३१७ ॥

राजनिर्द्धूतदण्डास्तुकृत्वापापानिमानवाः ॥ ३१८ ॥

निर्मलाःस्वर्गमायान्तिसन्तःसुकृतिनोयथा ॥ ३१८ ॥

यस्तुरज्जुंघटंकूपाद्वरेद्भिन्द्याच्चयःप्रपाम् ॥ ३१९ ॥

सदण्डम्प्राप्नुयान्माषन्तच्चतस्मिन्समाहरेत् ॥ ३१९ ॥

धान्यन्दशभ्यःकुम्भेभ्योहरतोभ्यधिकम्बधः ॥ ३२० ॥

शेषेऽप्येकादशगुणन्दाप्यस्तस्यचतस्रनम् ॥ ३२० ॥

तथाधरिममेयानांशतादूभ्यधिकेबधः ॥ ३२१ ॥

सुवर्णरजतादीनामुत्तमानांचवाससाम् ॥ ३२१ ॥

पंचाशतस्त्वभ्यधिकेहस्तच्छेदनमिथ्यते ॥ ३२२ ॥

शेषेत्वेकादशगुणममूल्याद्दण्डम्प्रकल्पयेत् ॥ ३२२ ॥

Nov. 1.

the King

Nov. 2.

२००

अष्टमोऽध्यायः

पुरुषाणां कुलीनानां नारीणां च विशेषतः १

मुख्यानां चैव रत्नानां हरणे बधमर्हति ॥३२३॥

महापशूनां हरणेशस्त्राणामौषधस्य च १

कालमासीद्यकार्यं च दण्डं राजा प्रकल्पयेत् ॥३२४॥

गोषु ब्राह्मणसंस्थासु कूरिकायाश्च भेदने १

पशूनां हरणे चैव सद्यः कार्योऽर्द्धपादिकः ॥३२५॥

सूत्रकापीसकिण्वानां गोमयस्य गुडस्य च १

दध्नः क्षीरस्य तक्रस्य पानीयस्य तृणस्य च ॥३२६॥

वेणुवैदलभाण्डानां लवणानां तथैव च १

मृन्मयानां च हरणे मृदोभस्मन एव च ॥३२७॥

मत्स्यानां पक्षिणां चैव तैलस्य च घृतस्य च १

मांसस्य मधुन चैव यच्चान्यत् पशुसंभवम् ॥३२८॥

Nov. 8.

अन्येषां चैव मादीनां मृद्यानां मोदनस्य च १

पक्वान्नानां च सर्वेषां तन्मूल्या द्विगुणोदमः ॥३२९॥

पुष्पेषु हरिते धान्ये गुल्मवल्लीनगेषु च १

अन्येष्वपरिपूतेषु दण्डः स्यात्पंचकृष्णलः ॥३३०॥

परिपूतेषु धान्येषु शाकमूलफलेषु च १

निरन्वयेशतदण्डः सान्वयेऽर्द्धशतन्दमः ॥३३१॥

स्यात्साहसन्त्वन्वयवत्प्रसभं कर्मयत्कृतम् ॥ ३३२ ॥
 निरन्वयम्भवेत्स्तेयं हृत्वा पथयते च यत् ॥ ३३३ ॥
 यस्त्वेतान्युपकृष्टानि द्रव्याणि स्तेनयेन्नरः ॥ ३३४ ॥
 तमाद्यन्द्ण्डयेद्राजायश्चाग्निं चोरयेद्ब्रह्मात् ॥ ३३५ ॥
 येन येन यथाङ्गेन स्तेनो नृषु विचेष्टते ॥ ३३६ ॥
 तत्तदेव हरेत्तस्य प्रत्यादेशाय पार्थिवः ॥ ३३७ ॥
 पिताचार्यः सुहृन्माता भार्य्या पुत्रः पुरोहितः ॥ ३३८ ॥
 नादण्ड्यो नाम राज्ञोऽस्ति यः स्वधर्मे नृतिष्ठति ॥ ३३९ ॥
 कार्षापणम्भवेद्दण्ड्यो यत्रान्यः प्राकृतोजनः ॥ ३४० ॥
 तत्र राजा भवेद्दण्ड्यः सहस्रमिति धारणा ॥ ३४१ ॥
 अष्टापाद्यन्तु शूद्रस्य स्तेये भवति किल्बिषम् ॥ ३४२ ॥
 षोडशैव तु वैश्यस्य द्वात्रिंशत्क्षत्रियस्य च ॥ ३४३ ॥
 ब्राह्मणस्य चतुःषष्टिः पूर्णवापिशतम्भवेत् ॥ ३४४ ॥
 द्विगुणावाचतुःषष्टिस्तद्दोषगुणविद्धिसः ॥ ३४५ ॥
 वानस्पत्यम्भूलफलन्दार्वाग्न्यर्थन्तथैव च ॥ ३४६ ॥
 तृणं च गोभ्यो यासार्थं स्तेयम्भनुरब्रवीत् ॥ ३४७ ॥
 योऽन्तर्दायिनो हस्तास्त्रिप्सेत ब्राह्मणो धनम् ॥ ३४८ ॥
 याजनाध्यापनेनापि यथास्तेन स्तथैव सः ॥ ३४९ ॥

Nov 15th

द्विजोऽध्वगः क्षीणवृत्तिर्द्विविशूद्धे चमूलके १

आददानः परक्षेत्रान्नदण्डं उन्दातुमर्हति ॥३४१॥

असन्धितानां सन्ध्यातां सन्धितानां चमोक्षकः १

दासां श्वरथहती च प्राप्तः स्याच्चौरकिल्बिषम् ॥३४२॥

अनेन विधिनाराजा कुर्वीणः स्तेननियहम् १

यशोऽस्मिन् प्राप्नुयात्लोके प्रेत्य चानुत्तमं सुखम् ॥३४३॥

हेन्द्रं स्थानमभिप्रेत्सुर्यशश्चाक्षयमथयम् १

नोपेक्षेत क्षणमपि राजा साहसिकन्नरम् ॥३४४॥

वाग्दुष्टात्तस्कराच्चैव दण्डेनैव च हिंसतः १

साहसस्य नरः कर्त्ता विज्ञेयः पापकृत्तमः ॥३४५॥

X साहसे वर्तमानन्तु यो मर्षयति पार्थिवः १

स विनाशं व्रजत्याशु विद्वेषं चाधिगच्छति ॥३४६॥

न मित्रकारणाद् राजा विपुला द्वाधना गमात् १

समुत्सृजेत्साहसिकान्सर्वभूतभयावहान् ॥३४७॥

शस्त्रं द्विजातिभिर्ग्रीह्यन्धर्मो यत्रोपरूढ्यते १

द्विजातीनां च वर्णानां विप्लवे कालकारिते ॥३४८॥

आत्मनश्च परित्राणे दक्षिणानां च संगरे १

स्त्रीविप्राभ्युपपत्तौ च घ्नन् धर्मेण न दुष्यति ॥३४९॥

- गुरुंवाबालवृद्धौवाब्राह्मणंवाबहुश्रुतम् १
- आततायिनमायान्तंहन्यादेवाविचारयन् ॥३५०॥
- नाततायिबधेदोषोहन्तुर्भवतिकश्चन १
- प्रकाशंवाप्रकाशंवामन्युस्तन्मन्युमृच्छति ॥३५१॥
- परदाराभिर्षेषेषुप्रवृत्तान्महीपतिः १
- उद्वेजनकरैर्दर्णैश्चिद्वयित्वाप्रवासयेत् ॥३५२॥
- तत्समुत्थोहिलोकस्यजायतेवर्णसंकरः १
- येनमूलहरोधर्मःसर्वनाशायकल्पते ॥३५३॥
- परस्यपत्न्यापुरुषःसम्भाषांयोजयन्नरहः १
- पूर्वमाक्षारितोदोषैःप्राप्नुयात्पूर्वसाहसम् ॥३५४॥
- यस्त्वंनाक्षारितःपूर्वमभिभाषेतकारणात् १
- नदोषंप्राप्नुयात्किंचिन्नहितस्ययतिक्रमः ॥३५५॥
- परस्त्रियंयोऽभिवदेत्तीर्थेऽरण्येवनेऽपिवा १
- नदीनांवापिसम्भेदेससंग्रहणमाप्नुयात् ॥३५६॥
- उपचारक्रियाकेलिःस्पर्शोभूषणवाससाम् १
- सहस्रद्व्वासनंचैवसर्वसंग्रहणंस्मृतम् ॥३५७॥
- स्त्रियंस्पृशेद्देशेयःस्पृष्टोवामर्षयेत्तया १
- परस्परस्यानुमतेसर्वसंग्रहणंस्मृतम् ॥३५८॥

अब्राह्मणःसंयहणेप्राणान्तन्दण्डमर्हति ॥ ३४१ ॥
 चतुर्णीमपिवर्णीनान्दारारक्ष्यतमाःसदा ॥ ३४२ ॥
 भिक्षुकावन्दिनश्चैवदीक्षिताःकारवस्तथा ॥ ३४३ ॥
 सम्भाषणंसहस्रीभिःकुर्युरप्रतिवारिताः ॥ ३४४ ॥
 नसम्भाषाम्परस्त्रीभिःप्रतिषिद्धःसमाचरेत् ॥ ३४५ ॥
 निषिद्धोभाषमाणस्तुसुवर्णन्दण्डमर्हति ॥ ३४६ ॥
 नैषचारणदारेषुविधिर्नात्मोपजीविषु ॥ ३४७ ॥
 सज्जयन्तिहितेनारीर्निगूढाश्चारयन्तिच ॥ ३४८ ॥
 किञ्चिदेवतुदाप्यःस्यात्सम्भाषान्ताभिराचरन् ॥ ३४९ ॥
 प्रैथामुचैकभक्तासुरहःप्रव्रजितासुच ॥ ३५० ॥
 योऽकामान्द्रूषयेत्कन्यांससद्योबधमर्हति ॥ ३५१ ॥
 सकामान्द्रूषयंस्तुल्यो न बधम्प्राप्नुयान्नरः ॥ ३५२ ॥
 कन्याम्भजन्तीमुत्कृष्टन्नकिञ्चिदपिदापयेत् ॥ ३५३ ॥
 जघन्यंसेवमानान्तुसंयतांवासयेद्बृहे ॥ ३५४ ॥
 उत्तमांसेवमानस्तुजघन्योबधमर्हति ॥ ३५५ ॥
 शुल्कन्दद्यात्सेवमानःसमामिच्छेत्पितायदि ॥ ३५६ ॥
 अभिषत्तुयःकन्यांकुर्याद्दुर्पेणमानवः ॥ ३५७ ॥
 तस्याशुकर्त्येअंगुल्यौदण्डं चार्हतिषट्शतम् ॥ ३५८ ॥

- सकामान्द्रूपयंस्तुल्योनांगुलिच्छेदमाप्नुयात् १
- द्विशतन्तुदमन्दाप्यःप्रसंगविनिवृत्तये ॥३६८॥
- कन्यैवकन्यायाकुर्यात्तस्याःस्याद्विशतोदमः १
- शुल्कंचद्विगुणन्दद्याच्छिफाश्चैवाप्नुयाद्दश ॥३६९॥
- यातुकन्याम्प्रकुर्यात्स्त्रीसासद्योभौण्ड्यमर्हति १
- अंगुल्योरेववाच्छेदंखरेणोद्वहनन्तथा ॥३७०॥
- भर्तारंलंघयेद्यातुस्त्रीज्ञातिगुणदर्पिता १
- तांश्वभिःखादयेद्राजासंस्थानेबहुसंस्थिते ॥३७१॥
- पुमांसन्दाहयेत्पापंशयनेतप्तआयसे १
- अभ्यादध्युश्चकाष्ठानितत्रदद्येतपापकृत् ॥३७२॥
- संवत्सराभिश्चस्तस्यदुष्टस्यद्विगुणोदमः १
- व्रात्ययासहसंवासेचाण्डाल्यातावदेवतु ॥३७३॥
- शूद्रोगुप्तमगुप्तंवा द्वैजातंवर्णमावसन् १
- अगुप्तमंगसर्वस्वैर्गुप्तंसर्वेणहीयते ॥३७४॥
- वैश्यःसर्वस्वदण्डःस्यात्संवत्सरनिरोधतः १
- सहस्रंक्षत्रियोदण्ड्योभौण्ड्यंमूत्रेणचार्हति ॥३७५॥
- ब्राह्मणीयद्यगुप्तान्तुगच्छेतांवैश्यपार्थिवौ १
- वैश्यम्पंचशतंकुर्यात्क्षत्रियन्तुसहस्रिणम् ॥३७६॥

उभावपितृतावेवब्राह्मण्यागुप्तयासह ॥ १ ॥
 विप्लुतौशूद्रवद्दण्ड्यौदग्धयौवाकटाग्निना ॥ ३७७ ॥
 सहस्रम्ब्राह्मणोदण्ड्योगुप्तांविप्राम्बलाव्रजन् ॥ १ ॥
 शतानिपंचदण्ड्यःस्यादिच्छन्त्यासहसंगतः ॥ ३७८ ॥
 भौण्ड्यम्प्राणान्तिकोदण्डोब्राह्मणस्यविधीयते ॥ १ ॥
 इतरेषान्तुवर्णीनान्दण्डःप्राणान्तिकोभवेत् ॥ ३७९ ॥
 नजातुब्राह्मणंहन्यात्सर्वपापेष्वपिस्थितम् ॥ १ ॥
 राश्रादेनंवहिःकुर्यात्समग्रधनमक्षतम् ॥ ३८० ॥
 नब्राह्मणवधाद्भूयानधर्मोविद्यतेभुवि ॥ १ ॥
 तस्मादस्यबधंराजामनसाऽपिनचिन्तयेत् ॥ ३८१ ॥
 वैश्यश्चेत्क्षत्रियांगुप्तांवैश्यांवाक्षत्रियोव्रजेत् ॥ १ ॥
 योब्राह्मण्यामगुप्तायान्तावुभौदण्डमर्हतः ॥ ३८२ ॥
 सहस्रम्ब्राह्मणोदण्ड्याप्योगुप्तेतुतेव्रजन् ॥ १ ॥
 शूद्रायांक्षत्रियविशोःसाहस्रोवैभवेद्दमः ॥ ३८३ ॥
 क्षत्रियायामगुप्तायांवैश्येपंचशतन्दमः ॥ १ ॥
 मूत्रेणभौण्ड्यमिच्छेत्क्षत्रियोदण्डमेववा ॥ ३८४ ॥
 अगुप्तेक्षत्रियावैश्येशूद्रांब्राह्मणोव्रजन् ॥ १ ॥
 शतानिपंचदण्ड्यःस्यात्सहस्रन्त्वन्त्यजस्त्रियम् ॥ ३८५ ॥

यस्यस्तेनःपुरेनास्तिनान्यस्त्रीगोनदुष्टवाक् ॥ १ ॥
 नसाहसिकदण्डघ्नौसराजाशक्रलोकभाक् ॥ ३६६ ॥
 एतेषान्निग्रहोराज्ञःपंचानांविषयेस्वके ॥ १ ॥
 साम्राज्यकृत्सजात्येषुलोकेचैवयशस्करः ॥ ३६७ ॥
 ऋत्विजंयस्त्यजेद्याज्योयाज्यंचत्विक्त्तज्जजेद्यदि ॥ १ ॥
 शतंकर्मण्यदुष्टंचतयोर्दण्डःशतंशतम् ॥ ३६८ ॥
 नमातानपितानस्त्रीनपुत्रस्त्यागमर्हति ॥ १ ॥
 त्यजन्नपतितानेतान्राज्ञादण्ड्यःशतानिषद् ॥ ३६९ ॥
 आश्रमेषुद्विजातीनांकार्येविवदताम्भिथः ॥ १ ॥
 नविब्रूयान्नृपोधर्मचिकीर्षन्हितमात्मनः ॥ ३७० ॥
 यथार्हमेतानभ्यर्च्यब्राह्मणैःसहप्रार्थिवः ॥ १ ॥
 सान्त्वेनप्रशमय्यादौस्वधर्ममप्रतिपादयेत् ॥ ३७१ ॥
 प्रातिवेश्यानुवेश्यौचकल्पाणेष्विंशतिद्विजे ॥ १ ॥
 अर्हावभोजयन्विप्रोदण्डमर्हतिमाषकम् ॥ ३७२ ॥
 श्रोत्रियःश्रोत्रियंसाधुभूतिकृत्येष्वभोजयन् ॥ १ ॥
 तदन्नंन्दिगुणन्दाप्योहिरण्यंचैवमाषकम् ॥ ३७३ ॥
 अन्धोजडःपीठसर्पसप्तत्यास्थविरञ्चयः ॥ १ ॥
 श्रोत्रियेषूपकुर्वन्नदाप्याःकेनचित्करम् ॥ ३७४ ॥

- श्रोत्रियंथाधितार्त्तौचबालवृद्धावकिंचनम् १
 महाकुलीनमार्य्यचराजासम्पूजयेत्सदा ॥३९५॥
 शाल्मलीफलकेऽलक्षणेनेनिज्यान्नेजकःशनैः १
 नचवासांसिवासोभिर्निर्हरेन्नचवासयेत् ॥३९६॥
 तन्तुवायोदशपलन्दद्यादेकपलाधिकम् १
 अतोऽन्यथावर्तमानोदाप्योद्वादशकन्दमम् ॥३९७॥
 शुल्कस्थानेषुकुशलाःसर्वपण्यविचक्षणाः १
 कुर्य्युरर्घ्यथापण्यन्ततोविंशंनृपोहरेत् ॥३९८॥
 राज्ञःप्रख्यातभाण्डानिप्रतिषिद्धानियानिच १
 तानिनिर्हरतोलोभात्सर्वहारंहरेन्नृपः ॥३९९॥
 शुल्कस्थानम्परिहरन्नकालेक्रयविक्रयी १
 मिथ्यावादीचसंख्यानेदाप्योऽष्टगुणमत्ययम् ॥४००॥
 आगमंनिर्गमंस्थानन्तथावृद्धिक्षयावुभौ १
 विचार्य्यसर्वपण्यानांकारयेत्क्रयविक्रयौ ॥४०१॥
 पंचरात्रेपंचरात्रेपक्षेपक्षेऽथवागते १
 कुर्वीतचैषाम्प्रत्यक्षमर्घ्यसंस्थापनन्नृपः ॥४०२॥
 तुलामानम्प्रतीमानंसर्वचस्यात्सुलक्षितम् १
 षट्सुषट्सुचमासेषुपुनरेवपरीक्षयेत् ॥४०३॥

- पणंयानन्तरेदाप्यम्पौरुषोर्द्धपणन्तरे १
 पादम्पशुश्चयोषिच्चपादार्द्धरिक्तकःपुमान् ॥४०४॥
 भाण्डपूर्णीनियानानितार्थ्यन्दाप्यानिसारतः १
 रिक्तभाण्डानियत्किंचित्पुमांसश्चापरिच्छदाः ॥४०५॥
 दीर्घाध्वनियथादेशंयथाकालन्तरोभवेत् १
 नदीतीरेषुतद्विद्यात्समुद्रेनास्तिलक्षणम् ॥४०६॥
 गर्भिणीतुद्विमासादिस्तथाप्रव्रजितोमुनिः १
 ब्राह्मणालिंगिनश्चैव नदाप्यास्तारिकन्तरे ॥४०७॥
 यन्नाविकिंचिद्दासानांविशीर्येतापराधतः १
 तद्दासैरेवदातयंसमागम्यस्वर्तोऽशतः ॥४०८॥
 एषनौयायिनामुक्तोयवहारस्यनिर्णयः १
 दाशापराधतस्तोयेदैविकेनास्तिनियहः ॥४०९॥
 वाणिज्यंकारयेद्वैश्यंकुशीदंकृषिमेवच १
 पशूनांरक्षणंचैवदास्यंशूद्रंद्विजन्मनाम् ॥४१०॥
 क्षत्रियंचैववैश्यंचब्राह्मणोवृत्तिकर्षितौ १
 विभूयादानृशंस्येनस्वानिकर्माणिकारयन् ॥४११॥
 दास्यन्तुकारयँल्लोभाद्ब्राह्मणःसंस्कृतान्द्विजान् १
 अनिच्छतःप्राभवत्याद्राज्ञादण्ड्यःशतानिषट् ॥४१२॥

- शूद्रन्तुकारयेद्दास्यं क्रीतमक्रीतमेव वा १
 दास्यायैव हि सृष्टोऽसौ ब्राह्मणस्य स्वयम्भुवा ॥४१३॥
 न स्वामिनानि सृष्टोऽपि शूद्रो दास्याद्विमुच्यते १
 निसर्गजं हितं तस्य कस्तस्मात्तदपोहति ॥४१४॥
 ध्वजाहृतो भक्तदासो गृहजः क्रीतदत्रिमौ १
 पैत्रिको दण्डदासश्च सत्तैते दासयो नयः ॥४१५॥
 भार्यापुत्रश्च दासश्च त्रय एवाधनाः स्मृताः १
 यत्ने समधिगच्छन्ति यस्य ते तस्य तद्वनम् ॥४१६॥
 विम्रब्धम् ब्राह्मणः शूद्राद्वयोपादानमाचरेत् १
 न हितस्यास्ति किञ्चित्स्वं भर्तृहार्यधनो हि सः ॥४१७॥
 वैश्यशूद्रौ प्रयत्नेन स्वानि कर्माणि कारयेत् १
 तौ हि च्युतौ स्वकर्मभ्यः शोभयेतामिदं जगत् ॥४१८॥
 अहन्यहन्यवेक्षेत कर्मान्तान् वाहनानि च १
 आयथयौ च नियतावाकरान् कोषमेव च ॥४१९॥
 एवं सर्वा निमान् राजाथ वहारान्समापयन् १
 यपोऽयं किल्बिषं सर्वम् प्राप्नोति परमां गतिम् ॥४२०॥

॥ इति मानवे धर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायाम् ॥

॥ अष्टमोऽध्यायः ॥

॥ मानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायानवमोऽध्यायः ॥

पुरुषस्यस्त्रियाश्चैवधर्म्येवर्त्मनितिष्ठतोः ॥ १ ॥
 संयोगेविप्रयोगेचधर्मीनूवक्ष्यामिशाश्वतान् ॥ १ ॥
 अस्वतंत्राःस्त्रियःकार्याःपुरुषैःस्वैर्दिवानिशम् ॥ १ ॥
 विषयेषुचसज्जन्त्यःसंस्थाप्याआत्मनोवशे ॥ २ ॥
 पितारक्षतिकौमारेभर्तारक्षतियौवने ॥ १ ॥
 रक्षन्तिस्थाविरेपुत्रानस्त्रीस्वातंत्र्यमर्हति ॥ ३ ॥
 कालेऽदातापितावाच्योवाच्यश्चानुपयनूपतिः ॥ १ ॥
 मृतेभर्तारिपुत्रस्तुवाच्योमातुररक्षिता ॥ ४ ॥
 सूक्ष्मेभ्योऽपिप्रसंगेभ्यःस्त्रियोरक्ष्याविशेषतः ॥ १ ॥
 द्वयोर्हिकुलयोःशोकमावहेयुररक्षिताः ॥ ५ ॥
 इमं हि सर्ववर्णीनामपश्यन्तो धर्ममुत्तमम् ॥ १ ॥
 यतन्ते रक्षितुं भार्या भर्तारो दुर्बला अपि ॥ ६ ॥
 स्वाम्प्रसूतिं च रित्रं च कुलमात्मानमेव च ॥ १ ॥
 स्वं च धर्मं प्रयत्नेन जायं रक्षन् हिरक्षति ॥ ७ ॥

- पतिभीर्यासम्प्रविश्यगर्भोभूत्वेहजायते १
 जायायास्तद्विजायात्वंयदस्यांजायतेपुनः ॥८॥
 यादृशम्भजतेहिस्त्रीसुतंसूतेतथाविधम् १
 तस्मात्प्रजाविशुद्ध्यर्थंस्त्रियंरक्षेत्प्रयत्नतः ॥९॥
 नकश्चिद्योषितःशक्तःप्रसन्नपरिरक्षितुम् १
 एतैरुपाययोगैस्तुशक्यास्ताःपरिरक्षितुम् ॥१०॥
 अर्थस्यसंग्रहेचैनाययेचैवनियोजयेत् १
 शौचेधर्मेऽन्नपक्वांचपारिणाहस्यचेक्षणे ॥११॥
 अरक्षितागृहेरुद्धाःपुरुषैराप्तकारिभिः १
 आत्मानमात्मनायास्तुरक्षेयुस्ताःसुरक्षिताः ॥१२॥
 पानन्दुर्जनसंसर्गःपत्याचविरहोऽनम् १
 स्वप्नोऽन्यगेहवासश्चनारीसन्दूषणानिषट् ॥१३॥
 नैतारूपम्परीक्षन्तेनासांवयसिसंस्थितिः १
 सुरूपंवाविरूपंवापुमानित्येवभुंजते ॥१४॥
 पौंश्चल्याच्चलचिताच्चनैस्नेह्याच्चस्वभावतः १
 रक्षितायत्नतोऽपीहभर्तृष्वेताविकुर्वते ॥१५॥
 एवंस्वभावंज्ञात्वासाम्प्रजापतिनिसर्गजम् १
 परमंयत्नमातिष्ठेत्पुरुषोरक्षणम्प्रति ॥१६॥

- शय्यासनमलंकारं कामं क्रोधमनार्जवम् १
- द्रोहभावं कुचर्यां च स्त्रीभ्यो मनुरकल्पयत् ॥१७॥
- नास्ति स्त्रीणां क्रियामंत्रैरिति धर्मैव स्थितः १
- निरिन्द्रियाल्लमंत्राश्च स्त्रियोऽनृतमिति स्थितिः ॥१८॥
- तथा च श्रुतयो बस्थो निगीतानि गमेष्वपि १
- स्वालक्षण्यपरीक्षार्थं तासां शृणुत निष्कृतीः ॥१९॥
- यन्मे माता प्रलुभे विचरन्त्यपतिव्रता १
- तन्मे रेतः पिता वृक्तामित्यस्यैतन्निदर्शनम् ॥२०॥
- ध्यायत्यनिष्टं यत् किंचित्पाणिग्रहस्य चेतसा १
- तस्यैषथभिचारस्य निहवः सम्यगुच्यते ॥२१॥
- या दृग्गुणेन भर्त्री स्त्री संयुज्येत या विधि १
- ता दृग्गुणा सा भवति समुद्रेणेव निम्नगा ॥२२॥
- अक्षमालावशिष्टेन संयुक्ताऽधमयोनिजा १
- शारंगीमन्दपालेन जगामाभ्यर्हणीयताम् ॥२३॥
- एताश्चान्याश्च लोकेऽस्मिन् पकृष्टप्रसूतयः १
- उत्कर्षयोषितः प्राप्ताः स्वैः स्वैर्भर्तृगुणैः शुभैः ॥२४॥
- एषोदिता लोकयात्रानित्यं स्त्रीपुंसयोः शुभा १
- प्रेत्येह च सुखोदकीनप्रजाधर्मान्निबोधत ॥२५॥

- प्रजनार्थम्महाभागाः पूजार्हा गृहदीप्तयः १
 स्त्रियः श्रियश्च गेहेषु न विशेषोऽस्ति कश्चन ॥२६॥
 उत्पादनमपत्यस्य जातस्य परिपालनम् १
 प्रत्यहं लोकयात्रायाः प्रत्यक्षं स्त्रीनिबन्धनम् ॥२७॥
 अपत्यन्धर्मकार्याणि शुश्रूषारतिरुत्तमा १
 दाराधीनस्तथास्वर्गः पितृणामात्मनश्च ह ॥२८॥
 पतियानाभिचरति मनोवाग्देहसंयता १
 सा भर्तृलोकानाप्नोति सद्भिः सा ध्वीतिचोच्यते ॥२९॥
 यमिचारात्तु भर्तुः स्त्रीलोके प्राप्नोति निन्द्यताम् १
 शृगालयोनिं चाप्नोति पापरो गैश्च पीड्यते ॥३०॥
 पुत्रमप्रत्युदितं सद्भिः पूर्वजैश्च महर्षिभिः १
 विश्वजन्यमिमम् पुण्यमुपन्यासन्निबोधत ॥३१॥
 भर्तुः पुत्रं विजानन्ति श्रुतिद्वैधन्तु भर्तुरि १
 आहुस्तत्पादकं केचिदपरे क्षेत्रिणं विदुः ॥३२॥
 क्षेत्रभूता स्मृतानां रीजभूतः स्मृतः पुमान् १
 क्षेत्रवीजसमायोगात्सम्भवः सर्वदेहिनाम् ॥३३॥
 विशिष्टं कुत्रचिद्बीजं स्त्रीयोनिस्त्वेव कुत्रचित् १
 उभयन्तु समं यत्र सा प्रसूतिः प्रशस्यते ॥३४॥

वीजस्यचैवयोन्याश्चवीजमुत्कृष्टमुच्यते ॥ १ ॥
 सर्वभूतप्रसूतिर्हिबीजलक्षणलक्षिता ॥ ३५ ॥
 यादृशन्तूप्यतेबीजक्षेत्रेकालोपपादिते ॥ १ ॥
 तादृयोहतितत्तस्मिन्बीजंस्वैर्यजितंगुणैः ॥ ३६ ॥
 इयम्भूमिर्हिभूतानांशाश्वतीयोनिरुच्यते ॥ १ ॥
 नचयोनिगुणान्कांश्चिद्वीजम्पुष्पतिपुष्टिषु ॥ ३७ ॥
 भूमावप्येककेदारेकालोप्तानिकृषीबलैः ॥ १ ॥
 नानारूपाणिजायन्तेबीजानीहस्वभावतः ॥ ३८ ॥
 ब्रीहयःशालयोमुद्गास्तिलाभाषास्तथायवाः ॥ १ ॥
 यथावीजम्प्ररोहन्तिलशुनानीक्षवस्तथा ॥ ३९ ॥
 अन्यदुप्तंजातमन्यदित्येतन्नोपपद्यते ॥ १ ॥
 उप्यतेयद्वियद्वीजन्ततदेवप्ररोहति ॥ ४० ॥
 तत्प्राज्ञेनविनीतेनज्ञानविज्ञानवेदिना ॥ १ ॥
 आयुष्कामेनवप्तयन्नजातुपरयोषिति ॥ ४१ ॥
 अत्रगाथावायुगीताःकीर्तयन्तिपुराविदः ॥ १ ॥
 यथावीजन्नवप्तयम्पुंसापरपरियहे ॥ ४२ ॥
 नश्यतीषुर्यथाविद्धःखेविद्धमनुविध्यतः ॥ १ ॥
 तथानश्यतिवैक्षिप्रंवीजम्परपरियहे ॥ ४३ ॥

पृथोरपीमाम्पृथिवीम्भार्याम्पूर्वविदोविदुः १

स्थाणुच्छेदस्यकेदारमाहुःशल्यवतोभृगम् ॥४४॥

एतावानेवपुरुषोयज्जायात्माप्रजेतिह १

विप्राःप्राहुस्तथाचैतद्योभर्तासास्मृताङ्गना ॥४५॥

ननिष्क्रयविसर्गाभ्याम्भर्तुर्भार्याविमुच्यते १

एवंधर्मविजानीमःप्राक्प्रजापतिनिर्मितम् ॥४६॥

सकृदंशोनिपततिसकृत्कन्याप्रदीयते १

सकृदाहददानीतित्रीण्येतानिसतांसकृत् ॥४७॥

यथागोऽश्वोष्ट्रदासीषुमहिषजाविकासुच १

नोत्पादकःप्रजाभागीतथैवान्यांगनास्वपि ॥४८॥

येक्षेत्रिणोवीजवन्तःपरक्षेत्रप्रवापिणः १

तेवैसस्यस्यजातस्यनलभन्तेफलंकृचित् ॥४९॥

यदन्यगोषुवृषभोवत्सानांजनयेच्छतम् १

गोमिनामेवतेवत्सामोधंस्कन्दितमार्षभम् ॥५०॥

तथैवाक्षेत्रिणोवीजम्परक्षेत्रप्रवापिणः १

कुर्वन्तिक्षेत्रिणामर्थनवीजीलभतेफलम् ॥५१॥

फलन्त्वनभिसन्धायक्षेत्रिणांवीजिनान्तथा १

प्रत्यक्षंक्षेत्रिणामर्थोवीजाद्योनिर्गरीयसी ॥५२॥

- क्रियाभ्युपगमात्वेतद्वीजार्थयत्प्रदीयते १
 तस्येहभागिनौदृष्टौवीजीक्षेत्रिकएवच ॥५३॥
 ओघवाताहृतंवीजंयस्यक्षेत्रेप्ररोहति १
 क्षेत्रिकस्यैवतद्वीजन्नवप्तालभतेफलम् ॥५४॥
 एषधर्म्मोऽगवाश्वस्यदास्युष्ट्राजाविकस्यच १
 विहंगमहिषीणांचविज्ञेयःप्रसवम्प्रति ॥५५॥
 एतद्वःसारफल्गुत्वंवीजयोन्योःप्रकीर्तितम् १
 अतःपरम्प्रवक्ष्यामियोषितान्धर्म्ममापदि ॥५६॥
 भ्रातुर्ज्येष्ठस्यभार्यायागुरूपत्न्यनुजस्यसा १
 यवीयसस्तुयाभार्यास्तुषाज्येष्ठस्यसास्मृता ॥५७॥
 ज्येष्ठोयवीयसोभार्यायवीयान्वाग्रजस्त्रियम् १
 पतितौभवतोगत्वानियुक्तावप्यनापदि ॥५८॥
 देवराडासपिण्डाडास्त्रियासम्यङ्नियुक्तया १
 प्रजेप्सिताऽधिगन्तव्यासन्तानस्यपरिक्षये ॥५९॥
 विधवायान्नियुक्तस्तुघृताक्तोवाग्यतोनिशि १
 एकमुत्पादयेत्पुत्रन्नद्वितीयंकथंचन ॥६०॥
 द्वितीयमेकेप्रजनम्मन्यन्तेस्त्रीषुतद्विदः १
 अनिर्वृतन्नियोगार्थम्पश्यन्तोधर्म्मतस्तयोः ॥६१॥

विधवायान्नियोगार्थेनिर्वृतेतुयथाविधि १
 गुरुवच्चस्नुषावच्चवर्तेयाताम्परस्परम् ॥६२॥
 नियुक्तौयौविधिंहित्वावर्तेयातान्तुकामतः १
 तावुभौपतितौस्यातांस्नुषागगुरुतल्पगौ ॥६३॥
 नान्यस्मिन्विधवानारीनियोक्तयाद्विजातिभिः १
 अन्यस्मिन्निनियुंजानाधर्महन्युःसनातनम् ॥६४॥
 नोद्वाहिकेषुमंत्रेषुनियोगःकीर्त्यतेक्वचित् १
 नविवाहविधावुक्तंविधवावेदनम्पुनः ॥६५॥
 अयंद्विजैर्हिविद्वद्भिःपशुधर्म्मोविगर्हितः १
 मनुष्याणामपिप्रोक्तोवेणेराज्यम्प्रशासति ॥६६॥
 समहीमखिलाभुंजन्नाजर्षिप्रवरःपुरा १
 वर्णानांसंकरंचक्रेकामोपहतचेतनः ॥६७॥
 ततःप्रभृतियोमोहात्प्रमीतपतिकांस्त्रियम् १
 नियोजयत्यपत्यार्थन्तंविगर्हन्तिसाधवः ॥६८॥
 यस्याभ्रियेतकन्यायावाचासत्येकृतेपतिः १
 तामनेनविधानेननिजोविन्देतदेवरः ॥६९॥
 यथाविध्यधिगम्यैनांशुकुवस्त्रांशुचित्रताम् १
 मिथोभजेताप्रसवात्सकृत्सकृद्दत्तावृतौ ॥७०॥

- नदत्वाकस्यचित्कन्याम्पुनर्दद्याद्विचक्षणः १
- दत्त्वापुनःप्रयच्छन्हीप्राप्नोतिपुरुषानृतम् ॥७१॥
- विधिवत्प्रतिगृह्यापित्यजेत्कन्यांविगर्हिताम् १
- याधितांविप्रदुष्टांवाङ्मनाचोपपादिताम् ॥७२॥
- यस्तुदोषवतींकन्यामनाख्यायोपपादयेत् १
- तस्यतद्वितथंकुर्यात्कन्यादातुर्दुरात्मनः ॥७३॥
- विधायवृत्तिम्भार्यायाःप्रवसेत्कार्यवान्नरः १
- अवृत्तिकर्षिताहिंसीप्रदुषेत्स्थितिमत्यपि ॥७४॥
- विधायप्रोषितेवृत्तिंजीवेन्नियममास्थिता १
- प्रोषितेत्वविधायैवजीवेच्छिल्पैरगर्हितैः ॥७५॥
- प्रोषितोधर्मकार्यार्थम्प्रतीक्ष्योऽष्टौनरःसमाः १
- विद्यार्थषड्वयशोऽर्थवाकामार्थत्रिंस्तुवत्सरान् ॥७६॥
- संवत्सरम्प्रतीक्षेतद्विषन्तींयोषितम्पतिः १
- उर्ध्वसंवत्सरान्त्वेनान्दायंहृत्वानसंवसेत् ॥७७॥
- अतिक्रामेत्प्रमत्तंयामतंरोगार्तमेववा १
- सात्रीन्मासान्परित्याज्याविभूषणपरिच्छदा ॥७८॥
- उन्मत्तम्पतितंक्लीवमवीजम्पापरोगिणम् १
- नत्यागोऽस्तिद्विषन्त्याश्चनचदायापवर्त्तनम् ॥७९॥

- मद्यपासाधुवृत्ताचप्रतिकूलाचयाभवेत् ॥ १ ॥
 याधितावाधिवेत्तयाहिंसाऽर्थघ्नीचसर्वदा ॥ ६० ॥
 बन्ध्याऽष्टमेधिवेद्याब्देदशमेतुमृतप्रजा ॥ १ ॥
 एकादशेस्त्रीजननीसद्यस्त्वप्रियवादिनी ॥ ६१ ॥
 यारोगिणीस्यानुहितासम्पन्नाचैवशीलतः ॥ १ ॥
 साऽनुज्ञायाधिवेत्तयानावमान्याचकर्हिचित् ॥ ६२ ॥
 अधिविन्नातुयानारीनिर्गच्छेद्रुषितागृहात् ॥ १ ॥
 सासद्यःसन्निरुद्धयात्याज्यावाकुलसन्निधौ ॥ ६३ ॥
 प्रतिषिद्धापिचेद्यातुमद्यमभ्युदयेष्वपि ॥ १ ॥
 प्रेक्षासमाजंगच्छेद्वासादण्ड्याकृष्णलानिषट् ॥ ६४ ॥
 यदिस्वाश्चापराश्चैवविन्देरन्योषितोद्विजाः ॥ १ ॥
 तासांवर्णक्रमेणस्याज्ज्यैष्ठ्यम्पूजाचवेश्मच ॥ ६५ ॥
 भर्तुःशरीरशुश्रूषान्धर्मकार्यचनैत्यिकम् ॥ १ ॥
 स्वाचैवकुर्यात्सर्वेषान्नास्वजातिःकथंचन ॥ ६६ ॥
 यस्तुतत्कारयेन्मोहात्सजात्यास्थितयाऽन्यया ॥ १ ॥
 यथाब्राह्मणचाण्डालःपूर्वदृष्टस्तथैवसः ॥ ६७ ॥
 उत्कृष्टायाभिरूपायवरायसदृशायच ॥ १ ॥
 अप्राप्तामपितान्तस्मैकन्यान्दद्याद्यथाविधि ॥ ६८ ॥

काममामरणात्तिष्ठेद्दहेकन्यर्तुमत्यपि ॥ १ ॥
 नचैवैनाम्प्रयच्छेत्तुगुणहीनायकहिंचित् ॥ १८९ ॥
 त्रीणिवर्षाण्युदीक्षेतकुमार्यृतुमतीसती ॥ १ ॥
 उर्द्ध्वन्तुकालादेतस्माद्विन्देतसद्व्यम्पतिम् ॥ १९० ॥
 अदीयमानाभर्तारमधिगच्छेद्यदिस्वयम् ॥ १ ॥
 नैनः किंचिदवाप्नोतिनचयंसाधिगच्छति ॥ १९१ ॥
 अलंकारं नाददीतपित्र्यंकन्यास्वयंवरा ॥ १ ॥
 मातृकम्भ्रातृदत्तं वास्तेनास्याद्यदितं हरेत् ॥ १९२ ॥
 पित्रेन दद्याच्छुल्कं तु कन्यामृतुमतीं हरन् ॥ १ ॥
 सहिस्वाभ्यादतिक्रामेद्वतूनाम्प्रतिरोधनात् ॥ १९३ ॥
 त्रिंशद्वर्षोवहेत्कन्यां हृद्यान्द्वादशवार्षिकीम् ॥ १ ॥
 त्र्यष्टवर्षोऽष्टवर्षावाधर्मेसीदतिसत्वरः ॥ १९४ ॥
 देवदत्ताम्पतिर्भार्याविन्दतेनेच्छयात्मनः ॥ १ ॥
 तांसाध्वीम्बिभृत्यान्नित्यन्देवानाम्प्रियमाचरन् ॥ १९५ ॥
 प्रजनार्थं स्त्रियः सृष्टाः सन्तानार्थं च मानवाः ॥ १ ॥
 तस्मात्साधारणो धर्मः श्रुतौ पत्न्या सहोदितः ॥ १९६ ॥
 कन्यायान्दत्तशुल्कायाम्भ्रियेत यदि शुल्कदः ॥ १ ॥
 देवरायप्रदातयायदिकन्यानुमन्यते ॥ १९७ ॥

- आददोतनशूद्रोऽपिशुल्कंदु हितरन्ददन् १
- शुल्कंहिगृह्णन्कुरुतेछन्नन्दु हितृविक्रयम् ॥९८॥
- एतत्तुनपरेचक्रुनीपरेजातुसाधवः १
- यदन्यस्यप्रतिज्ञायपुनरन्यस्यदीयते ॥९९॥
- नानुशुश्रूम्जात्वेतत्पूर्वेष्वपिहिजन्मसु १
- शुल्कसंज्ञेनमूल्येनछन्नन्दु हितृविक्रयम् ॥१००॥
- अन्योऽन्यस्यायभिचारोभवेदामरणान्तिकः १
- एषधर्मःसमासेनज्ञेयःस्त्रीपुंसयोःपरः ॥१०१॥
- तथानित्यंयतेयातांस्त्रीपुंसौतुकृतक्रियौ १
- यथानाभिचरेतान्तौवियुक्तावितरेतरम् ॥१०२॥
- एषस्त्रीपुंसयोरुक्तोधर्मोवोरतिसंहितः १
- आपद्यपत्यप्राप्तिश्चदायभागन्निबोधत ॥१०३॥
- उर्ध्वम्पितुश्चमातुश्चसमेत्यभ्रातरःसमम् १
- भजेरनृपैतृकंरिक्थमनीशास्तेहिजीवतोः ॥१०४॥
- ज्येष्ठएवतुगृह्णीयात्पित्र्यन्धनमशेषतः १
- शेषास्तमुपजीवेयुर्यथैवपितरन्तथा ॥१०५॥
- ज्येष्ठेनजातमात्रेणपुत्रीभवतिमानवः १
- पितृणामनृणश्चैवसतस्मात्सर्वमर्हति ॥१०६॥

- यस्मिन्नृणंसन्नयतियेनचानन्त्यमश्नुते । १
- सहवधर्मजःपुत्रःकामजानितरान्विदुः ॥१०७॥
- पितेवपालयेत्पुत्रान्ज्येष्ठोभ्रातृन्यवीयसः । १
- पुत्रवच्चापिवर्तेरन्ज्येष्ठेभ्रातरिधर्मतः ॥१०८॥
- ज्येष्ठःकुलंवर्द्धयतिविनाशयतिवापुनः । १
- ज्येष्ठःपूज्यतमोलोकेज्येष्ठःसद्भिरगर्हितः ॥१०९॥
- योज्येष्ठोज्येष्ठवृत्तिःस्यान्मातेवसपितेवसः । १
- अज्येष्ठवृत्तिर्यस्तुस्यात्ससम्पूज्यस्तुबन्धुवत् ॥११०॥
- एवंसहवसेयुर्वीपृथग्वाधर्मकाम्यया । १
- पृथग्विवर्द्धतेधर्मस्तस्माद्धर्म्यापृथक्क्रिया ॥१११॥
- ज्येष्ठस्यविंशउद्धारःसर्वद्रव्याच्चयद्वरम् । १
- ततोर्द्ध्वमध्यमस्यस्यातुरीयन्तुयवीयसः ॥११२॥
- ज्येष्ठश्चैवकनिष्ठश्चसंहरेतांयथोदितम् । १
- येन्येज्येष्ठकनिष्ठाभ्यांतेषांस्यान्मध्यमन्धनम् ॥११३॥
- सर्वेषान्धनजातानामाददीताग्र्यमग्रजः । १
- यच्चसातिशयंकिंचिद्दशतश्चाप्नुयाद्वरम् ॥११४॥
- उद्धारोदशस्वस्तिसम्पन्नानांस्वकर्मसु । १
- यत्किंचिदेवदेयन्तुज्यायसेमानवर्द्धनम् ॥११५॥

- एवं समुद्धृतोद्गारे समानं शान्प्रकल्पयेत् १
 उद्गारेऽनुद्धृते त्वेषामियं स्यादंशकल्पना ॥११६॥
 एकाधिकं हरेज्येष्ठः पुत्रोऽध्यर्द्धन्ततोऽनुजः १
 अंशमंशं यवीयांस इति धर्मोऽथैव स्थितः ॥११७॥
 स्वेभ्योऽंशेभ्यस्तु कन्याभ्यः प्रदद्युर्भातरः पृथक् १
 स्वात्स्वादंशाच्च तुर्भागम्पतिताः स्युरदित्सवः ॥११८॥
 अजाविकं सैकशफन्नजातुविषमम्भजेत् १
 अजाविकन्तुविषमं ज्येष्ठस्यैव विधीयते ॥११९॥
 यवीयान् ज्येष्ठभार्यायां पुत्रमुत्पादयेद्यदि १
 समस्तत्र विभागः स्यादिति धर्मोऽथैव स्थितः ॥१२०॥
 उपसर्जन्मप्रधानस्य धर्मतो नोपपद्यते १
 पिता प्रधानमप्रजनेतस्माद्धर्मेण तम्भजेत् ॥१२१॥
 पुत्रः कनिष्ठो ज्येष्ठायां कनिष्ठायां च पूर्वजः १
 कथन्तत्र विभागः स्यादिति चेत्संशयो भवेत् ॥१२२॥
 एकं वृषभमुद्गारं संहरेत् स पूर्वजः १
 ततोऽपरे ज्येष्ठवृषास्तदूनानां स्वमातृतः ॥१२३॥
 ज्येष्ठस्तु जातो ज्येष्ठायां हरेद्वृषभ षोडश १
 ततः स्वमातृतः शेषाभजेरन्निधिधारणा ॥१२४॥

- सदृशस्त्रीषुजातानाम्पुत्राणामविशेषतः ॥ १ ॥
- नमातृतोज्यैष्ठ्यमस्तिजन्मतोज्यैष्ठ्यमुच्यते ॥ ११२५ ॥
- जन्मज्येष्ठेनचाह्वानंस्वब्राह्मण्यास्वपिस्मृतम् ॥ १ ॥
- यमयोश्चैवगर्भेषुजन्मतोज्येष्ठतास्मृता ॥ ११२६ ॥
- अपुत्रोऽनेनविधिनासुतांकुर्वीतपुत्रिकाम् ॥ १ ॥
- यदपत्यम्भवेदस्यान्तन्ममस्यात्स्वधाकरम् ॥ ११२७ ॥
- अनेनतुविधानेनपुराचक्रेऽथपुत्रिकाः ॥ १ ॥
- विवृद्धार्थस्ववंशस्यस्वयन्दक्षःप्रजापतिः ॥ ११२८ ॥
- ददौसदशधर्मायकश्यपायत्रयोदश ॥ १ ॥
- सोमायराज्ञेसत्कृत्यप्रीतात्मासप्तविंशतिम् ॥ ११२९ ॥
- यथैवात्मातथापुत्रःपुत्रेणदुहितासमा ॥ १ ॥
- तस्यामात्मनितिष्ठन्त्यांकथमन्योधनंहरेत् ॥ ११३० ॥
- मातुस्तुयौतकंयत्स्यात्कुमारीभागएवसः ॥ १ ॥
- दौहित्रएवचहरेदपुत्रस्याखिलन्धनम् ॥ ११३१ ॥
- दौहित्रोऽखिलंऋक्थमपुत्रस्यपितुर्हरेत् ॥ १ ॥
- सएवदद्याद्द्वौपिण्डौपित्रेमातामहायच ॥ ११३२ ॥
- पौत्रदौहित्रयोर्लोकेनविशेषोऽस्तिधर्मतः ॥ १ ॥
- तयोर्हिमातापितरौसम्भूतौतस्यदेहतः ॥ ११३३ ॥

पुत्रिकायांकृतायान्तुयदिपुत्रोऽनुजायते ॥ १३३ ॥
 समस्तत्रविभागःस्याज्ज्येष्ठतानास्तिहस्त्रियाः ॥ १३४ ॥
 अपुत्रायाम्भृतायान्तुपुत्रिकायांकथंचन ॥ १३५ ॥
 धनन्तत्पुत्रिकाभर्ताहरेतैवाविचारयन् ॥ १३५ ॥
 अकृतावाकृतावाऽपियंविन्देत्सदृशात्सुतम् ॥ १३६ ॥
 पौत्रीमातामहस्तेनदद्यात्पिण्डं हरेद्वनम् ॥ १३६ ॥
 पुत्रेणलोकान्जयतिपौत्रेणानन्त्यमश्नुते ॥ १३७ ॥
 अथपुत्रस्यपौत्रेणब्रध्नस्याप्नोतिविष्टपम् ॥ १३७ ॥
 पुन्नाम्नोनरकाद्यस्माद्वायतेपितरंसुतः ॥ १३८ ॥
 तस्मात्पुत्रइतिप्रोक्तःस्वयमेवस्वयम्भुवा ॥ १३८ ॥
 पौत्रदौहित्रयोर्लोकेविशेषोनोपपद्यते ॥ १३९ ॥
 दौहित्रोऽपिपुत्रेणानन्तरयतिपौत्रवत् ॥ १३९ ॥
 मातुःप्रथमतःपिण्डंनिर्वपेत्पुत्रिकासुतः ॥ १४० ॥
 द्वितीयन्तुपितुस्तस्यास्तृतीयन्तत्पितुःपितुः ॥ १४० ॥
 उपपन्नोगुणैःसर्वैःपुत्रोयस्यतुदत्तमः ॥ १४१ ॥
 सहरेतैवतद्विकथंसम्प्राप्तोऽप्यन्यगोत्रतः ॥ १४१ ॥
 गोत्ररिक्थेजनयितुर्नहरेद्वत्तमःकृचित् ॥ १४२ ॥
 गोत्ररुक्थानुगःपिण्डोयपैतिदत्तःस्वधा ॥ १४२ ॥

- अनियुक्तासुतश्चैवपुत्रिण्याप्तश्चदेवरात् १
- उभौतौनार्हतोभागंजारजातककामजौ ॥११४३॥
- नियुक्तायामपिपुमान्नार्थ्याजातोविधानतः १
- नैवार्हःपैतृकंऋक्थम्पतितोत्पादितोहिसः ॥११४४॥
- हरेत्तत्रनियुक्तायांजातःपुत्रोयथौरसः १
- क्षेत्रिकस्यतुतद्बीजन्धर्मतःप्रसवश्चसः ॥११४५॥
- धनंयोविभृयाद्वातुर्मृतस्यस्त्रियमेवच १
- सोऽपत्यम्भ्रातुरुत्पाद्यदद्यात्तस्यैवतद्धनम् ॥११४६॥
- यानियुक्ताऽन्यतःपुत्रन्देवराद्वाऽप्यवाप्नुयात् १
- तंकामजमरिक्थीयंवृथोत्पन्नम्प्रचक्षते ॥११४७॥
- एतद्विधानंविज्ञेयंविभागस्यैकयोनिषु १
- बह्वीषुचैकजातानान्नानास्त्रीषुनिबोधत ॥११४८॥
- ब्राह्मणस्यानुपूर्व्येणचतस्रस्तुयदिस्त्रियः १
- तासाम्पुत्रेषुजातेषुविभागेऽयंविधिःस्मृतः ॥११४९॥
- कीनाशोगोवृषोयानमलंकारश्चवैश्वदेवश्च १
- विप्रस्योद्धारिकन्देयमेकांशश्चप्रधानतः ॥११५०॥
- अयंशन्दायाद्वरेद्विप्रोद्वावंशौक्षत्रियासुतः १
- वैश्याजःसार्द्धमेवांशमंशंशूद्रासुतोहरेत् ॥११५१॥

- सर्ववाञ्छकथजातन्तद्दशधापरिकल्प्यच १
 धर्म्यविभागंकुर्वीतविधिनाग्नेनधर्मवित् ॥१५२॥
 चतुरोऽशान्हरेद्विप्रस्त्रीनंशान्क्षत्रियासुतः १
 वैश्यापुत्रोहरेद्द्व्यंशमंशंशूद्रासुतोहरेत् ॥१५३॥
 यद्यपिस्यात्सुतपुत्रोऽप्यसत्पुत्रोऽपिवाभवेत् १
 नाधिकन्दशमाद्दद्याच्छूद्रापुत्रायधर्मतः ॥१५४॥
 ब्राह्मणक्षत्रियविशंशूद्रापुत्रोनरिक्थभाक् १
 यदेवास्यपितादद्यात्तदेवास्यधनम्भवेत् ॥१५५॥
 समवर्णीसुयेजाताःसर्वेपुत्राद्विजन्मनाम् १
 उद्धारंज्यायसेदत्वाभजेरन्नितरेसमम् ॥१५६॥
 शूद्रस्यतुसवर्णेवनान्याभार्य्याविधीयते १
 तस्यांजाताःसमांशाःस्युर्यदिपुत्रशतम्भवेत् ॥१५७॥
 पुत्रान्द्वादशयानाहनृणांस्वायम्भुवोमनुः १
 तेषांषड्वन्धुदायादाःषडुदायादबान्धवाः ॥१५८॥
 औरसःक्षेत्रजश्चैवदत्तःकृत्रिमएवच १
 गूढोत्पन्नोऽपविद्धश्चदायादाबान्धवाश्चषट् ॥१५९॥
 कानीनश्चसहोढश्चक्रीतःपौनर्भवस्तथा १
 स्वयन्दत्तश्चशौद्रश्चषडुदायादबान्धवाः ॥१६०॥

- यादृशम्फलमानोतिकुप्लवैः सन्तरनूजलम् १
- तादृशम्फलमानोतिकुपुत्रैः सन्तरंस्तमः ॥१६१॥
- यद्येकऋक्थिनौ स्यातामौरसक्षेत्रजौ सुतौ १
- यस्य यत्पैतृकं ऋक्थं सतद्दृष्टीतनेतरः ॥१६२॥
- एक एवौरसः पुत्रः पित्र्यस्य वसुनः प्रभुः १
- शेषाणामानृशं स्यार्थम्प्रदद्यात्तु प्रजीवनम् ॥१६३॥
- षष्ठन्तु क्षेत्रजस्यांशम्प्रदद्यात्पैतृकाद्धनात् १
- औरसो विभजन्दायम्पित्र्यम्पंचममेव वा ॥१६४॥
- औरसक्षेत्रजौ पुत्रौ पितृऋक्थस्य भागिनौ १
- दशापरे तु क्रमशो गोत्रऋक्थांशभागिनः ॥१६५॥
- स्वेक्षेत्रे संस्कृतायान्तु स्वयमुत्पादयेद्वियम् १
- तमौरसं विजानीयात्पुत्रम्प्रथमकल्पितम् ॥१६६॥
- यस्तल्पजः प्रभीतस्य क्लीवस्य याधितस्य वा १
- स्वधर्मेण नियुक्तायां स पुत्रः क्षेत्रजः स्मृतः ॥१६७॥
- मातापिता वा दद्यातां यमद्विः पुत्रमापदि १
- सदृशम्प्रोतिसंयुक्तं स श्रेयोदत्त्रिमः सुतः ॥१६८॥
- सदृशन्तु प्रकुर्याद्यंगुणदोषविचक्षणम् १
- पुत्रम्पुत्रगुणैर्युक्तं स विज्ञेयश्च कृत्रिमः ॥१६९॥

उत्पद्यते गृहे यस्य न च ज्ञायेत कस्यस्यः १

स गृहे गूढ उत्पन्नस्तस्य स्याद्यस्य तल्पजः ॥ १७० ॥

मातापितृभ्यामुत्सृष्टन्तयोरन्यतरेण वा १

यम्पुत्रम्परिगृह्णीयादपविद्धः स उच्यते ॥ १७१ ॥

पितृवेश्मनिकन्यातु यम्पुत्रं जनयेद्ब्रह्मः १

तं कानीनं वदेन्नाम्नावोदुः कन्यासमुद्भवम् ॥ १७२ ॥

यां गर्भिणी संस्क्रियते ज्ञाता ज्ञाताऽपि वा सती १

वोदुः स गर्भो भवति सहोद इति चोच्यते ॥ १७३ ॥

क्रीणीयाद्यस्त्वपत्यार्थम्मातापित्रोर्धमन्तिकात् १

स क्रीतकः सुतस्तस्य सदृशोऽसदृशोऽपि वा ॥ १७४ ॥

यापत्यावापरित्यक्ता विधवा वा स्वयेच्छया १

उत्पादयेत्पुनर्भूत्वा स पौनर्भव उच्यते ॥ १७५ ॥

सा चेदक्षतयोनिः स्याद्गतप्रत्यागताऽपि वा १

पौनर्भवेन भर्त्री सा पुनः संस्कारमर्हति ॥ १७६ ॥

मातापितृविहीनो यस्य स्त्यक्तो वा स्यादकारणात् १

आत्मानं स्पर्शयेद्यस्मै स्वयन्दत्तु सः स्मृतः ॥ १७७ ॥

यम्ब्राह्मणस्तु शूद्रायां कामादुत्पादयेत्सुतम् १

स पारयन्नेव शवस्तस्मात्पारशवः स्मृतः ॥ १७८ ॥

- दास्यांवादासदास्यांवायःशूद्रस्यसुतोभवेत् १
- सोऽनुज्ञातोहरेदंशमितिधर्मोद्यवस्थितः ॥१७९॥
- क्षेत्रजादीन्सुतानेतानेकादशयथोदितान् १
- पुत्रप्रतिनिधीनाहुःक्रियालोपान्मनीषिणः ॥१८०॥
- यएतेऽभिहिताःपुत्राःप्रसंगादन्यवीजजाः १
- यस्यतेवीजतोजातास्तस्यतेनेतरस्यतु ॥१८१॥
- भ्रातृणामेकजातानामेकश्चेत्पुत्रवान्भवेत् १
- सर्वास्तांस्तेनपुत्रेणपुत्रिणोमनुरब्रवीत् ॥१८२॥
- सर्वासामेकपत्नीनामेकाचेत्पुत्रिणीभवेत् १
- सर्वास्तांस्तेनपुत्रेणप्राहपुत्रवतीर्मनुः ॥१८३॥
- श्रेयसःश्रेयसोऽन्नाभेपापीयानृक्थमर्हति १
- बहवश्चेत्तुसदृशाःसर्वेऽनृक्थस्यभागिनः ॥१८४॥
- नभ्रातरोनपितरःपुत्राऽनृक्थहराःपितुः १
- पिताहरेदपुत्रस्यऽनृक्थम्भ्रातरएवच ॥१८५॥
- त्रयाणामुदकंकार्यंत्रिषुपिण्डःप्रवर्तते १
- चतुर्थःसम्प्रदातैषाम्पंचमोनोपपद्यते ॥१८६॥
- अनन्तरःसपिण्डाद्यस्तस्यतस्यधनम्भवेत् १
- अतउर्ध्वंसकुल्यःस्यादाचार्यःशिथएववा ॥१८७॥

- सर्वेषामप्यभावेतुब्राह्मणाऋक्थभागिनः १
- त्रैविद्याःशूचयोदान्तास्तथाधर्मोर्नहीयते ॥१८८॥
- अहार्यम्ब्राह्मणद्रथंराज्ञानित्यमितिस्थितिः १
- इतरेषान्तुवणीनांसर्वाभावेहरेन्नृपः ॥१८९॥
- संस्थितस्यानपत्यस्यसगोत्रात्पुत्रमाहरेत् १
- तत्रयद्वक्थजातंस्यात्तस्मिन्प्रतिपादयेत् ॥१९०॥
- इतुयौविवदेयातान्द्वाभ्यांजातौस्त्रियाधने १
- तयोर्यद्यस्यपित्र्यंस्यात्तत्सगृहीतनेतरः ॥१९१॥
- जनन्यांसंस्थितायान्तुसमंसर्वेसहोदराः १
- भजेरन्मातृकंऋक्थम्भगिन्यश्चसनाभयः ॥१९२॥
- यास्तासांस्युर्दुहितरस्तासामपियथार्हितः १
- मातामह्याधनात्किंचित्प्रदेयम्प्रीतिपूर्वकम् ॥१९३॥
- अध्यग्न्यध्यावाह्निकन्दतंचप्रीतिकर्मणि १
- भ्रातृमातृपितृप्राप्तंषड्विधंस्त्रीधनंस्मृतम् ॥१९४॥
- अन्वाधेयंचयद्वत्तम्पत्याप्रीतेनचैवयत् १
- पत्यौजीवतिवृत्तायाःप्रजायास्तद्धनम्भवेत् ॥१९५॥
- ब्राह्मदैवार्षिगान्धर्वप्राजापत्येषुयद्वसु १
- अप्रजायामतीतायाम्भर्तुरेवतदिष्यते ॥१९६॥

- यत्त्वस्याः स्याद्वनन्दतं विवाहेष्वासुरादिषु १
- अप्रजायामतीतायाम्मातापित्रोस्तदिष्यते ॥१९७॥
- स्त्रियान्तुयद्भवेद्वित्तम्पित्रादतंकथंचन १
- ब्राह्मणीतद्वरेत्कन्यातदपत्यस्यवाभवेत् ॥१९८॥
- ननिर्हीरंस्त्रियः कुर्युः कुटुम्बाद्बहुमध्यगात् १
- स्वकादपिचवित्ताद्विस्वस्यभर्तुरनाज्ञया ॥१९९॥
- पत्यौजीवतियः स्त्रीभिरलंकारोधृतोभवेत् १
- नतम्भजेरन्दायादाभजमानाः पतन्ति ते ॥२००॥
- अनंशौक्लीवपतितौजात्यन्धबधिरौतथा १
- उन्मत्तजडमूकाश्चयेचकेचिन्निरिन्द्रियाः ॥२०१॥
- सर्वेषामपितुन्याय्यन्दातुंशक्त्यामनीषिणा १
- यासाह्वादनमत्यन्तम्पतितोत्पदद्ववेत् ॥२०२॥
- यद्यर्थितातुदारैः स्यात्क्लीवादीनांकथंचन १
- तेषामुत्पन्नतन्तूनामपत्यन्दायमर्हति ॥२०३॥
- यत्किंचित्पितरिप्रेतेधनंज्येष्ठोऽधिगच्छति १
- भागोयवीयसान्तत्रयदिविद्यानुपालिनः ॥२०४॥
- अविद्यानान्तुसर्वेषामीहातश्चेद्वनम्भवेत् १
- समस्तत्रविभागः स्यादपित्र्यइतिधारणा ॥२०५॥

- विद्याधनन्तुयद्यस्यतत्तस्यैवधनम्भवेत् १
- मैत्र्यमौद्वाहिकंचैवमाधुपर्किकमेवच ॥२०६॥
- भ्रातृणांयस्तुनेहेतधनंशक्तःस्वकर्मणा १
- सनिभीज्यःस्वकादंशात्किंचिद्दत्वोपजीवनम् ॥२०७॥
- अनुपद्मन्पितृद्रव्यंश्रमेणयदुपाज्जितम् १
- स्वयमीहितलब्धन्तन्नाकामोदातुमर्हति ॥२०८॥
- पैतृकन्तुपिताद्रव्यमनवाप्तंयदाप्नुयात् १
- नतत्पुत्रैर्भजेत्सार्द्धमकामःस्वयमर्जितम् ॥२०९॥
- विभक्ताःसहजीवन्तोविभजेरनूपुनर्यदि १
- समस्तत्रविभागःस्याज्ज्यैष्ठ्यन्तत्रनविद्यते ॥२१०॥
- येषांज्येष्ठःकनिष्ठोवाहीयेतांशप्रदानतः १
- अ्रियेतान्यतरोवाःपितस्यभागोनलुप्यते ॥२११॥
- सोदर्याविभजेरंस्तंसमेत्यसहिताःसमम् १
- भ्रातरौयेचसंसृष्टाभगिन्यश्चसनाभयः ॥२१२॥
- योज्येष्ठोविनिकुर्वीतलोभाद्भ्रातृन्यवीयसः १
- सोज्ज्येष्ठःस्यादभागश्चनियन्तश्चराजभिः ॥२१३॥
- सर्वेवविकर्मस्थानार्हन्तिभ्रातरोधनम् १
- नचादत्वाकनिष्ठेभ्योज्ज्येष्ठःकुर्वीतयौतकम् ॥२१४॥

- भ्रातृणामविभक्तानांयद्युत्थानम्भवेत्सह १
 नपुत्रभागंविषमम्पितादद्यात्कथंचन ॥२१५॥
 दुर्ध्वविभागोज्जातस्तुपित्र्यमेवहरेद्धनम् १
 संसृष्टास्तेनवायेस्युर्विभजेतसतैःसह ॥२१६॥
 अनपत्यस्यपुत्रस्यमातादायमवाप्नुयात् १
 मातर्यपिचवृत्तायाम्पितुर्माताहरेद्धनम् ॥२१७॥
 ऋणेधनेचसर्वस्मिन्प्रविभक्तेयथाविधि १
 पश्चाद्दृश्येतयत्किंचित्तत्सर्वसमतान्नयेत् ॥२१८॥
 वस्त्रम्पत्रमलंकारंकृतान्नमुदकंस्त्रियः १
 योगक्षेमम्प्रचारंचनविभाज्यम्प्रचक्षते ॥२१९॥
 अयमुक्तोविभागोवःपुत्राणांचक्रियाविधिः १
 क्रमशःक्षेत्रजादीनान्द्यूतधर्मन्निबोधत ॥२२०॥
 द्यूतंसमाह्वयंचैवराजाराष्ट्रान्निवारयेत् १
 राजान्तकरणावेतौद्वौदोषौपृथिवीक्षिताम् ॥२२१॥
 प्रकाशमेतत्तात्स्कर्ययद्देवनसमाह्वयौ १
 तयोर्नित्यम्प्रतीघातेनृपतिर्यत्नवान्भवेत् ॥२२२॥
 अप्राणिभिर्यत्क्रियतेतत्ल्लोकेद्यूतमुच्यते १
 प्राणिभिःक्रियतेयस्तुसविज्ञेयःसमाह्वयः ॥२२३॥

द्यूतंसमाह्वयंचैवयःकुर्यात्कारयेतवा १
 तान्सर्वान्धातयेद्राजाशूद्रांश्चद्विजलिङ्गिनः ॥२२४॥
 कितवान्कुशीलवान्कूरान्पाषाणंउस्थान्मानवान् १
 विकर्मस्थाञ्छौण्डिकांश्चक्षिप्रन्निर्वीसयेत्पुरात् ॥२२५॥
 एतेराष्ट्रेवर्तमानाराज्ञःप्रच्छन्नतस्कराः १
 विकर्मक्रिययानित्यम्बाधन्तेभद्रिकाःप्रजाः ॥२२६॥
 द्यूतमेतत्पुराकल्पेदृष्टंवैरकरम्महत् १
 तस्माद्यूतन्नसेवेतहास्यार्थमपिबुद्धिमान् ॥२२७॥
 प्रच्छन्नंवाप्रकाशंवातन्निषेवेतयोनरः १
 तस्यदण्डविकल्पःस्याद्यथेष्टंनृपतेस्तथा ॥२२८॥
 क्षत्रविदृशूद्रयोनिस्तुदण्डंउन्दातुमशक्नुवन् १
 आनृण्यंकर्मणागच्छेद्विप्रोदद्याच्छनैःशनैः ॥२२९॥
 स्त्रीबालोन्मत्तवृद्धानान्दरिद्राणांचरोगिणाम् १
 शिफाविदलरज्ज्वाद्यैर्विदध्यान्नृपतिर्दमम् ॥२३०॥
 येनियुक्तास्तुकार्येषुहन्युःकार्याणिकार्यिणाम् १
 धनोष्मणापच्यमानास्तान्निःस्वान्कारयेन्नृपः ॥२३१॥
 कूटशासनकर्तृश्चप्रकृतीनांचदूषकान् १
 स्त्रीबालब्राह्मणघ्नांश्चहन्याद्विदूसेविनस्तथा ॥२३२॥

तीरितंचानुशिष्टंचयत्रकूचनयद्भवेत् ॥ २३३ ॥
 कृतन्तद्धर्मतोविद्यान्तद्भूयोनिवर्तयेत् ॥ २३३ ॥
 अमात्याः प्राड्विवाकोवायत्कुर्युः कार्यमन्यथा ॥ २३४ ॥
 तत्स्वयं नृपतिः कुर्यान्तान्सहस्रं च दण्डयेत् ॥ २३४ ॥
 ब्रह्महाचसुरापश्च स्तेयी च गुरुतल्पगः ॥ २३५ ॥
 एते सर्वे पृथग्ज्ञेयामहापातकिनो नराः ॥ २३५ ॥
 चतुर्णांमपि चैतेषाम्प्रायश्चित्तमकुर्वताम् ॥ २३६ ॥
 शारीरन्धनसंयुक्तन्दण्डन्धर्म्यम्प्रकल्पयेत् ॥ २३६ ॥
 गुरुतल्पेभगः कार्यः सुरापाने सुराध्वजः ॥ २३७ ॥
 स्तेये च श्वपदं कार्यं ब्रह्महण्यशिराः पुमान् ॥ २३७ ॥
 असम्भोज्यास्त्रसंयाज्या असंपाठ्याः विवाहिनः ॥ २३८ ॥
 चरेयुः पृथिवोन्दीनाः सर्वधर्मवहिष्कृताः ॥ २३८ ॥
 ज्ञातिसम्बन्धिभिस्त्वेतेत्यक्त्याः कृतलक्षणाः ॥ २३९ ॥
 निर्दयानिर्नमस्कारास्तन्मनोरनुशासनम् ॥ २३९ ॥
 प्रायश्चित्तन्तुकुर्वीणाः सर्ववर्णीयथोदितम् ॥ २४० ॥
 नां क्याराज्ञाललाटे स्युर्दीप्यास्तूतमसाहसम् ॥ २४० ॥
 आगः सुब्राह्मणस्यैव कार्यो मध्यमसाहसः ॥ २४१ ॥
 विवास्योवाभवेद्राष्ट्रात्सद्रव्यः स परिच्छदः ॥ २४१ ॥

- इतरेकृतवन्तस्तुपापान्येतान्यकामतः ॥ १ ॥
- सर्वस्वहारमर्हन्तिकामतस्तुप्रवासनम् ॥ २४२ ॥
- नाददीतनृपःसाधुर्महापातकिनोधनम् ॥ १ ॥
- आददानस्तुतत्तोभात्रेनदोषेणलिप्यते ॥ २४३ ॥
- अप्सुप्रवेश्यतन्दण्डंवरूणायोपपादयेत् ॥ १ ॥
- श्रुतवृत्तोपपन्नेवाब्राह्मणेप्रतिपादयेत् ॥ २४४ ॥
- ईशोदण्डस्यवरूणोराज्ञान्दण्डधरोहिसः ॥ १ ॥
- ईशःसर्वस्यजगतोब्राह्मणोवेदपारगः ॥ २४५ ॥
- यत्रवर्ज्यतेराजापापकृद्भ्योधनागमम् ॥ १ ॥
- तत्रकालेनजायन्तेमानवादीर्घजीविनः ॥ २४६ ॥
- निष्पद्यन्तेचसस्यानियथोप्तानिविशाम्पृथक् ॥ १ ॥
- बालाश्चनप्रमीयन्तेविकृतन्नचजायते ॥ २४७ ॥
- ब्राह्मणान्बाधमानन्तुकामादवरवर्णजम् ॥ १ ॥
- हन्याच्चित्रैर्बधोपायैरुद्वेजनकरैर्नृपः ॥ २४८ ॥
- यावानबध्यस्यबधेतावानूबध्यस्यमोक्षणे ॥ १ ॥
- अधर्मोर्नृपतेर्दृष्टोधर्मस्तुविनियच्छतः ॥ २४९ ॥
- उदितोऽयंविस्तरशोमिथोविवदमानयोः ॥ १ ॥
- अष्टादशसुमार्गेषुयवहारस्यनिर्णयः ॥ २५० ॥

- एवंधर्म्याणिकार्याणिसम्यक्कुर्वन्महीपतिः । १
- देशानलब्धांस्त्रिप्सेतलब्धांश्चपरिपालयेत् ॥२५१॥
- सम्यङ्निविष्टदेशस्तुकृतदुर्गश्चशास्त्रतः । १
- कंटकोद्धरणेनित्यमातिष्ठेद्यत्नमुत्तमम् ॥२५२॥
- रक्षणादार्यावृत्तानांकंटकानांचशोधनात् । १
- नरेन्द्रास्त्रिदिव्यान्तिप्रजापालनतत्पराः ॥२५३॥
- अशासंस्तस्करान्यस्तुबलिंगृह्णातिपार्थिवः । १
- तस्यप्रक्षुभ्यतेराष्ट्रंस्वर्गाच्चपरिहीयते ॥२५४॥
- निर्भयन्तुभवेद्यस्यराष्ट्रम्बाहुबलाश्रितम् । १
- तस्यतद्वर्द्धतेनित्यंसिच्यमानइवद्रुमः ॥२५५॥
- द्विविधांस्तस्करान्विद्यात्परद्रव्यापहारकान् । १
- प्रकाशांश्चाप्रकाशांश्चचारचक्षुर्महीपतिः ॥२५६॥
- प्रकाशवंचकास्तेषांनानापण्योपजीविनः । १
- प्रच्छन्नवंचकास्त्वेतेयेस्तेनाटविकादयः ॥२५७॥
- उत्कोचकाश्चोपधिकावंचकाःकितवास्तथा । १
- मंगलादेशवृत्ताश्चभद्राश्चक्षणिकैःसह ॥२५८॥
- असम्यक्कारिणश्चैवमहामात्राश्चिकित्सकाः । १
- शिल्पोपचारयुक्ताश्चनिपुणाःपण्ययोषितः ॥२५९॥

एवमादीन्विजानीयात्प्रकाशाल्लोककंटकान् ॥ १ ॥
 निगूढचारिणश्चान्याननार्यानार्यलिंगिनः ॥ २६० ॥
 तान्विदित्वासुचरितैर्गूढैस्तत्कर्मकारिभिः ॥ १ ॥
 चारैश्चानेकसंस्थानैःप्रोत्साद्यवशमानयेत् ॥ २६१ ॥
 तेषान्दोषानभिख्याप्यस्वेस्वेकर्मणितत्त्वतः ॥ १ ॥
 कुर्वीतशासनंराजासम्यक्सारापराधतः ॥ २६२ ॥
 नहिदण्डादृतेशक्यःकर्तुम्पापविनिग्रहः ॥ १ ॥
 स्तेनानाम्पापबुद्धीनान्निभृतंचरतांक्षितौ ॥ २६३ ॥
 सभाप्रपापूपशालावेशमद्यान्नविक्रयाः ॥ १ ॥
 चतुष्पथाश्चैत्यवृक्षाःसमाजाःप्रेक्षणानिच ॥ २६४ ॥
 जीर्णोद्यानान्यरण्यानिकारुकावेशनानिच ॥ १ ॥
 शून्यानिचाप्यगाराणिवनान्युपवनानिच ॥ २६५ ॥
 एवंविधान्नृपोदेशान्गुल्मैःस्थावरजङ्गमैः ॥ १ ॥
 तत्स्करप्रतिषेधार्थंचारैश्चाप्यनुचारयेत् ॥ २६६ ॥
 तत्सहायैरनुगतैर्नानाकर्मप्रवेदिभिः ॥ १ ॥
 विद्यादुत्सादयेच्चैवनिपुणैःपूर्वतत्स्करैः ॥ २६७ ॥
 भक्ष्यभोज्योपदेशैश्चब्राह्मणानांचदर्शनैः ॥ १ ॥
 शौर्य्यकर्मोपदेशैश्चकुर्युस्तेषांसमागमम् ॥ २६८ ॥

येतत्रनोपसर्पेयुर्मूलप्रणिहिताश्वये ।
 तान्प्रसन्ननृपोहन्यात्समित्रज्ञातिबान्धवान् ॥२६९॥
 नहोढेनविनाचौरंघातयेद्धार्मिकोनृपः ।
 सहोढंसोपकरणंघातयेदविचारयन् ॥२७०॥
 ग्रामेष्वपिचयेकेचिच्चौराणाम्भक्तदायकाः ।
 भाण्डावकाशदाश्चैवसर्वास्तानपिघातयेत् ॥२७१॥
 राष्ट्रेषुरक्षाधिकृतान्सामन्ताश्चैवचोदितान् ।
 अभ्याघातेषुमध्यस्थाञ्छिथ्याच्चौरानिवद्भुतम् ॥२७२॥
 यश्चापिधर्मसमयात्प्रच्युतोधर्मजीवनः ।
 दण्डेनैवतमप्योषेत्स्वकाङ्क्षीञ्चिविच्युतम् ॥२७३॥
 ग्रामघातेहिताभंगेपथिमोषाभिदर्शने ।
 शक्तितोनाभिधावन्तोनिर्वीस्याःसपरिच्छदाः ॥२७४॥
 राज्ञःकोषापहर्तृश्चप्रतिकूलेषुचस्थितान् ।
 घातयेद्विविधैर्दण्डैररीणांचोपजापकान् ॥२७५॥
 सन्धिंछित्त्वातुयेचौर्यंरात्रौकुर्वन्तितत्स्कराः ।
 तेषाञ्छित्त्वानृपोहस्तौतीक्ष्णशूलेनिवेशयेत् ॥२७६॥
 अंगुलीयंथिभेदस्यच्छेदयेत्प्रथमेग्रहे ।
 द्वितीयेहस्तचरणौतृतीयेबधमर्हति ॥२७७॥

- अग्निदान्भक्तदंश्चैव तथा शस्त्रावकाशदान् १
- सन्निधातुंश्चमोषस्यहन्याच्चौरमिवेश्वरः ॥२७८॥
- तडागभेदकंहन्यादप्सुशुद्धबधेनवा १
- तद्वापिप्रतिसंस्कुर्याद्वाप्यस्तूतमसाहसम् ॥२७९॥
- कोष्ठागारायुधागारदेवतागारभेदकान् १
- हस्त्यश्वरथहर्तृश्चहन्यादेवाविचारयन् ॥२८०॥
- यस्तुपूर्वनिविष्टस्य तडागस्योदकंहरेत् १
- आगमंवाप्यपाभिन्द्यात्सदाप्यःपूर्वसाहसम् ॥२८१॥
- समुत्सृजेद्राजमार्गेयस्त्वमेध्यमनापदि १
- सद्वौकाशीपणौदद्यादमेध्यं चाशुशोधयेत् ॥२८२॥
- आपद्रतोऽथवावृद्धोगर्भिणीबालएववा १
- परिभाषणमर्हन्ति तच्च शोध्यमिति स्थितिः ॥२८३॥
- चिकित्सकानां सर्वेषां मिथ्याप्रचरतान्दमः १
- अमानुषेषु प्रथमो मानुषेषु तु मध्यमः ॥२८४॥
- संक्रमध्वजयष्टीनाम्प्रतिमानां च भेदकः १
- प्रतिकुर्याच्च तत्सर्वम्पंचदद्याच्छतानि च ॥२८५॥
- अदूषितानान्द्रयाणान्द्रूषणे भेदने तथा १
- मणीनामपवेधे च दण्डः प्रथमसाहसः ॥२८६॥

- समैर्हिविषमंयस्तुचरेद्वैमूल्यतोऽपिवा १
- सप्राप्तुयाद्दमम्पूर्वन्नरोमध्यममेववा ॥२८७॥
- बन्धनानिचसर्वाणिराजामार्गेनिवेशयेत् १
- दुःखितायत्र दृश्येरन्विकृताःपापकारिणः ॥२८८॥
- प्राकारस्यचभेत्तारम्परिखाणांचपूरकम् १
- द्वाराणांचैवभंक्तारंक्षिप्रमेवप्रवासयेत् ॥२८९॥
- अभिचारेषुसर्वेषुकर्तव्योद्विशतोदमः १
- मूलकर्मणिचानाप्तैःकृत्यासुविविधासुच ॥२९०॥
- अवीजविक्रयीचैववीजोत्कृष्टन्तथैवच १
- मर्यादाभेदकश्चैवविकृतम्प्राप्तुयाद्दधम् ॥२९१॥
- सर्वकण्टकपापिष्ठंहेमकारन्तुपार्थिवः १
- प्रवर्तमानमन्यायेच्छेदयेत्त्ववशःक्षुरै ॥२९२॥
- सीताद्रथापहरणेशस्त्राणामौषधस्यच १
- कालमासाद्यकार्यंचराजादण्डंप्रकल्पयेत् ॥२९३॥
- स्वाम्यमात्यौपुरंराष्ट्रंकोषदण्डौसुहृत्तथा १
- सप्तप्रकृतयोत्तेताःसप्तांगंराज्यमुच्यते ॥२९४॥
- सप्तानाम्प्रकृतीनान्तुराज्यस्यासांयथाक्रमम् १
- पूर्वम्पूर्वगुरुतरंजानीयाद्भसनम्भहत् ॥२९५॥

सप्तांगस्येह राज्यस्य विष्टब्धस्य त्रिदण्डवत् १
 अन्योऽन्यगुणवैशेष्यान्न किञ्चिदतिरिच्यते ॥२९६॥
 तेषु तेषु तु कृत्येषु तत्तदंगं विशिष्यते १
 येन यत्साध्यते कार्यन्ततस्मिन् श्रेष्ठमुच्यते ॥२९७॥
 चारेणोत्साहयोगेन क्रिययैव च कर्मणाम् १
 स्वशक्तिम्परशक्तिं च नित्यं विद्यान्महीपतिः ॥२९८॥
 पीडनानि च सर्वाणि यत्स नानि तथैव च १
 आरभेत ततः कार्यं संचिन्त्य गुरुलाघवम् ॥२९९॥
 आरभेतैव कर्माणि श्रान्तः श्रान्तः पुनः पुनः १
 कर्माण्यारभमाणं हि पुरुषं श्रीर्निषेवते ॥३००॥
 कृतं त्रेतायुगं चैव द्वापरं कलिरेव च १
 राक्षोवृत्तानि सर्वाणि राजा हियुगमुच्यते ॥३०१॥
 कलिः प्रसुप्तो भवति स जाग्रद्वापरं युगम् १
 कर्मस्वभ्युद्यतस्त्रेताविचरंस्तु कृतं युगम् ॥३०२॥
 इन्द्रस्यार्क्षस्य वायोऽश्वयमस्य वरुणस्य च १
 चन्द्रस्याग्नेः पृथिव्याश्च तेजो वृत्तन् नृपश्चरेत् ॥३०३॥
 वार्षिकं च तुरोमासान् यथेन्द्रोऽभिप्रवर्षति १
 तथाऽभि वर्षेत्स्वं राष्ट्रं कामैरिन्द्रव्रतं चरन् ॥३०४॥

- अष्टौमासान्यथादित्यस्तोयंहरतिरश्मिभिः १
 तथाहरेत्करंराष्ट्रान्नित्यमर्कव्रतंहितम् ॥३०५॥
 प्रविश्यसर्वभूतानियथाचरतिमारुतः १
 तथाचारैःप्रवेष्ट्यंव्रतमेतद्विमारुतम् ॥३०६॥
 यथायमःप्रियद्वेथौप्राप्तेकालेनियच्छति १
 तथाराज्ञानियन्तथाःप्रजास्तद्वियमव्रतम् ॥३०७॥
 वरूणेनयथापाशैर्बद्धएवाभिदृश्यते १
 तथापापान्निगृह्णीयाद्व्रतमेतद्विवारुणम् ॥३०८॥
 परिपूर्णयथाचन्द्रं दृष्ट्वाहृथन्तिमानवाः १
 तथाप्रकृतयोयस्मिन्सचान्द्रव्रतिकोनृपः ॥३०९॥
 प्रतापयुक्तस्तेजस्वीनित्यंस्यात्पापकर्मसु १
 दुष्टसामन्तहिंस्रश्चतदाग्नेयंव्रतंस्मृतम् ॥३१०॥
 यथासर्वाणिभूतानिधराधारयतेसमम् १
 तथासर्वाणिभूतानिविभ्रतःपार्थिवंव्रतम् ॥३११॥
 एतैरुपायैरन्यैश्चयुक्तोनित्यमतन्द्रितः १
 स्तेनान्राजानिगृह्णीयात्स्वराष्ट्रेपरएवच ॥३१२॥
 परामप्यापदम्प्राप्तोब्राह्मणान्नप्रकोपयेत् १
 तेलेनंकुपिताहन्युःसद्यःसबलवाहनम् ॥३१३॥

यैःकृतःसर्वभक्ष्योऽग्निरपेयश्चमहोदधिः ॥ ३१४ ॥
 क्षयीचाप्यायितःसोमःकोननश्येत्प्रकोप्यतान् ॥ ३१४ ॥
 लोकानन्यान्मृजेयुर्येलोकपालांश्चकोपिताः ॥ ३१५ ॥
 देवान्कुर्युरदेवांश्चकःक्षिण्वंस्तान्समृध्नुयात् ॥ ३१५ ॥
 यानुपाश्रित्यतिष्ठन्तिलोकादेवाश्चसर्वदा ॥ ३१६ ॥
 ब्रह्मचैवधनंयेषांकोहिंस्यात्तान्जिजीविषुः ॥ ३१६ ॥
 अविद्वांश्चैवविद्वांश्चब्राह्मणोदैवतम्महत् ॥ ३१७ ॥
 प्रणीतश्चाप्रणीतश्चयथाऽग्निर्यदैवतम्महत् ॥ ३१७ ॥
 श्मशानेष्वपितेजस्वीपावकोनैवदुष्यति ॥ ३१८ ॥
 हूयमानश्चयज्ञेषुभूयएवाभिवर्द्धते ॥ ३१८ ॥
 एवंयद्यप्यनिष्टेषुवर्तन्तेसर्वकर्मसु ॥ ३१९ ॥
 सर्वथाब्राह्मणाःपूज्याःपरमन्दैवतंहितम् ॥ ३१९ ॥
 क्षत्रस्यातिप्रवृद्धस्यब्राह्मणान्प्रतिसर्वशः ॥ ३२० ॥
 ब्रह्मैवसन्नियन्तृस्यात्क्षत्रंहिब्रह्मसम्भवम् ॥ ३२० ॥
 अद्भ्योऽग्निरब्रह्मतःक्षत्रमश्मनोलोहमुत्थितम् ॥ ३२१ ॥
 तेषांसर्वत्रगन्तेजःस्वामुयोनिषुशाम्यति ॥ ३२१ ॥
 नाब्रह्मक्षत्रमृध्नोतिनाक्षत्रम्ब्रह्मवर्द्धते ॥ ३२२ ॥
 ब्रह्मक्षत्रंचसम्पृक्तमिहचामुत्रवर्द्धते ॥ ३२२ ॥

- दत्त्वाधनन्तुविप्रेभ्यःसर्वदण्डसमुत्थितम् १
- पुत्रेराज्यंसमासृज्यकुर्वीतप्रायणंरणे ॥३२३॥
- एवंचरन्सदायुक्तोराजधर्मेषुपार्थिवः १
- हितेषुचैवलोकस्यसर्वानभृत्यान्नियोजयेत् ॥३२४॥
- एषोऽखिलःकर्मविधिरुक्तोराज्ञःसनातनः १
- इमंकर्मविधिंविद्यात्क्रमशोवैश्यशूद्रयोः ॥३२५॥
- वैश्यस्तुकृतसंस्कारःकृत्वादारपरियहम् १
- वातीयान्नित्ययुक्तःस्यात्पशूनांचैवरक्षणे ॥३२६॥
- प्रजापतिर्हिवैश्यायसृष्ट्वापरिददेपशून् १
- ब्राह्मणायचराज्ञेचसर्वाःपरिददेप्रजाः ॥३२७॥
- नचवैश्यस्यकामःस्यान्नरक्षेयम्पशूनिति १
- वैश्येचेच्छ्रुतिनान्येनरक्षितयाःकथंचन ॥३२८॥
- मणिमुक्ताप्रबालानांलोहानान्तान्तवस्यच १
- गन्धानांचरसानांचविद्यादर्घ्यबलाबलम् ॥३२९॥
- वीजानामुप्तिविच्चस्यात्क्षेत्रदोषगुणस्यच १
- मानयोगंचजानीयात्तुलायोगांश्चसर्वशः ॥३३०॥
- सारासारंचभाण्डानान्देशानांचगुणागुणान् १
- लाभालाभंचपण्यानांपशूनाम्परिवर्द्धनम् ॥३३१॥

भृत्यानांचभृतिंविद्याद्वाषाञ्चविविधानृणाम् १

द्रव्याणांस्थानयोगाञ्चक्रयविक्रयमेवच ॥३३२॥

धर्मेणचद्रव्यवृद्धावातिष्ठेद्यत्नमुत्तमम् १

दद्याच्चसर्वभूतानामन्नमेवप्रयत्नतः ॥३३३॥

विप्राणांवेदविदुषांगृहस्थानांयशस्विनाम् १

शुश्रूषैवतुशूद्रस्यधर्मोनैःश्रेयसःपरः ॥३३४॥

शुचिरत्कृष्टशुश्रूषुर्मृदुवागनहंकृतः १

ब्राह्मणापाञ्चयोनित्यमुत्कृष्टांजातिमश्नुते ॥३३५॥

एषोऽन्नापदिवर्णानामुक्तःकर्मविधिःशुभः १

आपद्यपिहियस्तेषांक्रमशस्तन्निबोधत ॥३३६॥

॥ इतिमानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायाम् ॥

॥ नवमोऽध्यायः ॥

॥ मानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायान्दशमोऽध्यायः ॥

अधीयीरंस्त्रयोवणीःस्वकर्मस्थाद्विजातयः १

प्रब्रूयाद्ब्राह्मणस्त्वेषान्नेतरावितिनिश्चयः ॥१॥

सर्वेषाम्ब्राह्मणोविद्यादृत्युपायान्यथाविधि १

प्रब्रूयादितरेभ्यश्चस्वयंचैवतथाभवेत् ॥२॥

वैशेष्यात्प्रकृतिश्रैष्ठ्यान्यनियमस्यचधारणात् १

संस्कारस्यविशेषाच्चवणीनाम्ब्राह्मणःप्रभुः ॥३॥

ब्राह्मणःक्षत्रियोवैश्यस्त्रयोवणीद्विजातयः १

चतुर्थेकजातिस्तुशूद्रोनास्तितुपंचमः ॥४॥

सर्ववर्णेषुतुल्यामुपत्नीष्वक्षतयोनिषु १

आनुलोम्येनसम्भूताजात्याज्ञेयास्तएवते ॥५॥

स्त्रीष्वनन्तरजातामुद्विजैरुत्पादितान्मुतान् १

सदृशानेवतानाहुर्मातृदोषविगर्हितान् ॥६॥

अनन्तरासुजातानांविधिरेषसनातनः १

द्वेकान्तरासुजातानान्धर्म्यविद्यादिमंविधिम् ॥७॥

- ब्राह्मणाद्वैश्यकन्यायामम्बष्ठोनामजायते १
- निषादःशूद्रकन्यायांयःपारशवउच्यते ॥८॥
- क्षत्रियाच्छूद्रकन्यायांक्रूराचारविहारवान् १
- क्षत्रशूद्रवपुर्जन्तुर्योनामप्रजायते ॥९॥
- विप्रस्यत्रिषुवर्णेषुनृपतेर्वर्णयोर्द्वयोः १
- वैश्यस्यवर्णेचैकस्मिन्षडेतेऽपसदाःस्मृताः ॥१०॥
- क्षत्रियाद्विप्रकन्यायांसूतोभवतिजातितः १
- वैश्यान्मागधवैदेहौराजविप्रांगनासुतौ ॥११॥
- शूद्रादायोगवःक्षत्राचण्डालश्चाधमोनृणाम् १
- वैश्यराजन्यविप्रासुजायन्तेवर्णसंकराः ॥१२॥
- एकान्तरेत्वानुलोम्यादम्बष्ठोऽथैयथास्मृतौ १
- क्षत्रवैदेहकौतड्वत्प्रातिलोभ्येऽपिजन्मनि ॥१३॥
- पुत्रायेऽनन्तरस्त्रीजाःक्रमेणोक्ताविजन्मनाम् १
- ताननन्तरनाम्नस्तुमातृदोषात्प्रचक्षते ॥१४॥
- ब्राह्मणादुयकन्यायामावृतोनामजायते १
- आभीरोऽम्बष्ठकन्यायामायोगयान्तुधिग्वणः ॥१५॥
- आयोगवश्चक्षत्राचचण्डालश्चाधमोनृणाम् १
- प्रातिलोभ्येनजायन्तेशूद्रादपसदास्त्रयः ॥१६॥

- वैश्यान्मागधवैदेहौक्षत्रियात्सूतएवतु १
- प्रतीपमेतेजायन्तेपरेऽप्यपसदास्त्रयः ॥१७॥
- जातोनिषादाच्छूद्रायांजात्याभवतिपुक्कसः १
- शूद्राज्जातोनिषाद्यान्तुसवैकुक्कुटकः॥१८॥
- क्षनुजीतस्तथोयायांश्वपाकइतिकीर्त्यते १
- वैदेहकेनत्वम्बष्ठ्यामुत्पन्नोवेणउच्यते ॥१९॥
- द्विजातयःसवणीसुजनयन्त्यव्रतांस्तुयान् १
- तान्सावित्रीपरिभ्रष्टान्ब्रात्यानिति विनिर्दिशेत् ॥२०॥
- ब्रात्यानुजायतेविप्रात्पापात्माभूर्जकण्टकः १
- आवन्त्यवाटधानौचपुष्पधःशैखएवच ॥२१॥
- अल्लोमल्लश्चराजन्याद्वात्यान्निच्छिविरेवच १
- नटश्चकरणश्चैवखसोद्रविउएवच ॥२२॥
- वैश्यानुजायतेब्रात्यात्सुधन्वाचार्य्यएवच १
- कारुषश्चविजन्माचमैत्रःसात्वतएवच ॥२३॥
- यभिचारेणवणीनामवेद्यावेदनेनच १
- स्वकर्मणांचत्यागेनजायन्तेवर्णसंकराः ॥२४॥
- संकीर्णयोनयोयेतुप्रतिलोमानुलोमजाः १
- अन्योऽन्ययतिषक्ताश्चतानूप्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥२५॥

सूतोवैदेहकश्चैव चण्डालश्च नराधमः १

मागधः क्षत्रजातिश्च तथा ज्योगव एव च ॥२६॥

एते षट्सदृशान्वणीन् जनयन्ति स्वयोनिषु १

मातृजात्याम्प्रसूयन्ते प्रवरासु च योनिषु ॥२७॥

यथा त्रयाणां वर्णानां द्वयोरात्मास्य जायते १

आनन्तर्यात्स्वयोन्यान्तु तथा वास्तेष्वपि क्रमात् ॥२८॥

ते चापि वाह्यान् सुबहून्स्ततोऽप्यधिकदूषितान् १

परस्परस्य दारेषु जनयन्ति विगर्हितान् ॥२९॥

यथैव शूद्रो ब्राह्मण्यां वा खं जन्तुम्प्रसूयते १

तथा वाह्यतरं वाह्यश्चातुर्वर्ण्ये प्रसूयते ॥३०॥

प्रतिकूलं वर्तमाना वाह्या वाह्यतरान् पुनः १

हीनाहीनान्प्रसूयन्ते वर्णान् पंचदशैव तु ॥३१॥

प्रसाधनोपचारज्ञमदासन्दासजीवनम् १

सैरिन्द्रं वागुरावृत्तिं सूते दस्युरयोगवे ॥३२॥

मैत्रेयकन्तुवैदेहो माधूकं सम्प्रसूयते १

नृन्प्रशंसत्यजन्तं यो घण्टाताडोऽरुणो दये ॥३३॥

निषादो मार्गवं सूते दासन्नौ कर्मजीविनम् १

कैवर्त्तमिति यम्प्राहुरार्यावर्त्तनिवासिनः ॥३४॥

मृतवस्त्रभृत्स्वनार्यासुगर्हितान्नाशनासुच १
 भवन्त्यायोगवीष्वेतेजातिहीनाःपृथक्त्रयः ॥३५॥
 कारावरोनिषादानुचर्मकारःप्रसूयते १
 वैदेहिकादन्धमेदौवहिर्यामप्रतिश्रयौ ॥३६॥
 चण्डालात्पाण्डुसोपाकस्त्वक्सारथ्यवहारवान् १
 आहिण्डकोनिषादेनवैदेह्यामेवजायते ॥३७॥
 चण्डालेनतुसोपाकोमूल्यसनवृत्तिमान् १
 पुक्कस्यांजायतेपापःसदासज्जनगर्हितः ॥३८॥
 निषादस्त्रीतुचण्डालात्पुत्रमन्त्यावसायिनम् १
 श्मशानगोचरंसूतेवाद्यानामपिगर्हितम् ॥३९॥
 संकरेजातयस्त्वेताःपितृमातृप्रदर्शिताः १
 प्रच्छन्नावाप्रकाशावावेदितयाःस्वकर्मभिः ॥४०॥
 सजातिजानन्तरजाःषट्सुताद्विजधर्मिणः १
 शूद्राणान्तुसधर्मीणःसर्वेऽपध्वंसजाःस्मृताः ॥४१॥
 तपोवीजप्रभावैस्तुतेगच्छन्तियुगेयुगे १
 उत्कर्षचापकर्षचमनुषेष्विहजन्मतः ॥४२॥
 शनकैस्तुक्रियालोपादिमाःक्षत्रियजातयः १
 वृषलत्वंगतालोकेब्राह्मणादर्शनेनच ॥४३॥

पौण्ड्रकाश्चौड्रविडाःकाम्बोजायवनाःशकाः ॥१॥

पारदापह्नुवाश्चीनाःकिरातादरदाःखशाः ॥४४॥

मुखबाहूरूपज्जानांयालोकेजातयोवहिः ॥१॥

म्लेच्छवाचश्चार्यवाचःसर्वेतेदस्यवःस्मृताः ॥४५॥

येद्विजानामपसदायेचापध्वंसजाःस्मृताः ॥१॥

तेनिन्दितैर्वर्तयेयुर्द्विजानामेवकर्मभिः ॥४६॥

सूतानामश्वसारथ्यमम्बष्ठानांचिकित्सनम् ॥१॥

वैदेहकानांस्त्रीकार्यम्मागधानांवणिकपथः ॥४७॥

मत्स्यघातोनिषादानान्त्वष्टिस्त्वायोगवस्यच ॥१॥

मेदान्ध्रचुंचुमडूनामारण्यपशुहिंसनम् ॥४८॥

क्षत्रयपुक्कसानान्तुविलौकोबधबन्धनम् ॥१॥

धिग्वणानांचर्मकार्यवेणानाम्भाण्डवादनम् ॥४९॥

चैत्यद्रुमश्मशानेषुशैलेषूपवनेषुच ॥१॥

वसेयुरेतेविज्ञानावर्तयन्तःस्वकर्मभिः ॥५०॥

चण्डालश्वपचानान्तुवहिर्ग्रीमात्प्रतिश्रयः ॥१॥

अपपात्राश्चकर्तव्याधनमेषांश्वगर्दभम् ॥५१॥

वासांसिमृतचेलानिभिन्नभाण्डेषुभोजनम् ॥१॥

काष्णीयसमलंकारःपरिव्रज्याचनित्यशः ॥५२॥

- नतैःसमयमन्विच्छेत्पुरुषोधर्ममाचरन् १
- व्यहारोमिथस्तेषांविवाहःसद्यशैःसह ॥५३॥
- अन्नमेषाम्पराधीनन्देयस्याङ्घ्रिन्नभाजने १
- रात्रौनविचरेयुस्तेयामेषुनगरेषुच ॥५४॥
- दिवाचरेयुःकार्यार्थचिद्विताराजशासनैः १
- अबान्धवंशवंचैवनिर्हरेयुरितिस्थितिः ॥५५॥
- बध्यांश्चहन्युःसततंयथाशास्त्रंनृपाज्ञया १
- बध्यवासांसिगृह्णीयुःशय्याश्चाभरणानिच ॥५६॥
- वर्णापेतमविज्ञातन्नरंकलुषयोनिजम् १
- आर्यरूपमिवानार्यकर्मभिःस्वैर्विभावयेत् ॥५७॥
- अनार्यतानिष्ठुरताक्रूरतानिष्क्रियात्मता १
- पुरुषंयंजयन्तीहलोकेकलुषयोनिजम् ॥५८॥
- पित्र्यंवाभजतेशीलम्मातुर्वोभयमेववा १
- नकथंचनदुर्योनिःप्रकृतिंस्वान्नियच्छति ॥५९॥
- कुलेमुख्येऽपिजातस्ययस्यस्याद्योनिसंकरः १
- संश्रयत्येवतच्छीलन्नरोऽल्पमपिवाबहु ॥६०॥
- यत्रत्वेतेपरिध्वंसाजायन्तेवर्णदूषकाः १
- राष्ट्रिकैःसहतद्राष्ट्रंक्षिप्रमेवविनश्यति ॥६१॥

- ब्राह्मणार्थेगवार्थेवादेहत्यागोऽनुपस्कृतः १
 स्त्रीबालाभ्युपपत्तौचवाह्यानांसिद्धिकारणम् ॥६२॥
 अहिंसासत्यमस्तेयंशौचमिन्द्रियनियहः १
 एतंसामासिकन्धर्मचातुर्वर्ण्येऽब्रवीन्मनुः ॥६३॥
 शूद्रायाम्ब्राह्मणाज्जातःश्रेयसाचेत्प्रजायते १
 अश्रेयाञ्छ्रेयसींजातिंगच्छत्यासप्तमाद्युगात् ॥६४॥
 शूद्रोब्राह्मणतामेतिब्राह्मणश्चैतिशूद्रताम् १
 क्षत्रियाज्जातमेवन्तुविद्याद्वैश्यात्तथैवच ॥६५॥
 अनार्यायांसमुत्पन्नोब्राह्मणानुयदृच्छया १
 ब्राह्मण्यामप्यनार्यानुश्रेयस्त्वंकेतिचेद्भवेत् ॥६६॥
 जातो नार्यामनार्यायामार्यादार्योभवेद्गुणैः १
 जातोऽप्यनार्यादार्यायामनार्यइतिनिश्चयः ॥६७॥
 तावुभावप्यसंस्कार्याचितिधर्मोऽथैवस्थितः १
 वैगुण्याज्जन्मनःपूर्वउत्तरःप्रतिलोमतः ॥६८॥
 सुवीजं चैवसुक्षेत्रेजातंसम्पद्यतेयथा १
 तथाऽर्याज्जातआर्यायांसर्वसंस्कारमर्हति ॥६९॥
 वीजमेकेप्रशंसन्तिक्षेत्रमन्येमनीषिणः १
 वीजक्षेत्रेतथैवान्येतत्रेयन्तुयवस्थितिः ॥७०॥

- अक्षेत्रेवीजमुत्सृष्टमन्तरैवविनश्यति १
 अवीजकमपिक्षेत्रंकेवलंस्थण्डिलम्भवेत् ॥७१॥
 यस्माद्वीजप्रभावेणतिर्यग्जाश्लषयोभवन् १
 पूजिताश्चप्रशस्ताश्चतस्माद्वीजम्प्रशस्यते ॥७२॥
 अनार्य्यभार्य्यकर्मिणभार्य्यचानार्य्यकर्मिणम् १
 सम्प्रधार्य्याब्रवीद्वातानसमौनासमाविति ॥७३॥
 ब्राह्मणाब्रह्मयोनिस्थायेस्वकर्मण्यवस्थिताः १
 तेसम्यगुपजीवेयुःषट्कर्मणिगुणयथाक्रमम् ॥७४॥
 अध्यापनमध्ययनंयजनंयाजनन्तथा १
 दानम्प्रतियहश्चैवषट्कर्मण्ययजन्मनः ॥७५॥
 षण्णान्तुकर्मिणामस्यत्रीणिकर्मिणिजीविका १
 याजनाध्यापनेचैवविशुद्धाच्चप्रतियहः ॥७६॥
 त्रयोधर्मानिवर्तन्तेब्राह्मणात्क्षत्रियम्प्रति १
 अध्यापनंयाजनंचतृतीयश्चप्रतियहः ॥७७॥
 वैश्यम्प्रतितथैवैतेनिवर्तेरन्नितिस्थितिः १
 नतौप्रतिहितान्धर्मान्मनुराहप्रजापतिः ॥७८॥
 शस्त्रास्त्रभृत्वंक्षत्रस्यवणिकपशुकृषिर्विशः १
 आजीवनार्थन्धर्मस्तुदानमध्ययनंयजिः ॥७९॥

- वेदाभ्यासो ब्राह्मणस्य क्षत्रियस्य च रक्षणम् १
- वार्त्ताकर्म्मैव वैश्यस्य विशिष्टानि स्वकर्मसु ॥ ८० ॥
- अजीवंस्तु यथोक्तेन ब्राह्मणः स्वेन कर्मणा १
- जीवेत्क्षत्रियधर्मेण सत्त्वस्य प्रत्यनन्तरः ॥ ८१ ॥
- उभाभ्यामप्यजीवंस्तु कथं स्यादिति चेद्भवेत् १
- कृषिगोरक्षमास्थाय जीवेद्वैश्यस्य जीविकाम् ॥ ८२ ॥
- वैश्यवृत्त्याऽपि जीवंस्तु ब्राह्मणः क्षत्रियोऽपि वा १
- हिंसाप्रायाम्पराधीनां कृषियत्नेन वर्जयेत् ॥ ८३ ॥
- कृषिं साध्विति मन्यन्ते सावृत्तिः स द्विगर्हिता १
- भूमिभूमिशयांश्चैव हन्ति काष्ठमयो मुखम् ॥ ८४ ॥
- इदन्तु वृत्तिवैकल्यात्त्यजतो धर्मनैपुणम् १
- विद्रपण्यमुद्धृतो द्वारं विक्रेयं वित्तवर्द्धनम् ॥ ८५ ॥
- सर्वान्नसानपोहेत कृतान्नं च तिलैः सह १
- अश्मनो लवणं चैव पशवो ये च मानुषाः ॥ ८६ ॥
- सर्वचतान्तवं रत्नं शाणक्षौमाविकानि च १
- अपि वेत्स्युररक्तानि फलमूले तथा षधीः ॥ ८७ ॥
- अपः शस्त्रं विषम्मांसं सोमं गन्धांश्च सर्वशः १
- क्षीरं क्षौद्रं दधि घृतं तैलम् मधु गुडं कुशान् ॥ ८८ ॥

- आरण्यंश्चपशून्सवीन्दंष्ट्रिणश्चवयांसिच १
 मद्यन्नीलिंचलाक्षांचसर्वाश्चैकशफांस्तथा ॥८९॥
 काममुत्पाद्यकृथातुस्वयमेवकृषीबलः १
 विक्रीणीततिलाञ्जुद्धान्धर्मार्थमचिरस्थितान् ॥९०॥
 भोजनाभ्यंजनाद्यानाद्यदन्यत्कुरतेतिलैः १
 कृमिभूतःश्वविष्टायाम्पितृभिःसहमज्जति ॥९१॥
 सद्यःपततिमांसेनलाक्षयालवणेनच १
 त्र्यहेणशूद्रीभवतिब्राह्मणःक्षीरविक्रयात् ॥९२॥
 इतरेषान्तुपण्यानांविक्रयादिहकामतः १
 ब्राह्मणःसप्तरात्रेणवैश्यभावन्यिच्छति ॥९३॥
 रसारसैर्निमातथानत्वेवलवणंरसैः १
 कृतान्नंचाकृतान्नेनतिलाधान्येनतत्समाः ॥९४॥
 जीवेदेतेनराजन्यःसर्वेणाप्यनयंगतः १
 नत्वेवज्यायसींवृत्तिमभिमन्येतकर्हिचित् ॥९५॥
 योलोभादधमोजात्याजीवेदुत्कृष्टकर्मभिः १
 तंराजानिर्धनंकृत्वाक्षिप्रमेवप्रवासयेत् ॥९६॥
 वरंस्वधर्मोविगुणोनपारक्यःस्वनुष्ठितः १
 परधर्मेणजीवन्हिसद्यःपततिजातितः ॥९७॥

- वैश्योऽजीवनस्वधर्मेणशूद्रवृत्त्याऽपिवर्तयेत् १
- अनाचरन्नकार्याणिनिवर्तेतचशक्तिमान् ॥९८॥
- अशक्नुवंस्तुशुश्रूषांशूद्रःकर्तुं द्विजन्मनाम् १
- पुत्रदारात्ययम्प्राप्तोजीवेत्कारुकर्मभिः ॥९९॥
- यैःकर्मभिःप्रचरितैःशुश्रूथन्तेद्विजातयः १
- तानिकारुकर्माणिशिल्पानिविविधानिच ॥१००॥
- वैश्यवृत्तिमनातिष्ठन्ब्राह्मणःस्वेपथिस्थितः १
- अवृत्तिकर्षितःसीदन्निमन्धर्मसमाचरेत् ॥१०१॥
- सर्वतःप्रतिगृह्णीयाद्ब्राह्मणस्त्वनयंगतः १
- पवित्रन्दुष्यतीत्येतद्धर्मतो नोपपद्यते ॥१०२॥
- नाध्यापनाद्याजनाद्वागर्हिताद्वाप्रतियहात् १
- दोषोभवतिविप्राणाञ्ज्वलनाम्बुसमाहिते ॥१०३॥
- जीवितात्ययमापन्नोयोऽन्नमन्नियतस्ततः १
- आकाशमिवपंकेननसपापेनलिप्यते ॥१०४॥
- अजीगर्तःसुतंहन्तुमुपासर्पद्बुभुक्षितः १
- नचालिप्यतपापेनक्षुत्प्रतीकारमाचरन् ॥१०५॥
- श्वमांसमिच्छन्नातोऽनुन्धर्माधर्मविचक्षणः १
- प्राणानाम्परिरक्षार्थं वामदेवोनलिप्तवान् ॥१०६॥

- भरद्वाजःक्षुधार्तस्तुसपुत्रोविजनेवने १
 बह्वीर्गीःप्रतिजग्राहवृधोस्तक्ष्णोमहातपाः ॥१०७॥
 क्षुधार्तश्चातुमभ्यागाद्विश्वामित्रःश्वजाघनीम् १
 चण्डालहस्तादादायधर्माधर्मविचक्षणः ॥१०८॥
 प्रतियहाद्याजनाद्वातथैवाध्यापनादपि १
 प्रतियहःप्रत्यवरःप्रेत्यविप्रस्यगर्हितः ॥१०९॥
 याजनाध्यापनेनित्यंक्रियेतेसंस्कृतात्मनाम् १
 प्रतियहस्तुक्रियतेशूद्रस्यप्यन्यजन्मनः ॥११०॥
 जपहोमैरपैत्येनोयाजनाध्यापनैःकृतम् १
 प्रतियहनिमित्तन्तुत्यागेनतपसैवच ॥१११॥
 शिलोञ्छमप्याददीतविप्रोऽजीवन्यतस्ततः १
 प्रतियहाच्छिलःश्रेयांस्ततोऽप्युञ्छःप्रशस्यते ॥११२॥
 सीदद्भिःकुप्यमिच्छद्भिर्धनंवापृथिवीपतिः १
 याच्यःस्यात्स्नातकैर्विप्रैरदित्संस्त्यागमर्हति ॥११३॥
 अकृतंचकृतात्क्षेत्राङ्गौरजाविकमेवच १
 हिरण्यन्धान्यमन्नंचपूर्वम्पूर्वमदोषवत् ॥११४॥
 सप्तविंतागमाधर्म्यादायोलाभःक्रयोजयः १
 प्रयोगःकर्मयोगश्चसत्प्रतियहएवच ॥११५॥

विद्याशिल्पम्भृतिःसेवागोरक्ष्यंविपणिःकृषिः ॥ १ ॥
 धृतिर्भैक्षंकुसीदंचदशजीवनहेतवः ॥ ११९६ ॥
 ब्राह्मणःक्षत्रियोवाऽपिवृद्धिर्नैवप्रयोजयेत् ॥ १ ॥
 कामन्तुखलुधर्मार्थन्दद्यात्पापीयसेऽल्पिकाम् ॥ ११९७ ॥
 चतुर्थमाददानोऽपिक्षत्रियोभागमापदि ॥ १ ॥
 प्रजारक्षन्परंशक्तपाकिल्विषात्प्रतिमुच्यते ॥ ११९८ ॥
 स्वधर्मोविजयस्तस्यनाहवेस्यात्पराङ्मुखः ॥ १ ॥
 शस्त्रेणवैश्यान्क्षित्वाधर्म्यमाहारयेद्बलिम् ॥ ११९९ ॥
 धान्येऽष्टमंविशांशुल्कंविंशंकाषीपणावरम् ॥ १ ॥
 कर्मोपकरणाःशूद्राःकारवःशिल्पिनस्तथा ॥ १२०० ॥
 शूद्रस्तुवृत्तिमाकांक्षन्क्षत्रमाराधयेद्यदि ॥ १ ॥
 धनिनंवाऽप्युपाराध्यवैश्यंशूद्रोजिजीविषेत् ॥ १२०१ ॥
 स्वर्गार्थमुभयार्थंवाविप्रानाराधयेत्तुसः ॥ १ ॥
 जातब्राह्मणशब्दस्यसात्यस्यकृतकृत्यता ॥ १२०२ ॥
 विप्रसेवैवशूद्रस्यविशिष्टंकर्मकीर्त्यते ॥ १ ॥
 यदतोऽन्यद्विकुरुतेतद्भवत्यस्यनिष्फलम् ॥ १२०३ ॥
 प्रकल्प्यातस्यतैर्वृत्तिःस्वकुटुम्बाद्यथार्हतः ॥ १ ॥
 शक्तिंचावेक्ष्यदाक्ष्यंचभृत्यानांचपरियहम् ॥ १२०४ ॥

उच्छिष्टमन्नन्दातयंजीणीनिवसनानिच १
 पुलाकाश्चैवधान्यानांजीणीश्चैवपरिच्छदाः ॥१२५॥
 नशूद्रेपातकंकिंचिन्नचसंस्कारमर्हति १
 नास्याधिकारोधर्मेऽस्तिनधर्मात्प्रतिषेधनम् ॥१२६॥
 धर्मेऽस्यवस्तुधर्मज्ञाःसतांवृत्तमनुष्ठिताः १
 मंत्रवर्ज्यन्नदुष्यन्तिप्रशंसाम्प्राप्नुवन्तिच ॥१२७॥
 यथायथाहिसङ्घातमातिष्ठत्यनसूयकः १
 तथातथेमंचामुंचलोकम्प्राप्नोत्यनिन्दितः ॥१२८॥
 शक्तेनापिहिशूद्रेणनकार्योऽधनसंचयः १
 शूद्रोहिधनमासाद्यब्राह्मणानेवबाधते ॥१२९॥
 एतेचतुर्णावर्णानामापद्धर्माःप्रकीर्तिताः १
 यान्सम्यगनुतिष्ठन्तोव्रजन्तिपरमांगतिम् ॥१३०॥
 एषधर्मविधिःकृत्स्नश्चातुर्वर्ण्यस्यकीर्तितः १
 अतःपरम्प्रवक्ष्यामिप्रायश्चित्तविधिंशुभम् ॥१३१॥

॥ इतिमानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायाम् ॥

॥ दशमोऽध्यायः ॥

॥ मानवे धर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां एकादशोऽध्यायः ॥

सान्तानि कंयक्ष्यमाणमध्वगं सार्ववेदसम् १

गुर्वर्थं पितृमात्रार्थं स्वाध्यायार्थ्युपतापिनः ॥ १ ॥

न वै तान् स्नातकान्विद्याब्राह्मणान् धर्मभिक्षुकान् १

निःस्वेभ्यो देयमेतेभ्यो दानं विद्याविशेषतः ॥ २ ॥

एतेभ्यो हि द्विजाभ्येभ्यो देयमन्नं सदक्षिणम् १

इतरेभ्यो वहिर्वेदिकृतान्नन्देयमुच्यते ॥ ३ ॥

सर्वरत्नानि राजा तु यथार्हं प्रतिपादयेत् १

ब्राह्मणान्वेदविदुषो यज्ञार्थं चैव दक्षिणाम् ॥ ४ ॥

कृतदारोऽपरान् दारान् भिक्षित्वा योऽधिगच्छति १

रतिमात्रं फलन्तस्य द्रव्यदातुस्तु सन्ततिः ॥ ५ ॥

धनानि तु यथाशक्ति विप्रेषु प्रतिपादयेत् १

वेदवित्सु विविक्तेषु प्रेत्य स्वर्गं समश्नुते ॥ ६ ॥

यस्य त्रैवार्षिकं भक्त्युत्पत्त्या भृत्यवृत्तये १

अधिकं वाऽपि विद्येत स सोमं पातुमर्हति ॥ ७ ॥

अतःस्वल्पीयसिद्रथेयःसोमम्पिवतिद्विजः १

सपीतसोमपूर्वोऽपिनतस्याप्नोतितत्फलम् ॥८॥

शक्तःपरजनेदातास्वजनेदुःखजीविनि १

मध्वापातोविषास्वादःसधर्मप्रतिरूपकः ॥९॥

भृत्यानामुपरोधेनयत्करोत्यौर्ध्वदेहिकम् १

तद्वत्यसुखोदकंजीवतश्चमृतस्यच ॥१०॥

यज्ञश्चेत्प्रतिरुद्धःस्यादेकेनागेनयज्वनः १

ब्राह्मणस्यविशेषेणधार्मिकेसतिराजनि ॥११॥

योवैश्यःस्याद्बहुपशुर्हीनक्रतुरसोमपः १

कुटुम्बात्तस्यतद्व्यमाहरेद्यज्ञसिद्धये ॥१२॥

आहरेद्वीणिवाद्देवाकामंशूद्रस्यवेश्मनः १

नहिशूद्रस्ययज्ञेषुकश्चिदस्तिपरियहः ॥१३॥

योऽनाहिताग्निःशतगुरयज्वाचसहस्रगुः १

तयोरपिकुटुम्बाभ्यामाहरेदविचारयन् ॥१४॥

आदाननित्याच्चादातुराहरेदप्रयच्छतः १

तथायशोऽस्यप्रथतेधर्मश्चैवप्रवर्द्धते ॥१५॥

तथैवसप्तमेभक्तेभक्तानिषडनश्नता १

अश्वस्तनविधानेनहर्तृबन्धीनकर्मणः ॥१६॥

- खलात्क्षेत्रादगाराद्वायतोवाऽप्युपलभ्यते ॥ १ ॥
- आख्यातयन्तुतत्रस्मैपृच्छतेयदिपृच्छति ॥ १७ ॥
- ब्राह्मणस्वंनहर्त्तव्यंक्षत्रियेणकदाचन ॥ १ ॥
- दस्युनिष्क्रिययोस्तुस्वमजीवनहर्तुमर्हति ॥ १८ ॥
- योऽसाधुभ्योऽर्थमादायसाधुभ्यःसम्प्रयच्छति ॥ १ ॥
- सकृत्वाप्लवमात्मानंसन्तारयतितावुभौ ॥ १९ ॥
- यच्चनयज्ञशीलानान्देवस्वन्तद्विदुर्बुधाः ॥ १ ॥
- अयज्वनान्तुयद्वित्तमासुरस्वन्तदुच्यते ॥ २० ॥
- नतस्मिन्धारयेद्दण्डउन्धार्मिकःपृथिवीपतिः ॥ १ ॥
- क्षत्रियस्यहिबालिश्याद्ब्राह्मणःसीदतिशुधा ॥ २१ ॥
- तस्यभृत्यजनंज्ञात्वास्वकुटुम्बान्महीपतिः ॥ १ ॥
- श्रुतशीलेचविज्ञायवृत्तिन्धर्म्याम्प्रकल्पयेत् ॥ २२ ॥
- कल्पयित्वाऽन्यवृत्तिंचरक्षेदेनंसमन्ततः ॥ १ ॥
- राजाहिधर्मर्षिषड्भागन्तस्मात्प्राप्नोतिरक्षितात् ॥ २३ ॥
- नयज्ञार्थन्धनंशूद्राद्विप्रोभिक्षेतकर्हिचित् ॥ १ ॥
- यजमानोहिभिक्षित्वाचण्डालःप्रेत्यजायते ॥ २४ ॥
- यज्ञार्थमर्थंभिक्षित्वायोनसर्वम्प्रयच्छति ॥ १ ॥
- सयातिभासतांविप्रःकाकतांवाशतंसभाः ॥ २५ ॥

- देवस्वम्ब्राह्मणस्वंवालोभेनोपहिनस्तियः १
- सपापात्मापरेलोकेगृध्रोच्छिष्टेनजीवति ॥२६॥
- इष्टिं वैश्वानरो नित्यन्निर्वपेदब्दपर्यये १
- कूतानाम्पशुसोमानान्निष्कृत्यर्थमसम्भवे ॥२७॥
- आपत्कल्पेनयोधर्मकुरुतेऽनापदिद्विजः १
- सनाप्नोतिफलन्तस्यपरत्रेतिविचारितम् ॥२८॥
- विश्वैश्चदेवैःसाध्यैश्चब्राह्मणैश्चमहर्षिभिः १
- आपत्सुभरणाद्भीतैर्विधेःप्रतिनिधिःकृतः ॥२९॥
- प्रभुःप्रथमकल्पस्ययोऽनुकल्पेनवर्तते १
- नसाम्परायिकन्तस्यदुर्मतेर्विद्यतेफलम् ॥३०॥
- नब्राह्मणोवेदयेतकिंचिद्राजनिधर्मवित् १
- स्ववीर्येणैवताञ्छिथान्मानवानपकारिणः ॥३१॥
- स्ववीर्याद्राजवीर्याच्चस्ववीर्यम्बलवत्तरम् १
- तस्मात्स्वेनैववीर्येणनिगृह्णीयादरीन्द्विजः ॥३२॥
- शुतीरथर्वाङ्गिरसीःकुर्यादित्यविचारयन् १
- वाक्शस्त्रं वैब्राह्मणस्यतेनहन्यादरीन्द्विजः ॥३३॥
- क्षत्रियोबाहुवीर्येणतरेदापदमात्मनः १
- धनेनवैश्यशूद्रौतुजपहोमैर्द्विजोत्तमः ॥३४॥

- विधाताशासितावक्तामैत्रोब्राह्मणउच्यते १
- तस्मैनाकुशलम्ब्रूयान्नशुष्कागिरमीरयेत् ॥३५॥
- नवैकन्यानयुवतिनील्पविद्योनबालिशः १
- होतास्यादग्निहोत्रस्यनार्तोनासंस्कृतस्तथा ॥३६॥
- नरकेहिपतन्त्येतेजुहुतःसचयस्यतत् १
- तस्माद्वैतानकुशलोहोतास्याद्वेदपारगः ॥३७॥
- प्राजापत्यमदत्वाश्वमग्न्याधेयस्यदक्षिणाम् १
- अनाहिताग्निर्भवतिब्राह्मणोविभवेसति ॥३८॥
- पुण्यान्यन्यानि कुर्वीतश्च दधानोजितेन्द्रियः १
- नत्वल्पदक्षिणैर्यज्ञैर्यजेतेहकथंचन ॥३९॥
- इन्द्रियाणियशःस्वर्गमायुःकीर्तिम्रजाःपशून् १
- हन्त्यल्पदक्षिणोयज्ञस्तस्मान्नाल्पधनोयजेत् ॥४०॥
- अग्निहोत्र्यपविध्याग्नीन्ब्राह्मणःकामकारतः १
- चान्द्रायणंचरेन्मासंवोरहत्यासमंहितत् ॥४१॥
- येशूद्रादधिगम्यार्थमग्निहोत्रमुपासते १
- ऋत्विजस्तेहिशूद्राणाम्ब्रह्मवादिषुगर्हिताः ॥४२॥
- तेषांसततमज्ञानांवृषलाग्न्युपसेविनाम् १
- पदामस्तकमाक्रम्यदातादुर्गाणिसन्तरेत् ॥४३॥

- अकुर्वन्विहितं कर्म निन्दितं च समाचरन् १
 प्रसक्तश्चेन्द्रियार्थेषु प्रायश्चित्तीयतेनरः ॥४४॥
 अकामतः कृते पापे प्रायश्चित्तं विदुर्बुधाः १
 कामकारकृतेऽप्याहुरेकेश्रुतिनिदर्शनात् ॥४५॥
 अकामतः कृतम्पापं वेदाभ्यासेन शुध्यति १
 कामतस्तुकृतम्भोहात् प्रायश्चित्तैः पृथग्विधैः ॥४६॥
 प्रायश्चित्तीयताम्प्राप्य देवात् पूर्वकृतेन वा १
 न संसर्गं व्रजेत्सद्भिः प्रायश्चित्तेऽकृते द्विजः ॥४७॥
 इह दुश्चरितैः केचित् केचित् पूर्वकृतैस्तथा १
 प्राप्नुवन्ति दुःरात्मानो नरारूपविपर्ययम् ॥४८॥
 सुवर्णचौरः कौनख्यं सुरापः श्यावदन्तताम् १
 ब्रह्महाक्षय रोगित्वन्दौश्चर्म्यगुरुतल्पगः ॥४९॥
 पिशुनः पौतिनासिक्थं सूचकः पूतिवक्त्रताम् १
 धान्यचौरोऽङ्गहीनत्वमातिरैक्यन्तु मिश्रकः ॥५०॥
 अन्नहर्ता मयावित्वम्भौक्थं वागपहारकः १
 वस्त्रापहारकः श्वैत्र्यम्पंगुतामश्वहारकः ॥५१॥
 एवं कर्मविशेषेण जायन्ते सद्भिर्गर्हिताः १
 जडमूकान्धबधिरा विकृताकृतयस्तथा ॥५२॥

- चरितयमतोनित्यम्प्रायश्चित्तंविशुद्ध्यै १
- निन्द्यैर्हिलक्षणैर्युक्ताजायन्तेऽनिष्कृतैनसः ॥५३॥
- ब्रह्महत्यासुरापानंस्तेयंगुर्वगनागमः १
- महान्तिपातकान्याहुःसंसर्गश्चापितैःसह ॥५४॥
- अनृतंचसमुत्कर्षेराजगामिचपैशुनम् १
- गुरोश्चालीकनिर्वन्धःसमानिब्रह्महत्यया ॥५५॥
- ब्रह्मोज्झतावेदनिन्दाकौटसाक्ष्यंसुहृद्बधः १
- गर्हितानाद्ययोर्जग्धिःसुरापानसमानिषद् ॥५६॥
- निक्षेपस्यापहरणंनराश्वरजतस्यच १
- भूमिवज्रमणीनांचरक्मस्तेयसमंस्मृतम् ॥५७॥
- रेतःसेकःस्वयोनीषुकुमारीष्वन्त्यजामुच १
- सख्युःपुत्रस्यचस्त्रीषुगुरुतल्पसमंविदुः ॥५८॥
- गोबधोऽन्याज्यसंयाज्यंपारदार्यात्मविक्रयम् १
- गुरुमातृपितृत्यागःस्वाध्यायाग्न्योःसुतस्यच ॥५९॥
- परिवित्तिताऽनुजेनपरिवेदनमेवच १
- तयोर्द्धानंचकन्यायास्तयोरेवचयाजनम् ॥६०॥
- कन्यायादूषणंचैववार्द्ध्यं व्रतलोपनम् १
- तडागारामदारानामपत्यस्यचविक्रयः ॥६१॥

- व्रात्यताबान्धवत्यागोभृत्याध्यापनमेवच १
 भृताच्चाध्ययनादानमपण्यानांचविक्रयः ॥६२॥
 सर्वाकरेष्वधीकारोमहायंत्रप्रवर्तनम् १
 हिंसौषधीनांस्त्रयाजीवोऽभिचारोमूलकर्मच ॥६३॥
 इन्धनार्थमशुष्काणान्द्रुमाणामवपातनम् १
 आत्मार्थंचक्रियारम्भोनिन्दितान्नादनन्तथा ॥६४॥
 अनाहिताग्नितास्तेयमृणानामनपक्रिया १
 असच्छास्त्राधिगमनंकौशीलयस्यचक्रिया ॥६५॥
 धान्यकुप्यपशुस्तेयम्मद्यपस्त्रीनिषेवणम् १
 स्त्रीशूद्रविट्क्षत्रबधोनास्तिक्यंचोपपातकम् ॥६६॥
 ब्राह्मणस्यरजःकृत्याघ्रातिरघ्रेयमद्ययोः १
 जैह्व्यंचमैथुनम्पुंसिजातिभ्रंशकरंस्मृतम् ॥६७॥
 खराश्वोष्ट्रमृगेभानामजाविकबधस्तथा १
 संकरीकरणंज्ञेयम्भीनाहिमहिषस्यच ॥६८॥
 निन्दितेभ्योधनादानंवाणिज्यंशूद्रसेवनम् १
 अपात्रीकरणंज्ञेयमसत्यस्यचभाषणम् ॥६९॥
 कृमिकीटवयोहत्यामद्यानुगतभोजनम् १
 फलैधःकुसुमस्तेयमधैर्यंचमलावहम् ॥७०॥

- एतान्येनांसिसर्वाणियथोक्तानिपृथक्पृथक् १
 यैर्यैर्व्रतैरपोहन्तेतानिसम्यङ्निबोधत ॥७१॥
 ब्रह्महाद्वादशसमाःकुटींकृत्वावनेवसेत् १
 भैक्षाशयात्मविशुद्ध्यर्थंकृत्वाशवशिरोध्वजम् ॥७२॥
 लक्ष्यंशस्त्रभृतांवास्याद्विदुषामिच्छयात्मनः १
 प्रास्येदात्मानमग्नौवासमिद्धेत्रिरवाविशराः ॥७३॥
 यजेतवाऽश्वमेधेनस्वर्जितागोसवेनवा १
 अभिजिद्विश्वजिह्यावात्रिवृताग्निष्टुताऽपिवा ॥७४॥
 जपनवाऽन्यतमंवेदंयोजनानांशतंत्रजेत् १
 ब्रह्महत्याऽपनोदायमितभुङ्क्ष्यतेन्द्रियः ॥७५॥
 सर्वस्वंवेदविदुषेब्राह्मणायोपपादयेत् १
 धनंवाजीवनायालगृहंवासपरिच्छदम् ॥७६॥
 हविष्यभुग्वानुसरेत्प्रतिस्रोतःसरस्वतीम् १
 जपेद्धानियताहारस्त्रिवैवेदस्यसंहिताम् ॥७७॥
 कृतवापनोनिवसेद्भामान्तेगोव्रजेऽपिवा १
 आश्रमेवृक्षमूलेवागोब्राह्मणहितेरतः ॥७८॥
 ब्राह्मणार्थेगवार्थेवासद्यःप्राणान्परित्यजेत् १
 मुच्यतेब्रह्महत्यायागोप्तागोब्राह्मणस्यच ॥७९॥

त्र्यवरम्प्रतिरोद्धावासर्वस्वमवजित्यवा १
 विप्रस्यतन्निमित्तेवाप्राणालाभेविमुच्यते ॥८०॥
 एवं दृढव्रतोनित्यम्ब्रह्मचारीसमाहितः १
 समाप्तेद्वादशेवर्षेब्रह्महत्यांथपोहति ॥८१॥
 शिष्टावाभूमिदेवानान्नरदेवसमागमे १
 स्वमेनोऽवभृथस्नातोहयमेधेविमुच्यते ॥८२॥
 धर्मस्यब्राह्मणोमूलमयंराजन्यउच्यते १
 तस्मात्समागमेतेषामेनोविख्याप्यशुध्यति ॥८३॥
 ब्राह्मणःसम्भवेनैवदेवानामपिदैवतम् १
 प्रमाणंचैवलोकस्यब्रह्मात्रैवहिकारणम् ॥८४॥
 तेषांवेदविदोब्रूयुस्त्रयोऽप्येनःसुनिष्कृतिम् १
 सातेषाम्पावनायस्यात्पवित्राविदुषांहिवाक् ॥८५॥
 अतोऽन्यतममास्थायविधिंविप्रःसमाहितः १
 ब्रह्महत्याकृतम्पापंथपोहत्यात्मवत्तया ॥८६॥
 हत्वागर्भमविज्ञातमेतदेवव्रतंचरेत् १
 राजन्यवैश्यौचेजानावात्रेयीमेवचस्त्रियम् ॥८७॥
 उक्त्वाचैवानृतंसाक्ष्येप्रतिरुध्यगुरुन्तथा १
 अपहृत्यचनिक्षेपंकृत्वाचस्त्रीसुहृद्बन्धम् ॥८८॥

इयंविशुद्धिरदिताप्रमाप्याकामतोद्विजम् ॥ १ ॥
 कामतोब्राह्मणवधेनिष्कृतिर्नविधीयते ॥ १८९ ॥
 सुराम्पीत्वाद्विजोमोहादग्निवर्णासुराम्पिवेत् ॥ १ ॥
 तयासकायेनिर्दग्धेमुच्यतेकिल्बिषाततः ॥ १९० ॥
 गोभूत्रमग्निवर्णवापिवेदुदकमेववा ॥ १ ॥
 पयोघृतंवाभरणाद्गोशकृद्रसमेववा ॥ १९१ ॥
 कणान्वाभक्षयेदब्दम्पिण्याकंवासकृन्निशि ॥ १ ॥
 सुरापानापनुत्यर्थंवालवासाजटीध्वजी ॥ १९२ ॥
 सुरावैमलमन्नानाम्पाप्माचमलमुच्यते ॥ १ ॥
 तस्माद्ब्राह्मणराजन्यौवैश्यश्चनसुराम्पिवेत् ॥ १९३ ॥
 गौडीपैष्टीचमाध्वीचविज्ञेयात्रिविधासुरा ॥ १ ॥
 यथैवैकातथासर्वानपातयाद्विजोत्तमैः ॥ १९४ ॥
 यक्षरक्षःपिशाचान्नम्मद्यम्मांसंसुरासवम् ॥ १ ॥
 तद्ब्राह्मणेननातयन्देवानामश्नताहविः ॥ १९५ ॥
 अमेध्येवापतेन्मतोवैदिकंवाऽप्युदाहरेत् ॥ १ ॥
 अकार्यमन्यत्कुर्याद्वाब्राह्मणोमदमोहितः ॥ १९६ ॥
 यस्यकायगतम्ब्रह्ममद्येनाप्लाव्यतेसकृत् ॥ १ ॥
 तस्यथपैतिब्राह्मण्यंशूद्रत्वंचसगच्छति ॥ १९७ ॥

एषाविचित्राभिहितासुरापानस्यनिष्कृतिः १
 अतुर्द्ध्वप्रवक्ष्यामिसुवर्णस्तेयनिष्कृतिम् ॥९८॥
 सुवर्णस्तेयकृद्विप्रोराजानमभिगम्यतु १
 स्वकर्मख्यापयन्ब्रूयान्माभवाननुशास्त्विति ॥९९॥
 गृहीत्वामुसलंराजासकृद्धन्यातुतंस्वयम् १
 बधेनशुध्यतिस्तेनोब्राह्मणस्तपसैवतु ॥१००॥
 तपसापनुत्सुस्तुसुवर्णस्तेयजम्भलम् १
 चीरवासाद्विजोऽरण्येचरेद्ब्रह्महणोव्रतम् ॥१०१॥
 एतैर्व्रतैरपोहेतपापंस्तेयकृतद्विजः १
 गुरुस्त्रीगमनीयन्तुव्रतैरेभिरपानुदेत् ॥१०२॥
 गुरुतल्प्यभिभाषेनस्तप्तेस्वप्यादयोमये १
 सूमीज्वलन्तींस्वाश्लिषेन्मृत्युनासविशुध्यति ॥१०३॥
 स्वयंवाशिष्णवृषणावुत्कृत्याधायचांजलौ १
 नैऋतीन्दिशमातिष्ठेदानिपातादजिह्वगः ॥१०४॥
 खट्वांगीचीरवासावाश्मश्रुलोविजनेवने १
 प्राजापत्यंचरेत्कृच्छ्रमब्दमेकंसमाहितः ॥१०५॥
 चान्द्रायणंवात्रीन्मासानभ्यस्येन्नियतेन्द्रियः १
 हविषेणयवाग्वावागुरुतल्पापनुत्तये ॥१०६॥

- एतैर्व्रतैरपोहेयुर्महापातकिनोमलम् १
- उपपातकिनस्त्वेवमेभिनीनाविधैर्व्रतैः ॥१०७॥
- उपपातकसंयुक्तोगोघ्नोभासंयवान्पिवेत् १
- कृतवापोवसेज्जोष्टेचर्मणातेनसंवृतः ॥१०८॥
- चतुर्थकालमग्नीयादक्षारलवणमितम् १
- गोमूत्रेणाचरेत्स्नानन्द्वौभासौनियतेन्द्रियः ॥१०९॥
- दिवाऽनुगच्छेद्भास्तास्तुतिष्ठन्नूर्ध्वरजःपिवेत् १
- शुश्रूषित्वानमस्कृत्यरात्रौवीरासनंवसेत् ॥११०॥
- तिष्ठन्तीष्वनुतिष्ठेत्तुव्रजन्तीष्वप्यनुव्रजेत् १
- आसीनासुतथासीनोनियतोवीतमत्सरः ॥१११॥
- आतुरामभिशस्तांवाचौरयाघ्रादिभिर्भयैः १
- पतिताम्पंकलग्नांवासर्वोपायैर्विमोचयेत् ॥११२॥
- उष्णेवर्षतिशीतेवामारुतेवातिवाभृशम् १
- नकुर्वीतात्मनस्त्राणंगोरकृत्वातुशक्तितः ॥११३॥
- आत्मनोयदिवाऽन्येषांगृहेक्षेत्रेऽथवाखले १
- भक्षयन्तीन्नकथयेत्पिवन्तंचैववत्सकम् ॥११४॥
- अनेनविधिनायस्तुगोघ्नोगामनुगच्छति १
- सगोहत्याकृतम्पापंत्रिभिर्भासैर्यपोहति ॥११५॥

- वृषभैकादशागाश्च दद्यात्सुचरितव्रतः १
- अविद्यमाने सर्वस्वं वेदविद्भ्यो निवेदयेत् ॥११६॥
- एतदेव व्रतं कुर्युरूपपातकिनो द्विजाः १
- अवकीर्णिवर्जं शुद्धार्थं चान्द्रायणमथापि वा ॥११७॥
- अवकीर्णीतुकाणेन गर्दभेन च तुष्पथे १
- पाकयज्ञविधानेन यजेत निश्च्युतिं निशि ॥११८॥
- हुत्वाऽनौ विधिवद्बोमानन्ततश्च समित्युवा १
- वातेन्द्रगुरुवद्दीनां जुहुयात्सर्पिषा हुतीः ॥११९॥
- कामतोरेतसः सेकं व्रतस्थस्य द्विजन्मनः १
- अतिक्रमं व्रतस्याहुर्धर्मज्ञा ब्रह्मवादिनः ॥१२०॥
- मारुतम्पुरहूतं च गुरुम्पावकमेव च १
- चतुरो व्रतिनोऽभ्येति ब्राह्मन्तेजोऽवकीर्णिनः ॥१२१॥
- एतस्मिन्नेन सिप्राप्ते वसित्वा गर्हभाजिनम् १
- सप्तागारांश्चरेद्भैक्षं स्वकर्मपरिकीर्तयन् ॥१२२॥
- तेभ्यो लब्धेन भैक्षेण वर्तयन्नेककालिकम् १
- उपस्पृशंस्त्रिषवणत्वब्देन स विशुध्यति ॥१२३॥
- जातिभ्रंशकरं कर्म कृत्वाऽन्यतममिच्छया १
- चरेत्सान्तपनं कृच्छ्रम्प्राजापत्यमनिच्छया ॥१२४॥

- संकरापात्रकृत्यामुमासंशोधनभैन्दवम् १
- मलिनीकरणीयेषुतप्तःस्याद्यावकव्यहम् ॥१२५॥
- तुरीयोब्रह्महत्यायाःक्षत्रियस्यवधेस्मृतः १
- वैश्येऽष्टमांशोवृत्तस्थेशूद्रेज्ञेयस्तुषोऽशः ॥१२६॥
- अकामतस्तुराजन्यंविनिपात्यद्विजोत्तमः १
- वृषभैकसहस्रागादद्यात्सुचरितव्रतः ॥१२७॥
- त्र्यब्दंचरेद्धानियतोऽजटीब्रह्महणोव्रतम् १
- वसन्दूरतरेयामाङ्गक्षमूलनिकेतनः ॥१२८॥
- एतदेवचरेदब्दंप्रायश्चित्तंद्विजोत्तमः १
- प्रमाप्यवैश्यंवृत्तस्थन्दद्याच्चैकशतंगवाम् ॥१२९॥
- एतदेवव्रतंकृत्स्नंषण्मासाञ्छूद्रहाचरेत् १
- वृषभैकादशावाऽपिदद्याद्विप्रायगाःसिताः ॥१३०॥
- माजीरनकुलौहत्वाचाषम्मण्डूकमेवच १
- श्वगोधोलूककाकांश्चशूद्रहत्याव्रतंचरेत् ॥१३१॥
- पयःपिवेत्त्रिरात्रंवायोजनंवाऽध्वनोव्रजेत् १
- उपस्पृशेत्स्रवन्त्यांवासूक्तंवाऽब्दैवतंजपेत् ॥१३२॥
- अब्भ्रंकाष्णीयसीन्दद्यात्सर्पहत्वाद्विजोत्तमः १
- पलालभारकंषण्ठेसैसकंचैकमाषकम् ॥१३३॥

- घृतकुम्भं वराहेतुतिलद्रोणन्तुतित्रिरौ १
 शुकेद्विहायनंवत्संक्रौंचं हत्वा त्रिहायनम् ॥१३४॥
 हत्वा हंसं वलाकां च वकं वर्हिणमेव च १
 वानरं श्येनभासौ च स्पर्शयेद्ब्राह्मणाय गाम् ॥१३५॥
 वासोदद्याद्वयं हत्वा पंचनीलान्वृषाङ्गजम् १
 अजमेषावनद्वाहं खरं हत्वैकहायनम् ॥१३६॥
 क्रथादांस्तुभृगान् हत्वा धेनुन्दद्यात्पयस्विनीम् १
 अक्रथादान्वत्सतरीमुष्ट्रं हत्वा तु कृष्णालम् ॥१३७॥
 जीनकार्मुकवस्तावीन्पृथग्दद्याद्विशुद्धये १
 चतुर्णीमपि वणीनान्नारीर्हत्वा नवस्थिताः ॥१३८॥
 दानेन बधनिर्णोकं सपीदीनामशक्नुवन् १
 एकैकशश्चरेत्कृच्छ्रं द्विजः पापापनुत्तये ॥१३९॥
 अस्थिमतान्तुसत्त्वानां सहस्रस्य प्रमापणे १
 पूर्णे चानस्य न स्थान्तु शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ॥१४०॥
 किञ्चिदेव तु विप्राय दद्यादस्थिमताम्बधे १
 अनस्थान्नां चैव हिंसायाम्प्राणायामेन शुध्यति ॥१४१॥
 फलदानान्तुवृक्षाणाञ्छेदने जप्यमृकशतम् १
 गुल्मवल्लीलतानां च पुष्पितानां च वीरूधाम् ॥१४२॥

- अन्नाद्यजानांसत्त्वानांसजानांचसर्वशः १
- फलपुष्पोद्भवानांचघृतप्राशोविशोधनम् ॥१४३॥
- कृष्टजानामोषधीनांजातानांचस्वयंवने १
- वृथालम्भेऽनुगच्छेद्भान्दिनमेकम्पयोव्रतः ॥१४४॥
- एतैर्व्रतैरपोष्यस्यादेनोहिंसासमुद्भवम् १
- ज्ञानाज्ञानकृतंकृत्स्नंशृणुतानाद्यभक्षणे ॥१४५॥
- अज्ञानाद्धारुणीम्पीत्वासंस्कारेणैवशुध्यति १
- मतिपूर्वमनिर्देश्यम्प्राणान्तिकमितिस्थितिः ॥१४६॥
- अपःसुराभाजनस्थामद्यभाण्डस्थितास्तथा १
- पंचरात्रम्पिवेत्पीत्वाशंखपुष्पीशृतम्पयः ॥१४७॥
- स्पृष्ट्वादत्वाचमदिरांविधिवत्प्रतिगृह्यच १
- शूद्रोच्छिष्टाश्चपीत्वाऽपःकुशवारिपिवेत्त्र्यहम् ॥१४८॥
- ब्राह्मणस्तुसुरापस्यगन्धमाघ्रायसोमपः १
- प्राणानप्सुत्रिरायम्यघृतम्प्राश्यविशुध्यति ॥१४९॥
- अज्ञानात्प्राश्यविण्मूत्रंसुरासंस्पृष्टमेवच १
- पुनःसंस्कारमर्हन्तित्रयोवर्णाद्विजातयः ॥१५०॥
- वपनम्मेखलादण्डोभैक्ष्यचर्याव्रतानिच १
- निवर्तन्तेद्विजातीनाम्पुनःसंस्कारकर्मणि ॥१५१॥

- अभोज्यानान्तुभुक्त्वा न्नंस्त्रीशूद्रोच्छिष्टमेवच १
जग्ध्वा मांसमभक्ष्यं च सप्तरात्रं यवान्पि वेत् ॥१५२॥
शुक्तानि च कषायांश्च पीत्वामेध्यान्यपि द्विजः १
तावद्भवत्यप्रयतो यावत्तन्नं व्रजत्यधः ॥१५३॥
विद्वराहखरोष्ट्राणां गोमायोः कपिकाकयोः १
प्राश्य भूत्रपुरीषाणि द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ॥१५४॥
शुष्काणि भुक्त्वा मांसानि भौमानि कवकानि च १
अज्ञातं चैव शूनास्थमेतदेव व्रतं चरेत् ॥१५५॥
क्रायादशूकरोष्ट्राणां कुक्कुटाणां च भक्षणे १
नरकाकखराणां च तप्तकृच्छ्रं विशोधनम् ॥१५६॥
मांसिकान्नन्तु योऽश्नीयादसमावर्तको द्विजः १
सत्रीण्यहान्युपवसेदेकाहं चोदके वसेत् ॥१५७॥
ब्रह्मचारी तु योऽश्नीयान्मधुमांसं कथंचन १
सकृत्वा प्राकृतं कृच्छ्रं व्रतशेषं समापयेत् ॥१५८॥
विडालकाकाखूच्छिष्टं जग्ध्वा श्वनकुलस्य च १
केशकीटावपन्नं च पिबेद्ब्रह्मसुवर्चलाम् ॥१५९॥
अभोज्यमन्नं नानातथ्यमात्मनः शुद्धिं मिच्छता १
अज्ञानभुक्तन्तूतार्यं शोध्यं वाऽप्याशुशोधनैः ॥१६०॥

एषोऽनाद्यादनस्योक्तोव्रतानां विविधो विधिः ।

स्तेयदोषापहर्तृणां व्रतानां श्रूयतां विधिः ॥ १६१ ॥

धान्यान्नधनचौर्याणिकृत्वा कामाद्विजोत्तमः ।

स्वजातीयगृहादेव कृच्छ्राब्देन विशुध्यति ॥ १६२ ॥

मनुष्याणान्तुहरणे स्त्रीणां क्षेत्रगृहस्य च ।

कूपवापीजलानां च शुद्धिश्चान्द्रायणं स्मृतम् ॥ १६३ ॥

द्रव्याणामल्पसाराणां स्तेयं कृत्वा न्यवेशतः ।

चरेत्सान्तपनं कृच्छ्रन्तन्निर्यात्यात्मशुद्धये ॥ १६४ ॥

भक्ष्यभोज्यापहरणे यानशय्यासनस्य च ।

पुष्पमूलफलानां च पंचगव्यं विशोधनम् ॥ १६५ ॥

तृणकाष्ठद्रुमाणां च शुष्कान्नस्य गुडस्य च ।

चेलचर्माभिषाणां च त्रिरात्रं स्याद्भोजनम् ॥ १६६ ॥

मणिमुक्ताप्रवालानान्ताम्रस्य रजतस्य च ।

अयःकांस्योपलानां च द्वादशाहं कणान्नता ॥ १६७ ॥

कार्पासकोटजोर्णाणान्द्विशफैकशफस्य च ।

पक्षिगन्धौषधीनां च रज्ज्वाश्चैव त्र्यहम्पयः ॥ १६८ ॥

एतैर्व्रतैरपोहेतपापं स्तेयकृतं द्विजः ।

अगम्यागमनीयन्तु व्रतैरेभिरपानुदेत् ॥ १६९ ॥

- गुरुतल्पव्रतंकुर्याद्वेतःसिक्तास्वयोनिषु १
- सख्युःपुत्रस्यचस्त्रीषुकुमारीष्वन्त्यजासुच ॥१७०॥
- पैतृष्वसेयीम्भगिनींस्वस्त्रीयाम्मातुरेवच १
- मातुश्चभ्रातुस्तनयांगत्वाचान्द्रायणंचरेत् ॥१७१॥
- एतास्तिस्त्रस्तुभार्यार्थेनोपयच्छेतुबुद्धिमान् १
- ज्ञातित्वेनानुपेयास्ताःपततिद्युपयन्नधः ॥१७२॥
- अमानुषीषुपुरुषउदक्यायामयोनिषु १
- रेतःसिक्ताजलेचैवकृच्छं सान्तपनंचरेत् ॥१७३॥
- मैथुनन्तुसमासेयपुंसियोषितिवा द्विजः १
- गोयानेऽसुदिवाचैवसवासाःस्नानमाचरेत् ॥१७४॥
- चण्डालान्त्यस्त्रियोगत्वाभुक्त्वाचप्रतिगृह्यच १
- पतत्यज्ञानतोविप्रोज्ञानात्साम्यन्तुगच्छति ॥१७५॥
- विप्रदुष्टास्त्रियम्भर्तानिरन्ध्यादेकवेशमनि १
- यत्पुंसःपरदारेषुतच्चैनाचारयेद्व्रतम् ॥१७६॥
- साचेत्पुनःप्रदुष्टेतुसदृशेनोपयंत्रिता १
- कृच्छंचान्द्रायणंचैवतदस्याःपावनंस्मृतम् ॥१७७॥
- यत्करोत्येकरात्रेणवृषलीसेवनाद्विजः १
- तद्वैक्षभुजपन्नित्यंत्रिभिर्वर्षैर्यपोहति ॥१७८॥

- एषाम्पापकृतामुक्ताचतुर्णामपि निष्कृतिः १
 पतितैः सम्प्रयुक्तानामिमाः शृणुत निष्कृतीः ॥१७९॥
 संवत्सरेण पतति पतितेन सहा चरन् १
 याजनाध्यापनाद्यौ नान्न तु या नानासनाशनात् ॥१८०॥
 यो येन पतितेनैषां संसर्गं याति मानवः १
 स तस्यैव व्रतं कुर्यात्तत्संसर्गविशुद्धये ॥१८१॥
 पतितस्योदकं कार्यं सपिण्डैर्बन्धवैर्विहिः १
 निन्दितेऽहनि सायाह्ने ज्ञात्यृत्विग्गुरुसन्निधौ ॥१८२॥
 दासी घटमपाम्पूर्णम्पर्यस्येत्प्रेतवत्पदा १
 अहोरात्रमुपासीरन्नशौचम्बान्धवैः सह ॥१८३॥
 निवर्तेरंश्च तस्मात्तु सम्भाषणसहासने १
 दायाद्यस्य प्रदानं च यात्रा चैव हिलौकिकी ॥१८४॥
 ज्येष्ठता च निवर्तेत ज्येष्ठावाप्यं च यज्जनम् १
 ज्येष्ठांशम्प्राप्नुयाच्चास्य यवीयान्गुणतोऽधिकः ॥१८५॥
 प्रायश्चित्ते तु चरिते पूर्णकुम्भमपान्नवम् १
 तेनैव सार्द्धम्प्रास्येयुः स्नात्वा पुण्ये जलाशये ॥१८६॥
 स त्वप्सु तं घटम्प्रास्य प्रविश्य भवनं स्वकम् १
 सर्वाणि ज्ञाति कार्याणि यथा पूर्वमवाचरेत् ॥१८७॥

- एतमेवविधिंकुर्याद्योषित्सुपतितास्वपि १
 वस्त्रान्नपानन्देयन्तुवसेयुश्चगृहान्तिके ॥१८८॥
 एनस्विभिरनिर्णितैर्नार्थकिंचित्सहाचरेत् १
 कृतनिर्णेजनांश्चैवनजुगुप्सेतकहिंचित् ॥१८९॥
 बालघ्नांश्चकृतघ्नांश्चविशुद्धानपिधर्मतः १
 शरणागतहन्तृश्चस्त्रीहन्तृश्चनसंवसेत् ॥१९०॥
 येषान्द्विजानांसावित्रीनानूचेतयथाविधि १
 तांश्चारयित्वात्रीन्कृच्छ्रानूयथाविध्युपनाययेत् ॥१९१॥
 प्रायश्चित्तंचिकीर्षन्तिविकर्मस्थास्तुयेद्विजाः १
 ब्रह्मणाचपरित्यक्तास्तेषामप्येतदादिशेत् ॥१९२॥
 यद्गर्हितेनार्ज्जयन्तिकर्मणाब्राह्मणाधनम् १
 तस्योत्सर्गेणशुध्यन्तिजप्येनतपसैवच ॥१९३॥
 जपित्वात्रीणिसावित्र्याःसहस्राणिसमाहितः १
 मासंगोष्ठेपयःपीत्वामुच्यतेऽसत्प्रतिग्रहात् ॥१९४॥
 उपवासकृशन्तन्तुगोव्रजात्पुनरागतम् १
 प्रणतम्परिपृच्छेयुःसाम्यंसौम्येच्छसीतिकिम् ॥१९५॥
 सत्यमुक्त्वातुविप्रेषुविकिरेद्यवसंगवाम् १
 गोभिःप्रवर्तितेतीर्थेकुर्युस्तस्यपरिग्रहम् ॥१९६॥

- व्रात्यानां याजनं कृत्वा परेषामन्त्यकर्म च १
 अभिचारमहीनं च त्रिभिः कृच्छ्रैर्यपोहति ॥१९७॥
 शरणागतम्परित्यज्य वेदं विप्लाय च द्विजः १
 संवत्सरं यवाहारस्तत्पापमपसेधति ॥१९८॥
 श्वशृगालखरैर्दृष्टो ग्राम्यैः क्रथाङ्गिरेव च १
 नराश्वोष्ट्वराहैश्च प्राणायामेन शुध्यति ॥१९९॥
 षष्ठान्नकालतामासं संहिताजप एव वा १
 होमाश्च साकलानित्यमपांक्तपानां विशोधनम् ॥२००॥
 उद्ध्यानं समारब्धखरयानन्तुकामतः १
 स्नात्वा तु विप्रो दिग्वासाः प्राणायामेन शुध्यति ॥२०१॥
 विनाङ्गिरस्सुवाग्न्यार्तः शारीरं सन्निवेस्य च १
 सचेलो वहिराप्लुत्य गामालभ्य विशुध्यति ॥२०२॥
 वेदोदितानां नित्यानां कर्मणां समतिक्रमे १
 स्नातकव्रतलोपे च प्रायश्चित्तमभोजनम् ॥२०३॥
 हंकारम्ब्राह्मणस्योक्तात्वं कारं च गरीयसः १
 स्नात्वा नश्नन्नहः शेषमभिवाद्य प्रसादयेत् ॥२०४॥
 ताडयित्वा तृणेनापि कण्ठे वा बध्यवाससा १
 विवादे वा विनिर्जित्य प्रणिपत्य प्रसादयेत् ॥२०५॥

- अवगूर्यत्वब्दशतंसहस्रमभिहत्य च १
- जिघांसयाब्राह्मणस्यनरकम्प्रतिपद्यते ॥२०६॥
- शोणितंयावतःपांशून्संगृह्णातिमहीतले १
- तावन्त्यब्दसहस्राणितत्कर्त्तानरकेवसेत् ॥२०७॥
- अवगूर्यचरेत्कृच्छ्रमतिकृच्छ्रग्निपातने १
- कृच्छ्रातिकृच्छ्रौकुर्वीतिविप्रस्योत्पाद्यशोणितम् ॥२०८॥
- अनुक्तनिष्कृतीनान्तुपापानामपनुत्तये १
- शक्तिंचावेक्ष्यपापंचप्रायश्चित्तम्प्रकल्पयेत् ॥२०९॥
- यैरभ्युपायैरेनांसिमानवोयपकर्षति १
- तान्वोभ्युपायान्वक्ष्यामिदेवर्षिपितृसेवितान् ॥२१०॥
- त्र्यहम्प्रातस्त्यहंसायंत्र्यहमद्यादयाचितम् १
- त्र्यहम्परंचनाश्नीयात्प्राजापत्यंचरन्द्विजः ॥२११॥
- गोमूत्रंगोमयंक्षीरन्दधिसर्पिःकुशोदकम् १
- एकरात्रोपवासश्चकृच्छंसान्तपनंस्मृतम् ॥२१२॥
- एकैकंयासमश्नीयात्त्र्यहाणित्रीणिपूर्ववत् १
- त्र्यहंचोपवसेदन्त्यमतिकृच्छंचरन्द्विजः ॥२१३॥
- तप्तकृच्छंचरन्विप्रोजलक्षीरघृतानिलान् १
- प्रतित्र्यहम्पिवेदुष्णान्सकृत्स्नायीसमाहितः ॥२१४॥

- यतात्मनोऽप्रमत्तस्यद्वादशाहमभोजनम् १
 पराकोनामकृच्छ्रोऽयंसर्वपापापनोदनः ॥२१५॥
 एकैकं ह्रासयेत्पिण्डं कृष्णशुक्ले च वर्द्धयेत् १
 उपस्पृशंस्त्रिषवणमेतच्चान्द्रायणं स्मृतम् ॥२१६॥
 एतमेव विधिकृत्स्नमाचरेद्यवमध्यमे १
 शुक्लपक्षादिनियतश्चरं चान्द्रायणं व्रतम् ॥२१७॥
 अष्टावष्टौ समश्नीयात्पिण्डान्मध्यन्दिने स्थिते १
 नियतात्मा हविष्याशीयति चान्द्रायणं चरन् ॥२१८॥
 चतुरः प्रातरश्नीयात्पिण्डान्विप्रः समाहितः १
 चतुरोऽस्तमिते सूर्ये शिशुचान्द्रायणं स्मृतम् ॥२१९॥
 यथाकथंचित्पिण्डानान्ति स्रोः शीतीः समाहितः १
 मासेनाश्नन् हविष्यस्य चन्द्रस्यैति सलोकताम् ॥२२०॥
 एतद्गुद्रास्तथादित्यावसवश्चाचरन् व्रतम् १
 सर्वाकुशलभोक्षाय मरुतश्च महर्षिभिः ॥२२१॥
 महाथाहृतिभिर्होमैः कर्तव्यः स्वयमन्वहम् १
 अहिंसा सत्यमक्रोधमार्जवं च समाचरेत् ॥२२२॥
 त्रिरह्णस्त्रिर्निशायाश्च सवासाजलमाविशेत् १
 स्त्रीशूद्रपतितांश्चैव नाभिभाषेत कर्हिचित् ॥२२३॥

- स्थानासनाभ्यांविहरेदशक्तोऽधःशयीतवा ॥ १ ॥
- ब्रह्मचारीव्रतीचस्याद्गुरुदेवद्विजार्चकः ॥ २२४ ॥
- सावित्रींचजपेन्नित्यम्पवित्राणिचशक्तितः ॥ १ ॥
- सर्वेष्वेवव्रतेष्वेवम्प्रायश्चित्तार्थमादृतः ॥ २२५ ॥
- एतैर्द्विजातयःशोध्याव्रतैराविष्कृतैःनसः ॥ १ ॥
- अनाविष्कृतपापांस्तुमंत्रैर्होमैश्चशोधयेत् ॥ २२६ ॥
- ख्यापनेनानुतापेनतपसाऽध्ययनेनच ॥ १ ॥
- पापकृन्मुच्यतेपापात्तथादानेनचापदि ॥ २२७ ॥
- यथायथानरोऽधर्मस्वयंकृत्वाऽनुभाषते ॥ १ ॥
- तथातथात्वचेवाहिस्तेनाधर्मेणमुच्यते ॥ २२८ ॥
- यथायथामनस्तस्यदुष्कृतंकर्मगर्हति ॥ १ ॥
- तथातथाशरीरन्तत्तेनाधर्मेणमुच्यते ॥ २२९ ॥
- कृत्वापापंहिसन्तप्यतस्मात्पापात्प्रमुच्यते ॥ १ ॥
- नैवंकुर्याम्पुनरितिनिवृत्त्यापूयतेतुसः ॥ २३० ॥
- एवंसंचिन्त्यमनसाप्रेत्यकर्मफलोदयम् ॥ १ ॥
- मनोवाङ्मूर्तिभिर्नित्यंशुभंकर्मसमाचरेत् ॥ २३१ ॥
- अज्ञानाद्यदिवाज्ञानात्कृत्वाकर्मविगर्हितम् ॥ १ ॥
- तस्माद्विमुक्तिमन्विच्छन्द्वितीयन्नसमाचरेत् ॥ २३२ ॥

यस्मिन्कर्मण्यस्यकृतेमनसःस्यादलाघवम् ॥ २३३ ॥
 तस्मिंस्तावत्तपःकुर्याद्यावत्तुष्टिकरम्भवेत् ॥ २३३ ॥
 तपोमूलमिदं सर्वन्दैवमानुषकंसुखम् ॥ २३४ ॥
 तपोमध्यम्बुधैः प्रोक्तन्तपोऽन्तं वेददर्शिभिः ॥ २३४ ॥
 ब्राह्मणस्य तपोज्ञानन्तपःक्षत्रस्य रक्षणम् ॥ २३५ ॥
 वैश्यस्य तु तपोवाती तपःशूद्रस्य सेवनम् ॥ २३५ ॥
 ऋषयः संयतात्मानः फलमूलानिलाशनाः ॥ २३६ ॥
 तपसैव प्रपश्यन्ति त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ २३६ ॥
 औषधान्यगदो विद्यादैवी च विविधा स्थितिः ॥ २३७ ॥
 तपसैव प्रसिध्यन्ति तपस्तेषां हि साधनम् ॥ २३७ ॥
 यद्गुस्तरं यद्गुरापं यद्गुरीयं च दुष्करम् ॥ २३८ ॥
 सर्वन्तु तपसा साध्यन्तपो हि दुरतिक्रमम् ॥ २३८ ॥
 महापातकिनश्चैव शेषाश्चाकार्यकारिणः ॥ २३९ ॥
 तपसैव सुतप्तेन मुच्यन्ते किल्बिषा ततः ॥ २३९ ॥
 कीटाश्चाहिपतंगाश्च पशवश्च वयांसि च ॥ २४० ॥
 स्थावराणि च भूतानि दिवं यान्ति तपो बलात् ॥ २४० ॥
 यत्किंचिदेनः कुर्वन्ति मनोवाङ्मूर्तिभिर्जनाः ॥ २४१ ॥
 तत्सर्वं निर्द्दहन्त्याशु तपसैव तपोधनाः ॥ २४१ ॥

- तपसैवविशुद्धस्यब्राह्मणस्यदिवौकसः १
- इज्याश्चप्रतिगृह्णन्तिकामान्संवर्द्धयन्तिच ॥२४२॥
- प्रजापतिरिदंशास्त्रन्तपसैवासृजत्प्रभुः १
- तथैववेदानृषयस्तपसाप्रतिपेदिरे ॥२४३॥
- इत्येतत्तपसोदेवामहाभाग्यम्प्रचक्षते १
- सर्वस्यास्यप्रपश्यन्तस्तपसःपुण्यमुत्तमम् ॥२४४॥
- वेदाभ्यासोन्वहंशक्त्यामहायज्ञक्रियाक्षमा १
- नाशयन्त्याशुपापानिमहापातकजान्यपि ॥२४५॥
- यथैधस्तेजसावद्भिःप्राप्तन्निर्दहतिक्षणात् १
- तथाज्ञानाग्निनापापंसर्वन्दहतिवेदवित् ॥२४६॥
- इत्येतदेनसामुक्तम्प्रायश्चित्तंयथाविधि १
- अतउर्ध्वरहस्यानाम्प्रायश्चित्तंनिबोधत ॥२४७॥
- सथाहृतिप्रणवकाःप्राणायामास्तुषोडश १
- अपिभ्रूणहणम्मासात्पुनन्त्यहरहःकृताः ॥२४८॥
- कौत्संजप्त्वाऽपइत्येतद्वासिष्ठंचप्रतीत्यृचम् १
- माहित्रंशुद्धवत्यश्चसुरापोऽपिविशुध्यति ॥२४९॥
- सकृज्जप्त्वास्यवामीयंशिवसंकल्पमेवच १
- अपहृत्यसुवर्णन्तुक्षणाद्भवतिनिर्मलः ॥२५०॥

- हविष्यन्तीयमभ्यस्यनतमंहइतीति च १
- जपित्वा पौरुषं सूक्तम् मुच्यते गुरुतत्पगः ॥२५१॥
- एनसां स्थूलसूक्ष्माणां चिकीर्षन्नपनोदनम् १
- अवेत्यृचं जपेदब्दं यत्किंचिदमितीति वा ॥२५२॥
- प्रतिगृह्याप्रतियाह्यम् भुक्त्वा चान्नं विगर्हितम् १
- जपं स्तरत्समन्दीयम् पूयते मानवश्च्यहात् ॥२५३॥
- सोमारौद्रन्तु बह्वेनामासमभ्यस्य शुध्यति १
- स्रवन्त्यामाचरन् स्नानमर्थ्यग्नामिति च त्र्यृचम् ॥२५४॥
- अब्दार्धमिन्द्रमित्येतदेनस्वीसप्तकं जपेत् १
- अप्रशस्तन्तुकृत्वाऽप्सु मासमासीत भैक्षभुक् ॥२५५॥
- मंत्रैः शाकलहोमीयैरब्दं हुत्वा घृतं द्विजः १
- सुगुर्वप्यपहन्त्येनो जप्त्वा वानमइत्यृचम् ॥२५६॥
- महापातकसंयुक्तोऽनुगच्छेद्वाः समाहितः १
- अभ्यस्याब्दम् पावमानीर्भैक्षहारो वि शुध्यति ॥२५७॥
- अरण्ये वा त्रिरभ्यस्य प्रयतो वेदसंहिताम् १
- मुच्यते पातकैः सर्वैः पराकैः शोधितस्त्रिभिः ॥२५८॥
- त्र्यहन्तूपवसेद्युक्तस्त्रिरहोऽभ्युपयन्नपः १
- मुच्यते पातकैः सर्वैस्त्रिर्जपित्वाऽद्यमर्षणम् ॥२५९॥

यथाऽश्वमेधः क्रतुरादू सर्वपापापनोदनः ॥ १ ॥
 तथाऽधमर्षणं सूक्तं सर्वपापापनोदनम् ॥ २६० ॥
 हत्वा लोकानपीमांस्त्रीनश्नन्नपियतस्ततः ॥ १ ॥
 ऋग्वेदन्धारयन्विप्रो नैनः प्राप्नोति किञ्चन ॥ २६१ ॥
 ऋक्संहितां त्रिरभ्यस्य यजुषां वासमाहितः ॥ १ ॥
 साम्नां वासरहस्यानां सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २६२ ॥
 यथामहाहूदम्प्राप्य क्षिप्तं लोष्टं विनश्यति ॥ १ ॥
 तथादुश्चरितं सर्ववेदे त्रिवृत्तिमञ्जति ॥ २६३ ॥
 ऋचो यजुषि चान्यानि सामानि विविधानि च ॥ १ ॥
 एष ज्ञेयस्त्रिवृद्धे दोयो वेदैर्न स वेदवित् ॥ २६४ ॥
 आद्यं यत्त्र्यक्षरम्ब्रह्म त्रयीयस्मिन् प्रतिष्ठिता ॥ १ ॥
 स गृह्योऽन्यस्त्रिवृद्धे दोयस्तं वेदसवेदवित् ॥ २६५ ॥

॥ इति मानवेधर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायाम् ॥

॥ एकादशोऽध्यायः ॥

॥ मानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायांद्वादशोऽध्यायः ॥

चातुर्वर्ण्यस्यकृत्स्नोऽयमुक्तोधर्मस्त्वयानघ ॥ १ ॥

कर्मणाम्फलनिर्वृत्तिंशंसनस्तत्त्वतःपराम् ॥ ११ ॥

सतानुवाचधर्मात्मामहर्षीन्मानवोभृगुः ॥ १ ॥

अस्यसर्वस्यशृणुतकर्मयोगस्यनिर्णयम् ॥ २ ॥

शुभाशुभफलं कर्ममनोवाग्देहसम्भवम् ॥ १ ॥

कर्मजागतयो नृणामुत्तमाधममध्यमाः ॥ ३ ॥

तस्येहत्रिविधस्यापित्र्यधिष्ठानस्यदेहिनः ॥ १ ॥

दशलक्षणयुक्तस्यमनोविद्यात्प्रवर्तकम् ॥ ४ ॥

परद्रव्येष्वभिध्यानम्मनसाऽनिष्टचिन्तनम् ॥ १ ॥

वितथाऽभिनिवेशश्चत्रिविधंकर्ममानसम् ॥ ५ ॥

पारुथमनृतंचैवपैशुन्यंचापिसर्वशः ॥ १ ॥

असम्बद्धप्रलापश्चवाङ्मयंस्याच्चतुर्विधम् ॥ ६ ॥

अदत्तानामुपादानंहिंसाचैवाविधानतः ॥ १ ॥

परदारोपसेवाचशारीरंत्रिविधंस्मृतम् ॥ ७ ॥

- मानसम्भनसैवायमुपभुंक्तेशुभाशुभम् १
- वाचावाचाकृतंकर्मकायेनैवचकायिकम् ॥८॥
- शरीरजैःकर्मदोषैर्यातिस्थावरतान्नरः १
- वाचिकैःपक्षिमृगताम्भानसैरन्त्यजातिताम् ॥९॥
- वाग्दण्डोऽथमनोदण्डःकायदण्डस्तथैवच १
- यस्यैतेनिहिताबुद्धौत्रिदण्डीतिसुच्यते ॥१०॥
- त्रिदण्डमेतन्निक्षिप्यसर्वभूतेषुमानवः १
- कामक्रोधौतुसंयम्यततःसिद्धिन्नियच्छति ॥११॥
- योऽस्यात्मनःकारयितातंक्षेत्रज्ञमप्रचक्षते १
- यःकरोतितुकर्माणिसभूतात्मोच्यतेबुधैः ॥१२॥
- जीवसंज्ञोऽन्तरात्मान्यःसहजःसर्वदेहिनाम् १
- येनवेदयतेसर्वसुखन्दुःखंचजन्मसु ॥१३॥
- तावुभौभूतसम्पृक्तौमहान्क्षेत्रज्ञएवच १
- उच्चावचेषुभूतेषुस्थितन्तंयाप्यतिष्ठतः ॥१४॥
- असंख्यामूर्तयस्तस्यनिष्पतन्तिशरीरतः १
- उच्चावचानिभूतानिसततंचेष्टयन्तियाः ॥१५॥
- पंचभ्यएवमात्राभ्यःप्रेत्यदुष्कृतिनान्नृणाम् १
- शरीरंयातनार्थीयमन्यदुत्पद्यतेध्रुवम् ॥१६॥

तेनानुभूयतायामीःशरीरेणेहयातनाः ॥ १ ॥
 तास्वेवभूतमात्रासुप्रलीयन्तेविभागशः ॥ १७ ॥
 सोऽनुभूयासुखोदकीन्दोषान्विषयसंगजान् ॥ १ ॥
 व्यपेतकल्मषोऽभ्येतितावेवोभौमहौजसौ ॥ १८ ॥
 तौधर्मम्पश्यतस्तस्यपापंचातन्द्रितौसह ॥ १ ॥
 याभ्याम्प्राप्नोतिसम्पृक्तःप्रेत्येहचसुखासुखम् ॥ १९ ॥
 यद्याचरतिधर्मसंप्रायशोऽधर्ममल्पशः ॥ १ ॥
 तैरेवचावृतोभूतैःस्वर्गेसुखमुपाप्नुते ॥ २० ॥
 यदितुप्रायशोऽधर्मसेवतेधर्ममल्पशः ॥ १ ॥
 तैर्भूतैःसपरित्यक्तोयामीःप्राप्नोतियातनाः ॥ २१ ॥
 यामीस्तायातनाःप्राप्यसजीवोवीतकल्मषः ॥ १ ॥
 तान्येवपंचभूतानिपुनरभ्येतिभागशः ॥ २२ ॥
 एतादृष्ट्वाऽस्यजीवस्यगतीःस्वेनैवचेतसा ॥ १ ॥
 धर्मतोऽधर्मतश्चैवधर्मेदध्यात्सदामनः ॥ २३ ॥
 सत्त्वंरजस्तमश्चैवत्रीन्विद्यादात्मनोगुणान् ॥ १ ॥
 यैर्बोधेमान्स्थितोभावान्महान्सर्वानशेषतः ॥ २४ ॥
 योयदैषांगुणोदेहेसाकल्येनातिरिच्यते ॥ १ ॥
 सतदातद्गुणप्रायन्तंकरोतिशरीरिणम् ॥ २५ ॥

- सत्त्वंज्ञानन्तमोऽज्ञानंरागद्वेषौरजःस्मृतम् १
 एतद्व्याप्तिमदेतेषांसर्वभूताश्रितंवपुः ॥२६॥
 तत्रयत्प्रीतिसंयुक्तंकिंचिदात्मनिलक्षयेत् १
 प्रशान्तमिवशुद्धाभंसत्त्वन्तदुपधारयेत् ॥२७॥
 यत्तुदुःखसमायुक्तमप्रीतिकरमात्मनः १
 तद्रजोप्रतिघंविद्यात्सततंहारिदेहिनाम् ॥२८॥
 यत्तुस्यान्मोहसंयुक्तमयत्तंविषयात्मकम् १
 अप्रतर्क्यमविज्ञेयन्तमस्तदुपधारयेत् ॥२९॥
 त्रयाणामपिचैतेषांगुणानांयःफलोदयः १
 अग्न्योमध्योजघन्यश्चतम्प्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥३०॥
 वेदाभ्यासस्तपोज्ञानंशौचमिन्द्रियनियहः १
 धर्मक्रियात्मचिन्ताचसात्त्विकंगुणलक्षणम् ॥३१॥
 आरम्भरुचितार्धैर्यमसत्कार्यपरिग्रहः १
 विषयोपसेवाचाजस्वंराजसंगुणलक्षणम् ॥३२॥
 लोभःस्वप्नोऽधृतिःक्रौर्यन्नास्तिक्यम्भिन्नवृत्तिता १
 याचिष्णुताप्रमादश्चतामसंगुणलक्षणम् ॥३३॥
 त्रयाणामपिचैतेषांगुणानांत्रिषुतिष्ठताम् १
 इदंसामासिकंज्ञेयंक्रमशोगुणलक्षणम् ॥३४॥

यत्कर्मकृत्वाकुर्वञ्चकरिथञ्चैवलज्जति १
 तज्ज्ञेयंविदुषासर्वन्तामसंगुणलक्षणम् ॥३५॥
 येनास्मिन्कर्मणालोकेख्यातिमिच्छतिपुष्कलाम् १
 नचशोचत्यसंपत्तौतद्विज्ञेयन्तुराजसम् ॥३६॥
 यत्सर्वेणेच्छतिज्ञातुंयन्नलज्जतिचाचरन् १
 येनतुथतिचात्माऽस्यतत्सत्त्वगुणलक्षणम् ॥३७॥
 तमसोलक्षणंकामोरजसस्त्वर्थोच्यते १
 सत्त्वस्यलक्षणन्धर्मःश्रेष्ठ्यमेषांयथोत्तरम् ॥३८॥
 येनयांस्तुगुणेनैषांसंसारान्प्रतिपद्यते १
 तान्समासेनवक्ष्यामिसर्वस्यास्ययथाक्रमम् ॥३९॥
 देवत्वंसात्त्विकायान्तिमनुथत्वंचराजसाः १
 तिर्यङ्मतामसानित्यमित्येषात्रिविधागतिः ॥४०॥
 त्रिविधात्रिविधैषांतुविज्ञेयागौणिकीगतिः १
 अधमामध्यमाऽग्याचकर्मविद्याविशेषतः ॥४१॥
 स्थावराःकृमिकीटाश्चमत्स्याःसर्पाःसकच्छपाः १
 पशवश्चमृगाश्चैवजघन्यातामसीगतिः ॥४२॥
 हस्तिनश्चतुरंगाश्चशूद्राम्लेच्छाश्चगर्हिताः १
 सिंहायाघ्रावराहाश्चमध्यमातामसीगतिः ॥४३॥

- चारणाश्चसुपर्णीश्चपुरुषाश्चैवदा॥म्भकाः १
- रक्षांसिचपिशाचाश्चतामसीषूतमागतिः ॥४४॥
- स्रत्नामत्नानटाश्चैवपुरुषाःशस्त्रवृत्तयः १
- द्यूतपानप्रसक्ताश्चजघन्याराजसीगतिः ॥४५॥
- राजानःक्षत्रियाश्चैवराज्ञांचैवपुरोहिताः १
- वादयुद्धप्रधानाश्चमध्यमाराजसीगतिः ॥४६॥
- गन्धर्वागुह्यकायक्षाविबुधानुचराश्चये १
- तथैवाप्सरसःसर्वा राजसीषूतमागतिः ॥४७॥
- तापसायतयोविप्रायेचवैमानिकागणाः १
- नक्षत्राणिचदैत्याश्चप्रथमासात्त्विकीगतिः ॥४८॥
- यज्वानऋषयोदेवावेदाज्योतींषिवत्सराः १
- पितरश्चैवसाध्याश्चद्वितीयासात्त्विकीगतिः ॥४९॥
- ब्रह्माविश्वसृजोधर्मोमिहानयत्तमेवच १
- उत्तमांसात्त्विकीमेतांगतिमाहुर्मनीषिणः ॥५०॥
- एषसर्वःसमुद्दिष्टस्त्रिप्रकारस्यकर्मणः १
- त्रिविधस्त्रिविधःकृत्स्नःसंसारःसार्वभौतिकः ॥५१॥
- इन्द्रियाणाम्प्रसंगेनधर्मस्यासेवनेनच १
- पापान्संयान्तिसंसारानविद्वांसोनराधमाः ॥५२॥

- यांयायोनिन्तुजीवोऽयंयेनयेनेहकर्मणा १
 क्रमशोयातिलोकेऽस्मिंस्तत्तत्सर्वन्निबोधत ॥५३॥
 बहून्वर्षगणानूधोरान्नरकान्प्राप्यतत्क्षयात् १
 संसारान्प्रतिपद्यन्तेमहापातकिनस्त्विमान् ॥५४॥
 श्वश्रूकरखरोष्ट्राणांगोऽजाविभृगपक्षिणाम् १
 चण्डालपुच्छशानांचब्रह्महायोनिमृच्छति ॥५५॥
 कृमिकीटपतंगानांविड्भुजांचैवपक्षिणाम् १
 हिंसाणांचैवसत्त्वानांसुरापोब्राह्मणोव्रजेत् ॥५६॥
 लूताऽहिसरटानांचतिरश्चांचाम्बुचारिणाम् १
 हिंसाणांचपिशाचानांस्तेनोविप्रःसहस्रशः ॥५७॥
 तृणगुल्मलतानांचक्रथादान्दंष्ट्रिणामपि १
 क्रूरकर्मकृतांचैवशतशोगुरतल्पगः ॥५८॥
 हिंसाभवन्तिक्रथादाःकृमयोऽभक्ष्यभक्षिणः १
 परस्परादिनःस्तेनाःप्रेताऽन्त्यस्त्रीनिषेविणः ॥५९॥
 संयोगम्पतितैर्गत्वापरस्यैवचयोषितम् १
 अपहृत्यचविप्रस्वम्भवतिब्रह्मराक्षसः ॥६०॥
 मणिमुक्ताप्रबालानिहृत्वालोभेनमानवः १
 विविधानिचरत्नानिजायतेहेमकर्तृषु ॥६१॥

- धान्यंहृत्वाभवत्याखुःकांस्यंहंसोजलंलवः १
- मधुदंशःपयःकाकोरसंश्वानकुलोद्धृतम् ॥६२॥
- मांसंगृध्रोवपाम्महुस्तैलन्तैलपयःखगः १
- चीरीवाकस्तुलवणम्बलाकाशकुनिर्दधि ॥६३॥
- कौशेयन्तित्तिरिर्हृत्वाक्षौमंहृत्वातुदर्दुरः १
- कापीसतान्तवंक्रौंचोगोधागांवाग्गुदोगुडम् ॥६४॥
- कुच्छुन्दरिःशुभान्गन्धान्पत्रशाकन्तुवर्हिणः १
- श्वावित्कृतान्नंविविधमकृतान्नन्तुशल्यकः ॥६५॥
- वकोभवतिहृत्वाग्निंगृहकारीखुपस्करम् १
- रक्तानिहृत्वावासांसिजायतेजीवजीवकः ॥६६॥
- वृकोमृगेभंयाघ्रोऽश्वम्फलमूलन्तुमर्कटः १
- स्त्रीमृक्षःस्तोककोवारियानान्युष्ट्रःपशूनजः ॥६७॥
- यद्वातद्वापरद्रव्यमपहत्यबलान्नरः १
- अवश्यंयातितिर्यक्त्वंजग्ध्वाचैवाहुतंहविः ॥६८॥
- स्त्रियोऽप्येतेनकल्पेनहृत्वादोषमवाप्नुयुः १
- एतेषामेवजन्तूनाम्भार्यात्वमुपयान्तिताः ॥६९॥
- स्वेभ्यःस्वेभ्यस्तुकर्मभ्यश्च्युतावर्षाखनापदि १
- पापान्संसृत्यसंसारान्प्रेथतांयान्तिशत्रुषु ॥७०॥

वान्ताश्युल्कामुखःप्रेतोविप्रोधर्मात्स्वकाच्युतः १

अमेध्यकुणपाशीचक्षत्रियःकटपूतनः ॥७१॥

मैत्राक्षज्योतिकःप्रेतोवैश्योभवतिपूयभुक् १

चैलाशकश्चभवतिशूद्रोधर्मात्स्वकाच्युतः ॥७२॥

यथायथानिषेवन्तेविषयान्विषयात्मकाः १

तथातथाकुशलतातेषान्तेषूपजायते ॥७३॥

तेभ्यासात्कर्मणान्तेषाम्पापानामल्पबुद्धयः १

सम्प्राप्नुवन्तिदुःखाणितासुतास्विहयोनिषु ॥७४॥

तामिस्रादिषुचोयेषुनरकेषुविवर्तनम् १

असिपत्रवनादीनिबन्धनच्छेदनानिच ॥७५॥

विविधाश्चैवसम्पीडाःकाकोलूकैश्चभक्षणम् १

करम्भबालुकातापान्कुम्भोपाकांश्चदारुणान् ॥७६॥

सम्भवांश्चवियोनीषुदुःखप्रायासुनित्यशः १

शीतातपाभिघातांश्चविविधानिभयानिच ॥७७॥

असकृद्गर्भवासेषुवासंजन्मचदारुणम् १

बन्धनानिचकष्टानिपरप्रेथत्वमेवच ॥७८॥

बन्धुप्रियवियोगांश्चसंवासंचैवदुर्जनैः १

द्रव्यार्जनंचनाशंचमित्रामित्रस्यचार्जनम् ॥७९॥

- जरांचैवाप्रतीकारायाधिभिश्चोपपीडनम् १
- क्लेशांश्चविविधांस्तान्मृत्युमेवचदुर्जयम् ॥८०॥
- यादृशेनतुभावेनयद्यत्कर्मनिषेवते १
- तादृशेनशरीरेणतत्तत्फलमुपाप्नुते ॥८१॥
- एषसर्वःसमुद्दिष्टःकर्मणां वःफलोदयः १
- नैःश्रेयसंकर्मविधिंविप्रस्येमन्निबोधत ॥८२॥
- वेदाभ्यासस्तपोज्ञानमिन्द्रियाणांचसंयमः १
- अहिंसागुरुसेवाचनिःश्रेयसकरम्परम् ॥८३॥
- सर्वेषामपिचैतेषांशुभानामिहकर्मणाम् १
- किंचिच्छ्रेयस्करतरंकर्मोक्तिम्पुरुषम्प्रति ॥८४॥
- सर्वेषामपिचैतेषामात्मज्ञानम्परंस्मृतम् १
- तद्व्ययंसर्वविद्यानाम्प्राप्यतेह्यमृतन्ततः ॥८५॥
- षणामेषान्तुसर्वेषांकर्मणाम्प्रेत्यचेहच १
- श्रेयस्करतरंज्ञेयंसर्वदाकर्मवैदिकम् ॥८६॥
- वैदिकेकर्मयोगेतुसर्वाण्येतान्यशेषतः १
- अन्तर्भवन्तिक्रमशस्तस्मिंस्तस्मिन्क्रियाविधौ ॥८७॥
- सुखाभ्युदयिकंचैवनैःश्रेयसिकमेवच १
- प्रवृत्तंचनिवृत्तंचद्विविधंकर्मवैदिकम् ॥८८॥

- इहचामुत्रवाकाभ्यम्प्रवृत्तं कर्म कीर्त्यते १
 निष्कामं ज्ञानपूर्वन्तु निवृत्तमुपदिश्यते ॥८९॥
 प्रवृत्तं कर्म संसेव्य देवानामेति साम्यताम् १
 निवृत्तं सेवमानस्तु भूतान्यत्येति पञ्च वै ॥९०॥
 सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि १
 समम्पश्यन्नात्मया जीस्वाराज्यमधिगच्छति ॥९१॥
 यथोक्तान्यपि कर्माणि परिहाय द्विजोत्तमः १
 आत्मज्ञानेशमे च स्याद्वेदाभ्यासे च यत्नवान् ॥९२॥
 एतद्विजन्मसाफल्यम्ब्राह्मणस्य विशेषतः १
 प्रायैतत्कृतकृत्यो हि द्विजो भवति नान्यथा ॥९३॥
 पितृदेवमनुष्याणां वेदश्चक्षुःसनातनम् १
 अशक्यं चाप्रमेयं च वेदशास्त्रमिति स्थितिः ॥९४॥
 या वेदवाद्याः स्मृतयो याश्च काश्च कुदृष्टयः १
 सर्वास्तानिष्फलाः प्रेत्य तमो निष्ठाहिताः स्मृताः ॥९५॥
 उत्पद्यन्ते च वन्ते च यान्यतोऽन्यानि कानिचित् १
 तान्यवीक्षणालिकतया निष्फलान्यनृताति च ॥९६॥
 चातुर्वर्ण्यत्रयो लोकाश्च त्वारश्चाश्रमाः पृथक् १
 भूतम्भवद्भविष्यच्च सर्ववेदात्प्रसिध्यति ॥९७॥

- शब्दःस्पर्शश्चरूपश्चरसोगन्धश्चपञ्चमः १
वेदादेवप्रसूयन्तेप्रसूतिगुणकर्मतः ॥९८॥
विभर्तिसर्वभूतानिवेदशास्त्रंसनातनम् १
तस्मादेतत्परम्भन्येयज्जन्तोरस्यसाधनम् ॥९९॥
सैनापत्यंचराज्यंचदण्डनेतृत्वमेवच १
सर्वलोकाधिपत्यंचवेदशास्त्रविदर्हति ॥१००॥
यथाजातबलोवद्विर्द्दहत्यार्द्रानपिद्रुमान् १
तथादहतिवेदज्ञःकर्मजन्दोषमात्मनः ॥१०१॥
वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञोयत्रतत्राश्रमेवसन् १
इहैवलोकेतिष्ठन्सब्रह्मभूयायकल्पते ॥१०२॥
अज्ञेभ्योयन्थिनःश्रेष्ठायन्थिभ्योधारिणोवराः १
धारिभ्योज्ञानिनःश्रेष्ठाज्ञानिभ्योव्यवसायिनः ॥१०३॥
तपोविद्याचविप्रस्यनिःश्रेयसकरम्परम् १
तपसाकिल्बिषंहन्तिविद्ययाऽमृतमश्नुते ॥१०४॥
प्रत्यक्षंचानुमानंचशास्त्रंचविविधागमम् १
त्रयंसुविदितंकार्यन्धर्मशुद्धिमभीप्सता ॥१०५॥
आर्षन्धर्मोपदेशंचवेदशास्त्राविरोधिना १
यस्तर्केणानुसन्धत्तेसधर्मवेदनेतरः ॥१०६॥

नैःश्रेयसमिदं कर्मयथोदितमशेषतः १

मानवस्यास्यशास्त्रस्यरहस्यमुपदिश्यते ॥१०७॥

अनाम्नातेषु धर्मेषु कथं स्यादिति चेन्न वेत् १

यं शिष्टा ब्राह्मणा ब्रूयुः स धर्मः स्यादशंकितः ॥१०८॥

धर्मेणाधिगतो यैस्तु वेदः स परिवृंहणः १

तेशिष्टा ब्राह्मणा ज्ञेयाः श्रुतिप्रत्यक्षहेतवः ॥१०९॥

दशावरावापरिषद्यन्धर्मम्पारकल्पयेत् १

त्र्यवरावापिवृत्तस्थातन्धर्मनविचालयेत् ॥११०॥

त्रैविद्यो हेतुकस्तर्कानैरुक्तो धर्मपाठकः १

त्रयश्चाश्रमिणः पूर्वेपरिषत्स्याद्दशावरा ॥१११॥

ऋग्वेदविद्यञ्जुर्विच्चसामवेदविदेव च १

त्र्यवरापरिषज्ज्ञेयाधर्मसंशयनिर्णये ॥११२॥

एकोऽपि वेदविद्धर्मयं व्यवस्येद्विजोत्तमः १

सविज्ञेयः परो धर्मो नाज्ञानामुदितोऽन्युतैः ॥११३॥

अव्रतानाममंत्राणां जातिमात्रोपजीविनाम् १

सहस्रशः समेतानाम्परिषत्त्वं न विद्यते ॥११४॥

यं वदन्ति तमोभूता मूर्खी धर्ममतद्विदः १

तत्पापं शतधा भूत्वा तद्वत्कृत् ननु गच्छति ॥११५॥

- एतद्बोधिहितं सर्वन्निःश्रेयसकरम्परम् १
- अस्मादप्रच्युतो विप्रः प्राप्नोति परमां गतिम् ॥११६॥
- एवं स भगवान् देवोलोकानां हितकाम्यया १
- धर्मस्य परमं गुह्यं मे दं सर्वमुक्तवान् ॥११७॥
- सर्वमात्मनिसम्पश्येत्सच्चासच्च समाहितः १
- सर्वं ह्यात्मनिसम्पश्यन्नाधर्मे कुरुते मनः ॥११८॥
- आत्मैव देवताः सर्वाः सर्वमात्मन्यवस्थितम् १
- आत्मा हि जनयत्येषां कर्मयोगं शरीरिणाम् ॥११९॥
- खं सन्निवेशयेत्खेषु चेष्टनस्पर्शनेऽनिलम् १
- पक्तिदृष्ट्योः परन्ते जः स्नेहेऽपोगां च मूर्तिषु ॥१२०॥
- मनसीन्दुन्दिशः श्रोत्रे क्रान्ते विष्णुम्बले हरम् १
- वाच्यग्निमित्रमुत्सर्गे प्रजने च प्रजापतिम् ॥१२१॥
- प्रशासितारं सर्वेषामणीयां समणोरपि १
- रूक्माभं स्वप्नधीगम्यं विद्यात्तम्पुरुषम्परम् ॥१२२॥
- एतमेकेव दन्त्यग्निम्भुवन्ये प्रजापतिम् १
- इन्द्रमेकेऽपरे प्राणमपरे ब्रह्मशाश्वतम् ॥१२३॥
- एष सर्वाणि भूतानि पञ्च भिर्याप्य मूर्तिभिः १
- जन्मवृद्धिक्षयैर्नित्यं संसारयति चक्रवत् ॥१२४॥

एवंयःसर्वभूतेषुपश्यत्यात्मानमात्मना १

ससर्वसमतामेत्यब्रह्माभ्येतिपरम्पदम् ॥१२५॥

इत्येतन्मानवंशास्त्रम्भृगुप्रोक्तम्पठन्द्विजः १

भवत्याचारवान्नित्यंयथेष्टाम्प्राप्नुयाद्भक्तिम् ॥१२६॥

॥ इतिमानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायाम् ॥

॥ द्वादशोऽध्यायः ॥

॥ इतिमनुसंहितासमाप्ता ॥

॥ शुभम्भूयात् ॥

NOTES ON THE TEXT.

GENERAL NOTICE OF THE TEXT.

In undertaking to print the Institutes of孟子 in their original language, it became a matter of the first importance to collect as many manuscripts as could be obtained, and to have the power of collating the rest at pleasure. The difficulties attendant upon such an enterprise were, it will be evident, much enhanced by the distance, which my regular duties at this College forced me to be at from the press, during the printing of the greatest portion of the work. In editing Oriental works in the East, much aid is derived from native assistants; but in this country, every deficiency found in the compositor must be supplied by the editor; for the former is often ignorant of the very names and powers of the letters of the language in which the work is to be printed. Errors of the gravest nature must consequently be the result without the most unceasing watchfulness; and more particularly at the commencement of the undertaking. At length something like a language of the nursery arises between the editor and the compositor, which in the course of the progress of the work enables them to come to a mutual understanding of what is required. This answers on all common occasions; but is insufficient, and often useless, in

GENERAL NOTICE OF THE TEXT.

IN undertaking to print the Institutes of MENU in their original language, it became a matter of the first importance to collect as many manuscripts as could be obtained, and to have the power of collating the rest at pleasure. The difficulties attendant upon such an enterprise were, it will be evident, much enhanced by the distance, which my regular duties at this College forced me to be at from the press, during the printing of the greatest portion of the work. In editing Oriental works in the East, much aid is derived from native assistants: but in this country, every deficiency found in the compositor must be supplied by the editor; for the former is often ignorant of the very names and powers of the letters of the language in which the work is to be printed. Errours of the gravest nature must consequently be the result without the most unceasing watchfulness; and more particularly at the commencement of the undertaking. At length something like a language of the nursery arises between the editor and the compositor, which in the course of the progress of the work enables them to come to a mutual understanding of what is required. This answers on all common occasions; but is insufficient, and often useless,

in

in all anomalous cases. To remedy an evil of such magnitude, and which seemed to set all hope of accuracy at defiance, I contrived the following plan. All the *Déva Nágarí* types were arranged according to their classes and combinations, and every character, whether single or compound, was numbered. A copy of the alphabet thus arranged was put into the hands of the compositor, and, when any correction was to be made, the shape and number of the letter were specified in the margin of the proof-sheet. The result I trust will be found to be, that the present work will bear a fair comparison, for typographical accuracy, with most Oriental publications.

As my object was to make the text as clear and easy for the student as was consistent with the rules laid down by native grammarians, I have introduced the *ardd'hácára*, or apostrophe (◌'), in every instance where the strict rule of grammar would authorise its insertion; namely, wherever a final आ, ए, or ओ was followed by an initial अ. At the same time it is right to state that, from an inspection of different mss. as well as of the Sanscrit works printed in India, it seems to be introduced at pleasure, wherever any final vowel is followed by an initial अ. To have imitated the native copyists in this deviation from grammar, would have been to introduce confusion instead of clearness into the text. Its admission being simply to point out that an initial vowel अ had been elided, we cannot, with any pretension to accuracy, allow its being inserted where two vowels are in a state of coalescence, or where an initial अ is preceded by a dissimilar vowel; as in the following instances,

instances, which are taken from the Calcutta edition of MENU, viz. ब्राह्मणस्याभृगम् Chap. iv. v. 167, स्रवत्यन्नोक्तम् Chap. ii. v. 74, and elsewhere.

Though the Calcutta edition has been made the foundation for the present text, I have, after a careful comparison with several mss. assumed to myself, the right of an editor, to substitute whatever I conceived a better reading. As often as this has been the case, I have stated my reasons for making the emendation in the notes. Perhaps some scholars will be of opinion, that this power ought to have been exercised more frequently than has been done. It appears to me, however, that very considerable caution should be shewn in altering the texts of ancient works. Anomalous forms of grammar and diction may have been admissible at the period in which they were composed, of which grammars make no record, or with which we are unacquainted from our imperfect knowledge of original treatises on the subject. I refer to the notes for many particulars that will elucidate and support this remark.

The Calcutta edition of MENU, published by BA'BU' RA'M, though perhaps the most accurate of the works printed at his press, has many errors. Some relate to the text itself, others arise from the slovenly and indistinct manner in which the natives of Bengal Proper sound certain letters, and which consequently extends to the indifferant use of one for the other in writing, as a ज़ for a य, and a ब for a व, and *vice versa*. The irregular use of the last two letters for one another extends, nearly, to every verse in that edition. Many errors result from careless-

ness in the correction of the press. A list of them is subjoined to that edition; but it is so defective, that it might have been omitted without any essential loss to the work.

Having made the above remarks upon the Calcutta edition, it is but just to state, that that work is, for a native publication, very respectably edited. This latter remark, when contrasted with what has been before observed, conveys no inconsistency or contradiction; for it will be obvious that the business of collating, emending, and printing mss. is too novel in its nature in India, to have formed those habits in the inferior scholars, who would have the charge of preparing them for the press, to admit even a reasonable presumption, that that degree of skill has been yet attained which is essential to the restoration of the text of an ancient author. Having stated this, I feel it but due to myself, to say, that I mean not by such a remark to be supposed to infer that the present text is faultless. Much I have no doubt remains to be done; and a comparison with other mss. will help to clear up any difficulties that still remain.

From the good sense displayed by CULLU'CA BHATTA in his comment on MENU, styled *Menwart'ha Muctávali*, it is much to be regretted, that we have not a copy containing the undoubted text as restored by him. Had we this, little I am convinced would then be required in the way of emendation; for it appears to me that there is much reason to believe, that self-conceited and ignorant transcribers have occasionally tampered with the text as printed in the Calcutta edition. Thus the manuscript No. II.,
does

does not always agree with that edition about certain words, though there is a perfect conformity between them in the *dicta* of the legislator. A reference to the remarks made upon No. II. will explain this subject.

In conformity with the mode practised in Bengal, the exact and definite nasal character, suitable to the case, has been occasionally printed. This has been more particularly attended to at the end of a hemistich, where the definite letter म् has been uniformly printed instead of the *anuswāra* (·), as often as the verse ended with it. We are very nearly placed, with regard to Oriental printing, in the same situation as the first inventors of the art; and it appears to me that the editors of the works printed in Calcutta have shewn their good sense in making use of the proper and definite nasal letter, wherever their space would admit it. The unequalled perfection of the Sanscrit alphabet consists in its containing a definite representative of every sound in the language; and it would be to show ourselves insensible of its merits over every other system of orthography, if we did not take advantage of its exactness, whenever there was no other reason to be adduced against it, but the careless habits of copyists. In following the plan of the Calcutta editors no rule of grammar is violated, and we are thereby enabled to bring the opinions of the natives themselves in support of the mode adopted in this work.

NOTES.

THE following description is designed to explain the nature of the authorities consulted in the course of printing this work.

No. I.

The Calcutta edition of the text of *MENU*, accompanied by the admirable comment of *CULLU'CA BHATTA*, styled *Menwart'ha Muctávali*. The preceding *GENERAL NOTICE* contains every remark I have thought necessary to make upon this edition.

No. II.

A very valuable manuscript of the text of *MENU*, accompanied by the comment of *CULLU'CA BHATTA*. This is one of the numerous mss. presented by *H. T. Colebrooke Esq.* to the East-India Company. It is marked *J. 177*, in the catalogue of their library. This manuscript appears to me to be that which was followed by the editors of the Calcutta edition. The agreement between them is too remarkable, not to have arisen from the one having been subservient to the other; either the Calcutta edition has been printed from this, or the latter has

been corrected subsequently from it. In many cases where this copy agreed with the other mss. it has been altered, and these changes agree entirely with the text in the Calcutta edition; though it occasionally happens that such alterations are not emendations of the text. As they have been made with a very glossy ink they are easily detected.

It is not an ancient copy, and will be quoted as No. II.

No. III.

For this valuable copy I am indebted to the kindness of Mr. Charles Wilkins, who lent it to me out of his private collection. He had it copied for him by a Maharratta *pandit*, who was afterwards employed by Sir William Jones. The large and beautiful copy of the *Rámáyana*, which is now in the library of the Royal Society, was transcribed by this copyist. The work in question is written in a very handsome and elegant hand. The words are released from their *sandhi*, and stand apart. It contains only the text; but I do not think it was copied from that established by CULLU'CA BHATTA; neither are its readings the same as those given by ME'D'HA'TITHI. There are many redundant verses, and frequent substitution of synonymous terms for those found in the Calcutta edition; but with these exceptions there is a general agreement with the latter work. When quoted, it will be called "Mr. Wilkins' manuscript, or copy."

No.

No. IV.

I consider this manuscript as the most valuable check upon the Calcutta edition it has been in my power to consult. It is one of those presented to the East-India Company by the GAIKAWA'R, and was evidently copied out for that purpose. Hence it has not had the advantage of being corrected and collated in the course of perusal; but its errors are merely those of a man who did not understand what he was copying, though careful in the execution of his work. The mistakes are confined to obscure compound letters, which are easily understood by the help of the Calcutta edition itself. There is often a surprising agreement between it and that work, even when all other authorities differ; an agreement so remarkable, that it would almost lead to a suspicion that it had been copied from it, if there were not occasionally the most remarkable discrepancies. Very often it has served to point out that an *anuswára* had been omitted in the Calcutta edition. But its chief use, as being an independent text from the Western side of India, will be obvious, when it is remembered, that all the other copies were written on the Bengal or Eastern side of the peninsula, and may possibly have been copied in regular succession from one another; thereby perpetuating and multiplying errors of the most serious nature. It contains some verses that are not adopted by CULLU'CA BHATTA; and there are occasionally some couplets deficient: it has no comment. Whenever alluded to in
the

the notes, it will be quoted as the "Bombay copy, or manuscript."

No. V.

This is one of the mss. presented by Mr. H. T. Colebrooke to the East-India Company, and is included in two volumes: the first, marked J. ^D₁, contains the first six chapters, and the second, J. ^D₂, comprises the last six chapters. It is a very carefully written manuscript, in a singularly compact and mature hand. The diphthongs are written like those of the provincial alphabet of Bengal; and the shape of the letters may be considered an approximation between the *Déva Nágari* and the *Bengálí*. I conjecture that it may have been written on the Western or North-Western side of India, as the letters ख and घ are frequently substituted for each other. Its date, which was written at the same time with the rest of the work, and found at the end of the ninth chapter, is 1648 of the *Sanvat*; which makes it 232 years old (A. D. 1824).

This work contains the text and comment of ME'D'HA'-TITHI, the son of VI'RA SWA'MI', whose name is written at the end of each chapter. It is a very valuable manuscript, though deficient in many places, owing to its having been copied from an incomplete or defaced work. Its deficiencies are marked by blanks. Its readings are in general very good; but it, in common with the other two copies of MED'HA'TITHI, differs extremely in the eighth chapter from the other mss. But these differences, and the deficiencies, will be best observed in the course of

of perusing the notes. It likewise contains in several places redundant verses.

If a conjecture might be offered, with regard to ME'D'HA'-TITHI's comment and text, as appearing in this copy and in Nos. VI. and VII. it would be, that in the frequent transcriptions the work had undergone, (a proof of its antiquity), the labours of CULLU'CA BHATTA were rendered necessary, not merely for the purpose of giving a more clear and concise explanation of the text of MENU, but in reality to re-establish its true readings. No two comments of any authors can vary more in manner, and perhaps, in merit, than those of ME'D'HA'-TITHI and CULLU'CA BHATTA. The prolixity and obscurity of the former, and the conciseness, clearness, and precision of the latter, quite justify the high eulogium pronounced upon it by Sir William Jones, in his preface to the English translation. It is sometimes very curious to observe how CULLU'CA BHATTA follows his predecessor; very often adopting his particular terms, when he agrees with him, and condensing in an admirably clear and masterly style, the jut of the other's remarks. His good sense is equally shewn in entering into detailed explanations of any obscure expression, though ME'D'HA'-TITHI had, perhaps, been extremely concise in its elucidation, or altogether silent. Yet it very often happens that the prolixity of ME'D'HA'-TITHI explains a technical or local expression, of which the *European* student might seek for in vain in the Dictionaries; and which CULLU'CA has left unnoticed, from conceiving, perhaps,

that it was familiarly understood, and required no interpretation.

These two volumes will be quoted as No. V.

No. VI.

I have under this number classed two volumes, the first containing the first six chapters, and the latter the remaining six. They are of those presented to the East-India Company by Mr. H. T. Colebrooke. The first volume is marked in the catalogue of the East-India Company's Library, J. 233; the second J. 201. They contain the text and comment of ME'D'HA'TITHI. Though I have ranged them together for the sake of reference, the first volume is a much older and better written work than the second; yet there is a great resemblance between them. They form together a valuable work: when quoted here they will be called No. VI.

No. VII.

Under this head I have included four volumes, the first of which, marked J. 198, contains the three first chapters, the second, numbered J. 199, comprises the fourth, fifth, sixth and seventh. In the third volume, J. ^{p.}200, are the eighth, tenth and eleventh chapters. The ninth chapter, marked J. 142, forms a distinct volume, and the twelfth is altogether wanting. It is one of those presented by Mr. H. T. Colebrooke, to the East-India Company. When copied originally, this work was extremely faulty, but it has been collated, and there is
not

not a page without a dozen obliterations, often of whole lines. It is very frequently imperfect. This likewise contains the text and gloss of ME'D'HA'TITHI, and will be quoted as No. VII.

No. VIII.

This manuscript contains only the last six chapters, with the exception of the ninth, of the text and comment of ME'D'HA'TITHI, and was presented to the East-India Company by Mr. H. T. Colebrooke, and is marked J, 149. It has been of little or no use, being destitute of any marks or divisions to distinguish the text from the comment. By occasional marginal insertions, it would seem to have been collated, but, like No. VII., it is full of obliterations.

N.B. I had not possession of Nos. V., VI., VII. and VIII., till the fifth chapter was printed off; but Mr. C. J. Mickle of the East-India Company's library, with the most obliging readiness, occasionally consulted them for me, and sent a transcript of any reading I was desirous of comparing with the authorities I had by me.

No. IX.

A manuscript belonging to the collection of the late Sir William Jones, and now in the possession of the Royal Society, containing but the text of MENU. It is marked *a* 37, and has occasionally the meaning of a word in latin, apparently in the hand-writing of its former possessor. It is noted as "*imperfect*" in the catalogue made

out

out by Mr. Wilkins. It, as well the next (*b* 37), was occasionally consulted, when I happened to be in town; but neither of them was of any essential use.

No. X.

This is in the same collection as the foregoing, and is marked *b* 37. It is described as "*very imperfect*" by Mr. Wilkins. This and the former, when quoted, will be alluded to as *a* or *b* 37. R. S., or of the Royal Society's library.

When the text of the Calcutta edition agreed with Mr. Wilkins' manuscript and Sir W. Jones' translation, it was considered to be good, and generally no further collation took place; except in cases where there was reason to doubt of the grammatical form of a word; but when there appeared a disagreement, further reference was made to the other authorities, and the differences discovered are recorded in the following notes.

CHAP. I.

Verse 4, hemistich 2. In the Calcutta edition the strict grammatical forms, deducible from the rules of euphony, are generally printed; in such cases I have preferred following it to copying the more popular and familiar modes. Thus, in this hemistich we find in that edition महर्षीच्छ्रयताम् compounded of महर्षीन् श्रयताम्. CHAP. I.

V. 20, h. 2. The form यावतिथः is not found, as a derivative, among the terminations in Mr. Wilkins' grammar; but it occurs in Forster's Essay, pages 584, 596, and 648, as an irregular suffix to form nouns of number, weight, and measure. The technical termination is termed तिथ. The final त् of the words ending in वत् is dropped. This termination may be subjoined to the following words, viz. एतावत्, गण, तावत्, पूग, यावत्, बहु, and संघ.

V. 38, h. 1. I have not deviated from the Calcutta edition in the form मेघाँश्च, in which the ° seems indifferently used for the *anuswāra*, when followed by a sibilant. Perhaps it may be here employed on account of the preceding heavy letter.

V. 55, h. 1. The Bombay ms. and that of Mr. Wilkins, read तमोयदा instead of तमोयं; but Nos. II. V. VI. and VII. agree with the Calcutta, and the present, text.

V. 59, h. 2. All other authorities differ from the text, the Calcutta edition, and No. II. in giving सर्वमेव instead

CHAP. I. of सर्वमेषः; but I have preserved the reading in the Calcutta edition, taking it for granted, that when the sense was good, and agreed with Sir William Jones' translation, such readings would be, most likely, those that were sanctioned by the authority of CULLU'CA BHATTA. It is only when I have had reason to think that *his* text had been altered that I have ventured to make an emendation.

V. 64, h. 2. The Bombay ms. agrees with Mr. Wilkins' in reading तावता in the second hemistich for तावतः. Nos. II. V. and VII. however, agree with the present text.

V. 72, h. 2. The Calcutta edition reads तावतीरात्रिमेवच, thus making a false concord. All the other authorities agree with our text. The ms. No. II. was originally the same as the rest; but has subsequently been altered to तावतीरात्रिमेवच which would be more correct than the Calcutta edition, if the accusative were required. But it will be clear that the last half of the hemistich is not under the same government as अहन्, but is quite independent, being merely supplied, as is remarked by CULLU'CA, to complete the verse. The reader will notice, that in the measure of sixteen syllables to the hemistich, in which this work is composed, the foot which contains eight syllables generally comprises a complete sense in itself. This peculiarity has often been of use in ascertaining the sense and genuineness of the text.

V. 81, h. 2. The Calcutta edition, and the ms. No. II. agree in reading प्रतिवर्तते while all the other authorities

give उपवर्त्तते. The former reading seems most analogous, as the idea of a *return* conveyed by प्रति seems peculiarly apt for the sense of the verse, “ *No advantage reverts to man by iniquity.*” It will be seen in the course of the notes, that the prepositions are frequently interchanged in the Calcutta edition; and the editors of that work have often made mistakes in substituting निः for नि. This has not been from oversight, because the same alteration had been previously made in No. II., but fortunately (as has been already stated) in a glossy ink, which admits of their being easily observed.

V. 83, h. 2. All the authorities differ from the Calcutta edition and No. II. They all read त्वेषावयः in the second hemistich, for त्वेषामायुः; the difference, however, is quite immaterial.

V. 89, h. 2. I have put the word प्रसक्तिः as found in all the authorities, in the accusative case, it being clearly under the government of अकल्पयन् in the preceding verse. In the Calcutta edition and in No. II. it is spelt as if derived from शक् “ *be able,*” but it will be evident that it should be from the root षञ्ज् “ *adhere,*” (see Chap. iv. v. 16 and elsewhere); the passage implying “ *non-attachment to sensualities.*” The other authorities likewise give समादिशन् for समासतः.

V. 106, h. 2. All the other mss. differ from the Calcutta edition and No. II. and give सततं for आयुथं; but Nos. V. VI. and VII. agree with those two in reading निःश्रेयसं, while the Bombay and Mr. Wilkins’ ms. read नैःश्रेयसं. In verses 334 of Chap. ix., and 82, 83, and 107

CHAP. I. of Chap. XII. may be seen similar phrases : both forms are correct.

V. 112, h. 2. The Calcutta edition, contrary to No. II. reads कल्पः in the nominative case, and puts its adjective in the same case to agree with it; but it is clearly an error, for कल्पः in common with all the other things enumerated, is in the accusative case, and is governed by उक्तवान् of v. 118. The Bombay and Mr. Wilkins' ms. support No. II. This verse, and several more at the end of this chapter, are wanting in the copies of ME'D'HA'-TITHI's text and comment.

CHAP. II.

CHAP. II. Verse 33, hemistich 2. The Bombay copy gives मनोरमं for मनोहरं; in this it is supported by that of Mr. Wilkins, but all the others agree with the text. The latter epithet is extremely common, pervading the dialects; but the former is less frequent.

V. 44, h. 2. In Mr. Wilkins' ms. and in Nos. V. VI. and VII. सूत्रिकं occurs for सौत्रिकं, but the Bombay copy has सूत्रकं. Frequent variations of a similar nature will be observed to occur in the course of the notes. The other authorities agree with the text.

V. 63, h. 2. Mr. Wilson's dictionary gives प्राचीनावीती instead of प्राचीनआवीती. Mr. Wilkins' and the Bombay ms. Nos. V. and VII. read प्राचीनमावीती, thus interposing

a म to eke out the measure, which is effected in the text CHAP. II. by the inherent vowel अ. Nos. II. and VI. agree with the Calcutta edition and the text.

V. 74, h. 2. The Calcutta edition and No. II., from which that work was most probably printed, read the last word of this couplet विशीर्यति in the *parasmaipada*, or active form, as if it belonged to the fourth conjugation, while the other authorities have विशीर्यते. All the lists of roots in my possession, *viz.* those of Mr. Wilkins, Mr. Wilson, Foster, and those of Dr. Carey in the *Bengálí* and *Déva Nágarí* characters, state the root शृ “*injure*” to be of the ninth conjugation. To suppose the Calcutta edition and No. II. to be right, we must allow the root to belong to the fourth conjugation, and the lists to be defective. I have followed the other authorities; first, because they are the most numerous, and harmonize with the lists of roots and the grammars; and secondly, because if the root should eventually be found to be of the fourth conjugation, the form विशीर्यते will still be correct, as there is not the least difference of form between the *átmanépada*, or middle voice, of the fourth conjugation and the passive voice. It must not be omitted, that the form विशीर्यति, as if it belonged to the fourth conjugation, is found in the comment of the Calcutta edition and in No. II., Chap. III. v. 226. The sense too seems to require a neuter, and not a passive verb.

It is to be remarked, that the fourth conjugation contains the great body of the neuter verbs, while at the same time it is that which in its middle voice is identical

CHAP. II. tical, in form, with the passive. My object is now to shew, that whatever purpose is effected by the letter य, which is the distinctive sign of the passive voice, is equally accomplished by the same letter for the fourth conjugation. In all languages there are certain verbs that might be almost indifferently classed under the passive or neuter voice ; and such instances frequently occur in MENU, the elucidation of which has led me to lengthen this note.

The verb जायते "*he is born*," is classed by the Sanscrit grammarians in the fourth conjugation, though, had they ranged it with the passive verbs, it would not have been changed in the slightest degree in form. That they have not done so shews the correctness of their notions of grammar. Dr. Johnson, in his Dictionary of the English Language, states that the verb "*to be born*" is neuter-passive. The verb is originally passive, for when all its parts are supplied, it means "*to be borne by a mother*;" but in its popular and elliptical use, being employed without any reference to its agent, as when we say, "*he was born last year*," it becomes truly a neuter verb, for it then merely affirms the first appearance of a child in the world. The verb *nascor*, in latin, may be contested as belonging to the passive by its form, and to the neuter by its use ; for it answers the stipulations of a deponent verb, which requires a *passive* form without a passive signification. The French derivative of *nascor*, i. e. *naître*, is laid down to be neuter in the dictionary of the French Academy. In *Hindustání* the passive and some other verbs are conjugated with *jána* "*to go*," and none but
neuter

neuter ones with *hóná* “to be ;” and in that language “to be born” is *paidá hóná*, and therefore *neuter*. Thus we see that we have the analogy of language for considering “to be born” as *neuter* by its use, whatever may be the conclusion we come to by a reference to its derivation. CHAP. II.

Perhaps the following reason for the solution of the equivocal nature of some neuter verbs may be of service, as affording a clue for determining their classification, and to shew *why* there is that similarity between the fourth conjugation and the passive voice in Sanscrit.

Both the subject in the passive and neuter voice have no *will* or *choice* in the action implied by the verb : thus, in the sentence “*he dies*,” the subject is affected by a STATE over which he has no controul, and which he would resist if he could ; and in that of “*he is killed*,” he suffers from an ACTION he cannot avoid. In both these instances the subject is exposed to but one result, independant of his *will* ; the having or not having which, constitutes the real distinction in all animal sufferings and actions. Hence I conceive it is, that there is such a similarity between the fourth conjugation and the passive voice, for whether the subject of the verb be exposed to a *state*, or to an *action*, which is unavoidable, he must be the *object*. If a conjecture might be offered as to the sense of the increment य, which forms the passive and the fourth conjugation, I would say, that it is connected with या or इ “go,” and that it fills the same office in Sanscrit which is done by the derivative *jána* “to go,” in *Hindustáni* and the other dialects.

To

CHAP. II. To define the distinction in doubtful cases between a neuter and a passive verb, we have therefore only to consider whether the subject suffers from a *state* or an *action*; that is, whether there is the agency of an individual, or of natural causes, in producing the effect implied by the verb.

But if it be necessary, on the one hand, to distinguish accurately between the passive and the neuter, it is equally important to discriminate between the neuter and the intransitive verb, in nice and doubtful cases; for the neuter verb holds an intermediate place between the passive and the intransitive: and here again the same test will give us the true definition; namely, if the action implied by the verb depends upon its subject, we may be certain it is not neuter, and that the verb is consequently either transitive or intransitive. Had a rule of this kind, which would afford a logical arrangement, been kept in view, we should not have our grammarians differing about the nature of neuter verbs. That they have been much perplexed in making distinctions, upon imperfect grounds of judgment, may be seen by referring to Mr. Lindley Murray's English Grammar, on the Verb. The presence or absence of volition in the nominative can alone enable us to determine the nature of the verb, and consequently by that test are we to be guided whether the nominative is the *agent* or the *object*. Upon this view of the matter I have arranged the different verbs as follows: and have given examples, lest any doubt should arise as to their classes.

VOLUNTARY.

CHAP. II.

The Nominative THE AGENT.	{	Intransitive,	as <i>He runs, stands, sits.</i>
		Transitive,	— <i>He kills, strikes, &c.</i>
		Reflective,	— <i>He kills, &c. (himself).</i>
		Causal,	— <i>He causes to kill, strike, &c.</i>

INVOLUNTARY.

The Nominative THE OBJECT.	{	Impersonal,	as <i>It rains, thunders, snows, &c.</i>
		Neuter,	— <i>He dies, sleeps, drowns, &c.</i>
		Passive,	— <i>He is killed, struck, &c.</i>
		Causal Passive,	— <i>He is caused to be killed, &c.</i>

V. 84, h. 2. A considerable difficulty presented itself in selecting the proper reading in the second hemistich of this verse, owing to the disagreement of authorities. I have, in consequence, followed the Calcutta edition. For the word दुष्करं Mr. Wilkins' ms. Nos. II. V. VI. and VII. give अक्षरं, but the Bombay ms. has अक्षयं. I did not venture to alter the Calcutta text, because its very dissimilarity made me doubtful whether the editors of that work had not referred to some decisive authority by which they had been guided. If a conjecture might be allowed as to the true reading, it would be for अक्षरं, because it makes a sort of pun; which the scholar will often observe in similar passages in MENU; though the comment of CULLU'CA BHATTA, in No. II. seems rather to support अक्षयं.

V. 101, h. 2. I was kindly favoured by Mr. A. W.

CHAP. II. Von Schlegel with critical remarks on the first portion of this work : they extend to the end of v. 93 of the fourth chapter. The mistakes of the press which he noted, had been previously discovered ; in some cases, even the leaves in which they occurred had been cancelled before the receipt of his letter containing his remarks. These, therefore will be unnoticed ; but such as relate to emendations of the text I shall quote in their proper places, with the exception of one or two, which from their nature very naturally led him into error, as he had no comment to consult. The first of that gentleman's critical remarks relates to the expression सम्यगृक्षविभावनात्, which he suggests should be सम्यगृक्षविभावनात्. I quote his own words : " Car la fin du second vers doit répondre à celle du premier : l'une et l'autrefois l'ablatif gouverné par la preposition आङ् doit exprimer ici le *terminus ad quem*, et आ + ऋ fait अर्." This remark is perfectly grammatical in principle ; and the reading approved of by Mr. Schlegel is found in Mr. Wilkins' ms. Nos. VI. and VII. : but, on the other hand, the reading of our text is confirmed by the Calcutta edition, No. II. the Bombay copy, and the very ancient copy No. V. What causes me to hesitate in at once adopting Mr. Schlegel's emendation is the circumstance of so many authorities reading the other way, and the possibility of सम्यक् itself governing the fifth case, like other words of similar formation ending in अच्, as प्राक् in प्राङ्नाभिवर्जनात् MENU, Chap. II. v. 29, h. 1. This part of grammar requires

quires much elucidation, and a list of particles, with the cases they govern would be of great service to the scholar. CHAP. II.

V. 115, h. 1. A mistake is made in the Calcutta edition, where विद्यान्नियत is printed, but all the authorities give विद्यानियत, "*thou mayest know of subdued organs*;" thus agreeing with the translation.

V. 120, h. 1. There seems to be a little uncertainty whether there are two modes of spelling उर्द्ध्व. Some mss. give उर्ध्व, but very rarely. The first form is alone found in Mr. Wilson's dictionary. I think the former mode most classical, and it is found in several mss. particularly in the Bombay copy.

V. 136, h. 2. An *arka* was omitted in the Calcutta edition, after बन्धुः which is in the nominative case, in common with all the other things enumerated. No. II. has it written subsequently in a different ink and handwriting. It is found in all the others.

V. 156, h. 2. The learned translator has rendered विदुः "*they considered*;" but the sense rather requires a present signification, for which this fifth tense is commonly employed. See Mr. Wilkins' Gram. p. 174.

V. 163, h. 1. बुद्ध्यते is the form commonly adopted in the Calcutta edition for बुध्यते; but as the form ध्य is equally good and more simple than the द्य, it has been invariably adopted. The form ध्य is found in all the authorities except the Calcutta edition and No. II.

V. 169, h. 1. } The reader will observe that the last
V. 171, h. 2. } vowel of the word मौंजी has been made
short

CHAP. II. short in these two verses to answer the measure. This circumstance is noticed by CULLU'CA BHATTA in his comment.

V. 177, h. 2. In the Calcutta edition and in No. II. we find शुक्लानि for शुक्तानि, both in the text and comment. The Bombay ms. would seem to support the Calcutta edition, if it were not remembered, that in compound letters, from their equivocal nature in manuscripts, no dependence can be placed upon them, when they are not supported by the sense and the etymology. But in many cases the letter त in that and other mss. is written very like ल, when compounded with another letter. The other authorities give शुक्तानि, which is confirmed by the sense of the comment, by Mr. Wilson's Dictionary, and by Sir William Jones' translation. If further proof were required, we have that of the Calcutta edition itself, and of No. II., with all the others in Chap v. v. 10, and elsewhere.

V. 204, h. 1. I cannot find any authority for स्वस्तर, as found in the Calcutta edition and in No. II., and the same orthography is given in the comment. Whether it is an error of the press cannot be easily determined ; but the text has been printed प्रस्तर, to agree with every other authority and the dictionaries.

V. 206, h. 2. The Calcutta edition has चाधम्मीन् instead of चाधम्मीत्. The latter reading has been adopted, being supported by all the mss.

V. 223, h. 1. समाचारेत् in the Calcutta edition is decidedly an error, being both contrary to grammar and

and to the measure of the verse ; I have therefore printed CHAP. II.
समाचरेत्.

V. 249, h. 2. Mr. Schlegel suggests that नचेहाजायते should be न चेह जायते. All the mss. however agree with our text.

CHAP. III.

Verse 10, hemistich 2. Mr. Schlegel has very correctly CHAP. III.
remarked, that the first foot of this verse contains *nine* syllables ; and that the reading must therefore be false. He is supported by Nos. V. VI. and VII., which read तन्वोष्ट केशदशनाम्. It is remarkable, that the very words of the text have been adopted by CULLU'CA in his comment ; the same have been translated by Sir W. Jones, and are found in the Calcutta edition, No. II., Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy. The reading of Nos. V. VI. and VII. would afford a different sense ; namely, "*of delicate lips, hair and teeth.*" At the time this passage was printed I was not in possession of the three last authorities ; and if I had, I should have been perplexed to know which reading to have followed ; as my intention has been to restore the text as established by CULLU'CA BHATTA. May we not suppose that a false quantity or a redundant syllable may have been made by the original compiler ?

V. 30, h. 1. An error of the press occurs in the

CHAP. III. first part of this couplet in the Calcutta edition, which causes a doubt as to the real reading intended by its editors. If we suppose that सहतौ “*they two together*,” was meant instead of सहनौ which makes no sense, then this emendation will be unsupported by any other authority; for all read सहोभौ “*both together*,” not even excepting No. II. I have in consequence adopted the latter reading.

V. 33, h. 1. It is worthy of remark, that हित्वा is found with only one त in all the authorities. This is undoubtedly an error, as the root is हिद् “*to cut in two*.” The same reason cannot be urged for this anomaly which can be advanced for सत्व, which appears to be by long use, as correct as सत्त्व. The latter word has such a common use that it would be natural to write it in a contracted form; but हित्वा being a participle of only casual application, the rejection of the second त can only have arisen from the wish of transcribers to save themselves trouble. In one other place in MENU, where it occurs, it is equally contracted.

V. 57, h. 1. Contrary to all the other mss. and Sir W. Jones’ translation, both No. II. and the Calcutta edition read विनश्यन्ति in the plural, though the sense requires the verb in the singular number to agree with its own nominative. The necessary correction has therefore been made in this work.

V. 67, h. 2. Mr. Schlegel suggests that चान्वाहिकीं would be preferable to चान्वाहिकी; but the latter reading is found in every ms. The former mode of spelling applies to आह्निकी as derived from अहन्, “*a day*,” but the

present word is apparently the attributive of अन्वहं “daily,” CHAP. III. and is I think quite correct. The form अन्वहं, may be seen in Chap. II. v. 167, h. 2., and elsewhere.

V. 68, h. 1. The word which is printed in the text चुह्नी is done so in conformity with the Calcutta edition, No. II. V. and the Bombay ms. ; but Nos. VI. VII. and Mr. Wilkins' ms. read चुल्ली, which is supported by the *Amera Cóska*, and Mr. Wilson, and is preferred by Mr. Schlegel. Though the form which has been adopted is not in either of those collections, I believe it to be admissable and perhaps more ancient than the other, which is merely its less guttural sound. It occurs in the dialects with the aspirate after the ल, as if it were spelt *chulhá*, a proof of the former existence of the aspirate, and strongly supporting the Calcutta edition. Thus we find the word चिन्न *chihna* always written and sounded *chinha* in the dialects. We should very speedily curtail and limit the words in this language if we allowed no forms to be correct but those found in the *Cóska*s ; I have therefore, on the above authorities, retained this variety in the orthography. In the same hemistich Mr. Schlegel suggests that अपस्कर might be preferable to उपस्कर ; but all the authorities support the latter word.

V. 81, h. 1. Mr. Schlegel has very accurately shewn that there is a false quantity in the first foot, which as it now stands ends thus ~ ~ ~, and must therefore be wrong ; and he very happily suggests that it may be right to read अर्चयेतषीन्. In this emendation he is supported by Nos. V. VI. and VII. and the Bombay copy seems to have intended

CHAP. III. intended the same reading, but there is a fault in the passage: a न being given instead of त, and the *arka* not being very clear. No. II. had, originally, the same reading, but has been corrected into अर्चयेत्तृषीन् by the same hand and in the same ink as the rest of the work. Mr. Wilkins' ms. confirms this last reading. In the present text we have a mistake, which is likewise found in the Calcutta edition, where the passage reads as with us अर्चयेत्तृषीन्, with a short for a long, agreeably to the usual orthography of the word ऋषिः. To allow Mr. Wilkins' ms. and the correction in No. II. to be right, we must suppose that ऋषिः may have its first syllable long, either by right, or by poetical licence; and we at once settle the question that अर्चू may be of the common form, which Mr. Wilkins (in his list of roots) states is allowed to be so only by some authorities. I very much incline to Mr. Schlegel's emendation, and the reading of Nos. V. VI. and VII.

V. 83, h. 2. The word किञ्चित् in the neuter is found in this verse in the Calcutta edition, and in Nos. II. and VII. The verse is wanting in No. V., but all the others agree in giving कञ्चित्, which is the right reading, as it agrees in the accusative with the masculine noun द्विजं. It has been corrected in No. VI.

V. 93, h. 2. Considerable discrepancies prevail with regard to the word मूर्तिः which the Calcutta edition and all the authorities except the Bombay copy and No. VI. read without the *visarga*. It has subsequently been inserted in Mr. Wilkins' ms., and is clearly required by the sense, as तेजोमूर्तिः is a *bahuvrihi* or compound epithet.

V. 100, h. 1. The word शिल being only found in the CHAP. III. neuter in the Dictionaries, Mr. Schlegel proposes that we should probably read शिलानि instead of शिलान्. All the authorities read as it is printed, except No. II. which has शिलाम्, which it again repeats as the catch-word to the comment.

V. 105, h. 2. The Calcutta edition is unsupported by the context or by any of the authorities in reading प्राप्ताः in the plural: it should be प्राप्तः. वसन् by mistake has been printed for वसेत्, which is the reading of every authority except the Calcutta edition, This error is likewise noticed by Mr. Schlegel.

V. 106, h. 2. An error has crept into the Calcutta edition, in giving वा in the second hemistich of this verse. The sense so clearly requires that we should read च with all the authorities, that this substitution in the Calcutta edition must be by an oversight.

V. 107, h. 1. In substituting उपासनम् for उपासनाम् I have only followed every authority except the Calcutta edition. No. II. was the same as the others originally, but has been altered to agree with the Calcutta edition. Though both forms are admissible, yet it will be allowed, that, in authorities which have no decided preference over one another, it will be safest to go with the greatest number, particularly when the majority is so overpowering as in the present instance.

V. 114, h. 1. The readings with regard to the first hemistich of this couplet vary so much, that perhaps

CHAP. III. it will be best to give them in full. Mr. Wilkins' ms. reads,

सुवासिनीः कुमारं रोगिणी गर्भिणीस्तथा

The Bombay copy agrees with this reading exactly, except in the first syllable, for which it substitutes स्व. No. V. agrees with Mr. Wilkins too, except in the words कुमारं "and boys," in place of which it reads कुमारीं "and girls." Nos. V. and VI. substitute सुवासिनी without *visarga*; but in every other respect agree with Mr. Wilkins' manuscript. In all the copies except the Calcutta edition and No. II. the word तथा is found for स्त्रियः. I have preserved the entire reading of the Calcutta edition and No. II. because of their exact agreement, and the extreme differences that prevail in the rest. Yet if a conjecture might be offered with regard to the true reading, it would be for that of Mr. Wilkins' ms. for the following reasons; first, that the other persons enumerated are in the plural; and secondly, that in CULLU'CA's comment, as well as in that of ME'DHA'TITHI, the word is repeated in the plural form सुवासिन्यः and explained नवोदाः स्त्रियः "*newly married women*" or "*brides*." Mr. Wilson, in his Dictionary, following Mr. Colebrooke, differs from the comment in assigning the sense of सुवासिनी and स्ववासिनी to be "*a woman, married or unmarried, residing in her father's house*." Mr. Schlegel suggests that the form गर्भिणीस्त्रियः should be गर्भिणीःस्त्रियः.

V. 129, h. 1. The sense of the second hemistich seems to be suspended upon that of the first, and would apparently

parently require the present participle भोजयन्, as suggested by Mr. Schlegel; but every authority reads भोजयेत् as with our text. CHAP. III.

V. 122, h. 2. The word चन्द्र has been substituted for चेन्दु in conformity with all the authorities except the Calcutta edition and No. II. because the sense does not seem to require the particle च which precedes इन्दु in these two.

V. 123, h. 2. It is not easy to explain why the word समन्ततः has been substituted for प्रयत्नतः which is required by the context, and is supported by every other authority. Even No. II., between which and the Calcutta edition there is such an identity of text, in general, does not support it in this instance.

V. 125, h. 2. In the first hemistich कृत्ये is substituted for कार्ये in all the authorities, except No. II. and the Calcutta edition. I have followed these two, because I think the word कार्यः is more usual in the sense required.

The word प्रसज्जेत in the second hemistich, is rather perplexing. All the authorities except No. II. differ from the Calcutta edition, and read प्रसज्येत. But the Calcutta edition and No. II. support themselves, in reading exactly the same in Chap. VI. v. 55, h. 1 and 2, where a similar expression occurs. Yet both these two agree with all the others in Chap. IV. v. 16, h. 1. where we find प्रसज्येत and not प्रसज्जेत. As no root from which either can be derived is found in the fourth conjugation, we must understand the Calcutta edition and No. II. to employ the word in a neuter sense, while the others must be conceived to be passive,

CHAP. III. passive, and derived here, as well as Chap. iv. v. 16, h. 1. from षंज् “attach.” The proofs given in the note on v. 55, Chap. vi. will shew that I have done right to follow No. II. and the Calcutta edition. In Mr. Wilkins’ list of roots षंज् “go, move” is given as the root of सञ्जुति and सञ्जुते; but Mr. Wilson in his Dictionary gives षस्ज् “move, go.”

V. 148, h. 2. Mr. Schlegel thinks that we should read याजी in the dual for याज्यौ in the same case; but though the word याज्यः does not occur in Mr. Wilson’s Dictionary as an agent, it is so used again in MENU, Chap. viii. v. 338, h. 1.

V. 185, h. 1. In Mr. Wilson’s Dictionary, the word which we have printed त्रिणाचिकेतः occurs in the form त्रिणात्रिकेतः; as no authority is quoted by which the true reading might be traced out, it is most likely one of those words which that gentleman mentions in his preface to have been taken from MENU, and collected in his private reading. The letter च is so like the letters त्र in the character in which his Dictionary is printed, that I have but little doubt that the त्र occurs for च by a mistake of the press. Had he suggested an etymology of the word, we might have formed a tolerably accurate conjecture on the subject. The latter portion of the compound appears to be a volitive form of कित् “know.” No. II. in the comment, reads त्रिणाचिकेतः; and in the text for च we have a व. Mr. Wilkins’ ms. has तृणाचिकेतः but formerly had the first syllable त्रि. The Bombay copy has तृणाचिकेतुः. No. V. and VI. agree with Mr. Wilkins’ ms. and No. VII. with

with our text. Mr. Schlegel had likewise remarked the difference between the orthography of the word in the text, and that in Mr. Wilson's Dictionary. CHAP. III.

V. 106, h. 2. The manuscripts are divided about the reading of the second hemistich. The Calcutta edition is supported in अतिथिपूजनम् by Nos. II. VI. and VII. while Mr. Wilkins, the Bombay ms. and No. V. agree in giving अतिथिभोजनम्. All, however, accord in reading अतिथिपूजनम् in verse 70; I have in consequence followed the Calcutta edition.

V. 133, h. 2. In reading दोष instead of दीप्तान् I have followed the Calcutta edition and No. II.; both make equally good sense and metre.

V. 169, h. 1. अपांक्त of the Calcutta edition has been altered to अपांक्त्य to make the word agree with v. 176, 182, and 183, and all the mss. except No. II. in which the letter य has apparently been obliterated.

V. 201, h. 1. The Calcutta edition, contrary to every authority, reads देवमानवः for देवदानवः; but, independently of these, the sense of v. 194, 199, and the remaining portion of this very verse forbids it. The phrase may be again seen in Chap. VII. v. 23, h. 1: it has become proverbial in the dialects, and implies "*gods and dæmons.*"

V. 202, h. 2. All the authorities give उपकल्पते and not उपकल्प्यते as is found both in No. II. and the Calcutta edition. The root कृप is not of the fourth conjugation; and, from its apparently having a neuter sense, it cannot have a passive voice (See v. 74, Chap. II.). But in some other passages in the Calcutta edition even,

CHAP. III. it should clearly be without the य. See Chap. III. v. 266 and 272.

V. 214, h. 1. This verse is altogether deficient in Nos. VI. and VII. In the Bombay ms., in Mr. Wilkins' copy, and in No. V. सर्वमावृत्परिक्रमम् is found instead of सर्वमावृत्यविक्रमः. This reading does not seem to give such good sense as the first.

V. 221, h. 1. Mr. Wilson, among many other senses of the word वृत्तः gives "dead," being that which is required by the context, if we read with all the authorities except the Calcutta edition. To establish its text it will be necessary to reverse the meaning, and translate the word "alive." For तुवृत्तः which is found in every authority, and even in No. II. by a correction, (for it had नु originally), the Calcutta edition gives नवृत्तः.

V. 228, h. 2. It is singular that No. II. should have altered परिवेषयेत् into परिवेषयेत, as if it were in the middle voice, for it destroys the measure, giving a syllable more than it should to the foot. The Calcutta edition has the same error. This is a further instance of the connexion between those two works. No. V. is faulty in this verse; but has the word in the common form. No. VI. has the letter न् obliterated, but the correction has been omitted. No. VI. confirms the text in this word, but varies in other respects. In place of the vowel introduced by the others, at the end of the pontential, it has the particle च, and it further varies from all but No. VII. in substituting प्रणोदयन् for प्रचोदयन्. It is quite clear that all these alterations have been made under the idea that the first foot

foot was a syllable short, which can hardly be accounted CHAP. III.
for in so many works. Mr. Wilkins' and the Bombay ms.
are correct.

V. 229, h. 1. Some copies read पातयेत् for आपातयेत्,
and interpose a च to complete the measure. No. II. and
the Bombay copy support the text.

V. 234, h. 2. The following reasons have guided me
in putting आसनम् for आसने. In Nos. V. and VII., the
Bombay ms. and Mr. Wilkins' copy it is so found. In
No. VI. the case appears to have been added in a less
glossy ink than the rest. The verb दद्यात् does not seem
applicable for the sense requisite, if we read the word in
the seventh case, with the Calcutta edition, Nos. II. and
VI. दध्यात् would be more suitable. Is it not possible
that in the time of CULLU'CA the practice of giving the
Népál-blanket had been changed into merely covering
the ground with it? Sir W. Jones has followed the mean-
ing as given by CULLU'CA in his text and comment.

V. 237, h. 1. A reference to the verse preceding this
will be sufficient to shew that अश्नातिवाग्यतः in the sin-
gular, as printed in the Calcutta edition, must be wrong,
and that it should be in the plural to agree with the
sense, and with every other authority except No. II.

V. 240, h. 2. In No. II. there is a mark over the word
गच्छति which seems to have been mistaken by the Cal-
cutta editors for an *anuswára*, otherwise it seems difficult
to conceive how they could have read this word in the
plural, contrary to the sense, and to every other manu-
script.

CHAP. III. V. 251, h. 1. Both No. II. and the Calcutta edition differ from the other mss. and the grammar in reading **आचमयेत्** for **आचामयेत्**. It is true that roots in the causal form ending in **अम्** do not generally augment their penult vowel, by R. 460 of Mr. Wilkins' grammar; but that very rule contains an exception in favour of **चम्**, **कम्** and **अम्**. This exception is confirmed by Dr. Carey, p. 486. The root **चम्**, even in the first conjugation, when preceded by the preposition **आङ्** augments its vowel, See Mr. Wilson's Dictionary, Forster's Essay, p. 448, rule 101, and Dr. Carey's Grammar, page 201.

V. 259, h. 2. The rule regarding the negative or interdictory particle **मा** seems somewhat obscure. Mr. Wilkins, in his grammar, Rule 1310, lays down, that the augment of the first preterite should be rejected when preceded by **मास्म**; but by an error, the word **भवेत्** of the potential is given as the example. In Rule 1313, the fifth tense has an example of the use of **मा** in the expression **मा भूत्** where the elision of the augment is implied by the manner in which it is printed. Dr. Carey is still more express as to its use. He states that “**अम्** (the augment) is constantly prefixed to the *Dhatoo*, in the fourth, fifth, and tenth tenses, unless it be constructed with the privative **मा**.” In Forster's Essay, page 684, Rule 677 *b*, and 678 *a*, two examples are given of the employment of **मा** and **मास्म** before the tenses **द्यी** and **टी**, in both of which the augment is dropped. For the purpose of more clearly seeing the differences of the various readings upon this point, the following extracts have been made. In the
present

present couplet we have in our text and in the Calcutta CHAP. III. edition, Nos. II. V. VI. and in Mr. Wilkins' ms. as follows:

१ श्रद्धाचनोभायगमद्बहुदेयंचनोऽस्त्विति १

No. VII. at present agrees with these: but it originally was the same as the Bombay manuscript, and read माविगमत्. The celebrated verse in the *Rámáyana*, Book I. Section ii. v. 18, which it is there asserted is the first that was ever uttered, supports the text.

१ मा निषाद् प्रतिष्ठां त्वमगमः शास्वतीः समाः १

१ यत् क्रौंचमिथुनादेकमबधीः काममोहितम् ॥

In Chap. VIII. of MENU, verse 84, we read

१ मावमंस्थाः स्वमात्मानं नृणां साक्षिणमुत्तमम् १

which is supported by every authority; and again in the same book, v. 92.

१ तेन चेद विवादस्ते मा गंगां मा कुरु नृगमः ॥

This reading is confirmed by the other copies. The second Chap. v. 116, contains another instance of the use of मा before the third preterite. No argument can be founded upon it, as it will support either opinion, and may, or may not, be said to have its initial vowel, owing to its being immediately preceded by the long आ. But this cannot be said of the first of the two last examples which would have मावमंस्थाः instead of मावमंस्थाः if it had not rejected its augment. The example in Chap. II v. 114, is this १ असूयकायमांमादाः १ “give me not to the scorner.” Under all these difficulties I have not ventured to differ from the Calcutta edition.

CHAP. III. Another example may be quoted from v. 15, h. 2, Chap. VIII., but it is too equivocal to say what was originally intended. Either अ or ब would cause the preceding *visarga* to be changed into ओ; but the apostrophe (') has been retained agreeably to the Calcutta edition.

V. 266, h. 1. It has been before remarked in the note on v. 202 of this Chapter, that the root क्लृप् seems to be a neuter noun, and that it is consequently incapable of becoming passive (See v. 74, Chap. II.), and being of the first conjugation, the य of that voice is inadmissible. All the authorities except No. V. in which the verse is wanting, and No. II., read उपक्ल्पते and not उपक्ल्यते as in the Calcutta edition.

V. 271, h. 2. In proportion as the words are of rare occurrence or obsolete is the variation of the readings of the mss. Thus वाङ्मणिस which is so spelt in Mr. Wilson's Dictionary, and is there rendered "*rhinoceros*," Sir W. Jones translates "*the long eared white goat*," In ME'D'HA'TITHI'S comment, this word is interpreted जरच्छागः "*an aged goat*;" and is there supported by the following quotation from the *Véda*:

१ त्रिपिवं त्विन्द्रियक्षीणं श्वेतं वृद्धमजापतिम् ॥

१ वाङ्मणिसन्तु तम्प्राहुर्याशिकाः पिनूकर्मणि ॥

An explanation of the meaning of त्रिपिवः follows; but I select that given by CULLU'CA, (who quotes the same passage), as the shortest. १ नद्यादौपयः पिवतो यस्य त्रीणि जलं स्पृशन्ति कर्णौ जिह्वा च त्रिभिः पिवतीति त्रिपिवः ॥ Perhaps a translation of both may be of service to the young scholar.

Verse.

Verse.

“The white lord (of the herd) of goats, decrepid with age, who takes a triple-draught, him those skilled in sacrifice call *várdd'hrínasa* in the (solemnization of) rites to the manes.”

Comment.

“Of him drinking water in a stream &c. (these) three, (*viz.*) the two ears and the tongue, touch the fluid, and he imbibes with the three: this (is the sense of) *tripiva*, or he who takes a triple-draught.”

Hence we see the propriety of Sir W. Jones' translation. Respecting the orthography of this word there is some doubt, Mr. Wilson spells it वाङ्गीणस; No. II. the Calcutta edition, Mr. Wilkins' copy and No. VI. by correction in the text, read वाङ्गीणस. The Bombay ms. has वाधीणस and in this is supported by No. VI. in one place. No. V. seems to confirm Mr. Wilson; but it is not very clear, from the manner in which that ancient copy is written, whether there is an *arka* over the ध or not. I have printed the word वाङ्गीणस: after the orthography given in Mr. Wilson's Dictionary, which was approved of by Mr. Colebrooke, whom I consulted upon it. I forgot to mention that No. V. reads वाणीणस:.

V. 272, h. 2. Here even No. II. gives उपकल्पते without the य which is found in the Calcutta edition, and is supported by the other mss. See Chap. III. v. 202 and 266.

V. 274, h. 1. The Calcutta edition, No. II. and Mr. Wilkins'

CHAP. III. Wilkins' copy all agree in reading जायात् in the first hemistich, while all the others give भूयात्. The forms जायात् and जन्यात् in the precativè of the common form are both recorded in Foster's Essay, but are omitted in Mr. Wilkins' Grammar.

V. 275, h. 2. It should be noticed, that आनन्त्यम् instead of अनन्तम् is found in the Bombay ms. and that of Mr. Wilkins. All the other mss. agree with the text.

V. 281, h. 2. A little variety is found in the different authorities. The Calcutta edition, No. II. and the Bombay copy, read with us पांचयज्ञिकम्, while Nos. V. VI. and VII. (by a correction), give पांचयाज्ञिकम्. Mr. Wilkins' ms. has पांचयज्ञियम्.

V. 282, h. 1. The same difference is found in this couplet, where Nos. V. VI. and VII. read पैतृयाज्ञिकः instead of पैतृयज्ञियः. The Bombay ms. has पैतृयज्ञिकः. Mr. Wilkins' copy varies from all in reading पैत्रयज्ञियः but the word पैत्र for पैतृ appears to be so by a subsequent alteration. Mr. Wilson's Dictionary supports the latter form.

V. 284, h. 2. Every authority, including *a* and *b* 37 R. s. make the first foot of the second hemistich a syllable too long; but the measure is easily mended, as it has been suggested by Mr. Colebrooke, (who kindly afforded his opinion on the subject), if in place of तथा we substitute either तु or च when the foot will be प्रपितामहंस्त्वदित्यान्. This gentleman remarks that the measure is not good; neither is it so in the first *pāda* of the same *śloca*. The

measure

measure being the *Vipulá vactra*, admits a tribrachys, CHAP. III. amphimacer, molossus, &c. &c. in the first and third *páda*. The unusual length of the verse had been remarked by Mr. Schlegel.

In the Asiatick Researches, Vol. x. pages 440 and 462; every information regarding *Sanscrit* and *Prácrit* prosody will be found in an admirable essay, by Mr. Colebrooke; and that portion which relates to the admissible varieties of the *Anustubh sloca* or *vactra* I have subjoined, as the original essay may not be accessible to every one.

“ The most common *Sanscrit* metre is the stanza of four
 “ verses, containing eight syllables each; and denomi-
 “ nated from the name of the class, *Anushtubh*. Several
 “ species of it have been described. Two very simple
 “ kinds of it occur, consisting of iambic, or trochaic feet
 “ exclusively.* The rest are included in one general desig-
 “ nation.† But several analogous species are compre-
 “ hended under the denomination of *Vactra*. Here the
 “ laws of the metre, leaving only the first and eighth
 “ syllables indeterminate, require either a bacchius
 “ or an amphibrachys‡ before the eighth syllable, and
 “ forbid

* “ The first termed *Pramáni*, the other *Samáni*. Considered as a species of uni-
 “ form metre, the first is also named *Nagaswarupíni* or *Matallicá*; and the second is
 “ denominated *Mallicá*. There is also a regular measure which alternates trochees
 “ and iambics, and is denominated *Manavácácrídá*: and another, named *Chitrapadá*,
 “ consisting of two dactyls and a spondee.”

† “ *Vitána*.”

‡ “ The metre is named *Pathyá* when an amphibrachys is introduced in the 2d
 “ and 4th verses; some say in the 1st and 3d.”

CHAP. III. “ forbid an anapaest or tribrachys after the first ; as also
 “ in the 2d and 4th verses of the stanza, an amphimacer.
 “ A variety of this metre introduces a tribachys before
 “ the eighth syllable in the 1st and 3d verses, and a
 “ bacchius in the 2d and 4th.* And another sort,† which
 “ admits five varieties, requires the penultimate syllable to
 “ be short in the 2d and 4th verses ; and introduces before
 “ the 8th syllable of the 1st and 3d verses, a dactyl,
 “ anapæst, tribrachys, amphimacer, or molossus.

“ The metre, which is most in use, is one of the species
 “ now described, in which the number of syllables is de-
 “ terminate (*viz.* 8) ; but the quantity variable. CA’LI-
 “ DA’SÄ appropriates to this metre the term *S’loca* (abbrevi-
 “ ated from *Anushtubh s’loca*) ; and directs, that the fifth
 “ syllable of each verse be short ; the sixth, long ; and
 “ the seventh alternately long and short. The mythologi-
 “ cal poems under the title of *Purán’a*, and the metrical
 “ treatises on law and other sciences, are almost entirely
 “ composed in this easy verse ; with a sparing intermix-
 “ ture of other analogous sorts, and with the still rarer
 “ introduction of other kinds of metre. The varieties of
 “ the *Anushtubh S’loca*, which most frequently occur,
 “ make the 5th, 6th, and 7th syllables of the 1st and 3d
 “ verses all long or all short ; or else the 5th long with the
 “ 6th and 7th short. Thus varied, it is much used by the
 “ best poets. CA’LIDA’SÄ has employed it in the 2d and
 “ 6th cantos of his poem, entitled *Cumára sambhava* ; and
 “ in

* “ *Chapalá.*”

† “ *Vipulá.*”

“ in the 1st, 4th, and several others of the *Raghuvans'a*. CHAP. III.
 “ The 2d and 19th cantos of MA'G'HA's poems are in this
 “ metre, and so is the 11th of the *Cirátárjuníya*.” *Asiatick
 Researches*, Vol. X. p. 440.

V. 285, h. 1. I have followed the Calcutta edition, No. II. and the Bombay ms. in reading वा, as it appears to me the option afforded by that particle is preferable to the simple copulative sense of च; which is found in Mr. Wilkins' copy, and Nos. V. VI. and VII. Sir W. Jones' translation favours the latter, and not the former reading.

V. 286, h. 1. Every thing said with regard to 281 may be again repeated here; except that No. V. reads पंचयज्ञिकम्.

CHAP. IV.

Verse 15, hemistich 2. The expression कल्पमानेषु is found in every authority except the Calcutta edition and No. II., and I have accordingly adopted it, because the more familiar term विद्यमानेषु seems to have been substituted as more familiarly intelligible. CHAP. IV.

V. 16, h. 1. See the remarks, Chap. III. v. 125, on प्रसज्येत.

V. 37, h. 2. The Calcutta edition differs, most likely by an error of the press, from all the authorities, in omitting

CHAP. IV. omitting the *anuswāra* of मध्यं which is required by the sense.

V. 48, h. 1. Mr. Schlegel thinks that we should read वाय्वग्नी in the dual form, instead of वाय्वग्नि; but all the authorities agree in reading the compound as it is printed. I regret to say that I am not able to quote Mr. Schlegel's critical remarks beyond this note.

V. 52, h. 2. Mr. Wilkins' ms. reads प्रतिगु in the second hemistich, as if it were in composition. No. V. has it प्रतिगुं while all the others, with the exception of No. VII. in which the couplet is wanting, agree with the text in reading प्रतिगां. The reader can refer to Rule 1061 of Mr. Wilkins' Grammar for the form when in composition.

V. 57, h. 1. In the first hemistich of this couplet, as in the last of 99, the form स्वपेत् is found in both the Calcutta edition and No. II. According to all the authorities प्वप् is of the second conjugation, common form, and should therefore take the termination यात् in the first person of the potential. All the other mss. read स्वप्यात्; but Nos. V. VI. and VII. make it follow and not precede शून्यगृहे. The text has in consequence been made to agree with the grammar.

V. 61, h. 2. All the authorities except the Calcutta edition and No. II. agree in reading जन, in the second hemistich, and not गण; yet I have preserved the latter, because it is again repeated in other texts of CULLU'CA BHATTA.

V. 64, h. 2. There is much variety in the readings of the last word in this couplet. Mr. Wilkins' copy has
विरामयेत्

विरामयेत् the Bombay ms. reads विराजयेत्. No. V. CHAP. IV. gives विरोध्यन् perhaps for विरोध्येत्. No. VI. affords another variety, *viz.* विवारयेत्, with which No. VII. agrees by a subsequent obliteration, as it formerly stood विवारोधयेत्. No. II. and the Calcutta text both accord in reading विरावयेत्.

V. 89, h. 2. Sir William Jones, in enumerating the various places of torment, agrees with the text, the Calcutta edition, and No. II. in reading संहत instead of संघात as is found in every other authority. Again, as he coincides with every authority except the Calcutta edition and No. II. in reading पूतिमृत्तिक instead of प्रतिमृत्तिक. I have made the text to conform to his reading.

V. 90, h. 2. The Calcutta edition and No. II., which I have followed, both read लोहदारक; while Sir William Jones is supported by Mr. Wilkins' ms. in reading लोहांगारक. No. V. has लोहभारक, with which No. VII. formerly agreed, but has been altered to लोहचारक, which is likewise the reading of No. VI. and the Bombay ms. Under so many varying authorities I have not ventured to differ from the Calcutta edition. CULLŪ'CA in his comment merely states, generally, that the account of these various places of punishment, is to be found in the *Mārcandēya*, and other *purānas*. A reference to these would no doubt satisfactorily establish the proper reading.

V. 92, h. 1. The word ब्राह्म of the first hemistich is so written in the Calcutta edition and No. II.; but in No.

CHAP. IV. VII. the Bombay ms. and that of Mr. Wilkins it is spelt ब्रह्मे, and No. VI. is so by a subsequent correction. No. V. reads ब्रह्म. The comment supports the text.

V. 99, h. 1. An error of the press occurs in the first hemistich of the Calcutta edition, in reading जन्निधौ for सन्निधौ. In the second hemistich, likewise, परिश्रान्तो should be read for परिश्रान्ते.

V. 99, h. 2. It has been already remarked in the note on v. 57, that the root ष्वप् is only recorded as being of the second conjugation. I have ventured to alter स्वपेत् into स्वप्यात् for the same reasons as in the former instance, yet it is proper to state that every authority reads in this hemistich स्वपेत्.

V. 125, h. 2. The Calcutta edition differs from every authority in reading क्रमतः for क्रमशः. The variation is trifling, but I have restored what I conceive the right termination.

V. 128, h. 1. According to Mr. Wilkins' Grammar, page 429, either अमावास्या or अमावस्या is good; but all the authorities except the Calcutta edition, read the penultimate syllable long. The difference is however so trifling, that I have not made any alteration.

V. 130, h. 2. In the second hemistich we find बभ्रुणः the sixth case of बभ्रुः declined as if it were a neuter, and not as a masculine noun, ending in उ, which if according to rule would be बभ्रोः.

V. 147, h. 1. All the authorities agree in reading जपेत् and not आभ्यसेत्, as is found in the Calcutta edition and No. II.; yet I have not altered it, because in the very

next

next two verses, in continuation of the same subject, CHAP. IV. they all employ the word आभ्यास.

V. 149, h. 2. The form आनन्त्य, is found in every authority, except the Calcutta edition and No. II. where we read in the second hemistich अनन्त. As this last form is likewise an adjective, and has already been supported by many of the authorities, (See note on Chap. III. v. 275), I have not ventured to alter it. The form आनन्त्य will be found in Chap. III. v. 272, where there can be no doubt of its correctness.

V. 152, h. 1. The correctness of the word मैत्र in so unusual a sense might be doubted, if it were not supported by the comment, which is here quoted to establish its genuineness.

॥ मित्रदेवताकत्वान्मैत्रःपायुःतद्भवत्वान्मैत्रंपुरीषोत्सर्ग ॥

But for this explanation it might fairly be conjectured to be misprinted for मौत्र. See मित्रं Chap. XII. v. 121, h 2.

V. 164, h. 1. In the Calcutta edition नैनं is read for नैव, and in No. II. we have the same by a subsequent alteration. No. II. appears, however, to have formerly read नैनं, and in this it is supported by every other authority, including Sir William Jones' translation, and the mss. in the Royal Society's library marked *a* and *b* 37. I have therefore corrected the text to नैनं.

V. 168, h. 2. The expression अमुत्रत्यैः of the Calcutta edition seems to afford no satisfactory sense. In adopting अमुत्रान्यैः I have followed Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy. No. V. has अमुत्रत्यैः. No. VI. was the same, but now agrees with Mr. Wilkins, &c. No. VII.

has

CHAP. IV. has undergone some alteration, but at present agrees with No. V. In selecting the present reading, I have been guided by the comment, Sir W. Jones' translation, and the force of verse 33 of Chap. v.

V. 185, h. 1. In venturing to read **ह्यास्वा**, instead of **ह्यास्वः**, as it is found in the Calcutta edition and No. II. I have been guided by the apparent sense of the passage and the authority of Mr. Wilkins' ms., the Bombay copy, Nos. V. VI. and VII. The two mss. of the Royal Society's library likewise read **स्वा**. Some of these authorities put **स्वा** before, and some after **ह्या**.

V. 205, h. 1. Mr. Wilkins' ms. reads **हुते** for **तते** in the first hemistich; the others accord with the last reading. But though all agree in reading **हुते** for **कृते** in the same hemistich, I have not made any alteration, as it is supported by the Calcutta edition and No. II.

V. 208, h. 2. An error has crept into the Calcutta edition, where **वेक्षितश्च** is found for **वेक्षितंच**. This last reading is supported by every other authority, and is required by the sense.

V. 209, h. 2. From the frequency with which the *anuswāra* is omitted in the mss. there is some difficulty in ascertaining the true reading in such forms as **विदुषा** and **विदुषां**, particularly when both afford equally good sense. The Calcutta edition reads the word in the genitive case, and this is supported (I think by a subsequent correction) by Nos. II. and VI. and by the two mss. marked *a* and *b* 37 of the Royal Society's library. All the others read the word in the third case. Owing to these discrepancies

I have followed the Calcutta edition, Sir William Jones' CHAP. IV. translation, and the most obvious sense.

V. 215, h. 2. Sir William Jones, following the comment of CULLU'CA, considers the second class of prohibited persons, mentioned in the last hemistich, to be workers in cane. ME'D'HA'TITHI, on the contrary, considers the class in question to be players on musical instruments, and consequently reads the word वेण. But if "*a splitter or worker in cane*" be intended, we must read वैण: a derivative of वेणु "*a cane or bambu.*" The Calcutta edition, therefore, appears to be wrong in reading वेण "*a musician.*" No. II. is imperfect, the word not being legible, though some alteration has been attempted; its comment is likewise faulty. I have followed the Bombay ms. in reading वैण, which is supported by Mr. Wilson's Dictionary. No. V. has वर्ण, which must be faulty.

V. 221, h. 1. The sense of the commencement of this couplet does not seem clear, as it stands in the Calcutta edition, Nos. II. and V. viz. यहेतेन्येत्वभोज्यान्नाः. The Bombay ms. is evidently incorrect, being moreover a syllable short; it has एतेन्यत्वभोज्यान्नाः. Nos. VI. and VII. have a syllable too much, and read यहेतेभ्योन्येत्वभोज्यान्नाः yet they rather support Mr. Wilkins' ms., which I have followed, the difference being almost confined between एभ्यः and एतेभ्यः. The reading adopted seems corroborated by CULLU'CA's comment.

V. 231, h. 2. All the authorities except the Calcutta edition, No. II. and Mr. Wilkins' copy, read विष्टपं in

CHAP. IV. the last hemistich, the others have पिष्टपं. According to Mr. Wilson's Dictionary, both forms are good.

V. 232, h. 2. The reading साष्टिताम् is confirmed by the Calcutta edition, the text of No. II. the Bombay ms. Mr. Wilkins' copy, and that marked *a* 37 in the Royal Society's library. The following copies give साश्वतं viz. Nos. V. VI. VII. The ms. marked *b* 37 R.S. has by an error साश्वदं and No. II. in the comment reads साष्ट्रितां.

V. 250, h. 2. The Calcutta edition and No. II. have निर्नुदेत् contrary to the rules of euphony, which require निर्णुदेत्. The proper reading is supported by the Bombay ms. Nos. V. VI. and VII. Mr. Wilkins' copy reads निर्वदेत्.

V. 258, h. 2. It should be recorded here, that all the authorities as well as the measure support चिन्तयानः as it is found in the second hemistich. The root चित् (इ), being of the tenth conjugation, should make, according to rule, चिन्तयमानः in the active participle of the proper form. If we suppose the latter to have been the true reading, originally, it will be necessary to leave out the particle हि, otherwise there will be a syllable too much. I incline, however, for the first reading, as I think I remember to have met it in other works; and because in Chap. VIII. v. 32, there is a similar anomaly in the use of अवेदयानः.

Note.—Since printing page 358, v. 99, I feel reason to doubt whether the form स्वप्यात् be admissible or not at the end of a second or fourth *páda*; even though the last letter of the double consonant be a liquid. If this doubt be valid we must read स्वपेत्.

CHAP. V.

Verse 25, hemistich 2. The word विक्रियाः has no CHAP. V.
visarga in the Calcutta edition, nor in No. II.; but it is
 found with it in all the other mss.

V. 28, h. 1. Mr. Wilkins' ms. affords a solitary in-
 stance, in reading प्राणस्यार्थ for प्राणस्यानं.

V. 38, h. 1. An important difference occurs about the
 words कृत्वोह, which I have preserved because it is ex-
 pressly countenanced by CULLU'CA's comment, and the
 Bombay ms. Mr. Wilkins' copy formerly had the same,
 but it has subsequently been altered to कृत्वेह (कृत्वा + इह).
 This latter form is that of Nos. V. VI. and VII. The
 affix कृत्वस् is employed to modify the sense of words
 relating to portions of time, as is known to every scholar.
 See Mr. Wilkins' grammar, Rule 1040. The expletive
 ह is merely an ornamental adjunct to complete the sound
 and metre. It is singular that notwithstanding this ex-
 press notice in the comment, No. II. reads कृत्वेह in the
 text.

V. 40, h. 2. The word उत्सृतीः is found in the last
 hemistich of the Calcutta edition, and it is spelt उत्श्रितीः
 in No. II. This latter form of the word, if spelt according
 to rule, would make उच्छ्रितीः which is the mode in which
 it is found in Mr. Wilkins' ms. in the Bombay copy, and
 in b 37 R. S. Mr. Wilson's Dictionary, and v. 170 of
 Chap. VII. confirm this, as we there find उच्छ्रित the perfect
 participle

CHAP. V. participle of the same etymon. Nos. V. VI. and VII. read उच्छृतीः. *a* 37 R. S. has उत्थितां.

V. 41, h. 2. The Calcutta edition, contrary to the sense and every other authority, reads हिन्स्यान् instead of हिन्स्यान (हिन्स्याः + न) of the second hemistich.

V. 42, h. 2. The Bombay copy, Mr. Wilkins' ms. and *a* and *b* 37 R. S. read पशून् in the accusative plural, contrary to the Calcutta edition and No. II. which have the accusative singular. Sir W. Jones' translation supports the plural form, which is further required to complete the sense of the first hemistich. The 42d and 43d couplets are not found in Nos. V. VI. and VII.

V. 47, h. 1. I have ventured to restore धृतिं into रतिं in the first hemistich, because it was so in No. II. and is so in the Bombay copy, in Mr. Wilkins' ms. and in Nos. V. VI. VII. and *a* and *b* 37 R. S. It is true that CULLU'CA mentions the word धृति; but this may be merely explanatory of the general idea, and owing to his often adopting a different word to convey the sense of the text with clearness.

V. 59, h. 2. Owing to the Calcutta edition and No. II. reading the first word आर्वीक् with the first vowel long, to the Bombay copy having आर्वा, and to Mr. Wilkins' ms. reading आवा, and my not being at the time of printing in possession of Nos. V. VI. and VII. the word has been so printed instead of अर्वीक्; for though Mr. Wilson's Dictionary supports the last form, there appeared to me reason to doubt whether the word आर्वीक् might not be equally

equally good, particularly as even the two copies, namely, CHAP. V. the Bombay ms. and Mr. Wilkins', though faulty in the rest of the word, agreed with the Calcutta edition in reading the first vowel long. However, Nos. V. VI. and VII. have it short, and in Chap. VIII. v. 30 the word again occurs, where it is short in all. It is likewise so written in Mr. Wilkins' Sanscrit Grammar, p. 545, and in Dr. Carey's, p. 764. The manuscript *a* 37 R. S. agrees with Mr. Wilkins' copy; and *b* 37 R. S. reads with our text, the Calcutta edition, and No II. *viz.* आवीक्.

V. 67, h. 2. Great discrepancies are found in the mss. when the prepositions नि or निर् occur, one being continually substituted for the other, though reversing the sense. The same observations will hold with regard to the derivatives from the roots वृ and वृत्. The Calcutta edition, No. II. (by a subsequent correction of नि into निर्) and No. VII. agree in reading निर्वृत्, which is supported by Mr. Wilson's Dictionary and the etymology of the term. No. VI. nearly confirms this reading, as it has निर्वृत्. Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, and *b* 37 R. S. read निवृत्, while No. V. and *a* 37 R. S. differ from all in reading निवृत्ति. Nos. V. VI. and VII. all substitute मुंडकानां for चूडकानां.

V. 69, h. 2. Mr. Wilkins' ms. in the second hemistich reads क्षेपेयुः for क्षपेयुः. The Bombay copy has क्षिपेत. *b* 37 R. S. on the contrary gives क्षपेत, and No. V. reads क्षेपेत, while क्षपेयुः is supported by the Calcutta edition, Nos. II. VI. VII. and by *a* 37 R. S.

CHAP. V. V. 73, h. 1. The Calcutta edition, and No. II. (by a subsequent alteration), read निर्मज्जेयुः instead of निमज्जेयुः; for the latter reading we have the authority of the Bombay copy, Mr. Wilkins' ms. No. V. and a 37 R. S.; while for the former we have in addition Nos. VI. and VII. The two last are decidedly so, for the letter म is doubled under the *arka*. Yet I have ventured to read with the greater number of authorities.

V. 84, h. 1. Instead of अघाहानि (अघ + अहानि) of the first hemistich, which is supported by the Bombay ms. and Nos. V. VI. and VII. Mr. Wilkins' copy reads, by subsequent alteration, अघन्नानि, which has not to my knowledge any sense. No. II. was right, but the last आ in the word has been obliterated with yellow orpiment, the usual pigment employed for this purpose. a 37 R. S. has अशहानि, and b 37 R. S. अहानि. In proportion as a term is obscure will the mss. be found to be defective.

V. 84, h. 2. Mr. Wilson only gives the form सनाभिः in his Dictionary. All the authorities agree in reading सनाभ्यः.

V. 94, h. 2. From the indistinctness with which the mss. are generally written, there would be no possibility of discovering the true reading but for the comments. The very equivocal shape of the words चान्न (च + अन्न) is the probable cause why in every ms. even including No. II. we find चात्र substituted in the last hemistich.

V. 97, h. 2. No verse in the work has given more trouble than this, in the hope of reconciling the syntax, etymology, and sense. The difficulty lies in reading प्रभवाध्ययम् as it

it is found in the Calcutta edition, and in Mr. Wilkins' CHAP. V. ms. The sense required is very clear. The idea is the "beginning and end," "commencement and cessation," or any similar opposition of terms. प्रभव answers for the first very well; but अत्यय is not found in any Dictionary, and does not seem to admit of derivation. The word is expressly countenanced by CULLU'CA's comment, where it is said to imply विनाशः "destruction." No. II. reads by an error in the text प्रभवप्पियं, but agrees with the Calcutta edition in the comment. Under such express authority I have not ventured to make any alteration or emendation, but I think it is not the true reading, and I state the following reasons for this belief. Nos. VI. and VII. in both text and comment, read प्रभवाप्ययौ. Now this cannot be right, because the term must be considered as an epithet qualifying शौचाशौचं, and consequently should agree with the latter in number, case, and gender, as it is found to do in the Calcutta edition. No. V. has, both in the text and comment, प्रभवाव्ययौ and agrees with Nos. VI. and VII. in explaining the passage to mean प्रवृत्तिनिवृत्ती, "beginning and end." The Bombay ms. has प्रभवोदयं, which I have little doubt is misspelt for प्रभवोत्थयं, as it is found in b 37 R. S. This last, in my opinion, approaches the true reading (प्रभवात्ययं); as the sense of अत्ययं, "end, death," contrasts exactly with प्रभव, "beginning, birth." a 37 R. S. is two syllables short, and reads प्रभयम्.

V. 103, h. 1. Though the Calcutta edition is supported by Nos. V. VI. and VII. in reading एवच in the last hemistich

CHAP. V. hemistich instead of एववा, I have ventured to substitute the last, which is required by the sense, and is supported by the comment of the Calcutta edition. Both text and comment of No. II. had एववा originally. This reading is further supported by Mr. Wilkins' copy and the Bombay ms.

V. 103, h. 2. Though सचेल be found in the Calcutta edition, Mr. Wilkins' copy, and Mr. Wilson's Dictionary, yet I have preferred सचैल, which is supported by the Bombay copy, Nos. II. V. VI. and VII. a 37 R. S. reads the same, and Mr. Wilkins gives चैल as an example when explaining the root चिल्, in his list of roots. चैल is not noticed by Mr. Wilson in his Dictionary.

V. 113, h. 1. I think the Calcutta edition and No. II. are decidedly in error in reading हैमरौष्यं for हेमरूष्यं which is the reading in Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, Nos. V. VI. and VII. The last three, likewise, read अग्नैश्च before अपाम् at the commencement of the couplet.

V. 114, h. 1. Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy read ताम्रायस्कांस्य, all the others ताम्रायःकांस्य. The difference is trifling.

V. 115, h. 1. The Calcutta edition reads आप्लवन in the text, and उल्लवन (उत्प्लवन?) in the comment. No. II. has उत्प्लवन in the text, and प्लवन in the comment. Mr. Wilkins' ms. reads उत्पवन, but formerly had उत्प्लवन. This last is likewise the reading of b 37 R. S. The Bombay copy, Nos. VI. and VII. read उत्पवन; but No. V. reads उक्तावन by an evident error of the copyist, for in
the

the comment of that ms. as well as in that of Nos. VI. CHAP. V. and VII. the word is spelt उत्पवन. Mr. Wilson, in his Dictionary, states that उत्पवन implies the “*straining of fluids before using them for religious purposes.*” That उत्पवन is the word intended is clear, because the sense required is the act of purifying liquids; but according to CULLU’CA’s comment this is effected by stirring them with a couple of blades of *cusa*-grass, and not by straining them.

V. 117, h. 2. The word स्प्य is neither found in any Dictionary nor is it mentioned in any of the comments, simply because it must be of the most popular use. In Mr. Wilkins’ ms. there is only स, but it is found in every other ms. But for Sir W. Jones’ translation its meaning would be unknown, he describes it as an instrument for collecting grain. It may not be out of place here to mention that the word उलूखल is spelt उलूषल in No. V. which tends to shew that that ancient copy comes from the Western or North-Western side of India, where ष is popularly used indifferently for ख, and with the same sound, viz. *kha*.

V. 119, h. 1. I have altered चेलवन् into चैलवन् for the same reason as already given in the note on v. 103.

V. 122, h. 2. The letter न् of the compound मृन्मयं is changed into न् by Rule 35^b of Mr. Wilkins’ Grammar; but I am not aware whether, in a casual compound, the rules of euphony must be carried so much further as to require the न् being changed into ण्, because of its following the letter ऋ. In the Calcutta edition in this couplet, and in the next verse, as well as in other places, how-

CHAP. V. ever, the compound is written मृन्मयं. In No. II. it is likewise so spelled, v. 123, but it is written मृन्मयं in this couplet. In all the other authorities, including *a* and *b* 37 R. S. the term is spelt मृन्मयं. Both the comment of the Calcutta edition and of No. II. read मृन्मय in this distich.

V. 124, h. 1. Mr. Wilkins' ms. is supported by Nos. V. VI. VII. and by *b* 37 R. S. in reading संमार्जनेनांजनेन, while the Calcutta edition, No. II. the Bombay copy, and *a* 37 R. S. read with us संमार्जनोपांजनेन. The word उपांजन is explained in the comment of ME'D'HA'TITHI on v. 122, to mean, "*the coating or smearing the ground or floor with a plaster of cow-dung, &c.*" The word is not found in Mr. Wilson's Dictionary.

V. 128, h. 1. The Calcutta edition has तृष्यं in the first hemistich, which I have altered into तृष्यं, as it is found in Mr. Wilkins' copy. No. II. reads तृष्यं, and *b* 37 R. S. तृष्यै, apparently for the 4th case of तृप्तिः. The other mss. seem to read तृष्यं; but there is little reliance to be placed upon them in the case of compound letters.

V. 129, h. 1. The word पण्यं is put पण्ये in the Calcutta edition, but the first mode is supported by Nos. II. V. VI. VII. the Bombay copy and Mr. Wilkins' ms.

V. 129, h. 2. भैक्षं is found for भैक्ष्यं in the Bombay copy and in Mr. Wilkins' ms.; but Nos. II. V. VI. and VII. read भैक्ष्यं.

V. 135, h. 1. Supported by Sir William Jones' translation, Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, and Nos. V. VI.

VI. and VII. I have ventured to substitute कर्णविणखा: CHAP. V. for घ्राणकर्णविद्. The Bombay copy and Nos. V. VI. and VII. read मूत्रं in the nominative, all the others make it to form part of the compound.

V. 136, h. 1. Mr. Wilkins' ms. reads वामकरे instead of एकत्रकरे; but this last reading is supported by the Calcutta edition, Nos. II. V. the Bombay ms. and b 37 R. S. In No. VI. the word करे was alone written, but वाम has since been inserted in the margin. No. VI. had एकत्रकरे but it has been altered into वामकरे. This last is the reading of a 37 R. S.

V. 138, h. 2. Though Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy agree in चाप्यन्नं (च + अपि + अन्नं instead of चअन्नं I have adhered to the Calcutta edition, Nos. II. V. VI. and VII. The cæsure is made by च.

V. 142, h. 2. An important typographical error has crept into the Calcutta edition, in the second hemistich, where आप्रयतः is printed for अप्रयतः.

V. 146, h. 2. In Mr. Wilkins' ms. धर्म and not धर्मान् is found in the second hemistich. The Bombay copy and No. V. read धर्म without the *anuswāra*, which is an error of the copyists, and therefore supports Mr. Wilkin's ms. The comment of the Calcutta edition and No. II. both read धर्म; but the text of those two, as well as of Nos. VI. and VII. read धर्मान्. The difference is not of much consequence, and I have not ventured on any alteration, because the plural form is supported by Sir William Jones' version.

CHAP. V. V. 151, h. 1. The Calcutta edition, contrary to every authority and the plain context of the injunction contained in this couplet, reads च for वा in the first hemistich.

V. 165. } These two couplets are not found in the three
V. 166. } copies of ME'D'HA'TITHI.

CHAP. VI.

CHAP. VI. Verse 5, hemistich 2. It must be by an error of the press that एतान्येव, and not, as the sense requires, एतानेव, is found in the Calcutta edition; for every other authority reads the last.

V. 7, h. 1. Instead of भक्ष्यं Mr. Wilkins' ms. has भैक्ष्यं. The Bombay copy reads भक्ष्यः and Nos. VI. and VII. have भक्षः. No. V. reads भक्ष without any case by error. I have adhered to the Calcutta edition in reading भक्ष्यं.

V. 14, h. 2. Sir William Jones is supported by Nos. II. and VII. and by Mr. Wilson's Dictionary, in reading श्लेषमातक. The Calcutta edition, the Bombay copy and No. V. read श्लेषमान्तक, and No. VI. has श्लेषमान्तिक. I have conformed to the reading supported by Sir W. Jones and Mr. Wilson, which is confirmed by *a* and *b* 37 R. S. I wish here to remark, that the *anuswāra* may be left out by mistake, as it frequently is, and that of two opinions,
one

one supported by its insertion, and the other by its omission, the former is much the stronger. Mr. Wilson assigns as the derivation “श्लेष्मन् *phlegm*, अत *to go (to remove)*.” But if we should read श्लेष्मान्त, then the derivation might be श्लेष्मन् “*phlegm*,” अन्त “*an end, death*.” “*Antagonistick to phlegm*.”

V. 20, h. 1. In the Calcutta edition शुक्ल is printed for शुक्ले which is the reading of all the mss.

V. 24, h. 1. In conformity with Sir W. Jones' version, No. II. and the Bombay ms. I have preserved तर्पयेत्, the reading of the Calcutta edition. Mr. Wilkins' ms. No. VI. and a 37 R. S. have तर्पयन्. No. V. reads तर्पयन्. No. VII. has now तर्पयन्, but formerly read तर्पयित्. b 37 R. S. gives तर्पित्.

V. 24, h. 2. Mr. Wilkins' ms. stands alone in reading तीव्रतर for उग्रतर.

V. 25, h. 1. The commencement of this couplet as it stands in the Calcutta edition and No. II. viz. अग्नीनात्मनि वै तानात् seems contrary to the construction usually employed in MENU, and is different from what is found in the other mss. Nos. V. VI. VII. and b 37 R. S. read अग्निश्चात्मनि वैतानान् which I have followed. Mr. Wilkins' reads the same nearly, simply substituting तु for च. The Bombay ms. has अग्निश्चात्मनि, &c. which is likewise the reading of a 37 R. S. These two last must be wrong, as अग्निश्च ought to be in the accusative plural to agree with वैतानान्. The Calcutta edition is quite in error in reading वैतानात् instead of वैतानान्. This cannot be con-

CHAP. VI. dered an error of the press, because No. II. which was correct originally, has been altered to agree with it.

V. 29, h. 2. Mr. Wilkins' ms. and No. V. both read संशुद्धये instead of संसिद्धये, and in this they are confirmed by *b* 37 R. S. But that this is an error of the text in No. V. is shewn by its comment, where we have the last and not the first word. *a* 37 R. S. reads संशुद्धये. Mr. Wilkins' ms. is further in error in reading श्रुताः for श्रुतीः. Nos. VI. VII. and *a* and *b* 37 R. S. omit the *visarga* of this word. No. V. reads श्रुति, and the Bombay copy was so too, but has been corrected.

V. 31, h. 1. Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, *a* and *b* 37 R. S. read चास्थाय (च + आस्थाय) for वास्थाय. This last reading is however supported by Sir W. Jones' version, and Nos. II. V. VI. and VII.

V. 32, h. 1. Mr. Wilkins' ms. is unsupported by any other authority, in reading वृत्तीनां for चर्यानां.

V. 33, h. 1. The Calcutta edition, by an error of the press, reads भुविहत्य for तुविहत्य. *a* 37 R. S. has रुविहत्य.

V. 34, h. 1. Mr. Wilkins' ms. differs from all the authorities in reading गच्छेत्कृतहोमः. *a* 37 R. S. has गच्छेत् हुतहोमः; all the others agree with the Calcutta edition.

V. 43, h. 2. CULLU'CA, in explaining the word अशंकु मुकः which he renders स्थिरमतिः "of steadfast mind," says that others read असंचयिकः. In fact this is the reading in Mr. Wilkins' ms., in the Bombay copy, and in *a* and *b* 37 R. S. The same should be found in the text of

ME'D'HA'TITHI,

ME'D'HA'TITHI, Nos. V. VI. and VII. because they in CHAP. VI. their comments say "*others read अशंकशुकः*;" but instead of what might be expected from the intimation given by CULLU'CA, and this indication in their comments, अशंकशुकः and not असंचयिकः is found in their texts. Mr. Wilson spells this word संकशुकः without the privative. No. II. in the text has असंकशुकः but in the comment we have असंकशुकः. No. V. gives असंकशुधः in the text, but in the comment we have असंकशुकः. In No. VI. the word had been forgotten in the text, but in the margin it is written असंकशुकः. The comment, however, spells the word अशंकशुकः. No. VII. in both text and comment appears to have read असंकशुकः which has in every place been altered into अशंकशुकः. Under all these conflicting authorities I have not ventured to deviate from the Calcutta edition.

V. 43, h. 2. Mr. Wilkins' ms. and a 37 R. S. stand unsupported in reading समन्वितः for समाहितः.

V. 45, h. 1. Mr. Wilkins' ms. has जीवनं for जीवितं, which is the reading of every other authority.

V. 45, h. 2. The Bombay ms. Nos. V. VI. and VII. read निर्वेश for निर्देश. The sense of निर्वेश "*wages*," agrees very well with Sir W. Jones' translation; but CULLU'CA BHATTA is express in the use of निर्देश which he explains in the comment. Mr. Wilkins' ms. has निदेश which has the same sense as निर्देश in Mr. Wilsons' Dictionary. b 37 R. S. reads निदेश, but a 37 has had an र added, and now reads निर्देश.

CHAP. VI. V. 54, h. 1. See the remark on मृन्मयं, Chap. v. v. 122.

V. 55, h. 1. The Bombay ms. differs from every other copy in reading प्रव्रज्येतविस्तरात्. It may be said even to differ from itself in varying from what it gives in Chap. III. v. 125, where it agrees in form with all the other authorities in what may be considered the same idea and expression. In addition to what has been already remarked on that passage, it may be mentioned here, that Nos. VI. and VII. and *b* 37 R. S. read प्रसज्येत; *a* 37 R. S. has, and No. V. had, प्रसज्जेत, which some late reader has altered into प्रसज्जेत. The word (h. 2.) सज्जति, which is so spelt in every copy, affords the most decisive evidence that प्रसज्जेत is the true reading. It is right, however, to notice that the comment of No. II. in explaining विषयेष्वपिसज्जति has विषयेष्वपिप्रसज्येत while the Calcutta edition reads the last word प्रसज्जेत.

V. 58, h. 1. Mr. Wilkins' copy is again solitary in reading अतिपूजित for अभिपूजित.

V. 59, h. 2. The similarity in the forms of हि and क्रि as written in some of the manuscripts, is perhaps the reason why क्रियमाणनि occurs for ह्रियमाणनि in Mr. Wilkins' ms.

V. 66, h. 1. It appears to me that वसन् is better than रतः which is found in the Calcutta edition, Nos. II. VI. and VII. Yet Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy and No. V. read वसन्. Supported, however, as रतः is, I have not ventured to make any alteration.

The

The word भूषितः is given for दूषितः in the Bombay CHAP. VI. ms., and in Nos. V. VI. and VII. The same word is found with the following explanation in the comment, viz. कुसुमकटकाद्याभरणैः “Adorned with flowers, golden bracelets, or other ornaments.” CULLU’CA, contrary to his usual plan, takes no notice of this variation, but explains दूषितः to imply आश्रमलिंगरहितः “Destitute of the external symbols of his order.” Sir W. Jones has followed the comment in rendering this “Equal-minded towards all creatures.” सर्वभूतेषु ब्रह्मबुद्ध्या समदृष्टिः “Looking with an equal eye, by (the light of) divine knowledge upon all beings.”

V. 70, h. 2. All the authorities agree in making विज्ञेयं to agree with तपः and not with प्राणायामाः.

V. 81, h. 2. Nos. V. VI. and VII. read सर्वद्वन्द्वैर्विनिर्मुक्तः, all the others have it as is found in the Calcutta edition, सर्वद्वन्द्वविनिर्मुक्तः.

V. 89, h. 1. It is singular that Mr. Wilkins’ ms. the Bombay copy, Nos. V. VI. and VII. read श्रुति instead of स्मृति. That the last is the right reading cannot be doubted. Sir W. Jones so read it, and it is stated in Chap. II. v. 9, that the वेद and the श्रुति are the same; hence as the वेद is expressly mentioned, स्मृति must be the other authority quoted. The *Sruti* and the *Smṛiti* are to the *Hindus* what the Law and the Prophets were to the Hebrews.

CHAP. VII.

CHAP. VII. Verse 32, hemistich 1. Mr. Wilkins' ms. is supported by Nos. V. and VII. in reading न्यायवृत्तिः for न्यायवृत्तः. No. VI. did read the same, but has been altered.

V. 41, h. 1. Mr. Wilkins' ms. the Calcutta edition, and No. II. read वेणः, the Bombay copy, Nos. V. VI. and VII. have वेनः. This name again occurs so spelt in Chap. ix. v. 66, in the Calcutta edition, and in No. II.

V. 41, h. 2. There are many discrepancies in the readings of this hemistich. I have followed the Calcutta edition, which agrees with Sir W. Jones' version. No. II. has सुंदापैजवनश्चैवसुमुखेनिमिरेवच. In this there is an evident error, सुमुखे being put for सुमुखो, which is the reading of the comment. Mr. Wilkins' ms. has सुंदापैजवनश्चैवसुमुखोनिमिरेवच. The Bombay copy exactly agrees with this. No. V. reads thus, सुंदःपेजवनश्चैवसुरथोनेमिरेवच. Here we have the first syllable of the second name spelt पे and not पै, and likewise the first syllable of निमिः written ने, and the third name altogether different. No. VI. exactly corresponds with this reading. No. VII. agrees with the Calcutta edition, with the exception of giving यवन for जवन with a ज. As the comment of ME'D'HA'TITHI does not repeat the names, there is no check to keep them correct, or to enable the reader to confirm them. In CULLU'CA BHATTA'S comment, the names are repeated, but there is some discrepancy between

tween the Calcutta edition and No. II., the former CHAP. VII. reading *पियवनस्यपुत्रःसुदासोनामा*, "SUDA'SA, the son of PIYAVANA." Sir W. Jones makes the substitute to be SUDA'MAN. The comment of No. II. was nearer to Sir W. Jones' translation, as it was originally *पिजवस्यपुत्रःसुदानामा*, and in this it nearly coincided with its own text; but by a marginal emendation we are to read *सुदासः*. This last alteration is, I think, an error, for if *यवन* is the true reading, then the first should be *सुदासः*; but if *पैयवन* is so considered, then we must necessarily take a word a syllable shorter, and read either *सुदा*, *सुदः*, or *सुंदः* according to some one of the clashing authorities. Still, however, none of these support the word SUDA'MAN, which is put as an alternative by Sir W. Jones. See remarks on v. 110, Chap. VIII.

V. 54, h. 1. Mr. Wilkins' ms. is unsupported in reading *मौनान्* for *मौलान्*.

Mr. Wilkins' ms. and Nos. V. and VI. read *लक्ष्यान्*. All the others have *लक्षान्*. According to Mr. Wilson's Dictionary both forms are good.

V. 54, h. 2. Mr. Wilkins' ms. has *वाष्टौवा* (वा + अष्टौ + वा) in which it is supported by the Bombay ms. and No. VII. It seems, however, to have formerly agreed with the Calcutta edition, Nos. II. V. and VI. in reading *चाष्टौवा* (च + अष्टौवा). I have adhered to the Calcutta edition, because I think the *वा* after *अष्टौ* renders that before it not merely unnecessary, but redundant. No. II. seems formerly to have read *वा*, but has been altered into *च*.

CHAP. VII. V. 55, h. 2. The Calcutta edition has किन्तुराज्यं. No. II. किचराज्यं, No. V. किंराज्यंच, and No. VI. the same as No. V. But here the sense requires an interrogation of astonishment, which is found in the form किमु in the Bombay copy, Mr. Wilkins' ms. and No. VII. This particle is familiar to every Sanscrit scholar, and occurs in line 11 page 2 of the *Hitôpadêsa*, where we have the phrase किमु यत्र चतुष्टयं “*How much more when there are the four?*”

V. 59, h. 1. An instance here occurs of what has been already mentioned with regard to the employment of निर् for नि, and *vice versâ*. The Calcutta edition reads निःक्षिपेत्, and the comment explains the term to mean समर्पयेत् “*he should entrust,*” a sense borne out by the meaning of निक्षेप “*a pledge or deposit.*” Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, No. VII. and Nos. V. and VI. in the comment, have नि and not निर्. In Nos. V. and VI. the first hemistich is wanting in the text, which proves some connexion between those two copies. No. VI. has had the deficiency supplied in the margin, apparently at no very distant period, and in it the word is thus spelt, *viz.* निःक्षिपेत् with two errors.

V. 59, h. 2. समारभेत् is confirmed by the Calcutta edition, Nos. II. and VI., while Mr. Wilkins' ms. and Nos. V. and VII. have समाचरेत्.

V. 68, h. 1. The Bombay ms. and No. VII. read the च after सर्व; Mr. Wilkins' ms. the Calcutta edition, and No. II. insert it before that word. Nos. V. and VI. again agree

agree with one another in being deficient in verses 68, 69, CHAP. VII. 70 and 71.

V. 72, h. 1. Considerable obscurity accompanies the word अप्सराः, which is the reading of the Calcutta edition, and of No. II. by a correction, but what the last authority had originally is not discoverable. Mr. Wilkins' ms. reads आश्रयापराः. The Bombay ms. gives आश्रयाश्वराः. No. V. differs in having आश्रयापुरा. No. VI. agrees with No. V., while No. VII. appears originally to have read अपराः which has since been corrected by a marginal emendation into आश्रयापुरा. The ms. a 37 R. S. reads by an interpolation of the comment गर्त्तशयानक्रादयःचराः. b 37 R. S. reads आश्रयापुराः which may be a mere deficiency of the pen for अपराः. Notwithstanding these discrepancies of the various texts, the comments of Nos. V. and VI. read अप्सराः and explain it to mean ग्राहकुर्मादयः "sharks, tortoises, &c." No. VII. affords the same explanation, but reads the word अपराः. Following the mere analogy of the language this last would appear to be the true reading; but the root मृ affords us as good a derivation as चरू. The only difficulty that presents itself in selecting अप्सराः is, that the word is not recognised in the sense of "*aquatick animals*," but seems peculiarly appropriated to the celestial nymphs of INDRA's heaven.

V. 74, h. 2. Instead of विधीयते which is found in the Calcutta edition, No. II. and the Bombay copy, and Mr. Wilkins' ms. reads विशिष्यते. Nos. V. VI. and VII. have दुर्गाणिकारयेत्.

CHAP. VII. V. 80, h. 2. An error has crept into our text in following the Calcutta edition, **आम्नायपरः** is the true reading: and not **आम्नायापरः**. The former reading is supported by Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, and No. VII. A new proof is here afforded of the connection between Nos. V. and VI. Both read by mistaking equivocal letters **स्पोवाप्रायपरः**.

V. 98, h. 2. Mr. Wilkins' ms. reads **विचलेत्**, while all the others read **च्यवेत्**.

V. 99, h. 2. The mistakes in the use of **नि** and **निर्** have been already noticed in note 59, Chap. VII. No. II., the Bombay copy, Nos. V. VI. and VII. read **निक्षिपेत्**, as is required by the context; for every pious gift may be considered as a sort of deposit placed with worthy objects for sacred purposes. The Calcutta edition and Mr. Wilkins' ms. read **निर्क्षिपेत्**.

V. 101, h. 2. Here again the same difference occurs in the mode of writing **निक्षिपेत्**, except that Mr. Wilkins' ms. omits the *visarga*, and that the Bombay copy substitutes the word **योजयेत्**.

Mr. Wilkins' ms. is clearly in error in reading **बुद्धा** for **वृद्धा**, as the latter is explained by the comment.

V. 105, h. 2. For **गूहेत्**, which is countenanced by CULLU'CA's comment, and is found in the Calcutta edition, in No. II., Mr. Wilkins' ms. has **गृहेत्**, the Bombay copy **गृहे**, No. V. reads **ग्रह**. No. VI. had **गूहे**, which has been altered into **गूहेत्**. No. VII. likewise reads **गूहेत्**.

V. 125, h. 1. The Calcutta edition has राजाकर्मसु CHAP. VII.
instead of राजकर्मसु.

V. 132, h. 2. The Calcutta edition and No. II. again agree in the spelling of मृन्मय. See note 122, Chap. v., and in this instance it is supported by Mr. Wilkins' ms. We may therefore suppose that one or other mode is optional.

V. 135, h. 1. Mr. Wilkins ms. stands alone in reading श्रुतवृत्तिं for श्रुतवृत्ते.

V. 145, h. 2. Mr. Wilkins' ms. has हुत्वाग्नीन्, the others हुताग्निः. A mistake of a syllable in this verse, in No. V., which is likewise found in No. VI. leaves no doubt that the latter is copied from it.

V. 149, h. 1. As it is possible that तिर्यग्योनः may be equally good with तैर्यग्योनः, I have followed the Calcutta edition. In this and in v. 150, h. 1, some authorities read one way, and some the other.

V. 154, h. 2. Mr. Wilkins' ms. reads अनुरागोपरागः; the other authorities agree with the text.

V. 162, h. 2. The Bombay copy, Mr. Wilkins' ms. Nos. V. and VI. read द्वैधसंश्रयमेवच instead of द्विविधः संश्रयः स्मृतः. This couplet is not in No. VII.

V. 165, h. 2. मित्रस्य is read in Mr. Wilkins' ms. after संहतस्यच, all the others read मित्रेण.

V. 169, h. 2. Mr. Wilkins' ms. has प्राप्तवान् for तद्वे which is found in all the other authorities.

V. 188, h. 2. Agreeably to what is laid down by Mr. Wilkins in Rule 627 of his Grammar, निविश् is found in the proper form potential in all the authorities except

his

CHAP. VII. his own ms. and No. VII. In the former it is read in the common form, as follows:—निविशेत्सतदास्वयं, where it may be observed that the pronoun स is introduced for the purpose of giving the due length to the *páda*. No. VII. is clearly in error, for it reads हिविशेत्. If we suppose हि to be correct, then the proper form is inadmissible; but if this last be right, then नि should be substituted for हि.

V. 193, h. 1. Nos. V. and VI. agree with Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy in reading the first hemistich thus कौरक्षेत्रांश्चमत्स्यांश्चपांचालान्मूरसेनजान्, while the Calcutta edition, Nos. II. and VII. have the passage as it is printed, without converting कुरुक्षेत्र and पांचाल into gentile nouns. All read मत्स्यान् and not मात्स्यान्, as would be required by conforming to the analogy of पांचालान्. That the reading adopted is the true one, will be seen by referring to Rule 895 of Mr. Wilkins' Grammar, where it is laid down, that, "when a patronymic formed by any of the foregoing rules is put in the plural number, the distinctive affix to the primitive is omitted." And further, that, "it is common to put the names of certain countries in the plural number, to denote the inhabitants."

V. 200, h. 1. परिक्षये and not असम्भवे is found in Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, and No. VII. The couplet is altogether omitted in Nos. V. and VI. I have followed the reading of the Calcutta edition and No. II. which is favoured by Sir W. Jones' translation.

V. 205, h. 2. Mr. Wilkins' ms. has वर्तते for विद्यते. No. VII.

VII. is altogether deficient, it begins with the last hemistich, and finishes with another quite different; it then omits up to v. 212, which it makes to follow v. 213. The others read विद्यते. Nos. V and VI. omit all the verses from v. 205 up to v. 213. CHAP. VII.

V. 223, h. 2. The Calcutta ms. has a typographical error in reading प्रणधीनां for प्रणिधीनां.

V. 226, h. 2. स्वस्थ and सुस्थ, though apparently differing in etymology, seem to be used indifferently for one another in all the manuscripts. Following the Calcutta edition I have printed the former, which is the form in which the word is found in that work, as well as in the Bombay ms. Nos. V. VI. and VII., excepting that it is spelt श्वस्थ with an श in the Bombay copy, Nos. V. VI. and VII. Mr. Wilkins' ms. and No. II. have असुस्थ.

CHAP. VIII.

Verse 4, hemistich 2. उपकर्म is given for अपकर्म in Mr. Wilkins' ms. The Bombay copy reads अवकर्म. Nos. V. and VI. have अयकर्म, where the प has been mistaken for a य.

CHAP.
VIII.

V. 15, h. 2. See the remarks on the prohibitive मा, Chap. III. v. 259.

CHAP.
VIII.

V. 16, h. 2. लोपयेत् is found in every authority, except Mr. Wilkins' ms. where we read चालयेत्.

V. 31, h. 2. आहरेत् is substituted for अर्हति in Mr. Wilkins' ms. The verse does not occur in Nos. V. and VI. but the rest read अर्हति.

V. 41, h. 2. Mr. Wilkins' ms. again differs from all the rest in reading प्रतिपालयेत् for प्रतिपादयेत्.

V. 46, h. 2. Nos. II. VII. and the Bombay copy agree in reading प्रकल्पयेत्, but Mr. Wilkins' ms. has विकल्पयेत्.

V. 47, h. 2. Nos. V. VI. and the Bombay copy read धनिकस्य, while Mr. Wilkins' ms. has बालकस्य. No. VII. is deficient in this verse.

V. 57, h. 1. There is considerable disagreement among the mss. in the readings of the first *pāda* of this verse. Mr. Wilkins' ms. exactly agrees with the Calcutta edition and No. II. The Bombay copy has ज्ञातारः सन्ति चेत्युक्त्वा. Nos. V. and VI. read सन्ति ज्ञातार इति उक्त्वा. No. VII. reads ज्ञातारः सन्ति त्युक्त्वा but by an insertion in the margin we are to read मे after सन्ति. In following the Calcutta edition, No. II. and Mr. Wilkins' ms. I have been guided by CULLU'CA's comment. There a second reading is stated to be optional in the following words, ॥ ज्ञातारः सन्ति मे त्युक्त्वा इति वा पाठः ॥ But the scholar will ask how मे + इति can coalesce into मेति. Here we again have the following remark by CULLU'CA अत्र छान्दसमिकारस्य पररूपत्वं (in No. II. we have अपर and not पर) "Here, owing to the metre, there is a contrariety in

in the letter इ.” But for this express notice I should have been inclined to adopt the reading found in the Bombay ms.

V. 75, h. 2. The Bombay ms. and No. VII. read हवैति for अभ्येति. No. V. and VI. omit all the verses from 58 to 136. All the copies of ME'D'HA'TITHI, viz. Nos. V. VI. and VII. are particularly defective in this Chapter.

V. 79, h. 2. There is a typographical error in the Calcutta edition, where विधिनातेन is printed for विधिना नेन.

V. 80, h. 1. The Calcutta edition, No. II. and Mr. Wilkins' ms. read वेत्थ and not वित्थ, as is required by p. 174 of Mr. Wilkins' Grammar. The Bombay ms. has विस्थ. In No. VII. the couplet was omitted, but it is inserted in the margin, apparently by the hand of the copyist, and the first páda reads thus यद्द्वयोरनयोरित्थं. In this the letter व has been omitted, and an anuswára improperly inserted. I have not ventured to make any alteration, as the reading of the Calcutta edition and No. II. is supported by Mr. Wilkins' ms. This may, perhaps, be an ancient grammatical form.

V. 82, h. 2. This hemistich affords an instance of the use of आइ, governing the accusative case, in the instance of शतमाजाती: “as far as an hundred births.” In Chap. IX. v. 101, h. 1, it may be seen employed with the nominative.

V. 91, h. 2. आत्मनि is substituted for मुनि: in Mr. Wilkins' ms. but the latter reading is supported by the Calcutta edition, Nos. II. and VII. and by the Bombay copy,

CHAP.
VIII.

copy. CULLU'CA's comment likewise recognises मुनिः, which it explains by सर्वज्ञः.

V. 98, h. 1. Rule 7 of Mr. Wilkins' Grammar must be somewhat extended to account for गवानृते (गो + अनृते). In Foster's Essay, p. 25 and 30, it will be seen that the rule is *general*. But as this work is in the hands of but few, I quote the rule.

“The ओ of गो before an अ is three-fold, before any other vowel it is two-fold :

“*Ex.*—गो अयं or गोयं or गवायं,

गो and ईश make either गवेश or गवीश,

गो and यूति only make गव्यूति.”

It will not be out of place, perhaps, to observe that even the last example differs from Mr. Wilkins' Grammar, where two modes instead of one are assigned for गो and यूति.

V. 99, h. 2. अवदाः the second person singular of the third preterite may, apparently, be optionally long or short in the penultimate, according to Rule 429 of Mr. Wilkins' Grammar ; but according to Foster's Essay, Rule 125, p. 454, and Dr. Carey's Grammar, p. 304, it should be long. It is found short in the Calcutta edition, No. II., Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy. Nos. V. VI. and VII. are deficient in this verse. Here the metre absolutely requires the elision of the augment : See note on v. 259, p. 348.

V. 104, h. 1. यत्रोक्तौतु instead of यत्रर्तोक्तौ is found in Mr. Wilkins' ms. the word ऋत “*truth*,” being omitted, and तु introduced to fill up the measure. The Bombay ms. has

has the right reading, but No. VII. agreed originally with Mr. Wilkins' ms. and has subsequently had न्ना introduced into the margin, and १ obliterated after यत्र.

V. 110, h. 2. The Calcutta edition reads वैयवन (वै + यवन) instead of पैयवन, which is the reading intended by CULLU'CA, as पियवनापत्य is found in his comment. No. II. has in the text पैजवन. The Bombay copy, likewise, has पैजवन. No. VII. gives वैजवन. I have restored the text, in conformity with the opinion of CULLU'CA and Sir W. Jones. See note on v. 41, Chap. VII.

V. 132, h. 2. त्र्यसरेणु is given in the Calcutta edition, in this and the following couplet, instead of त्रसरेणु, which is the reading of Sir W. Jones, Mr. Wilson's Dictionary, Nos. II. and VII., and of the Bombay copy and Mr. Wilkins' ms.

V. 134, h. 1. त्रियवन्तु, which is a compound of the class called द्विगु (Mr. Wilkins' Grammar, page 574), is corroborated by No. II. and the Bombay ms. Mr. Wilkins' ms. has त्रियवस्तु, but this appears to be by a subsequent alteration; for it formerly seems to have agreed with the others: यवः is a noun masculine.

V. 135, h. 2. The Bombay ms. and No. V. support Mr. Wilkins' ms. in reading रूप्य for रौप्य, which is the reading of the Calcutta edition and No. II. I have made no alteration. Nos. VI. and VII. are deficient in this verse.

V. 136, h. 2. The Calcutta edition and No. II. seem to be evidently in error in reading कार्षीपणं instead of

CHAP.
VIII.

काषीपणः, which is the reading found in Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, and No. V.

V. 165, h. 1. Of the two words योगाधमन, the latter is not found in any dictionary, but though not expressly introduced into the comment, seems there to be explained by बन्धक "a pledge, pawn or gage," which agrees with the meaning assigned by Sir W. Jones. Nos. V. and VI. have योगावापन, which is supported by their comments. The latter word is, however, equally obscure with the other. Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy agree with the Calcutta edition and No. II. in reading योगाधमन.

V. 165, h. 2. Sir W. Jones' version countenances the वापि found in the Calcutta edition and in No. II., while Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, Nos. V. and VI. have चापि.

V. 169, h. 1. CULLU'CA's comment supports the version of Sir W. Jones, by interpreting the word कुलं "the inspector of causes."

V. 172, h. 1. Mr. Wilkins' ms. reads आदानात् for स्वादानात्, and seems in this to be favoured by No. II. but the Bombay copy and Nos. V. and VI. have the latter reading.

धर्म is found for वर्ण in Mr. Wilkins' ms. Nos. V. and VI. and is further countenanced by Sir W. Jones' translation, but the latter word is supported by the Bombay ms. and CULLU'CA's comment. No. II. has been made to conform to the present reading, but it does not seem clear what word was formerly read. No. II. is further

further deficient in one line of the comment of this couplet.

The Calcutta copy reads अबलानान्, while the Bombay copy, Mr. Wilkins' ms. Nos. II. V. and VI. have दुर्बलानान्. I have in consequence followed No. II. and the others.

V. 178, h. 1. Contrary to Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, Nos. II. V. and VI. the Calcutta edition has मिथ्यः instead of मिथः. The first of these words is not recognized by any of the Dictionaries.

The Bombay ms. differs from all in reading विवदमानयोः instead of विवदतान्मृणाम्.

V. 184, h. 2. उभौनियद्वदाप्यःस्यादिति is the form in which the second hemistich begins in the Calcutta edition and in No. II. Mr. Wilkins' ms. has undergone some alteration, and now stands उपसंगृह्यदाप्यःस्यादिति. The Bombay copy has सन्निगृह्योभयंदाप्यइति. Nos. V. and VI. agree with this last reading, except in the first syllable, for which they substitute से, which is evidently an error.

V. 199, h. 2. इतिस्थितिः instead of यथास्थितिः is found in the Bombay ms. and in No. VI. by a marginal correction; for the word had been omitted in the body of the text.

V. 201, h. 2. In Mr. Colebrooke's translation of the *Digest of Hindu Law*, we have this verse, and the commentator seems to imply that some other reading had विशुद्धंस्यात् instead of विशुद्धंहि; but Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, Nos. V. VI. and VII. all agree in the

latter

CHAP.
VIII.

latter reading. No. V is left in blank here, being copied from some imperfect ms.

V. 203, h. 2. Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, and Nos. VI. and VII. have सावद्यं (स + अवद्यं) for चासारं (च + असारं) but the latter reading is found in the Calcutta edition and No. II.

The Calcutta edition is in error in reading दूरेण for दूरेन (दूरे + न).

V. 212, h. 2. Mr. Wilkins' ms. stands alone in reading नादेयं for नदेयं.

V. 215, h. 1. भृत्यः instead of भूतः is found in Mr. Wilkins' ms. but four other mss. coincide in reading भूतः.

V. 216, h. 1. Another instance occurs here, and in the following couplet, of the indifference with which the word is written, either सुस्थः or स्वस्थः. The Calcutta edition here reads after the last form, and in v. 217, h. 1, after the first form. No. II. has सुस्थः in both. Mr. Wilkins' ms. the same. The Bombay copy in each case has स्वस्थः. Nos. VI. and VII. have not v. 217, but in v. 216 read स्वस्थः. I have followed No. II.

V. 239, h. 1. The Bombay copy, Mr. Wilkins' ms. Nos. VI. and VII. all agree in reading नावलोकयेत्, which seems to be supported by Sir W. Jones' version, where the expression is rendered "*over which a camel could not look.*" The Calcutta edition and No. II. read नवलोकयेत्. I have not, however, differed from the two last, to follow the authorities first mentioned, because the comment repeats the words नवलोकयेत्. अवलोकनं means the looking down

or

down or observing anything, which accords very well with the idea of looking over a hedge; while the other rather implies the looking with a scrutinizing eye at any thing.

V. 243, h. 2. The Calcutta edition has क्षेत्रियस्य, while every other authority, including No. II. has क्षेत्रिकस्य, which is likewise the reading of the Calcutta edition in v. 241, h. 2. I have in consequence deviated from it in this verse.

V. 246, h. 2. By an error of the press, perhaps, the Calcutta edition has क्षीरणः instead of क्षीरिणः.

V. 253, h. 2. Nos. VI. and VII. agree with the Bombay ms. in reading विनिश्चयः instead of विनिर्णयः, which is the reading of the Calcutta edition and No. II. Mr. Wilkins' ms. has विनिर्णये.

V. 260, h. 2. Instead of चारिणः which is found in the Calcutta edition, No. II. Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy have गोचरान्. No. V. is altogether deficient in the verse; but Nos. VI. and VII. read शतशस्तथा.

V. 261, h. 2. Though तथा is found in the Calcutta edition, No. II. the Bombay copy, Nos. VI. and VII., Mr. Wilkins' ms. reads तदा.

V. 262, h. 2. There is a little variation in the mss. between विनिर्णयः and विनिश्चयः. The Calcutta edition, No. II. and the Bombay copy read in the first of these forms; Mr. Wilkins' ms. has it likewise, but in the 7th case singular. No. VI. has the second mode, and No. VII. puts it in the seventh case singular. No. V. omits the verse.

V. 265, h. 2. Mr. Wilkins' ms. is unconfirmed by any other authority in reading अपकार for उपकार; perhaps

CHAP.
VIII.

it is by an omission of the copyist that the preceding म is not qualified with an उ.

V. 266, h. 1. In the Calcutta edition, Nos. II. and VI. we find विनिर्णये, while in Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, and No. VII. the same word is written in the nominative case.

V. 271, h. 2. The Calcutta edition has निःक्षेयो, but is unsupported, even by No. II. in reading the *visarga*, as if the word was found with the preposition निर instead of नि. The other authorities vary much in the word itself: thus Mr. Wilkins' ms. has निधेयो; the Bombay copy reads निखेयो; No. VI. निश्चयो, and No. VII. leaves the medial letter blank, and has नि प्यो; which shews that the copyist was uncertain as to the proper letter.

V. 277, h. 2. All the authorities agree in reading विनिश्चयः, except Mr. Wilkins' ms. which has विनिर्णयः.

V. 281, h. 1. The great similarity in the use of अप and अव is shewn in the words अपकृष्ट and अवकृष्टः, for the first reading we have the authority of the Calcutta edition, No. II. and the Bombay copy; while we have Mr. Wilkins' ms. and Nos. VI. and VII. for the second one: they appear to be both equally good; but the first has been followed, as it is found in the Calcutta edition.

V. 285, h. 1. The Calcutta edition is unsupported by any authority, and likewise by its own comment, in reading उपभोगं instead of उपभोगी, which has been accordingly adopted.

V. 287, h. 1. It is singular that the form अवपोडनानां instead of अवपीडनायां is found in Nos. VI. and VII. and Mr. Wilkins' ms. The Bombay copy reads पीडनं.

V. 288, h. 2. The form राज्ञो is supported by the Calcutta edition, by No. II. and by CULLU'CA's comment, while Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, Nos. VI. and VII. read राज्ञे.

V. 292, h. 2. Mr. Wilkins' ms. is solitary in reading दंड्यो for दंडं, which is found in the rest.

V. 295, h. 2. The Calcutta edition, which has been followed, is supported by No. II. and the Bombay copy, in reading प्राणभृतम्, while Mr Wilkins' ms. Nos. VI. and VII. have प्राणभृतं. Both forms are good, but by the first we must understand that "*animals*" in the accusative plural are intended, while by the latter we are to take the sense as in the accusative singular.

V. 298, h. 1 and 2. The forms माषिकः and माषकः have been adopted in conformity with the Calcutta edition and No. II. The first manner of deriving the word seems more analogous to grammatical rules, and is supported by Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, Nos. VI. and VII.

V. 299, h. 1. It must be by a typographical error that we read प्रिश्यो in the Calcutta edition, all the authorities, including No. II. read शिश्यः. It will be observed that No. V. has not been quoted, being altogether deficient in this part of the work.

V. 309, h. 1. For अनपेक्षित, which is found in the Calcutta

CHAP.
VIII.

Calcutta edition, No. II. and the Bombay copy, Mr. Wilkins' ms. and No. VII. read अनवेक्षित. No. V. gives अनरक्षित.

V. 325, h. 1. There are some variations in the different authorities about कूरिखायाः, which is the reading of the Calcutta edition, No. II. and the Bombay copy. Mr. Wilkins' ms. reads खुरिकायाः. Nos. VI. and VII. have स्फुरिकायाः.

V. 362, h. 2. Mr. Wilkins' ms. is undoubtedly in error in reading ये for ते which is found in every other authority.

V. 368, h. 2. For प्रसंगविनिवृत्तये, which is the reading of the Calcutta edition and of No. II., the form प्रसंगविनिवर्तयेत् is found in Mr. Wilkins' ms. The Bombay copy agrees with the Calcutta edition, excepting that it finishes with a *visarga*. The distich is not found in Nos. V. VI. and VII.

V. 369, h. 2. The word शिफा is not given in the sense of "whip" in Mr. Wilson's Dictionary, but it there occurs in that of a fibrous root, which probably was employed for the purpose. Mr. Wilkins' ms. has शिखा, but the Bombay copy reads the same as the Calcutta edition and No. II. The verse is not found in Nos. V. VI. and VII.

V. 374, h. 2. No. II. and Mr. Wilkins' ms. read सर्वस्वी instead of सर्वस्वैः. The Bombay ms. is not clear, but seems to lean to the former. No. V. VI. and VII. are deficient in this verse. I have adhered to the Calcutta edition.

V.

V. 375, h. 1. I have followed the Calcutta edition in reading सर्वस्वदण्डः, though perhaps the form सर्वस्वदण्डः, which is found in No. II. Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy, may be the more preferable one. Nos. V. VI. and VII. are deficient.

V. 383, h. 1. Mr. Wilkins' ms. reads उभे instead of तुते; but the latter reading is supported by No. II. and the Bombay ms. The verse is not found in Nos. V. VI. and VII.

V. 402, h. 1. Mr. Wilkins' ms. substitutes तथा for अथवा, but is unsupported by No. II. and the Bombay copy.

CHAP. IX.

Verse 11, hemistich 2. Considerable difficulty presents itself in determining the true reading of this hemistich. But for the number of authorities that support the Calcutta edition in the word पारिणायस्य, I should have been inclined to follow Mr. Wilkins' ms. which reads पारिनायस्य. For the former word we have the authority of Nos. V. and VII. and that of the Bombay copy, which is very little different, namely, पारीणयस्य. The word पारिणाय, as derived from परिणय "marriage," would admit of the meaning given to it in the comment,

CHAP. IX. while परिणाह implies “*the breadth or periphery of a circle.*” Mr. Wilkins’ ms. is however decidedly faulty in reading अनु for अन्न, and वेक्षणे for चेक्षणे (च + इक्षणे). No. II. has by a subsequent alteration, in a different coloured ink, the word पारिणहस्यावेक्षणे, which formerly was पारिणाह्यस्यवेक्षणे. To countenance अवेक्षणे, the fifth syllable of the second *pāda* has been made long, which is contrary to the metrical canons usually followed in MENU. I have adhered to the Calcutta edition.

V. 17, h. 1. The authorities are nearly balanced between अनार्जवम् and अनार्यताम्. The first reading is found in the Calcutta edition, Nos. V. and VII.; and the latter in No. II. Mr. Wilkins’ ms. and the Bombay copy. No. VI. is deficient.

V. 23, h. 2. Mr. Wilkins’ ms. is unsupported in reading अर्चनीयताम् for अर्हणीयताम्.

V. 24, h. 2. उत्कृष्टं is substituted in Mr. Wilkins’ ms. for उत्कर्ष.

V. 43, h. 1. क्षिप्रः is found in Mr. Wilkins’ ms. Nos. V. and VII.; all the others except No. VI., which is defective, read विद्धः as with us.

V. 47, h. 2. The Calcutta edition, No. II. Mr. Wilkins’ ms. the Bombay copy and No. VII. read ददानि; but No. V. has ददामि. No. VI. is defective.

V. 61, h. 1. Mr. Wilkins’ copy and No. V. read एक, all the others एके.

V. 62, h. 1. The Calcutta edition and No. II. read निर्वृते, all the others have निर्वृत्ते. The same word occurs preceded by the privative अ, in the 61st couplet, hemistich

tich 2. Mr. Wilson's Dictionary supports the reading CHAP. IX. adopted in the text.

V. 65, h. 1. नौद्वाहकैषु is, by an alteration, given in Mr. Wilkins' ms., but what it was originally is not very clear: all the other authorities read as with the text, नौद्वाहिकेषु.

V. 65, h. 2. Mr. Wilkins' ms. must be in error in reading भेदनं for वेदनं; all the others agree in the latter reading.

V. 79, h. 2. The Calcutta edition, No. II. and the Bombay copy read द्विषन्त्याश्च; but Mr. Wilkins' ms. Nos. V. VI. and VII. have द्विषाणायाः. The Calcutta edition has been followed, being confirmed by the Bombay copy.

V. 86, h. 2. The Calcutta edition and No. II. have स्वजातिः; Mr. Wilkins' ms. reads सज्जातिः, the Bombay copy सजातिः, which is equally good as that of the Calcutta edition. No. V. reads साजातिं, No. VI. सजातिं, and No. VII. सज्ञातिं.

V. 93, h. 1. I quote the readings of the various authorities to shew how they vary in what ought to be a very clear case. The Calcutta edition and No. II. read correctly पित्रेन (पित्रे + न), Mr. Wilkins' ms. Nos. V. and VII. पित्र्येण. The Bombay copy has पित्रेण and No. VI. पित्रेव.

V. 103, h. 2. All the authorities except the Calcutta edition and No. II. read धर्म for भागं, I have not made

CHAP. IX. made any alteration, as the phrase seems to have become colloquial.

V. 126, h. 1. The word ड्यैष्टेन, as found in No. II. and Mr. Wilkins' ms. seems better than ड्येष्टेन, which I have printed in conformity with the Calcutta edition. The Bombay copy reads nearly the same, namely, ड्येष्टेन. No. V. has ड्येष्टे, and No. VII. ड्येष्टेच. No. VI. caret. All these latter readings favour the Calcutta edition, which may be the true reading, and is rather countenanced by Sir W. Jones' translation.

V. 131, h. 1. यौतकं looks as if altered to पौतकं, in No. II., but the Calcutta edition, the Bombay copy, and No. V. have the first mode. Mr. Wilkins' ms. and Nos. VI. and VII. have यौतुकं, but the letter उ has evidently been subsequently added in No. VI.

V. 132, h. 1. रिक्थं is found in Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy and Nos. V. and VII. The verse is wanting in No. VI. I have preserved the form ऋक्थं, as found in the Calcutta edition and No. II.; both being equally good. The first form will however be found in v. 147, h. 2.

V. 149, h. 1. The Calcutta edition and the Bombay copy read आनुपूर्व्येण, while all the others have आनुपूर्वेण.

V. 204, h. 2. The Calcutta edition has अनुपालितः, Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy and No. VI. read अनुपालिनः, No. II. अनुषालिनः, No. V. अनुलेपनः, and No. VII. अनुलिपितः. I have followed Mr. Wilkins' ms.

V. 214, h. 2. Mr. Wilkins' ms. stands alone in reading यौतुकं for यौतकं. See note on v. 131, h. 1.

V. 231, h. 2. The Bombay copy has been followed CHAP. IX. in reading निःस्वान् instead of निस्वान्, which is found in No. II. Mr. Wilkins' ms. and Nos. V. and VII. निस्वासान् is found in No. VI. The preposition निर्, as implying *exclusion*, *deprivation*, &c. is better than नि, which is its opposite.

V. 256, h. 1. No. II. Mr. Wilkins' ms. and Nos. V. VI. and VII. all agree in reading द्रव्यापहारकान्; but the Bombay copy has द्रव्यापहरिणः. The Calcutta edition, by a typographical error, has omitted the ह in the last word, or would otherwise have agreed with No. II. and the other authorities.

V. 258, h. 1. Mr. Wilkins' ms. has औत्कोचकाश्च instead of उत्कोचकाश्च, which is found in the Calcutta edition, the Bombay copy, Nos. II. V. VI. and VII.

V. 264, h. 1. For पूप, which is found in the Calcutta edition and in No. II. Mr. Wilkins' ms. has यूप, and the Bombay copy सूप. Nos. V. VI. and VII. are defective in this verse. CULLU'CA gives अपूप in his comment; both forms are equally good.

V. 268, h. 1. उपदेशैश्च, is found in the Calcutta edition and in No. II.; but Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy have अपदेशैश्च, as in the second hemistich. I have followed the Calcutta edition, as a little variation may have been designed by the compiler to prevent tautology.

V. 275, h. 1. प्रतिकूल्येषु is found in Mr. Wilkins' ms. alone; all the others read प्रतिकूलेषु:

CHAP. IX. V. 275, h. 2. Mr. Wilkins' ms. differs from all the other authorities, in reading उपकारकान् for उपजापकान्.

V. 280, h. 1. कोषागार is substituted for कोष्ठागार in Mr. Wilkins' ms., but No. II. and the Bombay copy read, by an error of the copyist, कोष्ठ. Nos. V. VI. and VII. are defective in this couplet.

V. 281, h. 2. The Calcutta edition and No. II. read भिद्यात् instead of भिन्द्यात्, which is found in the Bombay copy. Nos. V. VI. and VII. are again deficient. I have followed the Bombay copy, as there can be no doubt of its correctness.

V. 286, h. 2. Mr. Wilkins' ms. has अपराधे for अपबधे, which is the reading of the Calcutta edition, No. II. and the Bombay copy. But Nos. V. VI. and VII. have अपिबधे. The Calcutta edition has been followed.

V. 294, h. 2. सप्तगं is found in the Calcutta edition and No. II. All the others vary considerably. Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy have समस्तं. No. V. is obscure, but seems to read तप्त. No. VI. has समक्ष, and No. VII. सप्तमं. I have adhered to the Calcutta edition and No. II.

V. 303, h. 1. The authorities are divided between वायोश्च and वातस्य. For the first reading we have the Calcutta edition, Nos. II. V. VI. and VII. and for the second one we have Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy.

V. 308, h. 1. Instead of अभि, which precedes दृश्यते in the Calcutta edition, and in No. II. Mr. Wilkins'

ms. has प्र, but the Bombay copy, Nos. V. VI. and VII. CHAP. IX. have हि before it.

V. 314, h. 1. The Calcutta edition has भक्ष्यो, which has been followed in our text. No II. reads भक्ष्वो. The Bombay copy, and Mr. Wilkins' ms. have भक्षो, which is supported by No. VI., but Nos. V. and VII. read with the Calcutta edition.

V. 314, h. 2. I have preserved the word सोमः which is found in the Calcutta edition and No. II.; yet Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy and Nos. V. VI. and VII. have चेन्दुः (च + इन्दुः).

V. 324, h. 1. The Calcutta edition, No. II., the Bombay copy, and Nos. V. and VI. read चरन्सदा; but Mr. Wilkins' ms. reads चलंसमा, and No. VI. चरणसदा.

V. 335, h. 2. The Calcutta edition and No. II. have ब्राह्मणायश्रयो, in which the य must be a misprint for a प, which is the reading I have adopted. The Bombay copy and No. V. seem to read the same as the Calcutta edition, but the difference between a प and a य in the mss. is so little, that nothing decisive can be often gathered from a comparison. Mr. Wilkins' ms. reads ब्राह्मणोपाश्रयो and No. VI. ब्राह्मणोयाश्रयो. From these two examples it is clear that they are designed to express the word उपाश्रयः. Neither this nor अपाश्रयः are found in the Dictionaries. I have followed Mr. Wilkins' ms., as conveying the most intelligible sense.

CHAP. X.

CHAP. X. Verse 3, hemistich 1. The Calcutta edition and No. II. read वैशेय्यात्, which is confirmed by the Bombay ms. Nos. V. and VI. But Mr. Wilkins' ms. has वैशिष्ट्यात्. No. VII. has वैश्येष्ट्यात्.

V. 20, h. 2. अभिनिर्दिशेत् is found in Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, Nos. V. VI. and VII. I have followed the Calcutta edition and No. II. in reading विनिर्दिशेत्.

V. 21, h. 2. Mr. Wilkins' ms. has शेष, the Bombay copy षेष. No. V. seems to read either शेख or शेखर. No. VI. शखर and No. VII. शैखर. I have followed the Calcutta edition and No. II. in reading शैख, which is supported by Sir W. Jones' translation.

V. 35, h. 1. Though the Calcutta edition and No. II. read मृतवच्चभृत्सुनारीषु I have followed Mr. Wilkins' copy, the Bombay ms. Nos. V. VI. and VII. in reading मृतवच्च भृत्स्वनार्यासु as the more probable reading.

V. 38, h. 1. Mr. Wilkins' ms. is solitary in reading शूल for मूल.

V. 40, h. 1. For प्रदर्शिताः, which is found in all the other authorities, Mr. Wilkins' ms. has पिगहिताः.

V. 41, h. 1. The Calcutta edition and No. II. read सजाति for स्वजाति, which is found in the other authorities. Both seem equally good, and I have made no alteration.

V. 41, h. 2. The Calcutta edition and No. II. read CHAP. X. सधर्माणः, which is supported by the Bombay copy, Nos.

V. VI. and VII. Mr. Wilkins' ms. reads स्वधर्माणः.

V. 42, h. 2. Mr. Wilkins' ms. reads जन्मसु; but all the others have जन्मतः.

V. 44, h. 1. The Calcutta edition No. II. and Mr. Wilkins' ms. read पौण्ड्रक, while the Bombay copy and Nos. V. VI. and VII. agree in reading पुण्ड्रक. I have made no alteration in the Calcutta text, which is confirmed by Sir W. Jones' translation.

V. 47, h. 1. Mr. Wilsons' Dictionary does not contain the form चिकित्सनम्, which is found in the Calcutta edition and No. II.; but it has चिकित्सितम्, which is found in Mr. Wilkins' copy, the Bombay ms. Nos. V. VI. and VII. I have, however, not made any alteration.

V. 47, h. 2. Mr. Wilkins' ms. reads वैदेहिकानां, but all the other authorities have वैदेहकानां. Mr. Wilkins' ms. likewise gives पथं, which is read पथः by the rest.

V. 50, h. 1. The Calcutta edition, Nos. II. V. VI. and VII. read चैत्य, while Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy have चैत्र. According to Mr. Wilson's Dictionary both modes are good in the sense required.

V. 51, h. 2. अपपात्र is found in the Calcutta edition, Nos. II. and VI., but Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, Nos. V. and VII. read अवपात्र. See note on v. 281, Chap. VIII.

V. 52, h. 1. चेलानि is found in the Calcutta edition and Mr. Wilkins' ms., all the others read चैलानि. From

CHAP. X. this and the former instances it is clear that both forms are good. See note on v. 103, h. 2, Chap. v.

V. 61, h. 1. The Calcutta edition is clearly in error in reading परिध्वंसाज्जायन्ते instead of परिध्वंसाजायन्ते, which is found in Mr. Wilkins' ms., the Bombay copy, Nos. II. VI. and VII. परिसाज्ञायात is given in No. V.

V. 62, h. 2. Mr. Wilkins' ms. reads शुद्धि instead of सिद्धि, which is found in all the other authorities.

V. 66, h. 2. The Calcutta edition and No. II. read श्रेयस्त्वंकेतिचेद्भवेत्, but the other authorities differ considerably. Mr. Wilkins' ms. has श्रेयान् कस्त्वनयो, the Bombay copy has श्रेयस, but the remainder is uncertain. No. V. reads श्रेयस्त्वं केचिचेद्भवेत्. No. VI. gives श्रेयस्त्वं, but the rest is not clear, and No. VII. has श्रयस्त्वं कचिद्भवेत्. The Calcutta edition and No. II. have been followed: all the rest are more or less faulty.

V. 79, h. 1. No. II. differs from the Calcutta edition in reading भृत्वं for भृत्वं (भृत् + त्वं), and is supported by the Bombay copy. Mr. Wilkins' ms. has कर्त्ति. Nos. V. and VI. read भृत्य, but No. VII. agrees, apparently by a subsequent alteration, with the Calcutta edition, which I have followed.

V. 82, h. 2. Mr. Wilkins' copy and the Bombay ms. agree in reading गोरक्ष, but the Calcutta edition and other authorities have गोरक्ष.

V. 90, h. 1. The Calcutta edition has कृथा, which is confirmed by Nos. II. and V. Mr. Wilkins' ms. and No. VI. read कृथात्, but the Bombay copy and No. VII. have

have कृथा, which I have adopted, because it is the third case of कृषिः, and seems to suit better with the sense. CULLU'CA BHATTA likewise explains it by कृषणन in the same case. CHAP. X.

V. 92, h. 2. Though all the authorities are against the Calcutta edition and No. II., I have followed those two in reading शूद्री instead of शूद्रो. In Mr. Wilkins' Grammar, Rule 1033, it will be seen that certain declinable words when put in construction with the roots कृ, भू and अस्, take the termination ई, and are made indeclinable to attribute a new nature or quality to a thing.

V. 99, h. 2. Nos. VI. and VII. have पूत्रदारात्ययेप्राप्ते in the locative case, but the Calcutta edition, No. II. Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy read पूत्रदारात्ययम्प्राप्तो. No. V. is deficient in this couplet. I have not deviated from the Calcutta edition.

V. 114, h. 2. I have not ventured to make any alteration in the text of the Calcutta edition, which reads अदोषवत्, and is supported by Nos. II. VI. and VII. and by the Bombay copy. Mr. Wilkins' ms. and No. V. have अदोषकृत्.

CHAP. XI.

Verse 1, hemistich 1. I have adopted सार्ववेदसं, which is found in No. II., and was formerly in the Bombay copy. CHAP. XI.

It

CHAP. XI. It is likewise the reading of Nos. V. VI. and VII. The Calcutta edition has सर्ववेदसं, and Mr. Wilkins' ms. reads सार्ववेदिनं.

V. 4, h. 2. The Calcutta edition, Nos. II. and VII. read दक्षिणाम्, as has been printed in the present work; but Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy have दक्षिणाः. Nos. V. and VI. read without the *visarga*, दक्षिणा.

V. 6, h. 2. It is not a little singular that a text of so much importance to the sacerdotal order should only be found in the Calcutta edition, No. II. and Sir William Jones' translation. It is not found in Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, Nos. V. VI. or VII. Are we to consider it a pious fraud, designed at once to benefit the cause of learning and of the priesthood?

V. 9, h. 2. Mr. Wilkins' ms. and No. V. read धर्मः, all the others धर्म, without the *visarga*.

V. 21, h. 2. No. II. Mr. Wilkins' ms. and Nos. V. VI. and VII. have बालिश्यात्, which has been adopted in the text; but the Calcutta edition reads वालिप्स्यात्. The Bombay copy gives the form बालिस्यात्, which is not recognized by Mr. Wilson's Dictionary.

V. 35, h. 2. No. II. has been altered, and agrees with the Calcutta edition in reading शुक्का, and is confirmed by Mr. Wilkins' ms. Nos. V. and VII.; but the Bombay copy and No. VI. read शुक्ला.

V. 41, h. 1. Mr. Wilkins' ms. differs from every authority, and reads the first *pāda* अग्निहोत्रप इध्याग्नीन्.

V. 50, h. 1. I have followed the Calcutta edition, No. II. and Mr. Wilkins' ms. in reading पौतिनासिक्यं, for which

which Nos. VI. and VII. substitute प्रतिनासिक्यं ; and the CHAP. XI. Bombay copy and No. V. read प्रतिनासिक्यं .

V. 50, h. 2. The Calcutta edition and Nos. II. V. VI. and VII. read आतिरैक्यं, Mr. Wilkins' ms. आतिरैक्यं and the Bombay copy आतिरेक्य .

N.B.—The verse which is numbered 52 in Sir W. Jones' translation is not printed in the order of the verses in the Calcutta edition ; but, in imitation of No. II. it is printed on the margin of the page. It would seem as if the editors were in doubt whether it was authorised by CULLU'CA BHATTA ; for he merely states in general terms, though at considerable length, the necessity of expiating sins and crimes in the present birth, to prevent the punishment awarded to them in v. 49, 50, 51, and in this dubious verse. The Bombay ms. is deficient in this couplet, but it is found with various differences in the other authorities. These will be quoted in full. I have not printed it among the other verses of the text, as it appeared to me, from the manner in which it is inserted in the Calcutta edition and No. II., and the total silence of the Bombay copy, that there was great reason to doubt its genuineness. It will be necessary, therefore, to observe, that from verse 51 to the end of this chapter Sir W. Jones' version will be always one couplet in advance of the Sanscrit text: thus v. 53 in his translation corresponds with v. 52 of the Sanscrit, and so on till the chapter is finished. This might have been obviated, either by inserting the verse in the original text, or by taking away the couplet from Sir W.

CHAP. XI. Jones' version, but I have thought it preferable to keep each part of the work perfect in its kind.

The Calcutta edition and No. II. read,

१ दीपहर्त्रीभवेदन्धःकाणोनिर्वापकस्तथा १

१ हिंसारुचिःसदारोगीवातांगःपारदारिकः ॥

which agrees with Sir W. Jones' version.

But Mr. Wilkins' ms. has

१ दीपहर्त्रीभवेदन्धोकाणोनिर्वापकोभवेत् १

१ हिंसायां व्याधिभूयिष्ठोऽहिंसायां तु नीरजः ॥

No. V. varies a little, and reads

१ दीपहर्त्रीभवेदन्धोकाणोनिर्वापकोभवेत् १

१ हिंसायाव्याधिभूयस्त्वं अरोगित्वमहिंसया ॥

Nos. VI. and VII. exactly agree with this reading, except that they have भवेदन्धः and not भवेदन्धो.

V. 56, h. 2. Nos. V. VI. and VII. support the Bombay copy in reading गर्हितान्नाद्ययोजग्धिः instead of गर्हितानाद्ययोज्धिः, which is the reading of the Calcutta edition and No. II. Mr Wilkins' ms. supports these, with the exception that it omits the *arka* over the ज.

V. 58, h. 1. The Bombay copy, and Nos. II. and VI. support the Calcutta edition in reading स्वयोनीषु; but Mr. Wilkins' ms. and Nos. V. and VII. have स्वयोन्यासु. No. II. did not always read as it does at present, but has been altered.

V. 59, h. 1. I have ventured to differ from the Calcutta

cutta edition, and Nos. II. and V., which read the first CHAP. XI. hemistich

१ गोबधोऽन्याज्यसंयाज्यपारदार्यात्मविक्रयाः १

thus making but one compound of the whole hemistich, with the exception of the two first words. Mr. Wilkins' ms. has संयाज्यं, and विक्रयौ, which is as good as the one adopted in our text. The Bombay copy has संयाज्यं and विक्रयः. But I have preferred the reading found in Nos. VI. and VII. viz. संयाज्यं and विक्रयम्. Of these authorities it will be seen that four of them make संयाज्यं to end in the first *páda* with an *anuswára*; and I have in consequence selected that reading for the second *páda*, which followed the same order.

V. 60, h. 1. The Calcutta edition and No. II. are one syllable too long in the first *páda*, owing to their ending it with the word उढे, viz. १ परिविवित्तानुजेनोढे १; but Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy and Nos. V. and VI. omit the word उढे, and agree in all the remainder of the hemistich with the Calcutta edition and No. II. In No. VII. the hemistich is found thus;

१ परिवेत्तानुजेनूढेनपरिवेदनमेच १

In this it will be readily seen there are many errors.

V. 79, h. 2. I have deviated from the Calcutta edition and Mr. Wilkins' ms. in this passage, which read गोब्री क्षणस्यच, contrary to themselves in v. 95, Chap. v. No II. the Bombay copy and Nos. V. VI. and VII. support the present text in this passage, and in v. 95, Chap. v.

V. 80, h. 1. The Bombay copy has प्रतिरोद्धो, with which

CHAP. XI. which Mr. Wilkins' ms. agrees by an alteration: all the others agree with the text.

V. 80, h. 2. Mr. Wilkins' ms. has तुन्निमित्ते, the Bombay copy reads तन्निमित्तो, and No. V. वन्निमित्ते.

V. 82, h. 1. Though No. II. now agrees with the Calcutta edition and Nos. V. VI. and VII., it did not do so originally, but has been altered to conform to it. The word शिष्टा is recognised by CULLU'CA in his comment, and is there explained by निवेद्य. Mr. Wilkins' ms. has शिष्टानां and the Bombay copy शिष्यावा.

V. 85, h. 2. The Calcutta edition, Nos. II. VI. and VII. read पवित्रं, and Mr. Wilkins' ms. did so formerly, but now reads पवित्रा, which is the reading of the Bombay copy, and seems to be indispensable to agree with the word वाक्. Mr. Wilkins' ms. differs from all the other authorities in reading एषां for तेषां, which is the first word of the couplet.

V. 92, h. 2. The words अपनुत्यर्थ have been introduced into the text in the place of अपनुत्यर्थ, which are found in the Calcutta edition, Nos. VI. and VII. Mr. Wilkins' ms. and Nos. II. and V. read अपनुद्यर्थ. The first word is clearly formed with अप + णुद् + ति by Rule 830 of Mr. Wilkins' Grammar, and will be found occurring in the fourth case at the end of verse 106.

V. 95, h. 1. Mr. Wilkins' ms. reads पिशाचानां in place of पिशाचान्नां, which is found in the Calcutta edition, Nos. II. V. VI. and VII. The Bombay copy drops a syllable, and reads पिशानां.

V. 102, h. 2. It must be by a poetical licence for the CHAP. XI. sake of the metre, that अपानुदेत् is found in every copy, with a long आ after the letter प. See verses 75, 92 and 106, where it is short. This couplet is not found in No. V.

V. 103, h. 1 and 2. No. II. now agrees with the Calcutta edition and the text, but did read अभिभाषेन, which is likewise the reading of Mr. Wilkins' ms. in this word. Mr. Wilkins' copy likewise differs, and has the word तल्पो and सुप्यात् for स्वप्यात्, and श्लिथन् for श्लिथेत्. The Bombay copy likewise has तल्पो and सुप्यात्; but in the rest of the couplet agrees with the Calcutta edition. No. V. has तल्पो, but is wanting in the word स्वप्यात्, and substitutes आलिंग्य for श्लिथेत्. Nos. VI. and VII. read तल्पसुप्यात् and आश्लिथ, but agree with the Calcutta edition in the remainder of the distich.

V. 104, h. 2. The Calcutta edition and Nos. VI. and VII. agree in reading नैर्ऋतीं; but No. II. has नैर्ऋती, and Mr. Wilkins' ms. नैर्ऋत्यां. The Bombay copy seems to have been intended to agree with the Calcutta edition, as it has नर्ऋती, having the *arka* omitted, perhaps by an error of the copyist. No. V. reads नैर्ऋति. The Calcutta edition has been followed, being in part supported by Mr. Wilson's Dictionary.

V. 106, h. 1. अभ्यस्येत् is found in the Calcutta edition and No. II. and is quite correct if the verb be of the fourth conjugation in this peculiar sense; but Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, and Nos. VI. and VII. read the word

CHAP. XI. अभ्यसेत्, as if it belonged to the first conjugation. No. V. has अभ्यासन्. I have adhered to the Calcutta edition.

V. 107, h. 2. Mr. Wilkins' ms. is supported by the Bombay copy in substituting विविधैर्नियमैरिमैः for हभिर्ना नाविधैर्व्रतैः, but Nos. II. V. VI. and VII. support the Calcutta edition and the present text.

V. 111, h. 2. Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy and No. VII. read तथासीन instead of तथासीनो which is the reading of the Calcutta edition, Nos. II. V. and VI.

V. 112, h. 1. The Calcutta edition and No. II. read अभिशस्तां, which has been followed in the text; but Mr. Wilkins' ms. has अतिशस्तां, and the Bombay copy reads अभिषक्तां. No. V. substitutes अभिषक्तानां च, and Nos. VI. and VII. read अभिषक्तां च.

V. 112, h. 2. Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy read मग्नां वा सर्वप्राणैर्विमोचयेत्. No. V. has लग्ने, and substitutes प्राणे for प्राणैः. Nos. VI. and VII. agree with Mr. Wilkins' ms. except that they read लग्नां for मग्नां. I have not made any alteration from the Calcutta edition and No. II. except dropping the redundant र् in विमोचयेत्.

V. 117, h. 2. This hemistich is a syllable too long in the first *páda* in the Calcutta edition, Nos. II. V. VI. VII. and VIII. The Bombay copy reads १ अवकीर्णव्रतेशुध्येत् १ and Mr. Wilkins' ms. has १ अवकीर्णचशुद्ध्यर्थ १. These two contain the right number of syllables, but are deficient in the *exception* required, and which is expressed by the word वज्जी in the other authorities. I have thought it better to make no alteration.

V. 118, h. 1. No. II. and Mr. Wilkins' ms. read CHAP. XI. कालेन instead of काणेन, which is found in all the other authorities. Sir W. Jones recognises both forms in his translation, by the words " must sacrifice a *black* or a one-eyed ass."

V. 118, h. 2. The Calcutta edition must be correct in reading निऋतिं, which is supported by Nos. V. and VI. and very nearly by Mr. Wilkins' ms. which has निऋतिं, without the *arka*, most likely by an omission of the copyist. Sir W. Jones has NIRRITI. No. II. is clearly in error in reading नैऋति, and the Bombay ms. is still more faulty in the word नैऋती, in which there is an न for an त, and a long ई. In the note on v. 104, it will be observable that the word निऋतिः is there in its derivative form, and is in all likelihood perfectly correct as नैऋती. No. VII. differs from all and reads नैऋतं.

V. 119, h. 1. Mr. Wilkins' ms. has अनन्तश्चसमित्युच्चा instead of अन्तश्चसमेत्युच्चा, which is found in the Calcutta edition, and No. II. The Bombay copy has अन्तस्वसनष्टफवा, which is quite faulty. No. V. reads the first word like the Calcutta edition, but finishes with समृतस्युच्चावा. Nos. VI. and VII. vary a little from the Calcutta edition and read समित्युच्चा. The difficulty lies in the choice between सम and सम्. The comment supports the text in the following words १ तदन्तेसमासिंचन्तुमारुतइत्ये तयाऋचा १, some of which are not intelligible.

CHAP. XI. V. 122, h. 2. Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy and No. V. read सप्तागारंच, but all the others have सप्तागाराञ्च.

V. 123, h. 2. An error seems to have crept into the present work in inadvertently following the Calcutta edition in the expression त्रिषवणत्व (तुः), which, according to Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy, should be त्रिषवणम्. Nos. II. VI. and VII. read the same, except that they substitute न for ण, but the latter letter is found in the same expression in Mr. Wilsons' Dictionary. No. V. is altogether different.

V. 125, h. 2. All the authorities differ from the Calcutta edition and read यावकः, and not यावकैः as is found in the Calcutta edition.

V. 127, h. 2. It is very singular that the Calcutta edition and No. II. substitute सुचरितवतः for शुद्धर्थमात्मनः, which is the reading of all the other authorities, and of CULLU'CA BHATTA, who says आत्मशुद्धर्थम्. No. V. reads, evidently by an error of the copyist, बुद्ध, &c. I should have read with the greater number, perhaps, in this case, if the text had not been fully supported by Sir W. Jones' translation.

V. 130, h. 1. Mr. Wilkins' ms. has कृच्छं, but all the others have कृत्स्नं, which is supported by Sir W. Jones.

V. 157, h. 1. Mr. Wilkins' ms. and No. V. have समावृत्तको, which is nearly confirmed by the Bombay copy, which gives समावृत्तिको; but the Calcutta edition is supported by Nos. II. and VI. The reading of the Calcutta edition is likewise found in No. VII. but it is by a subsequent alteration.

I have not thought it advisable to deviate from the CHAP. XI. Calcutta edition.

V. 160, h. 2. Mr. Wilkins' ms. reads शुद्धत्वं instead of उत्तार्य. The Bombay copy has उद्धार्य, and No. V. शुद्धर्थ. The rest barely differ from the Calcutta edition.

V. 162, h. 2. No. V. agrees with the Calcutta edition and No. II. in reading स्वजातीय; all the others have स only for the first syllable. See note on v. 41, Chap. x.

V. 171, h. 1. The form पैतृष्वसेयीं is found in the Calcutta edition, and is recognised by Mr. Wilson's Dictionary, and by Mr. Wilkins' Grammar, Rule 891; but that of Dr. Carey, p. 632, only specifies पैतृष्वस्त्रीय. Nos. II. VI. and VII. have पैतृष्वस्त्रेयीं. The Bombay copy varies a little and reads पितृस्वस्त्रेयीं, and No. V. has पितृष्वस्त्रीयां. Both the latter forms are unaffected by वृद्धिः. I have followed the Calcutta edition, as the form of the word found in it is quite correct.

V. 172, h. 1. Mr. Wilkins' ms. reads नोपगच्छेत; all the other authorities have नोपयच्छेत, except that the Calcutta edition and Nos. II. and VI. read the word in the common form, and add तु to complete the measure; while the others read the word in the proper form.

V. 179, h. 1. For एषा, which is the reading of the Calcutta edition and No. II. (in the latter the *anuswāra* appears to have been added subsequently), Mr. Wilkins' ms. has एषा, and the Bombay copy, Nos. VI. and VII. एताः. No. V. reads कृतः. I have followed the Calcutta edition.

CHAP. XI. V. 180, h. 1. Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy have समाचरन्, while all the others read सहाचरन्.

V. 188, h. 1. The Calcutta edition appears to be in error in reading एतदेवविधिं; but No. II. the Bombay copy and No. V. read the first word एतं, to agree with विधिं, which is masculine. Mr. Wilkins' ms. Nos. VI. and VII. read एवं. See verse 217 of this Chap. where the same expression occurs in the correct form.

V. 194, h. 2. Mr. Wilkins' ms. is solitary in reading परियहान् for प्रतियहान्.

V. 195, h. 2. I have ventured to alter प्रतिपृच्छेयुः into परिपृच्छेयुः, the latter being the reading of every authority except the Calcutta edition and No. II. The preposition परि is further supported by CULLU'CA's comment.

V. 197, h. 2. Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy and Nos. VI. and VII. read विशुध्यति, but the Calcutta edition, Nos. II. and V. read with the present text यपोहति.

V. 198, h. 2. अवसेधति is found in Mr. Wilkins' ms. the other works read the preposition अप.

V. 200, h. 1. An *anuswāra* is read over अन्न in Mr. Wilkins' ms. but not in the others.

V. 202, h. 1. The Calcutta edition and No. II. read सन्निवेश्यच, Mr. Wilkins' ms. has सन्निवेश्यच, and Nos. V. VI. and VII. सन्निषेयतु. The Bombay copy is deficient in this verse.

V. 207, h. 1. Mr. Wilkins' ms. substitutes तलात् for तले; but the Bombay copy, Nos. V. VI. and VII. read द्विजन्मनः.

द्विजन्मनः. In Chap. iv. it will be seen that v. 168 is al- CHAP. XI.
most identical with this.

V. 217, h. 2. The Calcutta edition reads चान्द्रायण, without the *anuswāra*, but it is found in all the other authorities, and has been inserted in the present text.

V. 218, h. 1. At the end of the first hemistich Mr. Wilkins' ms. reads स्थितः, but all the other authorities agree with the text in reading स्थिते.

V. 218, h. 2. I have adhered to the Calcutta edition and No. II. in reading हविष्याशी, though Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, and Nos. V. VI. and VII. read हविष्यस्य.

V. 221, h. 2. Mr. Wilkins' ms. reads the first words of this hemistich सर्वेकुशल, by a subsequent alteration; but it is not clear what was the original reading. All the authorities have सर्वाकुशल. Mr. Wilkins' ms. is likewise unsupported in substituting महर्षयः for महर्षभिः.

V. 223, h. 1. I have altered the phrase त्रिरहस् of the Calcutta edition and No. II. into त्रिरहस्, to make it agree with Mr. Wilkins' ms. Nos. V. VI. and VII. This reading is further supported by the Calcutta edition and the other authorities in h. 1, v. 259 of this Chapter, q. v.; and for the sake of making the grammar of the text agree with itself, as is required by the copulative च, I have followed Mr. Wilkins' ms. No. II. and the Bombay copy in reading त्रिर्निशायाः. The Bombay copy reads the first phrase त्रिरहं. The Calcutta edition, Nos. V. VI. and VII. read the second phrase त्रिर्निशायां.

CHAP. XI. V. 231, h. 2. The Calcutta edition is supported by Nos. II. VI. and VII. in reading मनोवाङ्मूर्तिभिः, and likewise by the comment, which explains the passage by the words मनोवाङ्मायैः. The Bombay copy reads nearly the same as the Calcutta edition, viz. मनोवाक्मूर्तिभिः; but Mr. Wilkins' ms. and No. V. substitute कर्मभिः for मूर्तिभिः, intending evidently to read the same as in v. 236, Chap. II. where the expression मनोवचनकर्मभिः will be seen to occur.

V. 233, h. 1. Mr. Wilkins' ms. is unsupported by any of the other authorities in reading स्यात् तु लाघवं in the place of स्यादलाघवम्.

V. 234, h. 1. Mr. Wilkins' ms. and No. V. have दैवं मानुषकं; but Nos. II. VI. and VII. and the Bombay copy agree with the Calcutta edition, in reading दैवमानुषकं, to which I have adhered in the text.

V. 238, h. 2. Though I have followed the Calcutta edition and No. II. in reading सर्वन्तु, I think the form सर्वन्तत्, found in Mr. Wilkins' ms. and Nos. VI. and VII. is to be preferred. The Bombay copy has तत्सर्व, which is likewise good; but No. V. is faulty in reading सव तत्र.

V. 241, h. 1. It has just been observed in the note on v. 231, that the authorities differ about मनोवाङ्मूर्तिभिः, the same phrase occurs in this verse in the Calcutta edition and No. II. and is again confirmed by the comment, which gives मनोवाङ्देहैः. Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy

copy are consistent with themselves, and read as before; CHAP. XI. but Nos. V. VI. and VII. substitute वाक्कायकर्मभिः.

V. 244, h. 2. Mr. Wilkins' ms. reads this hemistich thus:

१ सर्वेतपःप्रशंसन्तितपःपुण्यसमुद्भवः ॥

The last word is clearly an error, as it ought to be समुद्भवं to agree with तपः, which is neuter. The Bombay copy agrees with the Calcutta edition and No. II., except that it reads उद्भवं for उत्तमं; but Nos. V. VI. and VII. read

१ सर्वस्यास्यप्रपश्यन्तस्तपसःपुण्यमुद्भवं ॥

I have adhered to the Calcutta edition.

V. 245, h. 1. The Calcutta edition, No. II. and the Bombay copy read क्षमा, but Mr. Wilkins' ms. has क्षमः, and Nos. V. VI. and VII. have क्षमाः.

V. 248, h. 1. The Calcutta edition and No. II. are at variance, the former reading सव्याहृतिप्रणवकाः, and the latter having the second word सप्रणवाः, which is likewise the reading of Mr. Wilkins' ms. The comment likewise repeats the same form. The other authorities differ considerably, and have a syllable too much in this *pāda*. I have thought it better to preserve the reading of the Calcutta edition, and record the other reading here.

V. 249, h. 2. The mss. vary with regard to the reading of some of the words of this couplet, but the present reading seems incontestible, as it is supported by the texts alluded to being quoted in the comments. The principal difference consists in Mr. Wilkins' ms. substituting माहेन्द्रं for माहित्रं, but the latter word is fully supported by the comment.

CHAP. XI. V. 250, h. 1. For अस्यवामीयं of the Calcutta edition, Mr. Wilkins' ms. substitutes अस्यमाहीपं; but the Bombay copy, by an error of the pen, reads a च for a व, or would otherwise agree with the Calcutta edition, Nos. II. V. VI. and VII.

V. 250, h. 2. Mr. Wilkins' ms. substitutes जप्त्वातु, and the Bombay copy जप्त्वाच for जपित्वा, which is found in all the other authorities.

V. 259, h. 2. The Calcutta edition is supported by Nos. II. V. VI. and VII. in reading त्रिर्जपित्वा, &c., while Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy have जप्त्वा त्रिर, &c.

V. 263, h. 1. The authorities are divided between the word क्षिप्तं and क्षिप्रं; for the former reading we have the Calcutta edition, Nos. II. V. VI. and VII., and for the latter we have Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy. The comment throws no light on the subject, and I have followed the Calcutta edition, &c.

CHAP. XII.

CHAP. XII. Verse 16, hemistich 2. Mr. Wilkins' ms. varies from the Calcutta edition and No. II. in reading यातनात्मीयम् instead of यातनार्थीयम्. Nos. V. and VI. are deficient in this

this verse. Sir W. Jones' version supports the Calcutta CHAP. XII. edition and No. II.

N. B.—This chapter is not found in No. VII. which will account for its not being quoted.

V. 21, h. 2. No. VI. and Mr. Wilkins' ms. read संपरित्यक्त, but the Calcutta edition, Nos. II. V. and the Bombay copy agree with our text in reading the first syllable स (सः), instead of सं.

V. 23, h. 2. दद्यात् is substituted for दध्यात्, in Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy, and No. V.; but the latter reading is found in the Calcutta edition and No. II. and seems supported by Sir W. Jones' translation, as well as by CULLU'CA's comment, which has संगतंकुर्यात्. The verse is not found in No. VI.

V. 26, h. 2. Mr. Wilkins' ms. has आश्रयं instead of अश्रितं, which is found in every other authority, except No. VI., which is deficient in this verse.

V. 30, h. 2. Mr. Wilkins' ms. reads अयो, but every other authority has अय्यो.

V. 32, h. 1. Though I have followed the Calcutta edition and No. II. in reading रुचिता, all the other authorities substitute रतिता, which I think quite as good as the other. The comment explains the phrase by १ फलार्थकम्भीनुष्ठानशीलता १.

V. 38, h. 2. The Calcutta edition and No. II. read यथोत्तरम्, which appears to be the reading intended by the comment; but all the other authorities have यथाक्रमं.

CHAP. XII. V. 41, h. 1. I have altered हषा into हषा, which is the reading of Mr. Wilkins' ms. the Bombay copy and No. V. The Calcutta edition and No. VI. read the word without the *anuswāra*; but either form will make good sense and grammar.

V. 42, h. 2. The Bombay copy and CULLU'CA's comment exactly correspond with the Calcutta edition and No. II. in the reading of this verse. Nos. V. and VI. agree with one another, but differ from the Calcutta edition in substituting शृगालाश्च for मृगाश्च, and सरीसृपाः instead of सकच्छपाः. Mr. Wilkins' ms. reads the verse as follows :—

१ स्थावराक्रमयःकीटामत्स्यानक्रासरीसृपाः१

१ पशवश्चशृगालाश्चजघन्यातामसीगतिः१

Sir William Jones gives the *shakal* (शृगालाश्च) instead of the मृगाश्च of the Calcutta edition, &c. Supported as this verse is I have not made any alteration.

V. 44, h. 2 The word तामसेषु is found in Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy; but the Calcutta edition, Nos. II. V. and VI. give तामसीषु, which I have followed. If the masculine form is considered as the better reading, we must suppose that the word गुणः is understood, and if the feminine is preferred we must suppose it to be गतिः. Mr. Wilkins' ms. and the Bombay copy confirm themselves in reading राजसेषु in the masculine form in v. 47, h. 2.

V. 47, h. 1. Nos. V. and VI. substitute विविधी in the place of विबुधाः. The first of these words appears to be an

